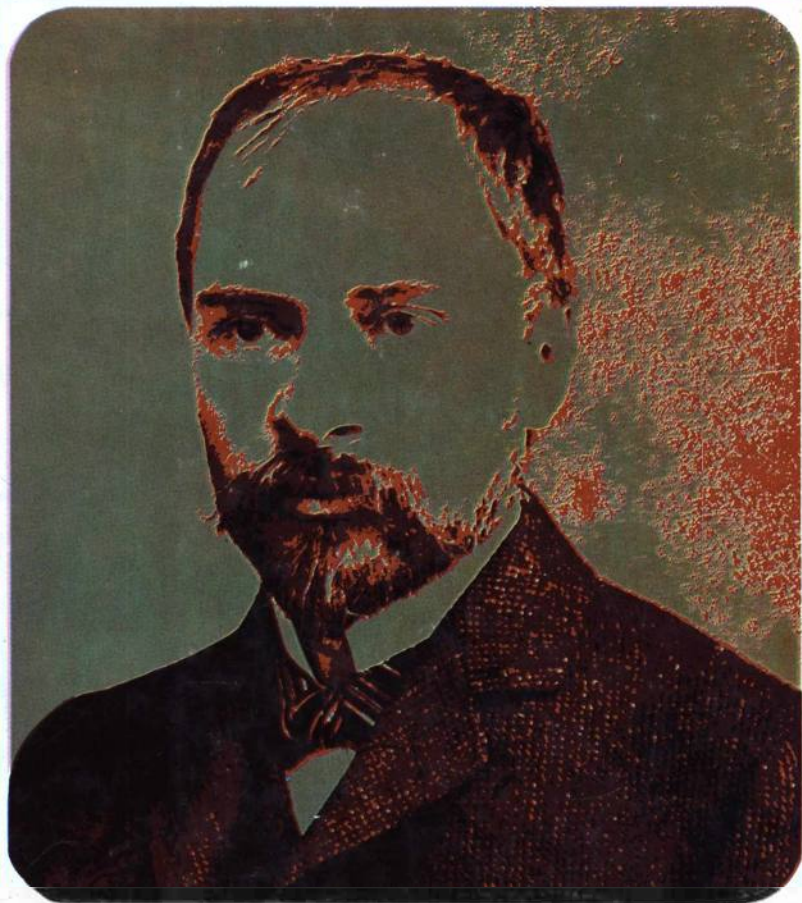

104

D. CANTEMIR MIHAI EMINESCU N. IORGA
I. SLAVICI I. L. CARAGIALE G. COȘBUC
AGÂRBICEANU MATEIU CARAGIALE ZARIFOPOL
REBREANU DINICU GOLESCU VOICULESCU
BOLINTINEANU VICTOR HUGO BĂLCESCU

George COȘBUC —
Carte poștală ilustrată,
cu autograful autorului,
trimisă lui A. de Hertz.

(Fondul Saint-Georges, colec-
ția Bibliotecii centrale de
stat, cota F 57084)

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

Ideea centrală a acestui număr este independența națională al cărei centenar îl sărbătorim, idee care prezidează nu numai istoria noastră din cele mai vechi timpuri, dar care formează și unul din principiile de bază ale politicii Partidului Comunist Român și al Republicii Socialiste România. Ca de obicei, revista aduce interesante mărturii ale scriitorilor români, luptători pentru neam, «suma vieții noastre istorice», după cuvintele lui Eminescu, evocatorul lui Mircea cel Bătrîn și al revoluției transilvane din 1848. Gheorghe Șincai, Bălcescu, Bolintineanu, Bărnuțiu, Slavici, Coșbuc, Alexandru Hașdeu, tatăl autorului Istoriei critice a românilor, și Dimitrie Cantemir ilustrează aspirațiile noastre seculare de unire și libertate. Alte voci, ca aceea a lui Paul Zarifopol sau Zaharia Stancu, se alătură vechilor idealuri militând pentru consolidarea independenței culturii și literaturii române în perspectiva viitorului. Pagini inedite din laboratorul sau chiar din creația scriitorilor dispăruți, scrisori din arhive românești și străine, fragmente de jurnal completează materia acestui prețios număr din „Manuscriptum“.

Ac. Țiu

859.0.09

M 30

MANUSCRIPTUM

2/1977 € (27) ANUL VIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

M MUZEUL LITERATURII ROMÂNE M

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT

EUGEN DANDESCU, EUGEN MIHAICIUC

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la — ILEXIM Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136 — 37 — telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3.

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”

Biblioteca Jud. Huned. Dev
SALA DE LECTURA

196550

24

1981
88

16

196.550

SUMAR

- 6—7 **Ideea de independență — o permanență a spiritualității românești** (*Const. C. GIURESCU*)
- « Independența e suma vieții noastre istorice »*
- 8—11 **Mihai EMINESCU**
 « Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română » (*D. VATAMANIUC*)
- 12—16 « ...virtualitatea de-a trăi... » — fragmentarium
- Dimitrie CANTEMIR**
- 17—36 *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei* (V) (Text stabilit, traducere și note de *Dan SLUȘANSCHI*)
- 37 « Izbînda este a nației... » (Preambul de Șerban *CIOCULESCU*)
- Nicolae BĂLCESCU**
38—39 secretar al Guvernului Provizoriu (*Nicolae GHINEA*)
- Simion BĂRNUȚIU și Gh. BARÎȚ**
39—41 împuterniciți ai Comitetului Națiunii Române (*Mircea BRAGA*)
- Dimitrie BOLINTINEANU**
41—46 « Dorința tuturor aici este unirea țărilor » (*Maria RAFAILĂ*)
- Al. I. CUZA**
46—50 « ...în numele unei vechi tradiții naționale » (*Paul PĂLTÎNEA*)
- Ioan SLAVICI**
50—62 « ...se pun în joc interesele tuturor românilor » (*Stancu ILIN*)
- George COȘBUC**
62—65 « ...să scriu pentru popor istoria războiului din 1877 » (*Victoria POPOVICI*)
- « Rădăcina cea veche »*
- Alexandru HASDEU**
66—67 « Eu vă arăt parte din sfaturile strămoșilor noștri... » (*Al. DIMA*)
- 67—71 *Ștefan cel Mare; Suceava; Pădurile Moldovei; Prutul; Valea Albă; Pădurea « Direptății »* — versuri (comunicate și adnotate de *Tatiana GĂLUȘCĂ-CRIȘMARU și Aurelia CEMALE*; versiune românească *Raluca TULBURE și Victor TULBURE*)

SUMAR

Mărturii pentru patria de azi

- 72—74 « A fi de folos poporului » (Cuvint înainte de Iulius TUNDREA)
Zaharia STANCU
75 « ...patria română nepieritoare »
Miron CONSTANTINESCU:
76—77 « ...un simbol al triumfului cauzei drepte »
Athanasie JOJA
77—78 « ...un factor de afirmare a coeziunii și personalității poporului român »
Corneliu MEDREA
78—79 « ...un luminos și nemaiîntâlnit răsărit de soare »
Dumitru GHIAȚĂ
79 « Pe aceste întinderi cu orizonturi viorii »
Demostene BOTEZ
80—81 « ...mesageri ai poporului »

Romanul independenței

Vintilă C. A. ROSETTI

- 82—97 Scrisori de pe frontul războiului din '77 (V) (Prezentare de Nicolae LIU)

Caiete de creație

Mihai EMINESCU

- 98—106 « Avem clipe, avem raze... » (III) — o viziune asupra Fizicii (Texte comentate de Magdalena VATAMANIUC — LUNGU)

Liviu REBREANU

- 107—111 Pe urmele unui roman polițist (Nicolae GHERAN)
112—121 Amândoi — schițe și fragmente

Dosar 1907

Nicolae IORGA

- 122—129 « ...să-și ia poporul dreptatea... » (Documentar de Barbu THEODORESCU)

Pasiunea eseului

Paul ZARIFOPOL

- 130—138 Despre viața literară a României — conferință (Prezentare și versiune românească de Victor Ernest MAȘEK)

SUMAR

Per aspera ad astra

Vasile VOICULESCU

- 139—155 În marginea dramaturgiei: de la *Pribeaga* la *Ion Vodă* (Comentariu de Nicolae FLORESCU)

Restituiri

Mateiu I. CARAGIALE

- 156—162 «...între București și Sionu...» — alte file de corespondență (Cuvînt introductiv de Barbu CIOCULESCU)

Lumea prin care au trecut

Mite KREMNITZ

- 163—173 Memorial junimist (II) (Prefață și note de I. OPRIȘAN)

Scriitori români în arhive străine

Dinicu GOLESCU

- 174—176 în corespondență cu Friedrich Thiersch (Ion OLTEAN)

Scriitori străini în arhive românești

Victor HUGO

- 177—178 îi scria lui Jean Al. Florescu (Virgil TATOMIR)

File de album

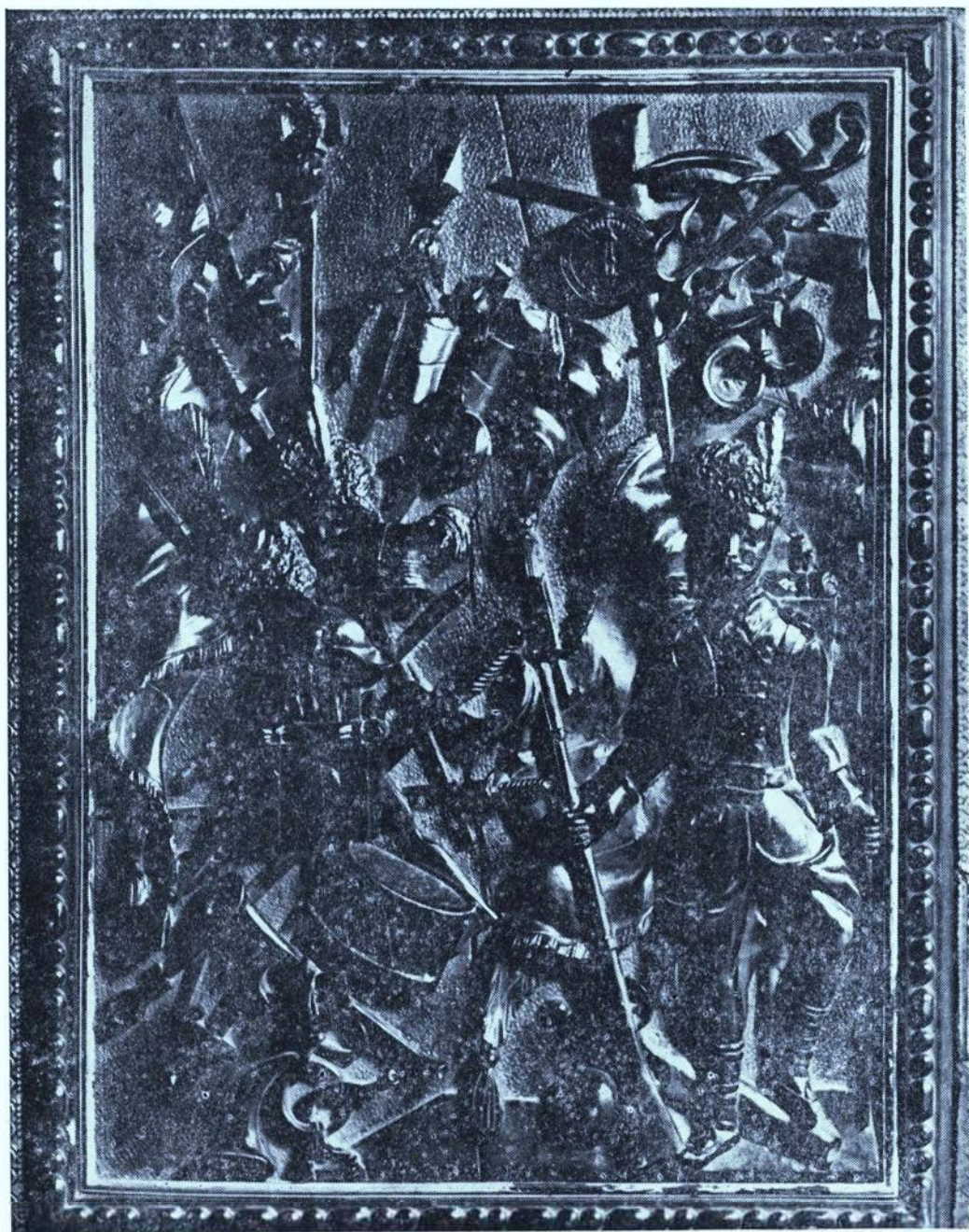
Mihail SADOVEANU

- Hors texte Omul public (D. I. SUCHIANU)
Memoria peliculei (Proiecții cinematografice vizionate de Dan MATEESCU și Pătrașcu Ion SÂRBU)

Document în replică

I. L. CARAGIALE

- 179—184 Recurs la biografie (Constantin POPESCU-CADEM)
185—189 Fișier bibliografic ● Iconografie ● Creșterea colecțiilor
Al. PIRU a citit pentru dumneavoastră
190—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

IDEEA DE INDEPENDENȚĂ — O PERMA

Dobândirea Independenței României — visul tainic nutrit de-a lungul veacurilor de atâtea generații de revoluționari animați de cele mai înflăcărâte gânduri și sentimente patriotice — este rezultatul unui proces istoric deosebit de complex, cu profunde semnificații în planul formării conștiinței naționale și a constituirii noastre ca stat liber și suveran.

Ideea de independență politică, de înlăturare a suzeranității turcești și de revenire la situația din vremea lui Mircea cel Bătrîn, idee promovată de cunoscute personalități românești din secolele XV—XVIII — amintim numele lui Dan al II-lea, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ion Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Dimitrie Cantemir — este o permanență a gândirii politice românești, de la Tudor Vladimirescu înainte. O întâlnim la acesta, în convenția pe care o încheie, în ianuarie 1821, cu cei doi reprezentanți ai Eteriei, Iordache Olimpiotul și Farmache, o întâlnim la complotiștii din 1840, avînd în frunte pe Dimitrie Filipescu, apoi la revoluționarii din 1848, în programul formulat de ei la Brașov, la 12/24 mai, program al cărui articol 6 prevedea: « *Unirea Moldovei și a Valahiei într-un stat neatîrnat românesc* ». Alexandru Ioan Cuza, domnul Unirii, nutrea același gînd, cum se vede clar din scrisoarea pe care, la 25 aprilie 1859, o trimite din București ministrului de externe al Moldovei, Vasile Alecsandri: el voia să obțină independența *cu armele, pe cîmpul de luptă*. În răstimpul 1866—1877, România a încheiat o serie de convenții diplomatice — cităm, între altele: convenția telegrafică semnată la Viena în 1868, convenția consulară cu Rusia, din 1869, convenția comercială, vamală și de navigație cu Austro-Ungaria, din 1875 — care erau tot atîția pași spre independența politică. Momentul mult așteptat sosi în 1877, cînd cucerirăm cu armele, pe cîmpul de luptă, așa cum voise Cuza, mult dorita independență. Încă în primăvară, la 9/21 mai, Camera deputaților votase, cu imensă majoritate — 79 de voturi din 81 — rezoluția prin care se constată că : « *rezbelul între România și Turcia [...], ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacarea lor oficială* ». Armata noastră știu apoi, la Plevna și la Rahova și la Smîrdan, să pecetluiască, prin jertfa ei de sînge, această rezoluție care căpătă, prin tratatul de la Berlin, consacrarea ei internațională.

Războiul pentru independență a fost, ca și Unirea din 1859, ca și Unirea cea mare din 1918, *fapta întregului popor român*, care a sprijinit cu tărie operațiunile armatei sale. Pentru cumpărare de arme, multe comune rurale și urbane ca și multe persoane particulare au subscris suma de 1.639.798 de lei aur, din care se puteau cumpăra circa 50.000 de puști. În întreaga țară, s-au format comitete care au adunat fonduri și daruri pentru trupe; țărani și ofereau îmbrăcăminte groasă și alimente; muncitorii și meseriașii, bani și rufărie; comercianții, intelectualii, diferite categorii de salariați, de asemenea alimente, efecte și bani; donațiile înregistrate de guvern — afară de cele date direct unor asociații și comitete particulare — totalizează 9.247.000 lei aur, sumă suficientă pentru alimentarea armatei române operative pe timp de 300 de zile, adică pe toată durata războiului. Întelectualitatea a răspuns la eforturile întregului popor. Pictorii Nicolae Grigorescu, Carol Popp de Szathmary, Sava Henția, poezii Vasile Alecsandri și Grigore Sion, artiștii Mihail Pascaly,

ENȚĂ A SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

«DOBÎNDIREA INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI
NU A FOST DECI REZULTATUL
UNOR ÎMPREJURĂRI ÎNTÂMPLĂTOARE SAU AL UNEI
CONJUNCTURI POLITICE,
NU A REPREZENTAT UN DAR PRIMIT DIN AFARĂ,
CI ESTE RODUL LUPTELOR PURTATE TIMP DE VEACURI
DE ÎNAINȚAȘI,
LUPTRE CARE AU CULMINAT CU MĂREAȚA VICTORIE
OBTINUTĂ ÎN 1877 PE CÎMPUL DE BĂTĂLIE
ÎMPOTRIVA IMPERIULUI OTOMAN
— CE A DESCHIS O ERĂ NOUĂ
ÎN DEZVOLTAREA LIBERĂ ȘI INDEPENDENTĂ
A PATRIEI NOASTRE.»

Nicolae CEAUȘESCU

Din EXPUNEREA prezentată la sesiunea solemnă din 9 mai 1977

G. G. Robescu, D. M. Serea, profesorul V. A. Urechia — pentru a nu da decît cîteva exemple, la care revista „*Manuscriptum*”, prin scoaterea la lumină a unor documente inedite de mare însemnătate, adaugă, în numărul de față, și altele — au sprijinit, în diferite moduri, efortul de război. Un deosebit ecou a avut lupta pentru independență la românii de peste Carpați. Încă din luna mai 1877, au luat ființă comitete pentru colectarea ofrandelor la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Alba-Iulia, Cluj, Abrud, Năsăud, Timișoara, Lugoj, Oradea, Suceava — iar după interzicerea activității acestor comitete de către autoritățile ungare și austriace, colectele au continuat prin acțiuni individuale. Din Bucovina, din Transilvania și din Banat, tineri trec clandestin în România spre a se înrola în armată.

«*Cauza ostașului român* — citim în „*Gazeta Transilvaniei*” din 2 iunie 1877, gazetă ce apărea la Brașov, redactată de Iacob Mureșeanu — e o cauză generală română, victoria ei e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii.» Consecință a unei dezvoltări milenare pe acest pămînt, nouă treaptă în șirul de grele încercări prin care poporul nostru a trebuit să treacă pentru a-și dobîndi dreptul la o viață liberă și suverană, Independența s-a dobîndit prin jertfa de bună voie asumată de către toți locuitorii acestei țări, jertfă închinată zilei de azi, generațiilor viitoare. S-au verificat atunci încă o dată calitățile tradiționale ale poporului român, fortificate de-a lungul secolelor, virtuți care sînt o permanentă cheazășie că nimic, nici o vicisitudine, nu-l va putea abate de la drumul pe care și l-a ales.

Cucerirea independenței, eveniment crucial al istoriei poporului român, stă la temelia Unirii celei mari, din cursul anului 1918, și a României de astăzi, pentru care întărirea independenței și suveranității — condiție a unei dezvoltări continue și armonioase în toate sectoarele de activitate — constituie un obiectiv permanent, de prim ordin, pentru desăvîrșirea construcției socialiste.

Academician Const. C. GIURESCU

«Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română»

CUCERIREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE constituie — lucru care n-a fost evidențiat pînă în prezent — mobilul principal ce stă la baza creării Scrisorii a III-a, una din cele mai cunoscute capodopere ale liricii eminesciene. Analiza manuscriselor poetului arată că din cele două părți ale poemului — cea în care evocă lupta românilor împotriva expansiunii Imperiului otoman și cea a satirizării politicianismului din societatea contemporană poetului — mai veche, ca proces de elaborare, este cea din urmă. Cele dintîi schițe ale acestei părți se găsesc în manuscrisele 2259 (ff. 46 v—48 v; ff. 222—223 v) și 2276 (ff. 66 v—68) și ele datează încă din 1872—1874. Sînt satirizați aici preținșii urmași ai Romei, tinerii care își făceau educația la Paris, în «oceanul de cinisme și de lene». Versiunea din manuscrisul 2276 se deschide, ca o completare la cele anterioare, cu un inventar de nume proprii. Se alătură acestor schițe ale primei părți a poemului, cel puțin alte șapte, pe care le găsim în manuscrisele 2268 (ff. 26—28; ff. 30 v—31), 2261 (ff. 157—168) 2260 (f. 103), 2259 (ff. 184—185), 2261 (ff. 86—89), 2260 (ff. 1—5) din anii 1876—1879. Sînt tot atîtea reveniri la o temă care îl preocupă pe Eminescu aproape un deceniu, reveniri în care din versiunile precedente sînt reținute numai unele elemente, ca ulterior să introducă altele noi, prin care accentuează

«INDEPENDENȚA E

viziunea critică asupra societății din vremea sa. Poemul nu avea totuși în această formă o finalitate. Nu începe discuție că fără evenimentele din 1877—1878 el ar fi rămas, în acest stadiu de schiță, ca dealtfel atîtea din creațiile eminesciene.

Cucerirea independenței naționale se reflectă în poezia lui Eminescu, în primul rînd, prin elaborarea unui poem de sine stătător, în care descrie visul sultanului și lupta de la Rovine¹. Poemul se găsește în manuscrisul 2276 (ff. 103—107) într-o primă schiță, datînd din 1878—1879, prin urmare în imediată apropiere a evenimentelor din 1877—1878. Poetul descrie aici visul sultanului, cu extinderea cuceririlor otomane pînă la Dunăre. Eminescu reia poemul în 1880, cînd alătură la tabloul cu visul sultanului lupta de la Rovine, al doilea tablou al poemului în care figurează și scrisoarea fiului de domn, realizînd astfel o nouă versiune, cuprinsă în manuscrisul 2260 (ff. 83—96; f. 263). Nu este nimic mai grăitor, în adevăr, decît faptul că Eminescu realizează acest poem, care se constituie ca prima parte a Scrisorii a III-a în numai doi ani. Nu este mai puțin semnificativ nici faptul că, dacă pentru partea a doua a Scrisorii a III-a numărăm cel puțin zece versiuni, pentru partea întîi ne găsim, numai după două versiuni, foarte aproape de forma definitivă. Sînt mărturii care arată în ce măsură evenimentele din 1877—1878 au ecou în conștiința poetului și constituie un factor propulsiv în creația sa.

Concomitent cu elaborarea poemului în care descrie visul sultanului și lupta de la Rovine, Eminescu deschide un caiet special, în care consemnează evenimentele istorice, începînd cu domnia lui Mircea cel Bătrîn, ca în Scrisoarea a III-a, și sfîrșind cu primele decenii ale secolului al XIX-lea. Manuscrisul 2263, la care ne referim, are și un sumar, întocmit de Eminescu, fapt ce merită, de asemenea, să reținem aten-

¹ Eminescu manifestă mare interes pentru cucerirea independenței naționale, încă din 1876, cînd se făceau pregătiri în vederea intrării României în război. Poetul reproduce în „Curierul de Iași”, ziarul pe care îl redacta, capitolul din lucrarea lui N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Voevod Viteazul*, în care se descrie lupta de la Călugăreni (nr. 71, 25 iunie 1876, p. 1; nr. 72, 27 iunie 1876, pp. 1—2).

GES

OSMANISCO

GHOSEPTA

Handschryft

JOSEPH

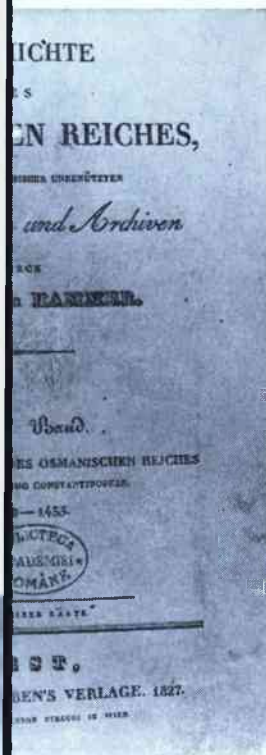
VON DER GRÜNDE

BIS ZUR

IN C. A. HAR

RECHEN

SUMA VIEȚII NOASTRE ISTORICE»

ția. Din sumarul caietului interesează discuția noastră, în primul rând, capitolul Osmanii. Eminescu realizează aici o istorie în date a Imperiului otoman pe toată întinderea creșterii și descreșterii puterii sale. Poetul deschide istoria sa în date cu domnia lui Osman, cum face și Joseph von Hammer în tratatul *Geschichte des osmanische Reiches*, apărut în 1827—1835 și retipărit, ulterior, în mai multe ediții. Poetul împrumută din tratatul lui Hammer, cum se știe, descrierea visului sultanului. Eminescu putea cunoaște tratatul lui Hammer încă din anii școlarității la Cernăuți, dar visul sultanului îi reține atenția — și acesta este faptul cel mai important — în timpul evenimentelor din 1877—1878. Visul sultanului este — după cum se știe — o alegorie, în spiritul literaturilor orientale, prin care Eminescu simbolizează creșterea puterii otomane. Poetul putea însă porni în istoria sa în date și de la D. Cantemir. Învățătură română deschide și el tratatul *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* cu domnia lui Osman, cu un secol înaintea celui întocmit de istoricul german. Tratatul lui D. Cantemir se tipărește în 1872 și în traducere românească. Eminescu nu-și culege însă datele exclusiv din Hammer și D. Cantemir, ci și din alte izvoare istorice. Să mai notăm că Hammer și D. Cantemir se opresc în istorisirea evenimentelor înainte de 1780, în vreme ce poetul le urmărește și în secolul al XIX-lea.

Eminescu deschide istoria sa în date cu o caracterizare a întemeietorilor Imperiului otoman, pe care o găsim și în poemul ce figurează în manuscrisele 2276, f. 103 și 2260, f. 83. Și în poem și în istoria în date aceștia sînt prezențați fără trecut și uzurpatori:

«La un șeich sărac și gîrbov din Adana' pribegit
Un sultan fără de țară peste noapte a sosit.
Un sultan dintre aceia ce domnesc peste o limbă
Ce cu corturi și cu turme zilnic patria și-o schimbă,
E Osman începătorul cel de vremuri mari și grele
Pe o mantic-așternută la pămînt dormea sub stele».

Există de asemenea în manuscrisele eminesciene o cugetare în care martirul, eroul și înțeleptul sînt caracterizați ca reprezentînd adevărul, însă nu pentru ei, ci pentru semenii lor. «Martirul, eroul și înțelep-

tul — notează Eminescu în manuscrisul 2275 B (f. 75) — sunt numai trei forme ale unei[a] și aceleiași substanțe: adevărul [...]. Pentru citești trei există un sacrificiu pentru un lucru care nu sunt ei înșiși și carii se resfringe asupra semenilor lor.» Martiri, eroi și înțelepți, în același timp, sînt, pentru Eminescu, Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare, care se disting în lupta împotriva cotorpirii otomane. Dacă Hammer și D. Cantemir deschid tratatele lor asupra Imperiului otoman cu domnia lui Osman, Eminescu deschide istoria poporului român pe 117 ani (1387—1504) cu domnia lui Mircea cel Bătrîn și o încheie cu cea a lui Ștefan cel Mare. Poetul intenționa să întocmească pentru această perioadă și o Sinoptică — așa cum se vede din manuscrisul 2363 (f. 2 v), însă schițează numai începutul. Explicația o vedem în faptul că își întocmise, mai dinainte, Table sinoptice, cum sînt cele din manuscrisul 2270 (ff. 395—604, 610—731), în care evenimentele din provinciile românești sînt

încadrate în contextul istoriei universale. Eminescu nu pierde nici o ocazie să consemneze locul pe care îl ocupă oștirea de sub conducerea domnitorilor români în marile bătălii împotriva Imperiului otoman. În bătălia de la Varna, din 10 noiembrie 1444, notează Eminescu în manuscrisul cu care ne ocupăm, românii ocupă «aripa stîngă» (f. 3). Contribuția oștirii române în lupta popoarelor europene împotriva Imperiului otoman este subliniată și atunci cînd se vorbește de lupta de la Kosovo: «1448, 17 octombrie în preziua sf. Luca (Kosovo) / aripa stîngă unguri / [aripa] dreaptă români / centru germani, cehi, transilvani». (f. 5).

Dintre conducătorii popoarelor care duc lupta împotriva Imperiului otoman, de-o atenție deosebită se bucură Scanderbeg, eroul național al Albaniei. Eminescu întocmește și pentru el o istorie în date (același mss., ff. 18—20), în care marchează momentele mai importante din biografia sa de conducător de oști:

[f. 18] *George Castriota*, cel mai mic fiu al lui Ioan Castriota, Domn al Aernathiei în Albania, născut din princesa sîrbă Woisaioa 1414.

1423. Murad II pătrunde în Epir (fosta țară a Vlachieților). Cu nouă ani G[heorghe Kastriotul] e dat ostatic, tăiat împrejur, devine musulman.

Cu 19 ani capătă un sangiac. Iskander-Beg.

la 1432 Murad II [*ilizibil*] principatul Aernathiei a lui Ioan Kastriotul.

Cu 29 ani G[heorghe Kastriotul] fuge din oaste[a] turcească la Croja. El ia o carte de la secretarul imperiului turcesc pe care-l taie numaidecît.

La 10 noemvrie 1443 fuge în munții de la Drino; adună acolo 600 de fugari; le deschide porțile Croiei și-n 30 de zile e Domn al întregii Albanii.

*

La Lyssus (Alessio lîngă Drino) se adună un parlament de principii care-l recunosc de suveran.

*

1443

Cu 8000 de călări și 7000 de pedestri bate oastea lui Ali Pașa de 40.000. 22.000 de morți, 2000 prînși, 24 stindarde luate.

[f. 19] la 1449 Murad al II[-lea] intră în Epir cu 100.000, fără succes.

la 1450 Murad al II[-lea] împresură Croia „ „

la 1451 Muhamed II se suie pe tron.

la 1461 „ „ e silit să încheie pace cu G[heorghe Kastriotul].

1464 Papa Pius II proclamă cruciata. G[heorghe Kastriotul] înfringe pacea încheiată și bate doi generali turci. Muhamed II intră cu 100.000 în Epir, dar e silit să-l părăsească fără succes.

17 Ianuarie 1466 G[heorghe Kastriotul] moare la Alessis;

fiul său Ion se supune suzeranității Veneției.

Războiul durează încă 12 ani. Turcii iau Croia.

Pustiire, supunere. »

Eminescu revine (f. 20) asupra faptelor de arme ale lui Scanderbeg:

[f. 20] «1464 bătălia de la Ochride între Șeremet beg și G[heorghe Kastriotul]. 10.000 turci morți.»

Este posibil ca Eminescu să-și fi cules unele informații din lucrarea lui Marinus Barletius Scodrensis, *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum principis*, tipărită la Roma în 1506 și tradusă în germană, franceză, italiană și în alte limbi. Unele ediții, ca cea tipărită la Ausburg în 1533, sînt ilustrate și cu gravuri reprezentînd scene din luptele cu turcii².

Există și o seamă de nepotriviri între datele din însemnările lui Eminescu și cele pe care le dau istoricii de mai târziu. Victoria lui Scanderbeg, pe care poetul o ilustrează prin cifre, are loc în 1444 și nu în 1443. Se observă deosebiri și între cifrele pe care le dă poetul și cele la care s-au fixat istoricii mai târziu. Nu este vorba, cum se vede, de erori de informație. Poetul consemnează date pe care le găsea în izvoarele istorice ce-i stăteau la îndemînă. Eminescu se întîlnea și cu probleme care continuă să rămînă neclarificate. Istoricii nu au putut situa, nici pînă astăzi, locul unde s-a dat lupta din 1444.

Provinciile românești ocupă un loc aparte în viziunea lui Eminescu asupra luptei împotriva Imperiului otoman dusă de popoarele europene în cursul veacurilor. Muntenia, Transilvania, Moldova duc împreună, sau rînd pe rînd, greul acestei lupte. Poetul nu uită să arate și conducătorii lor în epocile respective. Ei sînt Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara și Ștefan

² În ediția italiană a lucrării lui Marinus Barletius Scodrensis, *Historia del magnanimo et valeroso signor Giorgio Castrioto, dicto Scanderbego, dignissimo Principe de gli Albani*, tipărită la Veneția, în 1568, numele mamei lui G. Kastriotul este ortografiat *Voisaua* și se arată că tatăl ei era «Principe nobilissimo di Tribali» (*cartea I, p. 2*). Numele localității Croia apare, sub această formă, întîlnită și la Eminescu. Poetul folosește însă și forma Croja, cum o găsim la Hanunner.

cel Mare. «Uniad se naște în anul — notează Eminescu — în care Mircea se urcă pe tron; Uniad moare la Semlin exact în anul în care Ștefan se urcă pe tron.» (f. 3).

Eminescu creează *Scrisoarea a III-a* în contextul luptei poporului român pentru independența națională, cînd această problemă formează și preocuparea dominantă a activității sale, cum arată și însemnările din manuscrise. Realizarea capodoperei eminesciene nu este de conceput în afara acestor realități istorice. Poetul ne-ar fi lăsat, dacă nu aveau loc în istoria poporului nostru evenimentele din 1877—1878, un poem început în 1872, la care revine, apoi, în cursul anilor, dar care prezintă exclusiv societatea din vremea sa. Poemul în care evocă lupta românilor sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn este creat în dependență de evenimentele din 1877—1878. Eminescu găsește — în campania de presă de la „*Timpul*” dusă în 1880—1881, împotriva «claselor suprapuse» — o finalitate celor două poeme, create anterior, independent unul de altul, și înalță în *Scrisoarea a III-a* o construcție nouă, cum face și în alte poezii și proze ale sale, din lucrări mai vechi. Poemele formează, în noua construcție, termenii antitezei trecut-prezent. Dar antiteza din capodopera eminesciană nu este numai în formă, ca la mulți poeți romantici, ci și în conținut. Eminescu putea oferi, printr-o astfel de structurare a capodoperei sale, o lecție strălucită de patriotism.

Reproducem din manuscrisul 2263 (ff. 21—27) capitolul *Osmanii*, ca o ilustrare a preocupărilor lui Eminescu în domeniul istoriei în anii războiului pentru independența națională și a creării *Scrisorii a III-a*.

D. VATAMANIUC

«...virtualitatea de-a trăi...»*

[f. 21] Un neam de dinastii fără nume domnesc sub suzeranitatea Sultanatului de Iconium în Frigia de nord și în Bitinia. Prin căderea monarhiei de care se ținea ajunse la independență și știu să tragă folos din vecinătatea cu imperiul roman al răsăritului care devenea din ce în ce mai slab.

1300³ Osman, fiul lui Ertogrul⁴, ia titlul de Sultan.

1326 Orhan, fiul celui de mai sus, ia Brussa (Prusias) de lângă Olimpul bitinic ca rezidență, Niceea și Nicomedia pînă în marea Marmara și la Helespont [e] Chagan, Padișah. Organizează armata: *spahii* călări, *ieniceri* pedestri.

Murad I 1362—1389⁵ *Mircea*: 1387—1419⁶

Cucereste Tracia.

1362 mută capitala la Adrianopole și mărginește pe bizantini la împrejurimile *Țari-gradului*.

Principele Caramaniei intră în provinciile asiatice. Serbi, Bosniaci, Albanezi, Români și Unguri adună oaste. Sunt bătuti și jupanul Serbiei e silit, ca vasal, a da ajutor în contra principelui Caramaniei în bătălia de la *Iconium* 1386.

[f. 22] Între acestea Slavi și Români din țările dunărene adună o nouă oaste.

Murad se-ntoarce spre ei.

1389 cucerește Bulgaria.

Bătălia din⁷ *Cimpul Mierlei*⁸. **Murad I** moare ucis | Ioan de 2 ani⁹.

Baiazid I¹⁰ Ilderim. Ia Serbia și Valachia în vasalitate.

Încunjură cinci ani Constantinopolul. Silește la tribut și la tolerarea islamismului.

Sigismund (de Luxemburg) rege al Ungariei

1396 *Bătălia de la Nicopole*¹¹

1402 Bătălia de la Angora

* În manuscris textul se intitulează *Osmanii*.

³ Sublinierile în text, cu o linie, cu două și cu trei marciind, în felul acesta, importanța datei respective. Sublinierile sînt făcute cu creneală și creion negru, cele din urmă fiind ulterioare textului inițial, scris cu creneală violetă. Epocile din istoria Imperiului otoman sînt marcate cu linii orizontale, trase cu creion negru.

⁴ Hammer transcrie numele sub forma: *Ertoghrul*, iar D. Cantemir: *Erdoghrul*.

⁵⁻⁶ Completare cu creion negru; în continuare *Ioan Corvin*, șters.

⁷ În continuare semnul *F* ne indică completarea cu creion de pe f. 21 v: « *Mircea I 1387—1419* ». (De fapt: 1386—1418)

⁸ Sublinieri cu creneală și creion.

⁹ Completare cu creion.

¹⁰ În continuare, semnul *x* ne trimite la completarea cu creion de pe f. 21 v:

« *Baiazid I Ilderim 1396 × Nicopole*

1402 × *Angora* »; urmează, scrisă tot cu creion, o însemnare: « *Un Ioan Corvin* », ștersă.

¹¹ În margine, încadrate în chenar, ce coboară pînă la linia orizontală, următoarele reflecții filozofice: « *suma de energie e vitalitate (virtualitatea de-a trăi) [:] suma de mișcare e viață [:] vitalitate — viață sunt opuse* ». Aceste reflecții filozofice sînt notate concomitent cu însemnările istorice privind bătălia de la Nicopole în care *Mircea cel Bătrîn* cîștigă cunoscuta victorie împotriva turcilor.

Un nou de domeni pentru mine domeni, sub supranumele belanabul de
Termin în Siria de nord și în Liban. Pe lângă mormane
de care s'au ajuns la independență și s'au în largi filii din
mormane, în imperiul osman al mormanelor, care devine din ce în
ce mai slab.

1300 Osman, fiul lui Ertugrul, în titlul de Sultan.

1326 Orhan, fiul celui de mai sus, în Bursa (Principat)
de lângă Amasya întinde la regatul, între și Nicomedia și în
mare, Amasya și la Hellespont, Chagay, Pădurea. Organizați
amali, spahi calai, strazim gödar.

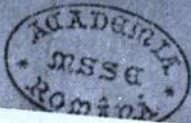
Murad I 1362 - 1389, Murad 1389 - 1419

înconstruie troua.

1362 mută capitala la Adrianopol și învinge pe bizantinii

la învingătorii Tangroductia

Principale Commanies între în provinciile anate. Isti,
Bosnia, Albania, Rumania și Ungaria adună parte.
Amal belai, și președintele Isti, și alții, în anul de
ajuto în anii prin capitala Constantinopol, în belai
de la Termin 1386

Suleiman I
Musa
Mohamed I } fiii lui Baiazid

1421—51 Murad II ¹²

Pune tribut **nou** imp[eriului] bizantin. Ia Tesalonical, capitala Macedoniei. Se bate cu Ungurii și Polonii la **Varna—Uniad**.

Scanderbeg

[f. 23] **Mohamed II** ¹³

29 mai **1453** Constantinopolul

1456 *Morea*

1460 Trapezonul

Epirul, Albania, Bosnia

Tartarchanul din Crîm-l recunoaște suzeran

+ **1481** în expediție în Asia mică

Baiazid II domnește 31 de ani.

Selim I bate pe Persani. Ia platourile armenesti pînă-n Tigris.

Supune pe cel din urmă sultan mameluc și ia Egiptul, Siria, Sf. mormînt.

+ **1519**

Soliman II ¹⁴ + **1566**

1521 ia Belgradul (Ludovic II) ¹⁵

1526 ia Petruvaradinul

Bătălia de la Mohacs

Ia Buda

1529 continuă. Regat vasal sub voevodul Transilvaniei] Ion Zapolya. Vrea să ia Viena și nu poate.

1532 Știria

1533 încheie pace ¹⁶

1541 Face Ungaria pașalic

1566 moare înaintea Szigetului

[f. 24] **Selim II** [ilizibil]. Ia Ciprul de la Venețiani.

7 oct[ombrie] **1571** bătălia navală de la Lepanta ¹⁷.

Don Juan d'Austria. Turcul bătut.

+ **1574** moare S[elim] II

Murad III domnește 21 de ani — **1595**

¹² În continuare semnul xx indică completarea, cu creion, de pe f. 21 v :

« *Ioan Corvin* **1438** ban de Severin, numit Albrecht II

1422 Voievod al Ardealului

1443 Trece Balcanii. Scanderbeg

1444 Bătălia de la Varna

1448 Bătălia de la Cossovo e prins

1451 Murad II moare. Pace cu Serbia. »

¹³ Semnul x, pus în continuare, indică completarea cu creion de pe f. 22 v : « *Ioan Corvin* **1453** Vladislav V (inițial Ladislau șters) ia guvernul asupra-și. Cilley. *Apărarea Belgradului* [ilizibil]. **1456** moare, *Murad* II ia *Morea*. »

¹⁴ Eminescu notează, greșit, Soliman II; tot ce urmează se referă la Soliman I; domnia lui Soliman II o prezintă mai departe.

¹⁵ În margine, o însemnare, tot cu cerneală : « *1522 Rhodos de la Ioaniți, de la Persani Tabus, Varna, Mossul suzeranitate pe Georgia.* »

¹⁶ Textul ce cuprinde anii 1533, 1541 și 1566 este barat cu o linie verticală și se face mențiunea :

« *Culmea puterii otomane.* »

¹⁷ Lepanto, bătălia la care participă și Cervantes și este rănit.

Mahomed III 1595—1603. barbar. Ucide 19 frați.

1596 Erlau. Herzog Maximilian. Moșneag la 33 de ani.

Ahmed I de 15 ani moare la 28 ani.

1606 pace cu Rudolf II

Osman 1617—1622

Murad IV Erivan, Bagdad (28 de ani)

Ibrahim I 1640—48

Mohamed IV domn[este] 39 de ani—1687 (Mohamed Köprili)

1669 Candia

27 oct[ombrie] 1676 Ion Sobieski cedează Turcilor Podolia și o parte din Ucraina.

1667 Hatmanul cazacilor s-aruncă în brațele Rușilor. Feodor III bate pe Ruși sub

Kara Mustafa.

1681 [ilizibil] în partea stângă a Nistrului

[f. 25] 1683 Emmerich Tököly, rege vasal al Ungariei de mijloc. Kara-Mustafa merge să impresoare Viena. Sobieski cu oștire polono-germană. Asediu de două luni. Armata de invazie învinsă. Sobieski o bate în Ungaria de două ori. Venețianii și Maltezii iau Morea, atacă Dalmația, curăță insulele.

1684 Ducele de Lotaringia ia Vissegradul, Würzen ¹⁸

1685 Neuhäusel

2 sept[embrie] 1686 Buda

12 aug[ust] 1687 Soliman pașa e bătut de D[ucele] de L[otaringia] la Mohacs.

— Lippia ¹⁹ Petefwardein Erlau — chiar Belgrad cad în mâna imperialilor.

Soliman II

1690 bătălia de la Zernești. Austria pierde Belgradul. Semendra. Vidinul.

1691 19 aug[ust] [ilizibil] de Baden bate pe Mustafa Köprili la Islankamen ²⁰, unde el moare.

Achmed II 4 ani

Mustafa II

1695 intră în Ungaria. Flota t[urcă] bate pe Venețiani; apără Azovul în contra lui Petru cel Mare.

1696 se pierde Azovul.

1697 reintră în Ungaria. Prințul Eugen-l bate la Zenta lângă Tisa. Congresul de la Carlovitz, Austria, Rusia, Poarta, Polonia (Anglia, Olanda), Ungaria și Transilvania se cedează formal afară de Timișoara. Rusia primește Azovul și ținutul; Veneția, Morea și mare parte a Dalmației, Polonia, Ucraina și Podolia. Tokely e internat în Nicomedia.

[f. 26] 1703 Achmed III. Carol XII. Pultava.

1711 Baltagi Mohamed. Petru cel Mare. Asov

1715 Morea

1716 Eugen [de Savoia]. Petruvaradin. Se ia Timișoara de la T[urci].

21 iunie 1718 Pacea de la Passarowitz

1730—1754 Mahmud I

1737—39 Război cu Rusia și Austria

Osman III

Mustafa III 17 ani

1769 Mahomed-Emin. Krimghera

Romanzov și Galezin iau ofensiva. Hotin, Iași, București se iau.

1770 Chalil pașa e bătut la Slatina. Boierii moldo-români jură Ecaterinei.

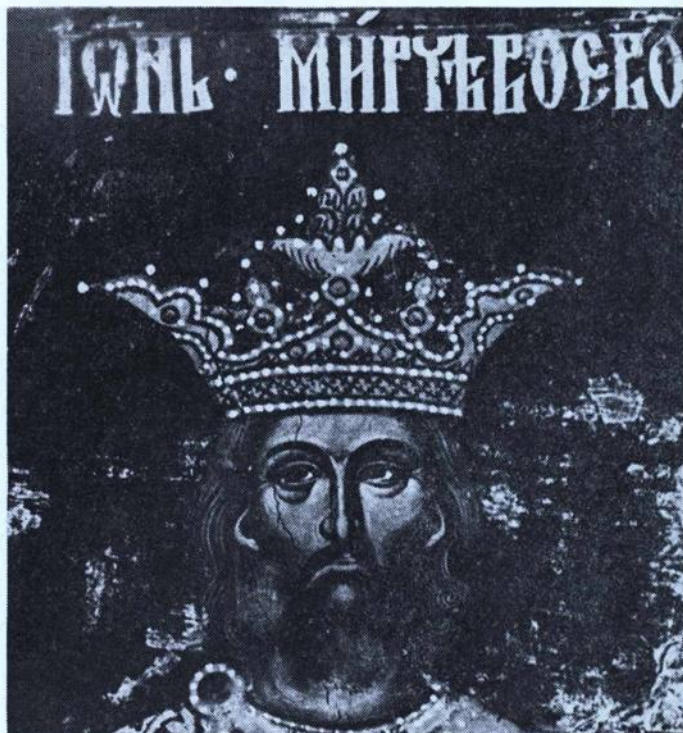
16 iulie 1770 Bătălia navală la Ceșmă.

Alexis Orlof închide Dardanelele.

¹⁸ Numirile germane de localități sînt luate din Hammer.

¹⁹ Hammer: Lippa; D. Cantemir: Lipa.

²⁰ Hammer: Slankamen; D. Cantemir: Islankamen.

Romanov bate pe T[urci] la Cartal în Moldova, le ia Brăila.

1771 Giurgiu. Weissmann. Dolgoruki 90.000. Crim. Selim Gherei fuge. La Tulcea R[omanov] trece Dunărea.

Mohamed Muhsinsade. Linia Balcanului. Șumla.

1772 Conferință de pace la București.

Bazargik, Carassu, Cainargi. Silistra cade.

Varna și Șumla rezistă.

1773 Abd-ul-Hamid

12 iulie 1774 Pacea de la Cuciuc Cainargi.

[f. 27] 1783 Potemkin în Crimeea.

1784 Abdicarea regelui Heraclius din Georgia.

Împăratul Iosif II învins de turci.

1789 + Abd-ul Hamid

Selim III

lingă Rimnic. Suvarov.

4 apr[ilie] 1791 Pacea de la Sistov

9 ian[uarie] 1792 Pacea de la Iași

1806 Muoruzi și Ypsilanti

1807 Selim III cade

Mustafa IV

1808 Mahmud II

28 mai 1812 Pacea de la București. Basarabia.

1828—29 pacea de la Adrianopol.

DIMITRIE CANTEMIR

DE ANTIQUIS
ET HODIERNIS
MOLDAVIAE
NOMINIBUS
(V)

DESPRE
NUMELE ANTICE
ȘI DE ASTĂZI
ALE MOLDOVEI
(V)

196.530
● 161 v ● Hoc idem probare possumus / ex
psis nostris historicis, et quod magis secundum est,
mendacio, et errore patelacto, ex lisdem veritatem
{elicere ac} demonstrare. Tradunt enim hi anno
mundi 6867, qui est Christi D(omi)ni 1359 Dra-
goszum {principem ex Maramoriss} in nostram
Moldaviam exivisse, postea in Chronographo {suo}
refert Urekie Vornik post principum Dragosz sex alios
successisse principes, de quorum, actis neque a
vicinis historicis, neque in illo Moldavico Chrono-
grapho quicquam memorat proditum esse. Dicitque
hosce sex principes spatio 40 annorum rebus Molda-
viciis praefuisse, sed quam leve sit, et infirmum dic-
tum, et quam negligens fuerit in computandis tem-
poribus statim apparebit; ideo ipsa illius adferam
{verba}: « Dragosz, inquit, postquam regnavit duo-
bus annis est mortuus, {quem} secutus est filius Sas,
sive Saxo, qui 4 an(n)is regnavit; hun(e) secutus
est Lasco, {qui} praefuit 8 annis; huic successit
Bogdanus, qui dominatus est 6 annis; huic successit
Petrus, filius Muszati, qui praefuit 16 annis; huic
successit frater eius Romanus, qui tenuit principa-
tum tres annos; huic successit Stephanus, et regna-

161 v Dragoszum scripsi, sed forsans Dragosz
tantum in margine latet / {principem ex Maramo-
riss}: [[nos quidem]] / Moldaviam [[, Negrum] au-
tem in Ungrovlachiam exire cum suis popularibus]]
{exivisse} postea in [[nostro]] Chronographo {suo}
[[{quia apud al... nondum extat}]] refert / [[Sub]]
Dicitque / et [[inan]] infirmum / dictum [[apparebit
{sic} statim quia facto]] et quam / {quem}:
[[que]] [[{qu}]] / Computum historici Ureche in mar-
gine quoque repetit Cantemirius, sic scribens: Dra-
gosz, — 2 Saxo, — 4 Lasco {ex Sasco correctum}, —
8 Bogdan, — 6 Petrus, — 16 Romanus, — 3 Step-
hanus, — 7 summamque 46 annorum subiiciens / 4 et
in textu et in margine ex 8 correctum est /

● 161 v ● Același lucru îl putem {dovedi / și după
înșiși istoricii noștri, și, ceea ce este mai îmbucurător, o
dată cu darea pe față a minciunii și a greșelii, tot pe
urma lor <putem> dezvălui și înfățișa adevărul. Căci ei
susțin că în anul lumii 6867, care este al Domnului
Cristos 1359¹, Dragoș, Domnul din Maramureș, a descă-
lecat în Moldova noastră. Mai apoi, în *Lctopisețul* său,
vornicul Ureche arată că după Dragoș, cel dintîi, au
urmat alți șase domnitori, despre ale căror fapte, amîn-
tește el, nici la istoricii învecinați, nici în acel *Hronic*
moldovenesc nu se găsește nici o îndreptare. Și zice că
acești șase domnitori au fost la cîrma treburilor Moldovei
vreme de 40 de ani², dar va ieși îndată la iveală cît de
ușuratică și de subredă este spusa lui și cît a fost el de
puțin grijuliu în socoteala scurgerii anilor; de aceea voi
alătura chiar vorbele lui: « Dragoș, zice el, după ce a
domnit doi ani a murit, iar lui i-a urmat fiul său Sas
(adică Saxo)³, care a domnit 4 ani; pe acesta l-a urmat
Lațco, <care> a domnit 6 ani; lui i-a urmat Bogdan,

* Textul ultimei părți a acestei lucrări corespunde în mare cu
următoarele pagini ale *Hronicului* (în ediția Tocilescu, București,
1901): din *Prolegomene*, cartea a II-a, cap. 12; din corpul lucrării,
cartea a V-a, cap. 4—7; a VI-a, cap. 20; a VIII-a, cap. 1; a X-a,
cap. 2—3. Calculele privitoare la predecesorii lui Alexandru cel Bun
și la domnia acestuia trebuiau să se repara, pe semne, în a doua parte
a *Hronicului* (cf. *ed. cit.*, p. 180 și 484). Trimiterile la pasajele publi-
cate anterior se vor face astfel: I („*Manuscriptum*“, 2/1976, pp.
11—26); II („*Manuscriptum*“, 3/1976, pp. 12—28); III („*Manu-
scriptum*“, 4/1976, pp. 15—27); IV („*Manuscriptum*“, 1/1977,
pp. 95—106)

¹ Cf. III, n. 40.

² Rămîne încă de lămurit de ce spune Cantemir acest lucru: în
fapt, textul lui Ureche poartă, după cîte știm, cifra exactă de « 46
de ani » (cf. *ed. cit.*, p. 66: vor fi fiind totuși variante în alte manu-
scrise ?), la care ajunge, prin simplă adunare, și Cantemir, în marginea
filei.

³ Cantemir transpune și în latinește, spre edificarea cititorilor
străini, numele lui Sas, după echivalența curentă: lat. *Saxones*:
rom. « sași ».

care a domnit 6 ani; lui i-a urmat Petru, fiul lui Mușat ⁴, care a domnit 16 ani; lui i-a urmat fratele său, Roman, care a ținut domnia 3 ani; lui i-a urmat Ștefan și a domnit 7 ani. Iar ce se va fi petrecut în acești 40 de ani (patruzeci, zice el, deși din scrierile lui ies 46) în care au domnit acești Domni, nu se află scris nimica». Dar dacă n-a putut găsi nimic scris, de unde a aflat el însuși după 233 de ani ⁵ (dat fiind că a scris *Hronicul* său în anul lumii 7100 ⁶, adică al Domnului 1592 ⁷ și a trăit sub Domnul Aron Tiranul) despre acei șapte domnitori în parte, câți ani au domnit fiecare ⁸? Nu mă împotrivesc ca el să fi aflat numele domnilor fie după o anume tradiție, fie că le-a putut avea din oarecari arhive, fără însemnarea anilor; dar stau împotriva, și pe drept, așa cum vom dovedi mai jos, că i-a strâns pe acei principii într-un atît de scurt ocol de timp după cum i s-a năzărit lui și fără nici o altă autoritate din-lăuntru sau din

● 162 ● afară. / Poate că *Letopisețul moldovenesc* (pe care îl pomenește prea adesea) și pe care el însuși l-a avut la vremea sa a fost ciuntit și sfîșiat la început, dar numele acelor domnitori le-a auzit (*sic*) fie din tablă, fie din vreun alt loc al acelei cronici, fie, cum aş crede cu de-adevărat, din arhivele civile, care în catastrhurile lor obișnuiesc să înșiruie la rînd în scris, spre amintire, fără nici o însemnare a anilor, numele Domnilor, al mitropolitilor, al episcopilor și al boierilor. Așadar, fiind el lipsit de alți istorici dinafară și neputînd găsi nimic în *Letopisețul moldovenesc* despre viața și faptele acelor șapte domnitori, le-a împărțit aceluia după chef și poftă anii de domnie și i-a strîns la un loc pe toți șapte într-un cerc de timp atît de strîmt și de scurt. Cu toate că el însuși nu stă la îndoială, ci mărturisește deschis că se află în cea mai mare șovăială și asupra timpului domniei și asupra anului descălecatului aceluia prim domnitor și spune că nu a putut împacă *Hronicul* moldovenesc cu acela al străinilor (deși mai că era de părerea străinilor; dar după aceea nu spune nimica despre anul pe care l-ar arăta străinii) ⁹. Dar chiar de la începutul aceluia *Letopiseț* el însuși se dă pe față că a greșit cit

vit an(nos) 7. Quid autem gestum fuerit per hosce 40 annos (quadraginta, inquit, cum ex huius scriptis colligantur 46) quibus dominati sint hi principes, nihil scriptum invenimus». At si nihil scriptum potuit invenire, unde ipse [[quam]]post 233. annos (quia anno mundi 7100, qui est D(omi)ni 159<2>), Chronicum scripsit et vixit sub Arone Tyranno Principe) accepit singulos illos septem principes [quot] annos dominatos fuisse (sic). Non nego ipsum principum nomina aut per traditionem aliquam accipere, aut ex quibusdam archivis sine annorum notatione habere potuisse; sed nego, imo merito, ut inferius probabimus, illos principes ex propria opinione, et sine alia autoritate interna, sive ● 162 ● externa, / sub tam brevi annorum spatio collegisse. Forte Chronicum Moldavicum (cuius saepissime mentionem facit) quodque ipse suo tempore habuit, in initio mancum et dilaceratum fuisse, nomina autem illorum principum aut ex indice, aut ex alio loco illius chronici audivisse, aut, quod verius duxerim, ex civium archivis, qui solent in suis catalogis nomina Principum, Metropolitanum, Episcoporum Baronumque sine ulla annorum notatione, successive memoriae gratia inscribere. Itaque cum destitutus esset aliis scriptoribus externis, et <in> Moldavo Chronographo nihil potuisset de vita et gestis illorum septem principum [invenire], ad libitum et placitum illis dominii annos impertivisse, et omnes septem sub tam stricto et brevi tempore coarctasse. Quamvis ipse quoque non sit dubius, imo aperte fatetur [esse] maximam habere haesitationem de [de] tempore et anno primi illius principis exitus dicitque non potuisse conciliare Chronographum Moldavicum cum exterorum, [[quamvis magis conse(n)tiret exteris; sed postea, quem annum valent exteri, nihil dicit.]] Sed hinc usque ad Babylonem cum aberrasse in ipso initio illius Chronographi semetipsum prodit. Post enim illos septem principes inchoat principatum duorum filiorum postremi Stephani, Petri nempe et Stephani; illius verba proferam: «Hic Stephanus habuit duos filios, Stephanum et Petrum, inter quos cum ex[or]ta esse(t) schysma de successione pos(t) parentis mortem, Stephanus quidem aufugit ad Cazimirum Poloniae Regem, Petrus autem Ungarico exercitu adiutus sedem occupavit. Cazimirus autem

quam seclusi, nam inferius [[notitiam]] ipse Cantemirius expunxit / mundi [[701]] 7100 [[Chronicum,]] / 159<2> scripsi: 154. C / accepit [[notitiam]] / [[quot]]: [[aut]]: [[quot]] / dominatos fuisse ex dominati fuissent correctum / Chronicum Moldavicum scripsi: Chronicus Moldavicus C / cuius [[ipse]] / quodque scripsi: quemque C / notatione scripsi: notatione calamit lapsu C / memoriae scripsi: memoris C / tam [[stricto]] stricto / maximam [[esse haesita]] / exitus ex exitum correctum / [[qui]] inter quos /

⁴ De fapt fiul Mușatei (cu numele ei catolic de Margareta), fiică a lui Bogdan I sau a lui Lațcu: eroarea de interpretare a vechilor letopisețe (care scriu сын мушатына, cf. P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române* din sec. XV—XVI..., București, 1959, p. 6; 44; 55; 157) nu-i aparține lui Cantemir, ci izvoarelor sale: Grigore Ureche (*op. cit.*, p. 66) și Nicolae Costin (*op. cit.*, p. 75).

⁵ Calculul începe deci de la 1359.

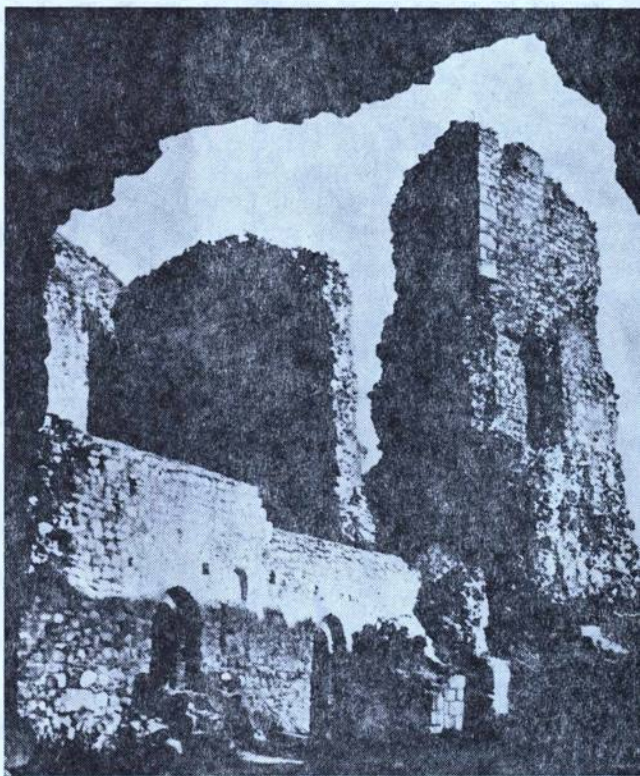
⁶ Cantemir a luat în considerație, pe cit se vede, ultima dată din forma pe care o cunoștea el a *Letopisețului*, deci dintr-un manuscris care nu cuprinde scurtele mențiuni referitoare la anii 7101/7102 (1593/1594), cf. *ed. cit.*, p. 209.

⁷ Am întregit 1592; Cantemir scrisese 154. (*sic*), lăsîndu-și oricum loc spre a verifica data.

⁸ Dus de șirul infinitivalelor, autorul uită să construiască bine interogativa indirectă și scrie *fuisse* (tot după obiceiul său, în loc de *esse*), unde s-ar fi căzut să fie *essent*.

⁹ *Ed. cit.*, p. 67.

Rex, cum desideraret principatum sibi subiu<n>gere decrevit Stephanum bona militum manu ad expel<l>endum fratrem mittendum. Itaque Stephanus cum exercitu Polonico prima Iulii (annum non dicit, forte cavendo sibi ne erret) limites Moldaviae est ingressus, et primo quidem passu prospere procedere illius res videbantur, postea autem a Moldavis delusi Poloni, inter sylvas {angusta}que loca intrarunt, ubi abscisis arboribus sylvis circumsepti {et interclusi sunt}. Itaque multi arboribus oppressi, multi etiam vivi capti, inter quos ex primatibus fuere Zbigneus ● 162 v ● et Tenezinskius filius / Palatini Cracoviensis, praeterea accepta {trja} signa militaria trium Vayvodarum, ex Cracovie{psis}, Sandomirensis et Leopolitani et alia no{vem} vexilla comitum». Haec ille. Quae quidem quoad historiam vera sunt, idem enim latetur Polonus Scriptor Bilskius, ex quo Calvisius excerpit, cuius haec sunt verba: «Casimirus Poloniae Rex Stephanum, qui a fratre Petro Walachia[c] pulsus erat, in eam reducere conatur, sed exercitus eius in sylva quadam, arboribus fraude Walachorum incisis, deletus, est. Ex Chron(ico) Pol(onico)». In textu, inquam, historiae egregie quidem, in anno autem (eo quod proptus silet) minus bene. Chronicon enim Polonorum hanc Polonorum cladem anno D(omi)ni 1360 accepisse asserit. Hic animadvertat humanus Lector errorem Urekie, ex rectam nostram, {{quam nunc attulimus}} rationem, ille enim primum Principem Moldaviae fingit exivisse anno D(omi)ni 1359, uno nempe anno prius hac memorabili Polonorum strage, quo[d] quid absurdus et magis erroneum convinci potest, {{siquidem ante hunc principem 46 iuxta illum de-

de-aici și pînă la Bagdad¹⁰. Căci după acei șapte domnitori el începe domnia celor doi fii ai lui Ștefan — cel de pe urmă <din cei șapte> — adică a lui Petru și a lui Ștefan; voi alătura cuvintele lui: «Acest Ștefan a avut doi fii, pe Ștefan și Petru, între care iscîndu-se pricină pentru domnie după moartea tatălui lor, Ștefan a fugit la Cazimir, Regele polon, iar Petru, ajutat de oaste ungurească, a apucat tronul. Iar Cazimir Regele, voind să-și supună țara, a hotărît să-l trimeată pe Ștefan cu o bună ceată de oșteni ca să-l alunge pe frate-său. Așa că Ștefan a intrat în hotarele Moldovei cu oștire polonă la zi-nții de iulie (anul nu-l spune, poate ferindu-se să nu greșescă)¹¹ și mai întîi încă părea să-i meargă lucrul cu noroc, dar după aceea polonii amăgiți de moldoveni au intrat în codri și în locuri strîmte, unde, cu

ad [am] expelendum C / {angusta}que: [[...tita]que/sylvis{eos}] circumsepti [[sunt]] {et interclusi sunt}/multi[[s ab]] arboribus / filius imae 162 paginae subscriptum summa sequenti omissum est // 162 v Palatini [[Kio]] Cracoviensis / {trja} indeque Cracovie{nsis} et no {vem} cum paginae angulo decisa ex Chronographi textu («trei steaguri... a Cracăului... noao steaguri») restituere non dubitavi / Calvisius scripsi: Calvisius C / Walachiae [[(nota ad hoc Moldaviam Valachiam appellare)]] / in textu [[quidem]] [[pe]] minus bene / asserit ex assentit mutatum / hac (ex hoc correctum) [[cla]] / erroneum scripsi: erraneum C /

¹⁰ Aluzie la proverbul turcesc citat mai sus (f. 158).

¹¹ În *Cronica polonă* publicată de Joachim Bielski era menționat de fapt și anul (1359), dar Ureche l-a eliminat, fără îndoială pentru că el intra în contradicție cu data tradițională a «descălecatului». Asupra lui Bielski ca izvor al lui Ureche, v. P. P. Panaitescu, *ed. cit.*, pp. 32–34; pasajul citat se află în *Chronyka Polska*, Cracovia, 1597, p. 235.

copaci tăiați, au fost înconjuțați și împresurați prin păduri. Astfel că mulți au fost răpuși de copaci, mulți au fost prinși vii, între care dintre cei de frunte au ● 162 ● fost Zbigniev și Tencinski fiul / voievodul Cracoviei; apoi au fost luate și trei ¹² stindarde de oaste a trei voievozi — al Cracoviei, al Sandomirului și al Liovului — și alte două steaguri ale șleahțicilor ¹³. Acestea <le spune> el. Ele, cît privește povestea, sînt adevărate, căci aceleași lucruri le mărturisește istoricul polon Bielski ¹⁴, din care scoate apoi și Calvisius, ale cărui cuvinte sînt acestea: «Cazimir, Regele Poloniei, încearcă să-l aducă înapoi pe Ștefan, care fusese alungat din Valahia de către fratele lui, Petru, dar armata sa este nimicită într-o pădure, <unde> copacii fuseseră tăiați cu șiretlic de către valahi; din *Hronicul polon* ».

În țesătura istoriei, zic, încă <ar fi> minunat, dar asupra anului (anume pentru că păstrează deplină ¹⁵ tăcere) mai puțin bine. Căci *Hronicul polon* susține că acest prăpăd al polonilor s-a petrecut în anul Domnului 1360 ¹⁶. Aici prea-bunul cititor să ia aminte la greșala lui Ureche și la dreapta noastră judecată pe care am întemeiat-o mai sus, căci acela plămăuiește cum că primul Domn al Moldovei a descălecat la anul Domnului 1359, adică un an mai înainte de acest prăpăd al polonilor; ce lucru mai de necrezut și mai greșit se poate căuta a dovedi, de vreme ce înaintea acestui Domn sînt, după el, 46 <de ani> datorați celor șapte domnitori de mai înainte. Apoi, el nu amintește deloc despre acest Petru, fratele lui Ștefan, cît anume s-a aflat în fruntea treburilor Moldovei, ci purcede mai departe, povestind domnia lui Iuga, urmașul lui Petru ¹⁷, despre care spune că a stăpînit domnia doar doi ani; apoi urmează istoria lui Alexandru, numit « cel Bun », despre care spune că a luat domnia la anul lumii 6907 ¹⁸ — iată și o altă greșală mare de tot. Căci acest an este al Domnului 1399, din cifra căruia dacă vei scoate 40 de ani, rămîn doar 40 pînă la primul Domn, Dragoș ¹⁹, despre care spune că

bentur illis septem principibus praecedentibus}}. Deinde, hunc {Petrum} fratrem {Stephani}, quantum praefuerit rebus Moldaviae, nihil memorat, et pergit ulterius, narrans principatum Iugae Principis, successoris {Petri} (sic), quem dicit tantum annos duos principatum exercuisse, deinde historiam Alexandri cognomento {boni} prosequitur, qui principatum accepisse ait anno mundi 6907, en et alter crassissimus error. Hic enim annus est D(omi)ni 1399, ex quo

numero si extraxeris quadraginta annos, restant quadraginta tantum anni usque ad primum Principem Dragosz, quem dicit anno 1359 ex Maramoris exivisse {{et hoc anno primo Alexandri, conatur annos ad suum calculum reducere, siquidem ipse vult totidem annos interluisse ab Dragosz usque ad hunc Alexand(um)}}. Nos tamen ex illius computo illorum septem duntaxat principum habemus 46. {{sex nimirum}}, Stephani autem incogniti illi et innumerati, et duo {anni} Iugae prorsus desunt. Ergo ubique error, ubique in annorum computo transgressio.

{Petrum}: [[Sepphanum]] / {Stephani}: [[Petri]] / [[d]] narrans / {Petri}: [[Stephani]] / {boni} prosequitur: [[Magni]] / numero scripsi: numero C / 1359, ut videtur, ex 159 — correctum / {tamen} [[autem]] / 46. ex 40., {sex nimirum} supra versum scribens, correxit C / {anni} [[I]] /

¹² De aici înainte, am întregit sau adăugat unelc cuvinte fie după izvoarele citate de Cantemir, fie fiind seamă de sensul frazei, dat fiind că colțurile interioare de sus sale foilor, tăiate sau acoperite la legătură, nu apar în fotocopie.

¹³ *Ed. cit.*, pp. 67—68.

¹⁴ *Loc. cit.*, n. 11.

¹⁵ Lectiune nesigură; cf. n. 12.

¹⁶ Bielski scrisese de fapt 1359 (cf. n. 11).

¹⁷ În tot acest pasaj Cantemir scrisese mai întâi *Petru* unde trebuia *Ștefan* și invers. El s-a îndreptat apoi, ștergînd numele greșit din text și scriindu-l pe cel corect peste rînd, dar, dus de automatismul corecturii, el a schimbat și aici — unde nu mai trebuia — scriind *Petru* în loc de *Ștefan*, deși predecesorul lui Iuga Ologul a fost Ștefan (Ureche, *ed. cit.*, p. 68).

¹⁸ *Ed. cit.*, p. 69.

¹⁹ Cantemir se repetă: este evident că el nu ținea să numere de două ori 40 de ani. Vom înțelege deci fie « dacă vei scoate 40 de ani <vei ajunge> la primul Domn, Dragoș », fie « 1399, <de la care> rămîn doar 40 <de ani> pînă la primul Domn, Dragoș ».

Sed ad firmius reddendam nostram rationem: huius Alexandri principis mentionem apud alios invenimus scriptores, ubi et annorum accurata notatio apparet. Ad annum D(omi)ni 1395, {{mundi 6903}}, ex Dubr(avio) refert Calvis(ius): «Cum, inquit, Sigismundus bellum Transalpinum sive Dacicum confectus 163 ● cisset, et auxiliares / Alexandri Daci {{Dacum intelligit Moldavum}}. Turcas videlicet, vicisset, coniux Maria moritur» (si prae manibus haberem

Dubravium, multa nobis adiuvantia impetrare {ex illo} potuissemus (sic), sed...) Hunc autem an(n)um postremum Alexand(r)i vitae ex Ureke intelligimus, eumque regnasse 32. annis, mensibus 8. Ita igitur si Alexander regnare incepit anno mundi 6907., D(omi)ni 1399, cur apud Dubr(avium) memoratur anno D(omi)ni 1395 illius auxiliares copias, Turcas, pro Sigismundo Ungariae Rege debellasse? Ita enim quatuor annis prius extitisset princeps, antequam esset princeps. Ergo {frivolum} similiter si hic annus

6903 (post 1395) scripsi (cf. ff. 163—163 v): 6902 C/ Dacicum ex Dacicus correctum // 163 Angulum paginae tribus cum litteris desideratur / auxiliariarum ima ex praecedenti pagina supplere / Daci C: Dacici Calv., sed corrigere nequeo nam Cantemirii sensus inde pendet (cf. et f. 167) / Dubravium scripsi: Brundivium C/ Dubr(avium) scripsi: Burd. C/ frivolum: [[falsum]] Alexander [[bo]]lle bonus /

a descălecat din Maramureș în anul 1359 (și la acest an dinții al lui Alexandru el se străduiește să aducă anii la socoteala lui, de vreme ce el însuși vrea ca tot atîția ani să se fi scurs de la Dragoș și pînă la acest Alexandru)²⁰. Noi, însă, după socoteala lui, avem deocamdată cei 46 (adică și șase)²¹ <de ani> ai acelor șapte Domni, dar ne lipsesc cu totul anii lui Ștefan cel neștiut și neluat în socoteală și cei doi ai lui Iuga. Peste tot dară <se vede> greșeală, peste tot în socoteala anilor încălcare.

Dar pentru a da mai apăsător seama asupra socotelii noastre: pe acest Alexandru Domn îl mai aflăm amintit și la alți istorici, unde se vădește și o atentă însemnare a anilor. La anul Domnului 1395²², iar al lumii 6903, Calvisius pomenește după Dubravius: «După ce Sigismund încheiase războiul transalpin²³, adică dacic ● 163 ● și învinsese ajutoarele / lui Alexandru Dacul²⁴ (prin „dac” înțelege moldovean), adică pe turci²⁵, moare soția sa Maria » (De l-aș fi avut la înde-

²⁰ Rămîne de văzut la ce face aluzie aici Cantemir din *Letopisețul* lui Ureche, unde, în forma în care o cunoaștem astăzi, nu aflăm nimic pe care să se bazeze o atare afirmație.

²¹ Precizare firească, dată fiind lecțiunea greșită «40 de ani» pe care Cantemir o cunoștea din copia sa a *Letopisețului* (cf. n. 28).

²² Ultima cifră a anului erei noastre a intrat în marginea filei, prinsă în legătură și putem doar bănuî că este 5 (pentru 1395), judecînd după trimiterea care urmează pe pagina următoare și după citatul din Calvisius dat mai jos, care se află inserat sub anul 1395 (*ed. cit.*, p. 864 b). Am corectat deci data «de la facerea lumii», adăugată în margine, și am scris 6903 în loc de 6902 (cf. și f. 163 v).

²³ Știrea lui Calvisius (*loc. cit.*), luată după Dubravius (*op. cit.*, cartea a XXV-a, pp. 658—659), care brodează o întreagă poveste cu lux de amănunte, amestecă în mod manifest evenimente și nume de date diferite, vorbind despre un voievod Alexandru al Țării Românești, aliat cu turcii împotriva lui Sigismund de Luxemburg, la anul 1395, puțin înainte de cruciada încheiată prin lupta nefericită de la Nicopol.

²⁴ *Alexandri Dacici* suna la Calvisius ciudatului nume al *adversarului* român al lui Sigismund — «cîci altă interpretare normală a frazei latine nu ne pare posibilă. Cantemir a modificat ușor supranumele, scriind, poate din nebgăare de seamă (cf. IV, n. 37), *Daci*, dar faptul mai plin de consecințe este acela că a răsturnat complet sensul frazei, luîndu-l pe «Alexandru Dacul (adică moldoveanul)» drept *aliat* al lui *Sigismund* probabil prin refuzul firesc de a crede că Domnul român, identificat cu Alexandru cel Bun, putuse fi aliatul turcilor.

²⁵ Imprecizia informațiilor lui Dubravius, care, între altele, transformase înfrîngerea de la Hindau într-o victorie categorică a lui Sigismund asupra lui Ștefan al Moldovei (*ed. cit.*, p. 658) reiese și mai clar din definirea aliaților turci ai presupusului Alexandru drept trimiși ai lui «Amurat» — eventual Murad al II-lea, sultan în a doua domnie între 1446 și 1451! (*ed. cit.*, p. 659).

mină pe Dubravius²⁶, multă ajutorință ne-am fi putut dobîndi de la el, dar...!). De la Ureche înțelegem că acesta a fost ultimul an al vieții lui Alexandru și că el a domnit 32 de ani și 8 luni²⁷. Astfel dar, dacă Alexandru a început să domnească în anul lumii 6907, <iar> al Domnului 1399, de ce la Dubravius se pomenește că în anul Domnului 1395 cetele lui venite în ajutor i-au bătut pe turci pentru Sigismund, Regele Ungariei?²⁸ Căci astfel ar fi fost Domn cu patru ani înainte de a domni. Prin urmare este deopotrivă fără temei ca acesta să fi fost anul de pe urmă al vieții lui Alexandru (căci el spune « în același an a murit Alexandru Vodă cel Bun ») și ca el să fi domnit 32 de ani și 8 luni. Dacă pe aceștia i-ai adăuga la numărul amintit mai sus, moartea lui s-a

petrecut în anul $\frac{1399}{1341}$ scris mai jos și al lumii 6939.

Așadar <a domnit> 37 de ani și, pe deasupra, cîteva luni (căci atîția sînt peste cifra anului 1395, însemnată de Dubravius, adică a celui <an> în care Alexandru a fost tovarășul de arme al lui Sigismund). Așadar nu va fi <acesta> anul de pe urmă al vieții lui, ci fie primul, fie al doilea, căci din același autor (dacă l-am crede pe Ureche asupra anului morții) aflăm că Alexandru a domnit mai mulți ani decît 32 și 8 luni (ceea ce vezi mai jos).

Apoi este de luat aminte că Ureche, în *Letopiseșul* său, zice²⁹ greșit de tot că Alexandru i-a dat cu împrumut Regelui Poloniei 100.000 de ruble de argint și că a primit ca zalog tîrgul Sniatinului, Colomeea și întreaga Pocuție, pentru a merge cu război împotriva lui Sigismund³⁰. Căci Regele Poloniei nu vroia să se războiască împotriva lui Sigismund, ci împreună cu Sigismund împotriva turcilor, ceea ce este atît de limpede încît nu duce lipsă de dovezi³¹. Așadar fie că a greșit Ureche, fie pisarii care în loc de « pentru » au scris « împotriva » și de aceea campania aceasta a polonilor este totuna cu

²⁶ Cantemir alunecă cu gîndul către șirul autorilor pe care nu i-a avut la îndemînă și, venindu-i în minte Brundisius (amintit și în marginea unui capitol din *Hronic*, ed. cit., p. 104), astfel că în loc de *Dubravium* (cum am fost nevoiți să corectăm) el scrie *Brundivium* (sic) și apoi reia de două ori prescurtarea *Brud.* pentru *Dubr. (avium)*.

²⁷ Ureche nu spune deloc aceasta, ci comite o altă inadvertență, identificînd anul inscripției pentru Pocuția dat, ca zalogire a datoriei de 1.000 de ruble (cf. n. 30), de către Vladimir Jagello lui Alexandru cel Bun (1411), drept an al morții Domnului Moldovei (de fapt 1432), ed. cit., p. 73.

²⁸ Pentru această inversare a sensului sursei, cf. n. 80.

²⁹ Cantemir uită să continue infinitivala și scrie *dicat* în loc de *dixisse*.

³⁰ Loc. cit. n. 27.

³¹ Cantemir ar fi gîndit, desigur, altfel, dacă nu ar fi trecut cu vederea sfîrșitul pasajului din Calvisius care ilustrează înfruntarea dintre succesorii lui Ludovic I de Anjou: «...coniux Maria moritur et Rex Poloniae Ladislaus Jagello nomine coniugis (adică al Jadwigei) Hungariae regnum appetit » *Dubr. (avius)* (op. cit., p. 864 b).

fuit postremus vitae Alexand<r>i (dicit enim « eodem anno mortuus est Alexander ille bonus ») et 32 an<nis> et 8 mensibus regnavit. Quos si addas ad praefatum 1390

numerus, mors eius accedit 32 an<n>o inferius 1431

notato, et mundi 6939. Igitur 37 anni {{et plus aliquot menses (sic)}} (tot enim {excedunt} numerum an<ni> 1395 a Dubr<avio> notatum, quo nimirum Alexander fuit commilito Sigismundi<)>). Ergo non erit postremus vitae illius annus, sed aut primus, aut secundus, nam ex eodem scriptore (si confidamus Ureke de mortis anno) colligimus Alexandrum plures annos regnasse quam 32 et 8 menses, {{quod vide ulterius}}.

Praeterea observandum Urekiam in suo Chronographo nimis errate dicat (sic) Alexandrum Regi Poloniae 100000 rublonum argenteorum dedisse mutuo, et pro pignore accepisse oppidum Sniatinum, Colomiam, et totam Pocutiam, ut bellum duceret contra Sigismundum. Nam Rex Poloniae non contra Sigismundum, sed cum Sigismundo contra Turcas militare volebat, quod cum ita clarum sit, non indiget testimoniis. Ergo sive ab Ureke er<at>atum, sive a scribis, qui loco pro scripserunt, contra, ideoque haec Polonica expeditio {eadem est cum Sigismundana}, quam ultimo vitae Alexandri anno accidisse dicit, et non alia. Ergo anni omnium horum principum ab Alexandro usque ad primum principem Dragossium retro vertendi sunt {ut} et ex omnibus his ab Alexandri primo anno usque ad Dragossium / ● 163 v ● {135} {aut plus minusque in illi ...} anni compleantur, sub septem pr ... numeratis princ<ipi>-

regnabit ex regnabit correctum / [[quomodo pot]] quos (ex qui[a]) mutatum / excedunt: [[desiderantur usque ad]] / Dubr<avio> scripsi: Brud. C / Alexander scripsi: Alexanter C / Hic nexuz phraseos parenthesosque finis manifeste desunt / postremus [[ille]] / scriptore [[si confidamus]] / dicat ex dicit mutatum, sed sane dicere scribendum erat / qui ex pro correctum / {eadem est cum Sigismundana}: [[est]] / quam ex quae mutatum / ab Alexandro: Alexandri[[i]] {primo anno}}] / {ut}: [[ut]] ab Alexandri: ab Alexandr[[o]] / 163 v {135}: [[centum septem]]: [[vel 105]] / Finis summorum quatuor versuum cum paginae angulo deperditus est / numeratis prin-

bus, et {Petro} fratre {Stephani} <et> Iuga, qui praecessit Alexandrum. Sed ut c<larus> nostrum evadat {computum}, proferamus annos ab exteris pro {prin}cipibus Moldaviae notatos, et, inde ducto calculo, facile veritatem el[ic]iciemus.

Et primo quidem probandum est nobis Alexandrum plures quam 32. et 8 menses regnasse. Quod ita fit: Dato quod secundum Ureke (quod verum est, inde enim et ulterius nostri annales cum aliorum in computo annorum conveniunt) mortuus sit anno 1432

6940

sequitur Alexandrum plus etiam quam triginta octo regnasse, quod probamus Alexandrum referente Dubr(avio) an(no) 1395 Sigismundo tunc Regi

6903

Ungariae auxiliares dedisse copias, et in Transalpina Turcas debellasse; atqui ab anno 1432 ad annum 1395 desiderantur anni 37. Igitur, si ille fuit primus principatus Alexandri annus, regnavit procul dubio 37., vel, quod et fieri potest, 38 {praeter 4 menses}. Itaque erratum est ab Ureke, qui illi tantum 32. et menses 8 attribuit.

Si igitur Alexander regnavit 38 annis, et si primus accipiat ille a(n)nus, nimirum expeditionis pro Sigismundo, 1395, principatus eius, ab Alexandro usque ad positum a nobis exitus principum ex Transylvania annum, 1250 sive 1260, desiderantur anni 135 sive 145 (unius enim decadis nos haecitationem habere superius diximus).

Deinde colligimus ex eode(m) Ureke Iugam praecessisse Alexandrum, et tantum duos annos regnasse; ergo primus annus Iugae fuit 1393. Iugam

6901

item dicit praecessisse Stephanum et Petrum fratres et {Stephanum} quidem a fratre regno pulsum, et proelio victum, solum dominum occupasse. Quo anno autem hoc factum fuerit, aut quantum ille Petrus regnavit, prorsus silet. Sed de anno quo his inter fratres exorta fuit ex eiusdem verbis possumus intelligere, dum dicit illos ad mortem, quod est dicere, statim post obitum, parentis pro principatu et successione litigantes, Stephanum ad Casimirum Regem

ci<pi>bus, scripsi: numeratis principibus C / {Petro}; [[{Stephanum}]] / {Stephani} (pro Petri *suprascriptum*) et in *versus* fine latere confido / c<larus>et inde pro-{prin}cipibus restituere conatus sum / nostrum ex nostra *mutatum* / notatos scripsi: notatis cum principibus minus apte, ut puto, minusque intentus coniunxit C / sequitur [[{Alexandrum}]] Alexandrum / referente ex refert *mutatum* / Dubr(avio) scripsi: Dobr. C / an(no) [{D}] / debellasse [{uno nempe anno}]] [{[obitum suum anno}]] / 37. [{si autem secundus}] tvel / si primus: [[per plurimos]] / exitus pro exitum *correctum* / 145. [[u ...]] / {Stephanum}: [[{Petrum}]] / illos [[ann mor]] ad mortem [[parentis]] /

cea a lui Sigismund, despre care spune că s-a petrecut în ultimul an al vieții lui Alexandru, și nu alta.

Așadar anii tuturor acestor domnitori de la Alexandru și pînă la primul Domn, Dragoș, trebuie întorși înapoi, tot după cum din toate acestea <se vede> că de la ● 163 v ● primul an al lui Alexandru și pînă la Dragoș / sînt 135, sau cam așa ceva în...³² de ani încheiați,³³ sub cei șapte domnitori scotitiți <mai sus>³⁴ și sub Petru, fratele lui Ștefan³⁵, și sub Iuga, care a fost înaintea lui Alexandru. Dar pentru că socoteala noastră să se arate mai limpede, vom da la iveală anii însemnați de către străini pentru Domnii Moldovei, și, scoțîndu-ne de acolo răbojul, vom dobîndi cu ușurință adevărul.

Și, mai înainte, se cuvine să dovedim că Alexandru a domnit mai mult de 32 de ani și 8 luni. Aceasta se învederează astfel: dat fiind că, după Ureche (lucru adevărat, căci de aici și letopiseștele noastre se potrivesc cu cele ale altora în socoteala anilor), el a murit în anul 1432/6940³⁶, urmează că Alexandru a domnit chiar mai mult de treizeci și opt de ani, ceea ce putem dovedi, dat fiind că Dubravius³⁷ amintește că în anul 1395/6903 Alexandru i-a dat în ajutor oștire lui Sigismund, pe atunci rege al Ungariei și că i-a învins pe turci în <ținutul> transalpin³⁸; dar de la anul 1432 și pînă la anul 1395 sînt lipsă 37 de ani. Așadar, dacă acela a fost primul an al domniei lui Alexandru, el a domnit fără îndoială 37, ceea ce se poate de asemenea, 38 <de ani> fără 4 luni. Prin urmare a greșit Ureche, care i-a orînduit aceleia doar 32 <de ani> și 8 luni.

Așadar, dacă Alexandru a domnit 38 de ani și dacă îl luăm pe acela drept primul an al domniei lui, adică acela al campaniei pentru Sigismund, <anume> 1395, de la Alexandru și pînă la anul așezat de noi pentru descălecatul domnilor din Transilvania — 1250 sau 1260, rămîn lipsă 135 sau 145 de ani (căci noi am spus că stăm la îndoială asupra unei decade).

³² Pierderea colțului paginii a ciuitit cel mai mult adăugirea de peste rînd, astfel că ne lipsesc 7 pînă la 9 litere, greu de întregit în afara oricărei arbitrar (cf. n. 12).

³³ Calculul are, de data aceasta, drept punct de plecare al doilea *terminus post quem* propus de către Cantemir, și anume, anul 1260: 1395 — 1260 = 135 de ani.

³⁴ Am scris «(mai sus)», bănuind un *pr<ius>* în colțul pierdut, dar mai lipsesc, cu siguranță, încă 4 sau 5 litere.

³⁵ Și aici Cantemir scrisese mai întîi Ștefan în loc de Petru și invers, corectînd apoi la a doua mină (cf. f. 162 v și n. 17).

³⁶ De fapt, Ureche nu menționase în mod explicit anul 6940 (= 1432) drept an al morții lui Alexandru cel Bun (ed. P. P. Panaitescu, [1955], p. 73), ci îl pomenise mai sus, legîndu-l în mod greșit de conciliul de la Florența (a cărui dată corectă este 1439).

³⁷ *Historia Bohemica* (ed. Frankfurt/Main, 1687, cartea a XXV-a, pp. 660 — 661), citat de către Calvisius (ed. Frankfurt/Main, 1685, p. 864 b), de unde îl cunoaște și Cantemir (cf. IV, n. 78). De data aceasta, Cantemir este mai aproape de referința corectă, prescurtînd Dobr. față de *Brud.* de mai sus (cf. IV, n. 26).

³⁸ Asupra întregii probleme v. IV, n. 78 — 81. Să fie o confuzie cu Alexandru I Aldea, Domn al Țării Românești (1431 — 1436)?

Apoi aflăm tot de la Ureche că Iuga a fost înaintea lui Alexandru și că a domnit numai doi ani; deci primul an al lui Iuga a fost 1393/6901³⁹. El spune de asemenea că înaintea lui Iuga au fost frații Ștefan și Petru și că Ștefan a fost alungat de la domnie de către fratele său și înfrânt în bătălie (iar că acela) a dobândit singur domnia. Dar în ce an s-a petrecut aceasta, sau cât a domnit acel Petru, el trece cu totul sub tăcere. Dar despre anul când s-a ivit pricina dintre frați putem trage un înțeles tot din cuvintele lui, când spune că aceia, ajungând să se înfrunte pentru domnie și urmarea tron la moartea — ceea ce va să zică îndată după sfârșitul tatălui lor —, Ștefan a fugit la Cazimir, Regele Poloniei, după cum am istorisit mai sus. Dar letopiseșele polone însemnează lupta dintre acești frați și prăpădul alor lor la anul 1360/6868⁴⁰. Astfel dar, dacă

● 164 ● acela a fost primul an al lui Petru / și ultimul⁴¹ al părintelui lor Ștefan, urmează că Petru a domnit 33 de ani încheiați, căci atîția sînt lipsă pînă la anul dinții al urmașului lor Iuga, adică 1393; despre aceștia nu se face nici o însemnare la Ureche, fie că n-a știut, fie că era silit, cu bună știință, să întindă dincolo de cei 40 de ani⁴² ai celor șapte domnitori. Dar se vedește prea destul de aici că de la primul an al lui Petru și pînă la năvala de pe urmă a tătarilor rămîn lipsă 100 de ani⁴³. Iar dacă vei adăuga o decadă sau 8 ani din zece (căci numai atît ne mai rămîne nesigur) tot stă în picioare aceeași socoteală pe care am prefirat-o mai sus, și anume o sută cinci, șase, șapte <sau> opt <ani> pînă la Dragoș, întîiul Domn al Moldovei⁴⁴.

Iar trăsătura de încheiere pe care o voi aduce în întîmpinare pentru părerea noastră este însăși credința tuturor românilor de peste tot din lume. Căci toți sînt credincioși ai bisericii răsăritene; dar, dacă acești români au descălecat pentru înfiia dată din romani <abia> la anul Domnului 1359, așa cum minte călugărul Simion, adică sub acel plăsmuit Vladislav, Rege al Ungariei, cum de-au descălecat acești români din Italia, fiind <totuși> de credință grecească? Căci pe atunci biserica apuseană nu numai că era despărțită de cea

Poloniae fugisse, ut superius narravimus. At annales Polonici pugnam inter hos fratres, et stragem suorum notant ad an(um) 1360. Ita igitur si primus ille 6868

● 164 ● Iuit Petri a(n)nus / <et ulti>mus parentis illorum Stephani, sequitur Petrum <tri>ginta tres solidos annos regnasse; tot enim desiderantur usque ad annum primum Iugae successoris, qui est 1393; quorum nulla apud Ureke fit mentio, aut quia nescivit, aut quia sciens cog(eb)atur illos 40 {an(nos)} septem principum ulterius promovere. At evidentissime ex hoc patet a primo Petri anno usque ad ultimam Tartarorum irruptionem desiderari an(ni) {100}. Quod si autem {{addideris}} decadem, aut 8 ex decade (hoc enim tantum nobis incertum manet) restat eadem quam superius attulimus ratio, nempe centum quinque, sex, septem, octo ad Dragosz primum Principem Moldaviae. {{Et quod {pro} coronide nostrae opinionis opponam, est ipsa omnium Valachorum ubique terrarum religio. Sunt enim omnes orientalis Ecclesiae cultores; at si Valachi isti exiverunt primum ex Romanis sub anno D(omi)ni 1359, ut ille Monachus mentitur Simeon (sic) subque Vladislao ficto illo Ungariae Rege, quo{mo}do isti V(a)lachi ex Italia cum Graeca religione exiverunt? Tunc enim Ecclesia occidentalis non solum ab orientali erat separata, sed ab ipso Photii Patriarchae Constantinopolitani et Leonis Imper(atoris) tempore, qui erat annus D(omi)ni ..., magnas inter se controversias movebant; unde manifestum est exitum illum esse falsissimum et omnes Valachos simul cum Orientali Imperii corpore Christianismum suscepisse, et

³⁹ De fapt Iuga Ologul pare a fi ținut tronul Moldovei în anii 1399—1400.

⁴⁰ Bielski nota totuși anul 1359 (*Chronyka Polska*, Cracovia, 1597, p. 325).

⁴¹ Am completat <et ulti>mus (cf. IV, n. 12); în principiu, Cantemir putea să fi scris și <et postre>mus, dar spațiul lipsă nu pare a depăși 6 litere și un spațiu. Din păcate, aici cuvintele subscrise, după obicei, în josul paginii precedente nu ne ajută în nici un fel, căci autorul a uitat să reia *Petri an(n)us*.

⁴² Cf. f. 161 v și n. 2.

⁴³ Cantemir scrisese mai întîi 115 ani: apoi el a șters și a scăzut cifra la 100, căci el credea într-o «reașezare» a românilor undeva între 1250 și 1260 (de unde și 1360—1260=100).

⁴⁴ Autorul socotește implicit că Dragoș a fost cel care i-a condus pe români în reședința la sălașurile lor, căutînd acum să stabilească perioada acestei întoarceri între 1252 și 1255.

Petri a(n)nus scripsi: Petri anus imae 163 o paginae subscripsit, sed summa sequenti omisit C // 164 Denuo initium primi secundique versus cum paginae angulo desideratur / <et ulti>mus sensus ratione ductus supplēvi / [[sciens nesci...]] / principium [[an(nos)]] usque ad [[primum Dragosz exitus annum]] ultimam / {100}: [[{115}]] / {{addideris}}: [[{abstuleris}]] / Moldaviae [[et Negrum primum Valachiae]] / Marginalis nota tertiae manus per {{Et quod... incipiens alias secundae manus transgressa (lineisque separata) in paginae finem protenditur / Vladislao [[Ung]] / Ordo Ecclesiae occidentalis non solum numeris indicatur pro non solum Ecclesia occidentalis /

Alexandru cel Bun
cu soția sa Ana.

răsăriteană, ci de pe însăși vremea lui Fotie, patriarhul Constantinoplei⁴⁵, și al lui Leon Împăratul⁴⁶, adică la anul Domnului...⁴⁷, ele ridicau una împotriva alteia mari înfruntări; de aici se vedește că acel descălecat <din Italia> nu este deloc adevărat și că toți românii au primit creștinismul laolaltă cu tot trupul Imperiului de răsărit și că și-au păzit mai apoi cu tărie credința lor, la fel cu cea a grecilor, precum se va arăta mai apoi la capitolul său⁴⁸.

Așadar acești ani trebuie orînduiți pentru timpul domniei acelor șapte domnitori ale căror fapte nu se mai află însemnate și <nu> anii <care>⁴⁹, fără nici o autoritate sau socoteală, sînt împărțiți după pofa lui Ureche și sînt înghesuiți în patruzeci (sau 46)⁵⁰; aceasta vine atît împotriva judecății, cît și a autorilor și istoricilor demni de crezare. Căci nimănui nu i se va părea de necrezut și împotriva dreptei judecăți, dacă pentru acești șapte domnitori sînt luați în socoteală o sută și în jur de zece <ani>; căci fiecare ar fi de așezat la cîte <cincispre>zece ani⁵¹, dacă ar fi să-i împărțim deopotrivă. Și nu-mi pierd nădejdea că, dacă Dumnezeu ne va ține în viață și vom dobîndi acei autori care ne lipsesc, vom putea scoate la lumină o știre măcar cît de cît de crezut și asupra acestor șapte domnitori. Dar acum <să ne îndreptăm> către ceea ce am făgăduit de la început,

quidem eandem religionem firmiter cum Graecis postea {custodisse, ut suo capite dicitur ulterius.}}

Igitur isti anni sunt {tribuendi} temporis dominii illorum septem principum quorum gesta non extant, et <non> anni <qui> sine ulla auctoritate aut ratione ad lubitum Ureke distribuuntur et in quadraginta {{sive 46}} eo{r}etantur; quod cum rationi, tum auctoribus et fide dignis scriptoribus contrariatur. {{Neque enim cuiquam improbabile et rationem abhorre videbitur, si centum plus minusque decem septem principibus adnumerentur; singulis enim <quin> denis, si aequaliter distribuentur, annis tribuendi sunt.}} Nec despero, si Deus vitam concesserit, et illos quos desideramus auctores adepti fuerimus,

suo capite scripsi: suo capite C / Igitur isti [[enim]] / {tribuendi}: [[annumerandi]] / principibus ex principibus correctum / {adnumerentur scripsi: admuncerentur C /

⁴⁵ Photios, patriarh al Constantinoplei (858—868 și 877—895) a determinat schisma din 867, aruncînd anatema împotriva papei Nicolae I.

⁴⁶ Leon al VI-lea, supranumit « Înteleptul », împărat al Bizanțului (886—912).

⁴⁷ Cantemir a lăsat loc liber spre a completa ulterior data. În *Hronic* (ed. cit., pp. 353—354) el vorbește apoi pe larg despre acest conflict.

⁴⁸ *Descrierea Moldovei* cuprinde mai multe capitole referitoare la credința și starea bisericească a românilor (Partea a III-a, cap. I—III, ed. 1973, pp. 336—358), fapt semnificativ pentru geneza ultimelor opere, dedicate neamului său.

⁴⁹ Scriind în grabă, autorul a sărit negația și legătura relativă, astfel că le-am adăugat, după cum o cerea sensul frazei și cursul întregului paragraf.

⁵⁰ Conținutul parantezei este adăugat în margine. Asupra discrepanței dintre cifre v. n. 2.

⁵¹ Am completat <quin> denis pentru a pune mai bine de acord — cum ar fi făcut-o, desigur, și autorul la o eventuală transcriere a textului — numărul domnitorilor, al anilor teoretici de domnie și intervalul presupus pentru toți șapte de către Cantemir. Totodată, am rezistat cu greu tentației de a proceda la eliminările *singulis enim <quin> denis[s]... anni[s]... tribuendi sunt*, prin care am obține, credem, o frază mai curgătoare.

spre a arăta când și de către cine a fost împărțită Valahia cea de obște și Dacia cea veche în câteva ținuturi și de unde și-au căpătat <acestea> feluritele lor nume.

Înainte de a vorbi despre diferitele nume și denumiri de astăzi ale romanilor <azezați> în Dacia (căci în cele de mai sus am vorbit despre numele de obște al românilor)⁵² avem a zice despre ținuturile lor, și <anume> în ce părți ale Europei locuiesc <aceștia> încă și acum. Dar, de vreme ce avem de gînd cu deosebire să dăm la iveală o descriere a Moldovei noastre, despre ea însăși vom vorbi mai târziu și mai pe îndelete⁵³.

Este demult după părerea și știința tuturor acelora care au o bună pricepere a istoriei antice că Traian, Împăratul roman, a orînduit în toată Dacia, în colonii, cetățeni și soldați romani (precum am dovedit-o îndeajuns), dar că pe cei mai de seamă — lucru pe potriva dreptei judecăți — și pe cei mai tari ostași <i-a așezat> către părțile Scîției, adică în Moldova noastră (căci unde se abate primejdia mai mare, într-acolo obișnuim să punem împotrivă forțele mai tari)⁵⁴, iar că părțile noastre au suferit mai mult și mai adesea iureșul și năvălirea barbarilor, decît altele⁵⁵.

Prin urmare, părțile cisalpine⁵⁶ <erau> înconjurate ● 164 v ● și apărate ca de un zid de ocoul munților⁵⁷, iar cei ce locuiau în ele mai departe de primejdiiile zilnice⁵⁸ trăiau în mai mare liniște și siguranță, astfel că însușirile războinice și îndemînările armelor s-au stins la ei cu totul; căci ei au fost supuși și înjosiți cu totul de către unguri, astfel că astăzi nu mai străbate nici o scînteie din străvechea strălucire romană și, cu toate că mai înainte ei se aflau și erau socotiți între primii nobili ai Transilvaniei, acum sînt cu totul ținuți în dispreț

⁵² Cantemir urmărește un efect de suprapunere din variația *Romani* / — *Valachi*, tocmai spre a sublinia geneza poporului român din coloniștii romani ai lui Traian.

⁵³ Avem aici încă o dovadă că textul acesta este anterior nu numai *Hronicului*, ci și *Descrierii Moldovei* — mai bine zis că el reprezintă embrionul încă nediferențiat al operelor închinat de Cantemir patriei și poporului său.

⁵⁴ Este evident faptul că limitele Daciei transformate în mod nemijlocit în provincie romană nu-i erau cunoscute lui Cantemir. În ansamblu, judecata lui, bazată pe deducții teoretice, este aici părtinitoare, el căutînd cu precădere — din sentimente regionale adesea exploatate de străini — să ridice Moldova deasupra celorlalte ținuturi românești.

⁵⁵ Sfîrșitul paragrafului, deși este legat ca formă de infinitivalele de mai sus, constituie în fond o explicație suplimentară a parantezei anterioare. În plus, Cantemir a șovăit, probabil, avînd în gînd cînd *nostras partes*, cînd *Moldaviam*, astfel că folosește cînd pluralul, cînd singularul; am unificat totul la plural, pornind de la *nostras partes*.

⁵⁶ Adică Transilvania, aflată «dinceoace de munți» (= de Carpați) din punctul de vedere al cititorului din centrul și apusul Europei.

⁵⁷ Ștergînd și refăcînd, Cantemir a uitat racordul firesc al începutului frazei cu continuarea ei: am eliminat [*cum*] și am adăugat în traducere «<erau>».

⁵⁸ Am suplinit din nou, cu îndoială, cuvintele pierdute odată cu colțul de sus al paginii (v. aparatul critic; cf. n. 12 și 33).

quin horum quoque principum saltem probabilem {quandam} in lucem educere {notitiam}. Nunc autem ad id, quod ab initio promisimus, ut ostendamus quando et a quibus Valachia communis et illa vetus Dacia divisa fuerit in aliquot regiones et unde nom(en) diversum acceperunt.

¶ Antequam de modernis Romanorum in Dacia[e] diversis nominibus appellationibusque dicamus (in praecedentibus {enim} de communi Valachorum nomine dictum est) de illorum regionibus dicendum, et in quibus Europae partibus etiamnum habitent. At cum nostrum {praecisum} propositum {sit} nostrae Moldaviae descriptionem edere, de eadem posterius fusiusque dicemus.

Videtur {iam}sciturque omnibus in historiis antiquis versatis Traianum Imperatorem Romanum civem atque militem (ut sat probavimus) per totam Daciam in colonias divisisse, praecipuos tamen (quod rationi consentaneum est) et fortiores milites adversus partes Scythicas, in nostra nempe Moldavia col(ly)ocasse (ubi enim incumbit {maius} periculum, ibi fortiores vires opponi solemus (sic)) et nostras partes potius et frequentius insultus et invasiones barbaricae expertas fuisse, quam alias.

Igitur Cisalpinae partes {eum} montium circuitu ● 164 v ● quasi muro / quodam cir(cu)mseptae et defensae et {a} quotidian(is pericu)lis longius {in illis habitantes}, securius et quietius vivebant, unde et <virtutes> (?) bellicae et militaria exercitia apud illos prorsus <clan> guerunt; ab Ungaris enim subacti et prorsus humiliati <sum> (?) , ut ex pristino Romano splendore hodie neque scintilla appareat, et cum prius inter primos Transylvaniae nobiles et essent, et censerentur, nunc a Saxonibus, Seculis (sic) Ungarisque prorsus contempti et inaestimati habentur, {ad} quod mihi testes erunt omnes hodierni Germani Transylvaniae habi(ta)tores {et} alii peregrini qui illam provinciam peragraverint. Caeterum, quia securius vivebant et tutiora loca possidebant, et fundamenta posuerunt meliora, in dies nempe augescens illorum viribus, populosiores et opulentiores evaserunt, ideoque isti, qui ad campestria loca sese

probabilem ex probabilia secunda manu refectionem // 164 appellationibusque ex -esque correctum / dicamus [[hodie enim]] / ut sat ex ut sic mutatum / in cumbit pro impendit, ut videtur, refectionem / et nostras partes... expertas... alias scripti: et nostras par-s tem... expertam... alias C / frequentius insultus scripti: frequentius insultus C // 164 v Hic quoque quatuor versuum excidit / defensae [[securius]] / quotidian(is pericu)lis indeque <virtutes>, <clan> guerunt et <sum> non sine dubio restituere nixus sum / inter prorsus et... guerunt aliquid erasum est / subacti ex subactae mutatum / habi(ta)tores dubitanter scripti: sibi... tores C /

extenderant, aliquoties, ut dictum est, ab ingruentibus barbaris coacti sunt propria deserere et ad alios suos in Transylvania<m> se recipere. Itaque hi saepius mobiles, illi autem (quamvis et illi {non semel et bis} bonis spoliati et deprædati) semper in locis ab initio occupatis manserunt et hodie manent. Estque igitur Valachia in Transylvania {eiusdem} Daciae antiquae pars, et Valachi, in illa habitatores ex <e>hisdem cum nobis (sic) Romanis civibus atque militibus; {{vocat hodie Regio Maramorisensis}}.

Secunda Valachorum natio videtur sub Aureliano Imper(atore) anno D(omi)ni 274 a suo Daciae cordore divisa[m] et ex boreali Istri ripa ad meridionalem, id est Moesiam {transivisse}, ut nobis tradit ad illum annum Vopiscus {ex quo Calvisius}: « Aurelianus ex Roma ad bellum Vindelicum discessit, ubi Boios egressos ex saltibus suis et populates <oram> Vindelicam repulit. Inde Aurelianus Daciam, quam Traianus provinciam fecerat, desperans de ea retinenda, reliquit, et Romanos in ea cives in Moesiam deduxit. » (Partem {tamen} equidem maiorem eorundem Romanorum non multo post iterum in Daciam ad propria loca reversum fuisse, tum ex praedictis probavimus, tum inferius confirmabimus). Quorum pars iterum in Daciam fuit reversa, pars autem eadem Moesiae retinuerunt loca, ut et hodie quoque retinent. Ab ostilis enim Danubii usque ad catar[r]actas eius (quae non longe distant a Porta ferrea) antea usque ad Haemum et Rodop[p]em montem, nunc autem (nimirum post Serborum Bulgarorumque invasiones) circa littor[em] Danubii omnes pagi, oppida et urbes plinae sunt Valachica natione. Neque ista Valachorum in Moesia habita[n]tio coloniae aut transfugae sunt Valachorum post Dragoszi et Negruliprinci pum ex Transylvania [e]x exitum, nullibi enim apud nostros exterosque

extenderant scripsi: extenserant C / illi [[q]] / {non semel et bis}: [[spo]] / Estque [[itaque]] / {eiusdem}: [[eadem]] / et ex pro et in mutatum / {transivisse}: [[habitas]] / {ex quo Calvisius}: [[qui est]] / Aurelianus inde Calv. / egressos Calv.: aggressos C / <oram> Vindelicam cum Calvisio scripsi: Vindelicum C / reliquit... deduxit C: reliquit... deduxit Calv. / {tamen}: [[autem]] / [[qui hucusque]] Quorum pars / catarractas [[D]] / [[circa littora et interiorum]] antea / ad Haemum [[montem]] / principum [[exi]] ex //

și umilire de către sași, secui și unguri ⁵⁹, lucru pentru care fi voi lua drept martori pe toți locuitorii ⁶⁰ germani de astăzi ai Transilvaniei, precum și pe ceilalți călători care au străbătut acea provincie. Dar, pentru că trăiau mai în siguranță și stăpîneau locuri mai ferite și și-au așezat temelii mai trainice, crescîndu-le puterile pe zi ce trece, au ajuns mai numeroși și mai cuprinși și de aceea cei care se întorseseră către locurile de cîmpie, cum am mai spus, au fost siliți de către barbari să-și părăsească bunurile lor și să se tragă îndărăt la ceilalți ai lor, în Transilvania. Astfel, aceștia <din urmă> au fost mai adesea în mișcare, iar accia <dinții> (cu toate că și ei, nu numai o dată sau de două ori, au fost despuiați și prădați de bunurile lor) au rămas întotdeauna și stăruie și astăzi pe meleagurile ocupate de la început. Așadar Valahia din Transilvania este tot o parte a Daciei celei vechi, iar românii care locuiesc în ea <se trag> din aceiași cetățeni și soldați romani ca și noi (ținutul acesta poartă numele de Maramureș) ⁶¹.

A doua populație românească pare să fi fost despărțită de trupul Daciei, <adică de> al său, sub Împăratul Aurelian, în anul Domnului 274 și să fi trecut de pe malul de miazănoapte al Dunării pe cel de miazăzi, așa cum ne dă mărturie Vopiscus, de unde <ia și> Calvisius: « Aurelian a plecat de la Roma la războiul din Vindelicia, unde i-a respins pe Boii, care ieșiseră din trecătoriile lor și jefuiau <țărmlul> Vindeliciei. Apoi Aurelian, pierzînd nădejdea de a o păstra, a părăsit Dacia, pe care Traian o transformase în provincie, și i-a retras pe cetățenii romani din ea în Moesia » ⁶². (Totuși, am dovedit și prin cele spuse mai sus și vom întări și mai jos că cea mai mare parte a aceluiași romani s-a întors din nou, nu mult după aceea, în Dacia, la locurile lor proprii). Dintre aceștia o parte s-au întors, în Dacia, iar <altă> parte și-au păstrat aceleași

⁵⁹ Cantemir nu știe nimic despre voievodatele românești înflinite în Transilvania de unguri, la venirea lor, nici despre luptele crîncene date acolo în secolul al X-lea. El nu avea cum să cunoască nici noul val al mișcării religioase, sociale și culturale a românilor ardeleni, care va atinge o primă culme o dată cu alegerea și confirmarea ca episcop a lui Ion Inocențiu Micu-Clain (1728–1729).

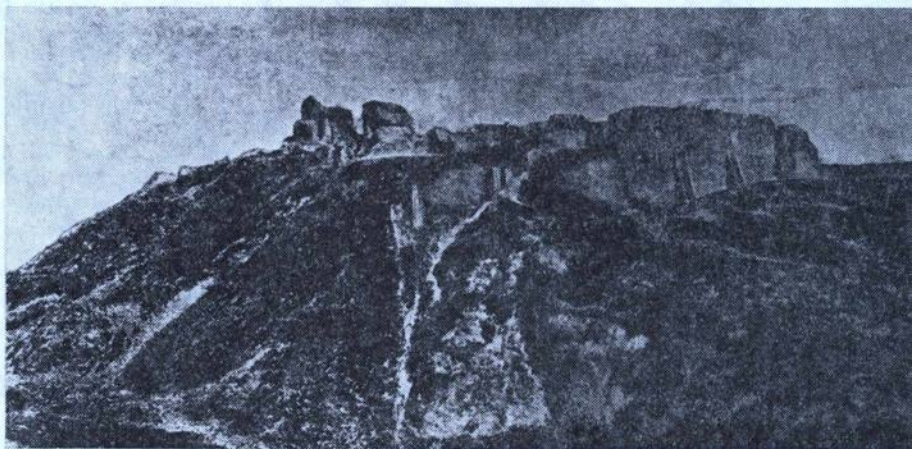
⁶⁰ Cuvîntul scris în marginea paginii (<habita<tores>?) este neclar și ciuntit: ne-am fi așteptat mai degrabă la <scriptores>, dar, judecînd după fotocopia de care dispunem, această lecțiune pare imposibilă.

⁶¹ Cantemir nu cunoștea Transilvania de visu. În privința Maramureșului, el își datora informațiile relatării lui Miron Costin asupra locuitorilor necunoscuți acolo cu prilejul ambasadei sale la curtea lui Jan Sobieski (în anul 1674, cf. <De neamul moldovenilor>, cap. IV, în <Opere>, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, pp. 260–261; Cantemir avea, se pare, știință de interpolarea lui Nicolae Costin în textul redactat de tatăl lui: cf. <ed. cit.>, pp. 406–414).

⁶² Cantemir citează cu mici inexactități textul lui Calvisius pe care și-l extrăsese, se vede, cu omisiuni și schimbări de detaliu (cf. și f. 149, în II, p. 13). Așa cum reiese și din pasajele următoare, D. Cantemir se referă aici la retragerea aureliană, cînd armata și administrația romană, dar în nici un caz întreaga populație romanizată, au părăsit provinciile dacice. (Cf. <Fontes historiae dacoromanae>, vol. II, București, Editura Academiei, 1970, p. 109, nota 72.)

așezări din Moesia, așa cum și le păstrează și astăzi. Căci de la gurile Dunării și pînă la pragurile ei (care nu sînt departe de Porțile de fier)⁶³ — mai demult pînă la munții Balcani și Rodopi, iar astăzi (adică după năvălirile sîrbilor și bulgarilor) de-a lungul malurilor Dunării — toate satele, tîrgurile și orașele sînt pline de populație românească. Iar acești locuitori români din Moesia nu sînt coloni sau pîrbei de-ai românilor de după descălecatul Domnilor Dragoș și <Radu> Negru din

historicos hoc factum fuisse legitur. Itaque ista Valachia, ●165● quae in Moesia est, est pars maioris / Valachiae, et id est antiquae illius Daciae, et illius habita<ot>e)s sunt reliquiae illorum Romanorum, quos Aurelianus, ut diximus, Imper(ator) ex Dacia in Moesiam transmutaverat. Ex iisdem Valachis nationem Valachorum, hodie quoque per totam Epirum et circa Ioanninam habitantem, nemo erit forte qui mihi negare possit; nam dialectu ,<i>psa testis

Ruinele cetății Suceava.

Transilvania, căci nicăieri, nici la istoricii noștri, nici la cei străini, nu aflăm să se fi petrecut aceasta. Așadar această Valahie, care se află în Moesia este o parte a ●165● Valahiei mari, / adică a Daciei celei vechi, iar locuitorii ei sînt rămășițele acelor romani pe care Aurelian Împăratul, precum am spus, îi strămutase din Dacia în Moesia. N-ar putea fi nimeni care să mi se împotrivescă <asupra faptului> că tocmai din acei români <se trage> populația românească, cea care locuiește încă și astăzi în tot Epirul și în jurul Ianinei, căci graiul însuși ne este martor, dat fiind că și aceia vorbesc românește, dar au stricat limba latină⁶⁴ nu cu cea slavonă și ungurească, cum <a făcut> româna noastră, ci cu cea grecească și albaneză, astfel că abia dacă noi îi putem înțelege pe ei și ei pe noi; de aceea îi și numesc grecii Κοιτσοβλαχοι, adică «vlahii schiopi», pentru că și în obiceiuri și în graiul lor parcă schioapătă. Dar ei sînt oameni foarte tari de vîrte și mult răbdă-

est, Romaniae enim illi quoque loquuntur, sed Latinam linguam non cum Slavona et Ungarica, ut nostra[e] V<a>lachi<e>a, sed cum Graeca et Albanica corruerunt, ita ut vix quicquam nos illos et illi nos intelligere possi<nt>; {{ideo a Graecis barbarico vocabulo Κοιτσοβλαχοι, i(d) e(st) Claudi Vlachi vocantur, quia tum {in} moribus, tum {in} dialecto eorum claudicarunt.}} Caeterum sunt homines robustissimi et laborum patientissimi et, quod magis mirandum est, cum a tot saeculis (sic) inter Graecos Albanosque habitent, sed habitum proprium, antiquum illum Romanum et nostrum retinent, quod videbis ubi de habitu nostro dicemus.

Tertia Valachia est quam nos Czarra²Muntenasca, Provinciam Montanam, Poloni Multanska Ziemia, quod nomen videtur esse acceptum a nostro sermone sed mutata n in l, Graecis Οὐγγροβλαχία, Turcis

⁶³ Cantemir nu fusese deci la fața locului, cu prilejul participării la campania care a culminat cu lupta de la Zenta (11 sept. 1697), de vreme ce nu știe că pragurile Dunării — astăzi dispărute — se aflau tocmai la strîmtoarea Porților de Fier.

⁶⁴ Cantemir este tributur concepțiilor tradiționale asupra «decăderii» limbilor romanice față de modelul latin (cf. ff. 152 — 154 și II, n. 75 — 84).

165 Valachicae ex ima praecedenti fineque chiae hic exstante restitui, cum initium trium summorum versuum denuo desideretur / habita<ot>e)s et inde <ut> diximus supplendum confido / testis est [[quamvis]] / possi<nt>: possi[[mus]] / tum {in} bis pro tum[[a]] mutatum / Provinciam Mon tanam [[Latin]] / acceptum scripsi: acceptum C / [[quod idem]] Graecis /

كرا ائلاق Kara Iflak, Latinis num καταρχη-

τικὸς Valachia, sive Valachia Transalpina, ad distinctionem Valachiae Cisalpiniae, cuius mentionem fecimus. Illi suae provinciae dicunt <zarra Rumanasca, Provincia Romana, retento nempe illo antiquo et proprio nomine Romano.

At nos quidem illam vocamus regionem (Valachiae sive Daciae) Montanam, quia totus eius occidentalis Montibus tractus Carpaticis {et} perpetuis iugis sepitur, multumque in longum (usque ad Portas fere Ferreas) montibus adiaceat et {angustissima} sit ad Danubium eius campestris regio. Polonos a nostra lingua vocabulum usurpasse, {ut superius diximus} manifestum quia est, Multani Polonice nil significat, neque alia vicina est natio, quae ho{e} nomine Valachos — praeter nos {et} Polonos — appellat. Graeci Ungrovlachos vocant nomine composito et recentiori aut [quia] a posteriori illorum ex Transylvania (quae apud Graecos eodem cum Hungariae nomine appellatur) {exitu}, aut quia Ungariae limites separabat a T(h)racia et Moesia et ipso regno Constantinopolitano. Turei illis dixerunt كرا ائلاق

Kara Iflak, sive vulg(o) كرا ائلاق Cara Vlah,

Nigros Vlachos, aut illo respectu, quod antequam Moldavia Bogdani nomen dedissent, Moldavos

اق ائلاق Ak Iflak, Albos Vlachos, appella-

bant, aut, si quis mallet, ex Graeco οὐγγρο-
βλάχος corrupte acceptum Kara Iflak. Recens esse dixi hoc a Graecis illis inditum nomen, quia in antiquioribus historicis, tum Moldavos, tum Valachos communi Valachorum nomine appellasse {{in no-
● 165 v ● mine}} / Moldaviae ostendemus. <[La-
tini] Valachiam, sive Valachiam Transalpinam di-

καταρχητικὸς scripsi: καταρχητικὸς C / [[Finii]] Illi [[semeti] pso]] / Carpaticis [[sept]]{et} / [[sub]] montibus / {angustis sima}: [[strictissima]] / eius [[cap]] campestris / vocabulum ex vocabulum correctum / recentiori [[nam antiquius Valachos]] / acceptum Kara Iflak scripsi: acceptum Kara Iflak C / {{in nomine}} imae 165 paginae secunda manu subscriptum, ideo neque summa sequenti resumptum legitur // 165 v Angulus paginae cum quinque versuum fine iterum abest / Moldaviae ex Moldaviae correctum / [[di]] ostendemus [[Catereum dici]] / <[Latini] praecedenti e pagina supplevi, postea tamen alias coniecturas pro desideratis verbis (forsan <neinpe>, <poșea>, <șpașea>) in textum recipere non sum ausus /

tori la trudă și, ceea ce este de mai mare minunare, deși locuiesc de atâtea veacuri între greci și albanezi, totuși ei își păstrează portul propriu, cel vechi roman și al nostru, lucru pe care îl vei vedea, <Cititorule>, când vom vorbi despre portul nostru ⁶⁵.

A treia este Valahia pe care noi o numim «Țara Muntenască», <adică pe latinește> «Provincia Montana»; polonii «Multanska Ziemia», nume care pare să fi fost luat din limba noastră, dar cu n schimbat în l; pentru greci <ea se numește> Οὐγγροβλάχια, pentru turci كرا ائلاق, <adică> «Kara Iflak», pentru

latini ⁶⁶, fie prin catahreză «Valahia» ⁶⁷, fie «Valahia Transalpină», spre deosebire de Valahia cisalpină, pe care am pomenit-o mai sus ⁶⁸. Aceia îi spun provinciei lor «Țara Românească», <adică în latinește> «Provincia Romana», altfel spus, își păstrează numele lor cel vechi și propriu de «romani».

Noi însă numim acel ținut (al Valahiei sau Daciei) «Muntenia» ⁶⁹, pentru că întreaga ei parte de apus este îngrădită de munții Carpați și de creste neîntrerupte și ea se află pe o mare lungime la poalele munților (aproape pînă la Porțile de fier), iar întinderea ei de cîmpie de lîngă Dunăre este foarte îngustă ⁷⁰. Este lucru vădit că polonii au luat numele din limba noastră (cum am spus mai sus), pentru că «Multyany» nu înseamnă nimic în polonă și nu se află nici o populație vecină care să-i numească astfel pe valahi ⁷¹, în afară de noi și de poloni. Grecii îi numesc «ungrovlahi», cu un nume compus și mai nou, fie după <descălecatul> lor mai de pe urmă din Transilvania ⁷² (care la greci poartă

⁶⁵ Descriptio Moldaviae urma, pe cit se vede, să cuprindă și un capitol dedicat portului românesc (cf. n. 53).

⁶⁶ Adică la autorii care scriau în limba latină, idiom curent al lumii savante din întreaga Europă, chiar și pînă la finele secolului XIX.

⁶⁷ Catahreza (gr. καταρχητικ, lat. *abusio*) este figura de stil care permite întrebuițarea prin transfer a unui cuvînt pentru denumirea unei realități greu, incomod sau chiar imposibil de numit astfel (de exemplu, «picioarele» mesei, «poalele» muntelui, cf. H. Lausberg, *Elemente der literarischen Rhetorik*, München, 1967³, pp. 65–66).

⁶⁸ Adică de Transilvania (cf. f. 164 v și n. 55).

⁶⁹ Cantemir scrie, aici ca și ceva mai sus, *Montanam*, dat fiind că acordă numele, ca atribut, cu *regionem* (sau *provinciam*).

⁷⁰ Nu este ușor de înțeles de ce afirmă Cantemir un atare lucru, de vreme ce el cunoștea harta. Stolnicul Constantin Cantacuzino (cf. P. P. Panaitescu, *Contribuții la cunoașterea operei geografice a lui Dimitrie Cantemir*, București, 1928, Extras din *Analele Academiei Române*, MSI, S. III, t. VIII, mem. 7; Virgil Căndea, *Stolnicul între contemporani*, București, 1971, p. 81). Oare raialele de pe Dunăre, cu spațiul lor de incidență și pe malul stîng, să-l fi adus la o asemenea concluzie?

⁷¹ Autorul apcelează și el aici la catahreza latinescă (cf. n. 67). Argumentarea lui lingvistică este fără cusur.

⁷² Luînd drept martor pasajul din *Hronia*: «căci sînt mai aproape de hotările Ungurești, sau căci Radul Vod(ă) Negrul despre Țara Unguriască au venit» (ed. cit., p. 307) am eliminat [quia] și am adăugat <exitu>.

același nume cu cel al Ungariei), fie că <țara aceasta> despărțea hotarele Ungariei de Tracia și Moesia și de însuși imperiul de la Constantinopol. Turcii le-au spus

تاری اقلک, <adică> «Kara Iflak», sau, în prostime

تاری صلاخ <«Kara Vlah», <adică> «Vlahii negri», fie

și pentru aceea, că, înainte de a le da moldovenilor numele de «Bogdan», îi numeau pe moldoveni

اق اقلک «Ak Iflak», <adică> «vlahii albi», fie, dacă

pare mai pe placul cuiva, după grecescul Οὐγγροβλάχος s-a luat greșit «Kara Iflak»⁷³. Am spus că acest nume pe care li l-au dat grecii este mai nou, pentru că la istoricii mai vechi — vom arăta noi în legătură cu numele Moldovei — <aceștia> i-au numit atît pe moldoveni, cît și ● 165 v ● pe valahi cu numele comun de «valahi»⁷⁴ / <Latinii>⁷⁵ o numesc «Valahia» sau «Valahia transalpină», <adică>⁷⁶ cu numele dat Daciei de către slavi; căci după ce <mai apoi> neamul slavilor și al bulgarilor s-a <raspîndit> prin toată Europa și și-a așezat temelii trainice, nu este de mirare că i-a numit pe daci, adică pe romanii din Dacia, după cum am dovedit-o și în altă parte, cu un cuvînt barbar, după o îndelungată obișnuință, și că au adus astfel cuvîntul cel barbar în limba latină. Căci înainte ca neamul slavilor să apară în Europa, numele de «Valahia» nu se găsește nicăieri, la nici un autor latin; dar la cei mai noi vei afla întreaga Valahie, împărțită în cea Mare și cea Mică, sau în cea de Sus și cea de Jos, aceea <fiind> Valahia Transalpină, iar aceasta Moldova noastră.

Mai este și o altă pricină pentru care în latinește Valahia se numește în mod propriu «Valahia»⁷⁷; căci, de vreme ce Valahia de Sus și-a schimbat numele și a fost numită Moldova, Valahiei Transalpine i-a rămas, la <autorii> latini, numele de «Valahia» ca și unul propriu.

⁷³ În *Hronic* (loc. cit., n. 41) Cantemir explică mai pe larg rațiunile superiorității formei *Kara Iflak* față de *Kara Vlah*, pe care o socotește, după mentalitatea epocii, în primul rînd o greșală de scriere și nu o variantă de pronunțare; el reia totodată și ideea preluării stricate de către turci a formei grecești, deci, zice el Οὐγγροβλάχια, *Kara Iflak*.

⁷⁴ Cantemir alătură aici cele două accepțiuni latine ale numelui *Valachi*, dat românilor de către străini: aceea primară de «români» (sau «populație romanică») și aceea restrînsă de «munteni» (adică «locuitori ai Țării Românești»).

⁷⁵ Am restituit <Lațini> după pasajul de pe pagina anterioară.
⁷⁶ Am suplinit, după sensul frazei și numărul literelor lipsă, <adică>, «<mai apoi>», «<raspîndit>» (cf. aparatul critic). V. n. 32.

⁷⁷ Aici vom înțelege «Țara Românească».

cunt... illo a Selavonis Daciae indito nomin(e): cum enim... Selavorum et Bulgarorum gens per totam Europam... fuerit, et firma fundamenta posuerit, non mirum Dacos, sive in Dacia Romanos, ut et alias probavimus, ex longa consuetudine, barbarico vocabulo vocasse, et ita in Latinam lingua barbaricum vocabulum introduxisse. Ante enim quam Selavorum gens un Europa appareret, nullibi, apud ullum Latinum scriptorem, Valachiae invenitur nomen; apud autem recentiores invenies Valachiam totam, divisam in maiorem et minorem, superiorem et inferiorem, et illam quidem Valachiam Transalpinam, hanc vero nostram Moldaviam.

Est et alia ratio, quare Latine Valachia [ut] proprie dicatur Valachia: quia cum superior Valachia nomen mutaverit, et Moldavia est appellata, Valachiae Transalpiniae quasi proprium remansit apud Latinos Valachiae nomen.

Cacterum dividitur Valachia in duas regiones, trans et cis Oltum; quae trans Oltum est {et Hungariae vicina, illis Mehedinz dicitur}, olim non parebat Principi, sed suo Dinastae (sic), quem illi ex Serb{ico} dialecto Ban vocabant, illudque dominium multo antiquius esse volunt, quam modernum Valachiae principatum, ut annales eorum tradunt; quae autem cis Oltum et Moldaviae nostrae confinis est, ea vocatur proprie Czarra Romanasca, Latinis Valachia, terminatur autem a septentrione cum Moldavia[e], cui limites erat (sic) Siret fluvius, sed postea a Principe Stephano iure bellico districtus Putnae ab illis acceptus, et limites sunt {positi} at parvulum rivulum Milcov dictum; a meridie Danubio separatur a Moesia et protenditur usque Severi turrim; ab occidente Montibus, ut diximus, Carpateis ab Ungaria et Transilvania separatur, quousque pertingat ad Moldaviae montes, quos incolae vocant Montes Vranceiae. Et de aliis Valachiae communis regionibus haec dicta sunt satis. Nunc veniamus ad Valachiam maiorem, sive superiorem, ad nostram nempe Moldaviam et ostendamus quando hoc nomen acceperit, et a

/indito nomin(e) scripsi: inditum nomen G/ullum: [[n]]ullum / probavimus [[bar]] / nomen; [[praeterea quia]] apud / Serb{ico}: Serb{[o]] / [[usque]] et protenditur //

quo. / ● 166 ● <Cum iam firmit>er ex ante probatsi et dietis pateat {utriusque} Vala<chia>e Io> annem prin<ci>pem ad annum 1207 Latinis Constantino<po>lt>anis in Thracia occupata cecisise, et anno 1242 <cum> aliis Europae partibus nostram quoque Moldaviam devas<ta>tam habitatoresque eius cum principe in Maramorisz ad suos cognatos et ομόφυλους se recepissee, et post Bathiae interitum barbarorumque ex istis partibus abscessum, paucissimis post annis

iterum ad loca sua rediisse, sequitur nunc ut seriem principum ab illo famoso Ioanne accipiamus, et inde cognito temporum annorumque eorum computo et nomen quoque quando ex Valachia maiori in Moldaviam fuerit mutatum monstrabimus. Tradit in suo chronographo Miron Co[n]stin, cum ipse per regionem Maramorisensem in Poloniam (cum legatione a Principe Duca missus esset ad Sobieskium Regem Poloniae) iter faceret, cum illius regionis Romanis multa de diversis rebus colloquia habuisset. (Sed alia cum non ad rem nostram spectent, omitta facimus, hoc unum notabimus, et quidem fideliter)

166 *Initium sex versuum deest in angulo deperdito, itaque dubitanter* <Cum iam firmit>er Vala<chia>e Io> annem, Constantino<po>lt>anis, <cum> aliis, devas<ta>tam, prout sensui conveniebat, supplevi / {utriusque}: [[totius]] ομόφυλους scripsi: ομόφυλους C/

Iar Valahia se împarte în două regiuni: cea de dincolo și cea de dincoace de Olt⁷⁸; cea care este dincolo de Olt (și, vecină cu Ungaria, este numită de aceia Mehedinți) pe vremuri nu se afla sub ascultarea Domnului, ci a stăpînitorului ei, pe care aceia îl numeau, din graiul sîrbesc, « Ban », și ei vor ca acca domnie să fi fost cu mult mai veche decît principatul de astăzi al Valahiei, precum dau mărturie analele lor⁷⁹; cea care este dincoace de Olt și se învecinează cu Moldova noastră se numește în mod propriu « Țara Românească », iar pentru <autorii> latini « Valahia și este învecinată dinspre miazănoapte cu Moldova, al cărei hotar era riul Siret — dar mai apoi județul Putnei a fost luat de la ei prin dreptul armelor de către Domnul Ștefan și hotarele sînt așezate pe micul riuleț numit Milcov; dinspre miazăzi Dunărea o desparte de Moesia și se întinde pînă la Turnul lui Severus⁸⁰, dinspre apus ea este despărțită de Ungaria și Transilvania, precum am spus, prin Munții Carpați, pînă acolo unde ajunge la munții Moldovei, pe care locuitorii îi numesc Munții Vrancei. Iar despre celelalte ținuturi ale Valahiei celei de obște fie îndeajuns aceste spuse. Acum să ajungem la Valahia Mare, sau de Sus, adică la Moldova noastră și să arătăm cînd a primit acest nume și de la cine. /

● 166 ● <De vreme ce>⁸¹ din cele spuse și dovedite mai sus se vedește <cu tărie> că Domnul Ioan al amînduror Valahiilor, la anul 1207, le-a dat locul, în Tracia ocupată, latinilor de la Constantinopol⁸² și că, în anul 1242, <laolaltă> cu celelalte părți ale Europei <a fost> pustiită și Moldova noastră, iar locuitorii ei, împreună cu Domnul lor, s-au tras înapoi în Maramureș la rudele și la cei de același neam⁸³ cu ei, iar că, după moartea lui Batie⁸⁴ și retragerea barbarilor din aceste părți, după foarte puțini ani, ei s-au întors din nou la locurile lor, urmează acum să aflăm șirul domnitorilor de la

⁷⁸ Din punctul de vedere al locuitorilor Moldovei.

⁷⁹ Cantemir nu cunoaște prea bine Oltenia (cf. și n. 39). Trimerca este făcută tot la *Letopisețul Cantacuzinesc* (cf. IV., n. 42).

⁸⁰ Autorul pare a confunda aici Turnu Severin cu Turnu Măgurele.

⁸¹ Din nou am fost siliți să completăm « <de vreme ce> », « <cu tărie> », « <laolaltă> » și « <a fost> » (cf. n. 12 și 32).

⁸² Cf. f. 156 — 156 v.

⁸³ Cantemir utilizează gr. ομόφυλοι pentru a preciza și sublinia valoarea lat. *cognati*, al cărui urinaș românesc « cununafi » a ajuns să aibă o semnificație mult mai restrînsă decît aceea primară de « rudă de singe ».

acel vestit Ioan și, cunoscând socoteala vremurilor și a anilor lor, vom arăta când a fost schimbat și numele din « Valahia Mare » în « Moldova ». În *Letopisețul* său, Miron Costin dă mărturie că, pe când el însuși își urma calea către Polonia prin ținutul Maramureșului (când fusese trimis de către Duca Vodă cu o solie către Sobieski, Regele Poloniei), a stat la multe sfaturi despre lucruri felurite, cu românii din acel ținut⁸⁵ — dar de vreme ce altele nu au a face cu istorisirea noastră, le lăsăm la o parte și vom însemna numai un singur lucru, — și anume cu fidelitate —, între acestea lucrul cel mai de seamă și cel mai demn de însemnare pentru el (căci așternea în scris o *Istorie* a Moldovei de la Aron Vodă și pînă în vremurile noastre) era că aceia îi arătau anumite întărituri ale Domnului Bogdan, al cărui fiu fusese Dragoș, cel care este socotit de noi, și a și fost, primul Domn de la a doua întemeiere a Moldovei. Și «aceasta» nu este departe de dreapta judecată, de vreme ce, dacă se admite că acel Domn Ioan, cel care i-a apărut și i-a ajutat pe grecii cei mai de frunte împotriva latinilor, a domnit 35 de ani (adică pînă la năvălirea lui Batie)⁸⁶ și dacă primul an al domniei lui a fost cel în care s-a petrecut campania aceea împotriva latinilor, se poate crede că Bogdan, tatăl (sau fratele) lui Dragoș, a fost fiul aceluia Ioan⁸⁷. Astfel, este de crezut, dacă acel Domn Ioan murise înainte de năvala lui Batie, că ea s-a petrecut sub Bogdan, fiul sau fratele (căci domnia Moldovei, înainte de asuprirea turcească, era prin moștenire și nu prin alegere)⁸⁸, sau poate chiar nepotul lui și că Bogdan a trecut cu ai săi în Maramureș și a murit acolo, precum arătau maramureșenii. Și poate că moartea Domnului a întîrziat întrucîtva pornirea celor de-un neam cu el⁸⁹ către locurile lor de mai înainte și ne aduce și nouă în cumpănă socoteala a zece ani, de vreme ce, cum am arătat prea adesea, de la anul 1242 — al năvălirii lui Batie — și pînă la anul descălecatului Domnului Dragoș, 1260, sînt numai optsprezece⁹⁰ ani la mijloc. De aici este de crezut că între acești ani, în Maramureș, l-a ajuns pe Bogdan moartea și că după

● 166 v ● moartea lui, fiul său Dragoș / s-a îndreptat

⁸⁴ Cf. IV, n. 35.

⁸⁵ *Loc. cit.*, n. 61.

⁸⁶ Cantemir îl confundă pe Ioniță Caloian (1197—1207) cu Ioan Asan al II-lea (1218—1241).

⁸⁷ Autorul ține cu tot dinadinsul la această filiație și anume din două motive: spre a susține continuitatea *organizării statale* și spre a dovedi — după mentalitatea vremii sale — noblețea stirpei domnitorilor români.

⁸⁸ Asupra eforturilor lui Cantemir de a fundamenta această teză, în concordanță cu întreaga sa gândire și activitate politică, v. *Descriptio Moldaviae*, Partea a II-a, cap. II (ed. 1973, pp. 134—145 și p. 146, n. 1 [N. Stoicescu]).

⁸⁹ *Populares* pare să fie aici echivalentul lui ὁμόφυλοι de mai sus; cf. n. 83.

⁹⁰ Cantemir scrie *octodecim* în locul formei clasice și literare *duodeviginti*.

inter quae praecipuum et illi magis notatu dignum (Historiam nempe Moldaviae ab Arone Principe ad nostra tempora conscribebat) erat, quod illi munimenta quaedam ostendebant Bogdani principis, cuius filius fuerat Dragosz, qui apud nos primus secundae Moldaviae foundationis princeps habetur, et fuit. Neque a recta ratione abest, siquidem, si Ioanni illi Principi, Graecorum principum contra Latinos opitulatori et auxiliari, concedatur 35 annos regnasse {{ad Bathiae nimirum invasionem}}, et si primus illius principatus annus fuerit quo illa contra Latinos fuit expeditio[nem], Bogdanum, patrem {aut fratrem} Dragossi, illius Ioannis filium fuisse probabile est. Ita probabile est, si Ioann(e)s ille princeps ante Bathiae invasionem vita functus fuerit, sub Bogdano, filio, aut fratre (Principatus enim Moldaviae ante Turcarum tyrannidem successivus et non electivus erat) aut etiam nepote contigisse, et Bogdanum in Maramorisz cum suis transivisse et ibi mortuum fuisse, ut Maramorisenses ostendebant. Et forte mors principis aliquantulum egressum suorum populorum ad pristina loca tardavit, et nos quoque decem annorum computum dubium facit, siquidem, ut saepissime ostendimus, ab anno {1242} invasione Bathiae, usque ad exitus Dragossii Principis annum 1260 octodecim (sic) tantum anni intersunt. Unde probabile est intra hos annos Bogdano in Maramorisz mortem contigisse, et post illius mo(r)tem filius Dragoș / 166 v ● gosz pristinas / et paternas sedes repetiisse. Hinc veteris Mo(ldavici) Chronici praefatio, ex quo {accipit} Urechiae Chronicum..., nar(rationem) quandam facit, non sine fabulae incundita(te) iunctam... (?) dicit enim Dragossium, acceptis nonnullis suis popularibus et transactis alpiibus, bovem sylvestrem invenisse, quem persequabatur catula, cui nomen erat Moldae, cumque diu insiste-

opitulatori scripsi opitalatori calami lapsu C / Bogdano {[aut]} filio / Maramorisenses scripsi: Moramorisenses C / siquidem, ut ex siquidem in mutatum /// 166 v Hinc [[vetus]] veteris / Finis trium summorum versuum desideratur / Mo(ldavici) Chronici supplendum videtur (inde enim quicquam proponere non audeo) / {accipit}: [[referit]] / Chronicum scripsi: Chronicus C / Dragoșsium scripsi: Drogossium (ex Drogossium mutatum) C /

Petru Rareș.

către așezările cele vechi și părintești. De aici precuvintarea *Letopiseșului* moldovenesc⁹¹ — din care ia și *Hronicul* lui Ureche...⁹² — spune o istorioară, nu lipsită de farmecul unei povești: căci spune că Dragoș, luându-și⁹³ nu puțini din oamenii săi și, trecînd munții, a dat peste un bou sălbatic, căruia îi luase urma o căfea, pe nume Molda, și, tot ațînîndu-se pe urma sălbăticiunii, a ajuns la riul Moldova, unde fiara s-a înecat, și o dată cu fiara și cățeaua Molda; ci luînd Dragoș aceasta drept semn bun (după ce părăsise alte <locuri> care fuseseră locuite de către strămoși, ca mai puțin norocite) a schimbat numele rîului și l-a numit, după Molda, Moldova. Astfel, strîcînd semne <ale stemei> (căci vechile semne ale lor erau doi lei care țineau trei turnuri sub o coroană regală și sub turnuri doi pești așezați în cruciș într-un cîmp albastru) <i-au pus herb> capul bouului sălbatic între lună și soare, purtînd între coarne luceafărul și peste coarne o coroană regală, în același cîmp⁹⁴. (Dar nu au lipsit nici mai tîrziu unii Domni urmași care să fi împreunat și semnele cele vechi și pe cele noi, după cum am văzut la Harcov⁹⁵, în Ucraina, o pușcă foarte mare de război⁹⁶, turnată în forma unui balaur, pe care se vedeau ambele herbur, despre care abia am vorbit, cu o pisanie de la Bogdan, Domnul Moldovei, fiul lui Ștefan cel Mare.) Apoi⁹⁷, în amintirea bunicului său Ioan, a celui preafERICIT Domn, a hotărît să-i așeze peste tot și întotdeauna numele înaintea numelui său, ceea ce se poate vedea atît în vechile urice ale Domnilor, cît și în scrisorile și iscăliturile celor de astăzi, imitîndu-i, poate, pe împărații romani, care de la Caesar Augustus păstrau același nume pe inscripțiile lor⁹⁸; același lucru îl întrebunțează și

⁹¹ Am întregit numele *Letopiseșului*, dar deocamdată nu vedem cum am putea completa lipsurile din marginea următoarelor două rinduri.

⁹² Ureche povestește mai întîi legenda bourului și a Moldei (*ed. cit.*, p. 60) și abia apoi vorbește despre Dragoș (*ed. cit.*, p. 65). Formularea lui Cantemir este uneori mai apropiată de textul lui N. Costin (*ed. Iași*, 1976, p. 73).

⁹³ Traducerea românescului «luînd» prin forma latină *acceptis* (*popularibus*) este mai puțin așteptată; cuvîntul curent era *accesso*.

⁹⁴ Cantemir își schimbase între timp părerea atunci cînd a redactat *Hronicul*, unde combate mereu această legendă (*ed. cit.*, pp. 155, 249, 342 și mai ales 471).

⁹⁵ Cantemir petrecuse o perioadă destul de lungă de timp la Harcov (în anii 1711—1712), în prima etapă a exilului său în Rusia (cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, 1958, pp. 126—127).

⁹⁶ Bănuim că este vorba de un tun, căci aceste arme, mai ales cele mari, purtau de regulă, în acele vremuri, către capătul închis al țevii, pecetea stăpînitorului pentru care fuseseră turnate.

⁹⁷ Autorul a adăugat în margine considerațiile sale asupra originii lui Io din titulatura domnească, făcînd semn de introducere după *retinentur*. Noi am socotit că inserarea este potrivită numai după paranteza referitoare la tunul cu peceti al lui Bogdan cel Orb. Tocmai alunecarea în digresiune este pricina aspectului oarecum dezlinat al acestui pasaj.

⁹⁸ Sub principat, Iulio-Claudianii au luat — pe lingă numele de *Caesar*, primit datorită adopțiunii — și supranumele de *Augustus*,

Domnii Vlahiei⁹⁹, fie că acel <Radu> Negru întiul a fost tot din osul lui Ioan, fie că a rîvnit la titluri pe potriua celor ale Domnului Moldovei: la ci nu se găsește nici o însemnare asupra acestui lucru. Astfel, numele cel de obște al românilor pîrîndu-i-se <lui Dragoș> prea puțin prevestitor¹⁰⁰, el i-a chemat după numele rîului «moldoveni», iar drept prim scaun a așezat <orașul> Roman, în cinstea vechiului nume al românilor¹⁰¹, de aceea «acolo» este, astăzi încă, primul scaun episcopal; căci cel al mitropoliei a fost așezat la Suceava pe timpul lui Alexandru, sau, după cum hotărâsc alții, pe timpul lui Iuga, care a fost înaintea lui Alexandru;¹⁰² iar acolo unde a fost prînsă fiara și s-a înecat căteaua <Molda> a numit, după numele fiarei, satul de astăzi, dar tîrgul de odinioară, Buoreni (căci boul sălbatic se cheamă pe limba noastră *buor*), nume pe care îl păstrează încă și astăzi. Astfel, Valahia Mare, sau de Sus, și-a schimbat numele sub Dragoș, fiul lui Bogdan, chiar dacă polonii învecinați (care erau obișnuiți cu vechiul nume) n-au putut fi lămuriți asupra acestui lucru; căci ei <ne> dau tot vechiul nume de «valahi», adică de «italieni», dar valahilor le-au îngăduit să și-l schimbe, <luîndu-se> după limba noastră, cum am spus mai sus, în «Multan(y)».

Astfel, mult după aceea, adică pe vremea lui Alexandru cel Bun (despre care am vorbit mai sus), chiar și după ce Dragoș schimbase numele, istoricii străini / ● 167 ● l-au numit pe Alexandru cu vechiul nume «Dacul»¹⁰³. La scriitorii greci citim primul <nume>¹⁰⁴ al Moldovlahilor în legătură cu Conciliul de la Florența (timp în care în fruntea Moldovei se afla Alexandru, pe care abia l-am numit)¹⁰⁵, unde <între> mitropolii

ca titlu al principelui. Începînd cu Vespasian, titulatura este completată prin denumirea *Imperator* (de unde și «împărat»), pusă în fruntea trinomului.

⁹⁹ Cantemir scrie aici în mod spontan *Vlahia*, spre a deosebi cit mai clar Muntenia de Moldova.

¹⁰⁰ Autorul nu pare a cunoaște nuanța peiorativă implicită a lat. *ominosus* («prevestitor de rău»), deci pentru el *parum minosus* înseamnă «prea puțin prevestitor», sau cum am spus astăzi, «nereprezentativ».

¹⁰¹ În *Hronic* Cantemir susține că orașul Roman și-ar trage numele de la *Forum Romanorum*, așezare despre care presupunea că ar fi fost întemeiată de împăratul Traian (*ed. cit.*, p. 471; v. mai sus n. 54). El trece deci cu vederea afirmația (corectă) a lui Nicolae Costin, care arătase deja că Romanul a fost întemeiat de către Roman I (*cf. ed. cit.*, p. 75). Prima capitală a Moldovei a fost de fapt orașul Baia (între 1359 și 1365).

¹⁰² Iosif, primul mitropolit al Moldovei a fost înscăunat la Suceava în anul 1401, sub Alexandru cel Bun, de către Matei I, patriarh al Constantinopolei. Gîndind româneste, Cantemir a scris *primus ... sedes* și apoi *Mitropolitanum* (= «primul ... scaun ... cel al mitropoliei»); am pus formele corecte feminine, ținînd seama de faptul că mai sus el scrisese bine *primam sedem Roman*.

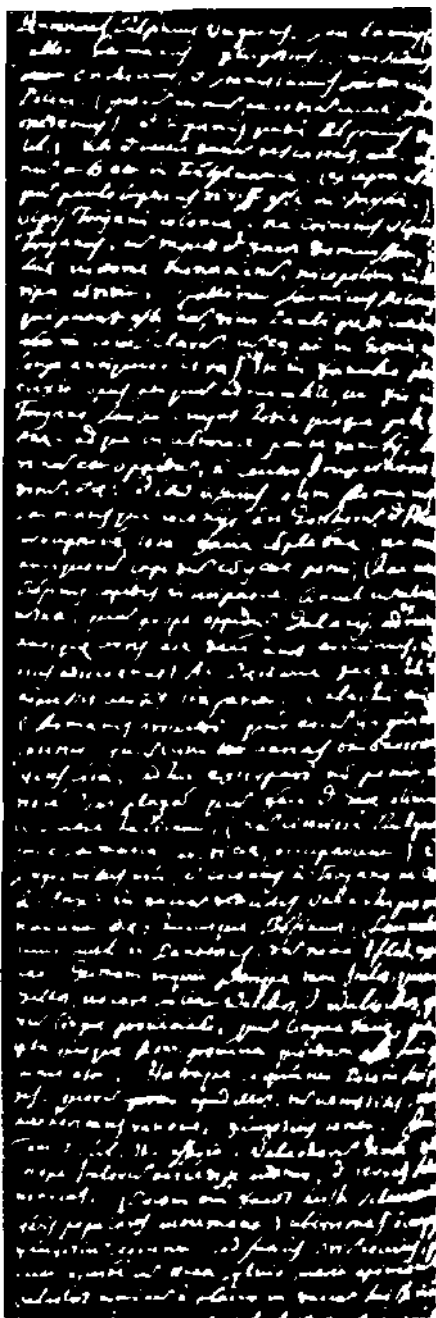
¹⁰³ Cf. f. 162 v (V, n. 24).

¹⁰⁴ Din nou am completat în citeva rînduri cuvintele dispărute o dată cu colțul paginii, cel mai cîntuit dintre toate (cf. n. 12 și 32).

¹⁰⁵ În margine Cantemir notează numele lui Zugropulos, pe care îl citează mai pe larg în *Hronic* (*ed. cit.*, p. 354), dar în legătură cu sino-

ret ad persequendum animal, pervenisse ad fluvium Moldovam, ubi fer[r]am, et simul cum fer[r]a canis quoque Molda, submersam fuisse; quod boni augurii accipiens Dragosius (sic) (aliis quae antea a suis maioribus habitatae erant ut parum felices derelictis) de nomine canis fluvii nomen mutasse et ex Molda, Moldavam appellasse. Ita deletis antiquis insignibus (erant autem illorum antiqua insignia leones duo, tres turres sub regali corona [tenentes] et sub turribus duos pisces decus[atim in campo ceruleo positi] caput bovis sylvatici intra Lunam Solemque, qui intra cornua Luciferum, et super cornu Regale coronam gestaret [in eodem campo]. Quae insignia hodie quoque retinentur. (Nec defuerunt multo posterius successores principes, qui tam antiqua, quam recentiora commiserunt insignia, ut vidimus in Chracovia Ucrainae tormentum bellicum aeneum maximum, in formam draconis fuscum, in quo utraque insignia, quae modo diximus, apparebant, cum inscriptione Bogdani Moldaviae Principis, filii Stephani Magni). {{Praeterea in memoriam avi Ioannis, illius felicissimi principis, nomen ante nomen suum ubique et semper praefigere voluit, quod videre est tam in antiquis Principum diplomatibus, quam modernorum epistolis et subscriptionibus, imitati forte Romanos Imperatores, qui ab Augusto Caesare in suis titulis idem nomen retine(b)ant; idem usurpant et Vlachiae (sic) principes, aut quia ille primus Negrul ex eiusdem Ioannis prosapia fuerit, aut quia aequales cum Moldoviae principis ambierit titulos: apud illos nula huius rei mentio.}} Ita Valachorum commune nomen ut parum ominosum habens, nomine fluvii Moldavos dixit, et primam sedem Roman antiqui Romanorum nominis hanoris gratia constituit, {{ideo hodie quoque prima Episcopatus sedes est;

ad persequendum ex ap persequendum correctum / canis quoque ex canem quoque mutatum / [[relictis]] alis / antea [[conditae et habitatae a]] / felices scripti: falices C / insignibus ex insignis correctum / decusatim [[positi]] / Luciferum [[gestaret]] / Marginalem notam {{Praeterea ... rei mentio.}} post retinentur. insererat C, sed sensus gratia subsequenti parthesi postponendam censui / aut [[alia]] / ambierit [[ho]] / Roman [[hono]] / prima Episcopatus sedes scripti: primus Episcopatus sedes, videlicet ad Dacoromanicum «primul scaun» dictionem respiciens C /

greci numără...¹⁰⁶ din Moldovlahia. Dar acest nume pare a fi alcătuit din cel vechi și mai mult folosit de greci « Vlahia » și din cel mai nou « Moldova », tot după cum¹⁰⁷, la rîndul său, Valahia Mică <este> pentru ei, așa cum am spus, Οὐγγροβλάχια, iar Valahia Mare, adică Moldova, Μολδοβλάχια. La istoricul cel atît de harnic întru adevăr Hezarfenn¹⁰⁸ citim că pentru

turci, Moldova, înainte de a fi supusă «را انلاق» ,

« Ak Iflak », <adică> « Valahia Albă », iar mai tîrziu, după numele Domnului Bogdan, fiul lui Ștefan cel

Mare, بھدان , <adică> « Bogdan », iar moldovenii

بھدانلی , <adică> Bogdanli — cum ai spune « cei

ce țin de Bogdan », sau « popoarele lui Bogdan ».

Și nu va fi cu supărare pentru Cîțitorul nostru, dacă la Protovestiarul Sphrantzes¹⁰⁹, și mai ales în Cartea I-a, cap. 31, va citi <despre> « Maurovlahia » și « Bogdania », căci el tîlmăcește « Maurovlahia » nu după un cuvînt grecesc, ci după unul turcesc <drept> « Valahia Neagră »¹¹⁰; iar « Bogdania » cred că a fost numită astfel de către vreunul care l-a prescriș pe Sphrantzes și nu de către Sphrantzes însuși...¹¹¹, căci numele de « Bogdan » le-a fost dat moldovenilor de către Suleiman, cel care a asediat Viena¹¹², ceea ce se poate

dul de la Florența din 865; în această fază inițială avem deci de-a face cu o confuzie între conciliul din 865 și cel din 1439 (datat de el 6940/1432, după Urechis, cf. n. 36).

¹⁰⁶ Loc gol în manuscris.

¹⁰⁷ Notăm ca o curiozitate întrebuintarea lui *ita ut* nu drept « astfel încît », ci drept « tot după cum ».

¹⁰⁸ Asupra lui Husein Hezarfenn, autor al unei apreciate istorii universale, ca sursă de informații pentru contemporanul său mai tînăr, Dimitrie Cantemir, v. M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman*, în „*Studii*”, 26, 1973, 5, pp. 977—978.

¹⁰⁹ După cum ne-o atestă și pasajul citat mai jos, Cantemir nu cunoștea vreun manuscris grecesc al operei lui Georgios Sphrantzes (numit pînă în secolul nostru Phrantzes, Phrantza, Franza), ci doar extrasele din *Chronicon* publicate de Jacobus Pontanus (Ingolstadt, 1604), în limba latină, în anexă la ediția sa din Theophylactos Simocattes.

¹¹⁰ Supoziția lui Cantemir este corectă: gr. Μαυροβλάχια traduce desigur forma turcească *Kara Iflak*; forma *Moroulahia* a pătruns și în documentele turcești ale sec. XV (cf. Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind Istoria României*, Vol. I (1455—1774), București, 1976, p. XX și doc. 1, p. 1 (din anul 1455)).

¹¹¹ Nu am putut descifra un cuvînt adăugat deasupra rîndului. Dacă ar fi să interpretăm {*poster(o)re*}, adăugirea ar trebui să țină, în mod excepțional, de rîndul de deasupra, în forma a {*poster(o)re*}, quodam *Frantzae* transcripție.

¹¹² Noi știm astăzi că numele de *Bogdan* și *Bogdan* îi apar în documente încă de la jumătatea secolului al XV-lea (v. Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, doc. 2, p. 6). Soliman Magnificul a domnit între anii 1520 și 1566.

vedea tot la Sphrantzes (în cap. 32), care îi numește pe moldoveni «valahi», iar pe ungrovlahi «maurovlavlahi». Căci de vreme ce valahii erau pe acea vreme supuși turcilor ei luaseră și <acest> nume, cum am spus, fie prin stricarea celui de «Ungrovlahia», fie privind către moldoveni, pe care îi numeau încă «valahii albi». Dar voi alătura cuvintele aceluia: «Acesta (Mohamed întâiul) a pornit să asedieze Tesalonicul, pe atunci supus venețienilor, și și-l însușește, <apoi> a adăugat pe lângă ale sale și o bucată de loc mică a Ungariei și, dînd lupta cu Ladislau, Regele Ungariei a dobîndit izbînda¹¹³. Totuși, năvălind împotriva valahilor și a maurovlahilor, el și-a irosit degeaba osteneala și s-a tras înapoi cu pagubă». ¹¹⁴ Aici el îi numește deschis pe valahii de astăzi «maurovlahi», iar pe moldoveni «valahi», iar în altă parte (Cartea a 3-a, cap. 23) Moldova — «Valahia Mare»./

¹¹³ Mehmed I a domnit între anii 1413 și 1421. Războiul cu venețienii (1425—1430) a avut loc abia sub Murad al II-lea (sultan între 1421 și 1444), cel care a obținut și victoria de la Varna (1444) asupra cruciaților, luptă în care a pierit Ladislau I, rege al Ungariei și al Poloniei. Confuzia se datorește unei contaminări între cap. 31 și 32.

¹¹⁴ Este vorba, fără îndoială, de luptele — date și pe teritoriul Țării Românești — între trupele turcești ale lui Murad al II-lea și armata lui Iancu de Hunedoara, întărită cu ajutoare muntenești (1442—1444).

¹¹⁵ Această trimitere nu corespunde cu textul lui Sphrantzes din prima ediție completă a acestuia (tot în versiunea latină a lui Pontanus, Venetia, 1733). Abia în capitoul 30 al cărții a III-a aflăm mențiunea Moldovei sub numele simplu de *Valachia*: în notă, Pontanus arăta totuși că aceasta este *Valachia maior*, care *nostris* *Moldavia* (ed. cit., p. 184). Întîia ediție a textului original al lui Sphrantzes a apărut abia în 1796 (ed. Carl Alster, Viena, cf. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897, p. 308).

Neque ol(T)endet nostrum Lectorem, si apud Provestiarium Franzam et praecipue {Lib. 1} Cap. 31. Maurovlachiam, et Bogdaniam {legerit}; Maurovlachiam enim non ex Graeco, sed Turcico vocabulo interpretatur Nigram Vlachiam; [et] Bogdaniam autem a quodam Franzae transcriptore et non ab ipso Franza {po...ire} ita dictam arbitror, nam nomen Bogdani Moldavis a Suleimano illo Viennae oppugnatore inditum est, quod videre est in eodem Franza, Capite 32, qui Moldavos vocat Valachos et Ungrovlachos Maurovlachos. Valachi enim {cum} sub illu{d} tempus essent a Turcis subiecti, nomen quoque acceperant, ut diximus, aut ex corrupto Ungrovlachiae, aut respectu Moldavorum, quos vocabant adhuc Albos Valachos. Sed illius verba proferam: «Hic (Muhamed primus) Thessalonicam tum subiectam Venetis oppugnandam suscepit, et suam facit, Hungariae quoque non minimam partem rebus suis adiunxit, proelioque cum Ladislao Ungarorum Rege conserto victoriam retulit. Tamen in Valachos et Maurovlachos irruens operam lusit, et cum detrimento recessit». Ubi aperte modernos Valachos Maurovlachos, Moldavos autem Valachos, et alibi, {{Cap. 28, Lib. 3}}, Moldaviam Magnam Valachiam vocat. /

Maurovlachiam [[et Bog]] et Bogdaniam / transcriptore[[m]] / Valachi[[s]] / sub illu{d} tempus pro sub illo tempore *refectum* / suscepit C: suscipit *Pontani versio* / Moldavos autem Valachos [[vocat]] / *Finis tandem* (et alibi... vocat) *minoribus litteris secunda manu adiectus* //

«izbînda este a nației...»

Interesanta contribuție documentară din acest lot cuprinde o întreagă epocă: de la marele '48, pînă la inițiativele culturale ale eminentului om de știință și ministru al Instrucției Publice, Spiru Haret.

Iată-l pe Nicolae Bălcescu, în calitate de secretar al Guvernului provizoriu intervenind pentru plata salariilor restante ale lui August Treboniu Laurian, care funcționase ca inspector școlar; petiționarul reclama drepturile lui pentru două luni, i s-a recunoscut și a treia, în curs.

Cam în același timp, în Transilvania, Comitetul Națiunii Române, în numele căruia semnează ca președinte Simion Bărnuț, și ca secretar, George Bariț, numește pe un pînă astăzi necunoscut tribun, Petru Brad, comisar pentru Comitatul Zarandului. Nu se știe nimic despre identitatea acestui revoluționar, nici despre felul cum și-a îndeplinit misiunea. Să sperăm că cercetări ulterioare ne vor lumina acest episod al revoluției pașoptiste de peste munți.

Din activitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, reținem sollicitudinea lui pentru politica externă a țării.

Un important mănușchi de scrisori ale lui Dimitrie Bolintineanu către Costache Negri, în intervalul dintre exilul de la Brussa, pînă la scurtul ministeriat al celui dintîi, ni-l prezintă pe poetul revoluționar și om public într-o ipostază de cald prieten. Ministrul protestează în acești termeni:

« Pentru Dumnezeu! Nu-mi da numele de excelență în scrisori oficiale! Căci voi fi silit a o lua pentru o ironie. Uită-te la mine și mă întreabă dacă seamăn a excelență! »

Omul de mare modestie și de integral devotament față de Alexandru Ioan Cuza, se arată dureros impresionat de atitudinea lui Ioan Ghica, trecut în opoziție, și mai tîrziu capul acesteia, în vederea răsturnării domnitorului.

O parte din scrisorile lui Ioan Slavici către Dimitrie A. Sturdza se referă la una din cele mai de seamă publicații ale vremii: documentele de politică externă din colecția lui Eudoxiu Hurmuzaki. Diurna cuvenită îi era însă achitată cu o mare neregularitate și truditorul se plînge că n-are cu ce trăi. În scrisoarea de la 5 februarie 1886, Slavici îi recomandă lui Sturdza pe Eugen Brote, care avea să-i devină celui din urmă un devotat pînă la mimetism (vezi *Culisele chestiunii naționale* de I. L. Caragiale!). Scriitorul se simțea străin « în societatea de aici » (de la București) și tot astfel și soția lui, deși era bucureșteancă.

Ultimele documente, din anii 1898 și 1899, privesc inițiativa lui Spiru Haret, care încredințase lui George Coșbuc redactarea a două cărți pentru popor, inspirate de Războiul pentru Independență. Ministrul îi scrie cu cordială prietenie poetului, întreprinzându-se de mersul lucrărilor. Indemnizația pentru întîiul volum a fost de 5.000 de lei, sumă mult superioară drepturilor de autor, plătite de editurile particulare. O parte din stocul cărților era special menit să fie împărțit bibliotecilor rurale, înființate sub ministeriatul lui Haret.

Nicolae BĂLCESCU

SECRETAR AL GUVERNULUI PROVIZORIU DE LA 1848

A. TREBONIU LAURIAN ERA REVIZOR AL Școalelor din Țara Românească în anul cînd a început revoluția de la 1848. Frământările care începuseră în Transilvania îl determină ca în aprilie să ceară un concediu și să treacă munții la Sibiu, avînd și misiunea, din partea lui N. Bălcescu și I. Ghica, de a activa pentru unirea românilor și ungarilor în lupta împotriva absolutismului habsburgic. La Sibiu, Laurian a asigurat legătura dintre revoluționarii din Țara Românească și cei trimiși în apusul Europei¹ transmițînd corespondența, comunicînd știri și punîndu-se cu totul la dispoziția acestora.

« Onorabilului Guvern
provisoriu al țerei
Românești

Supt însemnatul neaflîndu-se încă în stare de a putea lăsa Transilvania parte din cauza sănătății, parte din alte trebuințe roagă pe onorabilul Guvern provisoriu de a binevoi a-i da voie de a mai putea zăbovi aici cîtva timp și de a-i slobozi leafa pe lunile trecute a lui *Mai* și *Iunie* a.c. Într-atîta primesce cu mulțumire orice însărcinare în interesele Guvernului și ale țerei Românești.

Binevoiască onorabilul Guvern a primi alle melle sincere felicitări

Săbiiu $\frac{2}{14}$ Iuliu '848

A. TREB. LAURIAN
Inspector al Școalelor. »

Pe această cerere, N. Bălcescu, secretar al Guvernului provizoriu, pune rezoluția următoare:

« D[omnu]l Ministru al Instrucției publice pe principele pe care a lucrat și pînă acuma va îndestula cererea D[omnu]lui Laurian

N. BĂLCESCU ».

Aprobindu-i cererea, Ministerul Instrucției publice dă ordin Casierului Școalelor să plătească regulat leafa D[omnu]lui A. T. Laurian « fiindcă nu este cunoscută nici acestui Ministeriu nici chiar onorabilului Guvern provizoriu depărtarea D[omnu]lui din funcsie »⁴.

Leafa pe mai și iunie în sumă de 1600 lei este

¹ Anul 1848 în Principatele Române, București, 1902—1910, vol. III, pp. 76—77.

² id., II, p. 16

³ Arh. St. Buc., Min. Instrucției publice, Dosar nr. 1454/1848, fila 24.

⁴ Arh. Stat. Buc., Min. Instrucției publice, Dosar nr. 1454/1848, f. 8.

Un aspect mai puțin cunoscut al legăturilor lui Laurian cu Bălcescu în zilele revoluției a fost cel pecuniar. Stabilît la Sibiu după întoarcerea sa de la Viena, în iunie, Laurian ducea lipsă de fonduri. Dealtfel și mai înainte solicitase el lui Bălcescu să-i trimită bani, de presupus că în contul salariului lui de revizor al școalelor pe lunile mai și iunie. La 21 iunie, Guvernul provizoriu dă decretul pentru întoarcerea profesorilor A. Treb. Laurian și Vasile Maiorescu la posturile lor². Acest decret probabil că l-a hotărît pe Laurian să adreseze Guvernului la 2/14 iulie o cerere de prelungire a concediului și de plata lefii pe lunile mai și « iuniu ». Iată textul ei³:

înminată lui N. Bălcescu⁵. Ministerul Instrucției publice, probabil la sugestia lui Bălcescu, îi aprobă trimiterea salariului pe 3 luni, adică pe mai, iunie și iulie, în total 2400, care convertiți în monedă austriacă fac 1066 sfanți și 60 parale⁶. Secretariatul de stat trimite lui Laurian la Sibiu această sumă prin intermediul Agenției austriace din București⁷.

⁵ id., fila 30.

⁶ Sfanțul, veche monedă austriacă, valora 90 de parale, iar leul valora 40 de parale (v. L. L. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, 1931).

⁷ Arh. Stat. Buc., Min. Instr. publice, Dosar nr. 1454/1848, fila 90.

Simion BĂRNUȚIU și Gh. BARIȚ ÎMPUTERNICIȚI AI COMITETULUI NAȚIUNII ROMÂNE

Guvernul provizoriu a continuat să-l socotească pe Laurian în concediu, vremelnice plecat în Transilvania. Locotenența domnească îl numește, la 3 august, membru în Comisia Școalelor, care trebuia să reorganizeze învățământul în Țara Românească⁸, iar Secretariatul de Stat intervine la 13 august pe lângă Agenția austriacă de la București ca Laurian, care fusese arestat în august la Sibiu, să fie eliberat deoarece «expirându-i concediul este nevoie să se întoarcă...» și «...a fost numit în Comisia însărcinată de a reorganiza instrucțiunea publică în țară...»⁹ «fiind nevoie de el în țară și neputând fi înlocuit»⁹.

În septembrie, A. Treb. Laurian și-a continuat activitatea revoluționară în Transilvania, păstrind strinse legături cu Bălcescu, până ce intervenția străină înăbușea revoluția în Țara Românească.

Nicolae GHINEA

⁸ Anul 1848..., III, p. 194.

⁹ Anul 1848..., III, pp. 388—390.

REORGANIZAREA «COMITETULUI NAȚIUNII române» — în urma adunării populare de la Blaj din 25 septembrie 1848 — este, fără îndoială, consecința faptului că se simțea tot mai acut necesitatea organizării activității românilor din Transilvania la un nivel superior celui de până atunci. Reducerea numărului membrilor comitetului la șase viza practic, creșterea capacității de a reacționa prompt în fața evenimentelor, ceea ce s-a și întâmplat. «Acum — se scrie într-un volum consacrat perioadei respective¹ — se trăiește și acea experiență unică, puțin studiată de istorici, până în ultima vreme, a instalării administrației românești în Transilvania...» Data începerii efective a activității comitetului este 16 octombrie, din momentul primirii autorizației de funcționare din partea comandamentului militar imperial, care-și avea reședința la Sibiu. Denumirea acceptată de către generalul comandant, baronul Anton von Puchner, fusese «Comitetul de pacificațiune al românilor»; în fapt, conform actului din posesia noastră, sigiliul organismului respectiv nu respecta această prevedere. Rotund, cu diametrul de 37 mm, sigiliul avea în centru simbolul justiției și al păcii (o femeie, în mîna dreaptă cu ramura de măslin, iar în stînga cu balanșa), în jurul căruia era dispusă, în cerc, inscripția: 16 OCTOBR 1848. COMITETULU NAȚIUNEI ROMÂNE. Dar iată textul autorizației de funcționare:

«Comitetului de pacificațiune al Românilor, în Sibiu. Luînd act despre petițiunea aici înaintată, că pentru susținerea ordinii și a păcii și pentru o mai bună înțelegere cu celelalte naționalități din țeară, adunarea națională română a ales un COMITET DE PACIFICAȚIUNE, din partea comandai generale este cu atît mai puțin de obiecționat ceva în contră, cu cît atingerea lăudabilului scop proclamat

¹ George Bariț și contemporanii săi, vol. I — Corespondența primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu. Ediție de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriș și Titus Moraru. Coordonatori: Ștefan Pascu și Iosif Pervain, București, Ed. "Minerva", 1973, p. 95.

Sibiu 24 Iuliu 1848.

Legea pe luna lui Maiu
si Iuliu 1848. Cai 1600

D. Măntănuș (instrucției) pater pe revoluțione de an
lucrat și pînă în an 1848 cînd a fost laudat
si. 1848.

e numai foarte de dorit și sigur că e așteptat de toți cei bine devotați. Din partea militară va interveni maiorul Riebel. Pentru bolnavul comandant suprem: Pfersmann »².

Se consideră, îndeobște, că acest comitet și-a început activitatea prin elaborarea a două proclamații, ambele din 20 octombrie 1848. Însă în 18 octombrie, generalul comandant Puchner adresase cunoscuta proclamație « Către toate jurisdicțiunile și locuitorii Ardealului » prin care se cerea înarmarea populației, și în primul rând a românilor, împotriva oricărei intervenții a guvernului de la Budapesta. Întrucât prin această proclamație se aproba, implicit, mai vechea propunere românească (înaintată generalului comandant de către delegații adunării de la Blaj încă din 3 octombrie) de a se înființa 15 legiuni românești, este de presupus că primele acțiuni ale comitetului sînt anterioare datei de 20 octombrie.

În urma reorganizării conducerii comitatelor, districtelor și municipiilor, prin numirea unui conducător român ca adjunct al conducerii imperiale, concomitent cu activitatea de recrutare și instruire a voluntarilor pentru cele 15 legiuni, comitetul a îndeplinit tot mai mult atribuțiile unui adevărat « guvern românesc », ceea ce a impus cooptarea de noi membri (printre care, ca secretar, George Bariț) și constituirea unui corp de « comisari »³. Bănuim că organizarea corpului de comisari s-a făcut după modelul celui realizat de Nicolae Bălcescu în Țara Românească, în cadrul căruia au activat numeroși ardeleni participanți apoi la evenimentele din Transilvania în toamna anului 1848⁴. Reproducem în continuare textul⁵, inedit, al unei împuterniciri pentru un comisar al comitetului:

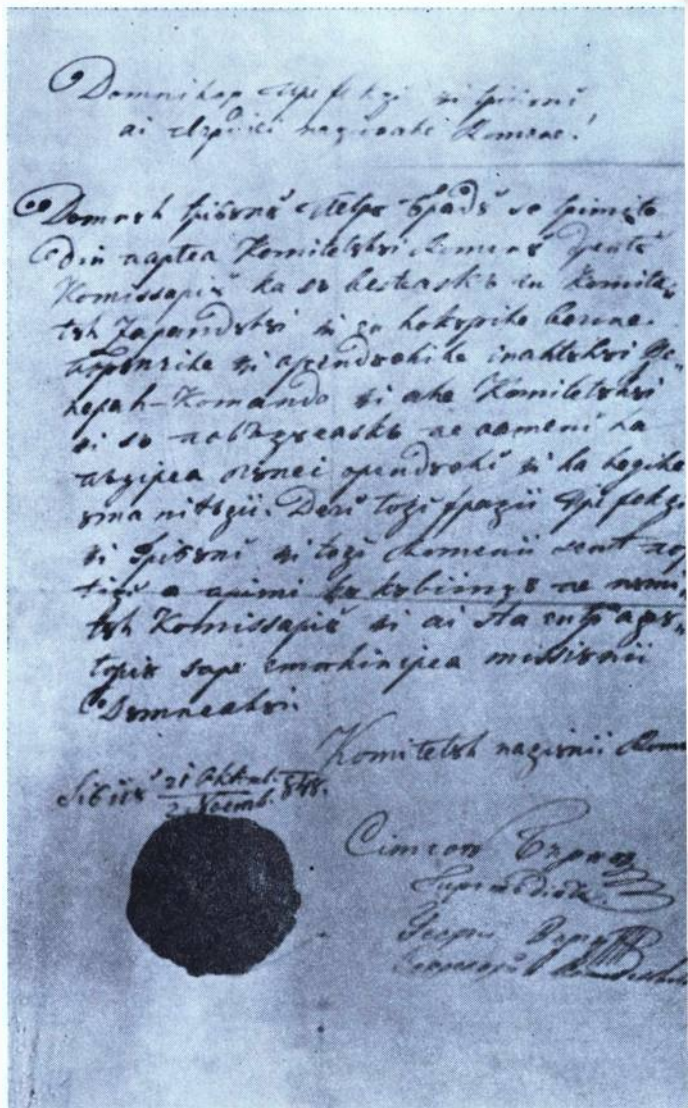
« Domnilor prefecți și tribuni ai gvardiei naționale Române! Domnul tribun Petru Brad se trimite din partea Comitetului Român drept Comisar ca să

² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1904, p. 451.

³ Cf. și George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. 2, Sibiu, Tipografia W. Krafft, 1890, p. 314 și urm.

⁴ Cf. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834–1849*, București, Ed. Acad. R. S. R., 1967, p. 154; și George Bariț și contemporanii săi, vol. I, p. 95.

⁵ Pus la dispoziția noastră de către prof. Aleman Maniu Iosof din Oralt, iud. Sibiu.

Dimitrie BOLINTINEANU

«DORINȚA TUTUROR AICI ESTE UNIREA ȚĂRILOR...»

vestească în Comitatul Zarandului și în locurile vecine poruncile și orîndu[i]elile înaltului General-Comando și ale Comitetului și să povățuiască pe oameni la păzirea bunei orîndu[i]eli și la legile umanității. Deci toți frații Prefecți și Tribuni și toți Români sint poștiți a primi cu cuviință pe numitul Comisar și a-i sta într-ajutor spre împlinirea misiunii Dumnealui. »

Sibiu 21 Octomb[rie] 848
2 Noem[brie]

Comitetul națiunii Române.
Simeon BĂRNUȚ
L. S. Președinte
Georgiu BARIȚ
Secretarul Comitetului. »

Numele acestui tribun, Petru Brad, nu l-am întâlnit în nici unul din documentele referitoare la anul 1848, în Transilvania, care ne-au stat la dispoziție. Conform unor informații pe care le deținem, neîntârile însă de acte, se pare că Petru Brad a fost preot în Orlat (județul Sibiu), poate chiar rudă a grănicerului și apoi prefectului Iovan Brad. Oricum, a trebuit să fie un om de încredere al comitetului, dată fiind delegarea sa în comitatul Zarandului, comitat care avea una din cele mai grele situații datorită frecvențelor incursiuni ale unităților guvernului maghiar.

Care a fost misiunea sa și cum a îndeplinit-o? Nu știm și probabil nu vom ști niciodată. Dar față de încă relativă absență a unui documentar amplu asupra activității «Comitetului națiunii române», bazat pe documente autentice (ne amintim că George Bariț deplîngea lipsa textului românesc al primelor două proclamații ale comitetului⁶), acest act își are importanța sa, fiind — printre altele — revelator și pentru activitatea corpului de comisari revoluționari.

Mircea BRAGA

ÎN 1856, AN ÎN CARE DIMITRIE BOLINTINEANU își publică lucrarea intitulată *L'Autriche, La Turquie et les Moldo-Valaques*, cu acel cuprinzător capitol *Les Hommes politiques des Principautés*, Costache Negri era, fără îndoială, o personalitate a vieții politice românești apreciată în lumea diplomatică otomană și occidentală. Sadyk Pașa (revoluționarul polon Mihail Czajkowski, înrolat în armata otomană), într-o scrisoare din 10 decembrie 1854, îl socotea «un brave homme» (BARS, ms. 4900/1, f. 75 v), iar Fuad-Pașa, ministrul de externe al Porții, agreea alegerea lui Negri pentru a-l însoți pe Ali-Pașa la conferința de la Viena din martie-iunie 1855 (BARS, ms. 4900/1, *Arhiva Grigore Ghica*, Acte, III, f. 184). Cercurile oficiale austriece îl considerau «drept, cinstit... bun patriot» (BARS, *Raport consular austriece*, XI, 19 aprilie 1855), calități cu care și-a câștigat prietenia lui Edouard Thouvenel, ambasadorul Franței la Constantinopol (Eugen Lovinescu, *Ion Ghica în Samos*, în „Convorbiri literare”, XLVI, 1912, 2, pp. 164—165). Elogiile pe care i le aduce Bolintineanu în lucrarea amintită mai sus sint expresia nu numai a prieteniei ce-i unea de mai bine de un deceniu, dar și a convingerii că, după moartea lui Bălcescu, Negri rămînea, alături de M. Kogălniceanu și I. Ghica, personalitatea politică reprezentativă a generației sale. «C. Negri este un moldovean — scrie Bolintineanu — pe care românii sint mîndri de a-l pune în față, atunci cînd e vorba de a arăta pe unul de-al lor cu simțăminte înalte, cu virtuți de o mare distincție. Este adorat de compatrioții care gîndesc ca și el; este admirat chiar de dușmani» (D. Bolintineanu, *L'autriche, la Turquie et les Moldo-valaques par...* Paris, 1856, p. 139).

Bolintineanu l-a cunoscut mai întîi pe Negri, scriitorul, din ceea ce publicase în „Propășirea” și în *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845*, și probabil din mărturisirile lui Ghica și Bălcescu. Admirînd ideile progresiste ale mai vîrstnicului frate moldovean, Bolintineanu subscrie la procesul verbal al „Asociației literare” din 22 iunie 1845, prin care «literații Transilvaniei» și «literații Moldovei», Negruzzi, Alecsandri și Negri, sint chemați «a înlesni progresul literar în toată româ-

⁶ George Bariț, lucr. cit., p. 305.

nimea » (BARSR, ms. rom. 4633, f. 1; T. Virgolic, *Dimitrie Bolintineanu*, p. 37). Pe omul politic îl va întâlni la Paris, unde Negri sosește împreună cu Bălcescu la începutul lui iulie 1846 (Vasile Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845–1848: La Société des étudiants roumains de Paris*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, Bucurest, 1965, p. 253). Fiind un apropiat al lui Bălcescu, Bolintineanu a avut astfel prilejul să stea vreme îndelungată și în preajma lui Negri. Calitățile omului de înalt caracter, devotamentul lui nemărginit pentru binele Patriei l-au impresionat în mod deosebit pe sensibilul confrate muntean, care găsește în Negri un statornic și adevărat prieten.

Din corespondența purtată de-a lungul anilor, între cei doi, au rămas puține scrisori. Cele pe care le publicăm privesc mai mult anii exilului

de la Brusa, când Bolintineanu este silit să suporte aspra sărăcie ușurată din când în când de banii trimiși de Negri de la Constantinopol, unde ducea tratative pentru rezolvarea chestiunii minărilor închinat.

Merită să subliniem încrederea pe care Bolintineanu o are în domnitorul Alexandru I. Cuza și pe care nu se sfiește s-o mărturisească și lui Negri: « Domnul niciodată nu a fost mai tare decât astăzi ». Această convingere, izvorită din credința că prin domnitorul Cuza se vor realiza idealurile revoluției de la 1848, este comună celor doi prieteni și nici unul dintre ei nu s-a abătut de la devotamentul mărturisit pentru domnul Unirii românilor. Misiunea lor politică, exemplu de patriotism, sfârșite odată cu abdicarea domnitorului Alexandru I. Cuza.

M. RAFAILĂ

19 sept[embrie] s[ă] [t]ie n[ou] [1855] Brusa 1

Îți scriu numai să-ți arăt câtă plăcere și mulțumire am ca să mă rechem în aducerea aminte a D[umita]le. Eu sînt sănătos. Dar trei părți din lăcuitorii Brusei sînt bolnavi din pricina lungii șederi sub corturi. Joi abia venisem în Brusa și seara s-a cutremurat pămîntul cu trei sguiduri. Am scris și am trimis acolo lui Marin niște schițe pentru „*România literară*”, dar fiindcă plicul este prea gros, iau îndrăzneală să te rog pe D[umita]ta a i-l trimite prin țătarul de la Iași, ca să nu plătească, căci i se duce leafa pe trei zile, și pentru patrie.

Te rog foarte mult dacă o să fie să veniți aici, să dați știre înainte. Madame Zane vă așteaptă pentru botezul copilului cu cea mai mare plăcere și bucurie și a pus de a spoit casele.

Zane mă însărcinează să vă arăt din parte-i cuviincioasele închinăciuni, precum și toți românii ceilalți.

Brusa nu mai este aceea ce ai cunoscut-o altă dată; ci niște ruine, care contrastă și mai mult cu frumusețea cîmpiilor ei.

Persicele cele vestite au trecut; peste 20 de zile se zice că au să iasă altele.

Atunci vi se va trimite negreșit. Pînă atunci mă ocup să vă string simburi de persecă.

Însărcinează pe Marin să-mi scrie dacă o să veniți aici.

Așteptînd timpul să te revăz, te rog să nu mă uiți.

13/25 septembrie [1855], Brusa 2

Am primit cu mare bucurie scrisoarea D[umita]le de la 11/23 septembrie. Cu mîhnire însă vă vestesc că am să fiu laconic, din pricină că sînt bolnav de friguri; dar friguri cu delir; sper însă să scap curînd. Se va trimite marți trăsura la Gemlek³. Dacă nu voi putea veni eu, va veni Pădeanu⁴ și Zane. De aci vă puneți în trăsură și veniți aici pe la 10 ore seara cel mai tîrziu. La revedere

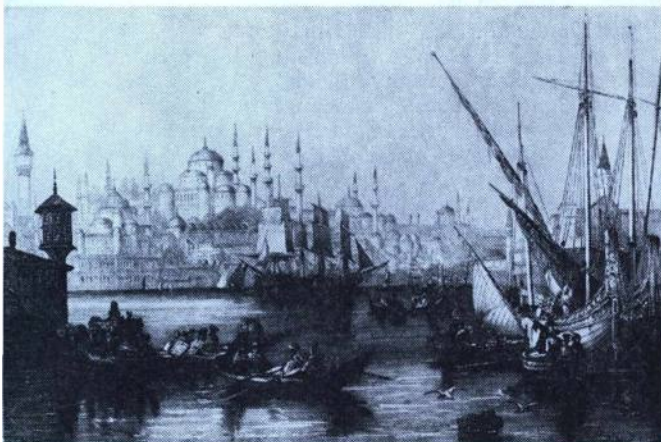
¹ Scrisoare cu începutul « Domnule Negri » și încheiată « Al D[umita]le serv Bolintineanu », BARSR, S. 4(5) LXV.

² Scrisoarea iscălită « Bolintineanu », BARSR, S. 4(6) LXV.

³ Ghemlek — orașel din Bithinia, situat în apropiere de Brusa. Are sediu de caimacam dependent de prefectura din Brusa.

⁴ Pădeanu Constantin (1823—1895), inginer, participant la revoluția de la 1848, exilat la Brusa.

Brusa, 1850 (stampă de epocă).

Constantinopol, 1850 (stampă de epocă).

După 21 septembrie 1855, Brusa⁵

După pornirea D[umita]le de aici, foarte rău mi-a părut că boala m-a oprit și pe mine și pe ceilalți [*sic*!] să vă petrecem pe cale. Toată noaptea eram la gânduri să nu ți se fi întâmplat ceva.

Cu mare plăcere am auzit că ați ajuns sănătos. Eu iar am avut de 4 ori friguri, iar le-am tăiat. Nu știu ce va mai ieși, dar am slăbit rău. Zane încă le-a avut — în toate zilele cade câte o cunoștință, lovită de friguri. Aș voi să viu acolo să schimb aerul; dar viața este scumpă în Constantinopol. Cît pentru Moldova, știi că este cea mai mare plăcere ce pot încerca, putînd merge. Mă voi sili în tot chipul să încropesc mijloace să mă întorc.

Vă rog să înaintați această scrisorică către Ionescu⁶. Îi scriu ce-mi scrie Alecsandri despre foaia literară⁷.

Mi-e teamă, Știrbei să nu reclame la nemți de voi merge în Moldova.

Complimente de la M[adam]e Zane, Zane și Pădeanu, precum și de la M[adam]e Tîrk și de la D[omnul] Tîrk doctorul. [*Indescifrabil*] ce ai văzut mercuri acasă la M[adam]e Zane s-a bolnăvit rău astă noapte.

Dușulescu⁸ a venit înapoi să-mi zică să vă fac salutațiile lui.

[21 septembrie — 17 octombrie 1855, Brusa]⁹

Am primit scrisoarea ce mi-ai trimis și pe care toți o așteptam aici cu nerăbdare și bucurie. Am primit asemenea zece lire. Îmi zici să nu iau lucru în rău. Ascultă, este adevărat că de câte ori sînt silit să mă oblighe cineva, sufăr din inimă, mai ales cînd este vorba de bani împrumutați și alte delicate servituri; dar este cred o deosebire între oameni: sînt oameni care, cînd ne facem un serviciu, ne onorăm, iar nu scădem. În acest caz intri și D[umnea]ta — apoi nu este cea dintîia oară. Cu toate acestea, mă

⁵ Scrisoare începînd « Domnule Negri » și iscălită « Bolintineanu », BARS, S. 4(1) LXV.

⁶ Ion Ionescu de la Brad (1813—1891).

⁷ „România literară”.

⁸ Damian Dușulescu, profesor, comisar de propagandă în județul Vlașca, în timpul revoluției de la 1848.

⁹ Scrisoare începînd « Iubite Domnule Negri » și iscălită « Al D[umita]le serv Bolintineanu », BARS, S. 4(3) LXV.

consol că va veni o zi să-mi fac datoria cu aceeași plăcere ce mi s-a făcut serviciul. Pină atunci să nu te îndoiești nici de amicia, nici de inima mea.

Scrisoarea a venit foarte târziu. Cele zece lire de la « emegiu » nu s-au putut lua. Astăzi mănînc la consulul englez. În săptămîna viitoare voi fi acolo, fără poate.

Zane, din porunca Pașii, s-a dus la drum ieri, cu toate că nu era încă bine. Bolnav l-a luat la Serai și a zis că mănîncă banii degeaba, căci nu merge la drum. Răspunzînd că a fost bolnav, Pașa a zis că slujba nu cată de boală. Iată civilizia și omenia turcilor! L-a trimis, dar, bolnav la drum. Este o mare intrigă aici contra lui Zane și Pădeanu, făcută de directorul drumului ce se crede inginer. Acesta va să mănînce lefule inginerilor și să puie inginer pe un conductor Ruso, om al lui Eliad, român ce se află aici. Pașa crede toate contra lor, mai ales că a adus calfe să îndrepte ulițele Brusei și să dea casele jos; Zane, ce a făcut un plan frumos în mahalaua armenilor, nu va să deie planul, fiind făcut demult. Pașa, supărat că nu dă planul calfelor, îl urăște. Are se vede interes în asociație cu aceste calfe turci acest Pașa. Apoi ar voi să nu se mai facă drumul, ca să nu rămîie ghiaurilor.

Pentru doctor, poate să găsească vizite pe aici; dar nu mare lucru, căci puțini chiamă doctorii. Apoi Tirk va să plece de aici, zicînd că este nemulțumit. Dorința lui e să se ducă în țară. Au mai venit și alți doctori, însă nu fac bani. Este un doctor armean ce face vizite pe 6 lei. Acesta are toate casele armenesti și turcești. Cu toate acestea, poate să încerce, dacă n-are altceva mai bun de făcut.

M[adam]e Zane îți trimite multe complimente și te așteaptă negreșit la Brusa.

17 octombrie 1855 s[îl] n[ou], Brusa¹⁰

Am primit cu bucurie, ca totdeauna, scrisoarea prin care vestești colectiv că ești sănătos. Eu și Zane de cinci zile am scăpat iar de friguri; nu știu însă dacă am scăpat de tot. Aș fi venit astăzi într-acolo, dar lipsa mijloacelor m-a oprit și eram încă slab. Voi mai sta pînă voi avea ceva bani să plătesc doctorului. Madame Zane vă trimite multe complimente. M-a însărcinat să vă scriu din parte-i, întîi să-i faci onoare cu a doua vizită la Brusa, al doilea, cînd îi veni, să-i dai de veste, căci, zice cum că la întîia oară se teme că primirea ce v-a făcut nu v-a fi mulțumit poate. Îmi pare foarte bine că ai să vii. Ne vom înturna împreună, dacă pînă atunci nu voi veni acolo.

D[om]nu[l] Tirk vă trimite complimente și vă roagă să nu-l uitați. M[adam]e Tirk s-a bolnăvit de friguri. Pădeanu este la drum. Este sănătos însă.

Îmi pare bine de venirea lui Vasilică¹¹. Nu o vrea să te însoțească la Brusa, o zi — mai mult nici nu este de șezut, cu toate că de cîteva zile a început a se împutîna cazurile de friguri. Complimente milioane D[omnu]lui Ralet. Spuneți-i că călătoria merge înainte, mai am partea Egiptului de prescriș¹². Complimente D[omnu]lui Mărăcini¹³. Aș dori mult să văz cît mai curînd pe Vasilică.

Îți sînt recunoscător, între altele, că totdeauna ne scrii. Ieri seară a venit aici și familia consului englez.

3 septem[bric] 1857, Constantinopole¹⁴

Sînt sigur că nu mai știi ce m-am făcut pe fața lunei unde vînturile caprițioase ale evenimentelor împinseră barca mea ușoară. Acuma s-a schimbat și soarta noastră și sînt sigur că avem a ne revedea în curînd. Peste cîteva zile voi pleca către căminul

¹⁰ Scrisoare începînd « Domnule Negri » și iscălită « al D[umita]le serv Bolintineanu », BARS R. S. 4(2) LXV.

¹¹ Vasile Alecsandri.

¹² Călătorie în Palestina și Egipt, Iași, 1856.

¹³ Probabil banul Gheorghe Mărăcini, din Galați.

¹⁴ Scrisoare începînd « Iubite amice » și iscălită « Al D[umita]le serv și amic Bolintineanu », BARS R. S. 4(7) LXV.

părintesc, dar, mai înainte, am de gând să viu să vă văd prin Moldova, să văd țara ce-am cîntat-o odată, fără s-o cunosc, și mai ales locurile memorabile unde strălucea odată armele Moldovenilor Romani.

Cele ce ți s-a întîmplat cu boala la Sтамbul mi-au dat niște emoții, care nu aș voi să le mai încerc ¹⁵. Aș fi vrut să viu îndată spre Bosfor, dar vapor nu era la Samos. Nevasta lui Zane, mi-aduc aminte, a fost dat paracrise la biserică.

Vei arăta D[oa]mnei Caterinei Negri ¹⁶ cele mai respectuoase salutări din parte-mi, unite cu cea mai înaltă stimă ce ți port.

Luai îndrăzneala a-ți trimite, prin amicul Marin Naționalul, o copie a chipului meu. Ea îți va aduce aminte, din timp în timp, zile frumoase și dureroase ce trecuam de multe ori împreună prin lumea străină.

În cauza țărilor noastre, în străinătate este liniște... toate căutările sînt întoarse într-acolo. Cred că ai să fii ales deputat ¹⁷.

Iată tot ce-ți scriu deocamdată, plin de bucuria de mai înainte, că am să te văz în curînd. Pînă atunci, îți strîng cu amicie și plăcere mîna.

4 iulie [1861, București] ¹⁸

Am primit cu bucurie toate scrisorile ce mi-ai trimis pînă acum. Nu poți decît a-ți fi recunoscător pentru osteneala ce îți dai cu dînsule.

Pe aici iată ce s-a mai întîmplat. Va porni o deputație să felicite pe Sultanul ¹⁹, compusă de Docan ²⁰ și doi bătrîni octogenari, T. Balș și C. Cornescu ²¹, din Valahia. Dorința nestrămutată a Domnitorului este ca să trimiți aici pe Baligot ²² cu întoarcerea deputaților celor trei. I se va trimite pentru aceasta 200 ₮. Odată la București, îl va porni la Paris cu o misiune pe care M[a]jestatea S[a] o să ți-o facă cunoscut ²³. Domnitorul ne-au declarat că nu schimbă ministerul ²⁴; dar Adunarea, ce mai are numai trei seanții, va lua vacanțele și astfel, în loc să se întoarcă peste trei luni, cu idei de biruitoare și să facă alte noi nerozii (dacă ar dizolva-o), va veni tocmai peste șase luni, și pînă atunci, bun este Dumnezeu, poate să se îmbunătățească poziția.

¹⁵ În aprilie 1857 Negri este la Constantinopol și este operat de antrax.

¹⁶ Sora lui Costache Negri.

¹⁷ C. Negri a fost ales nu numai deputat, ci chiar vicepreședinte la divanul ad-hoc al Moldovei cu unanimitate de voturi (*Documente privind unirea principatelor*, vol. III, *Correspondență politică* (1855—1859), p. 325).

¹⁸ Scrisoare începînd « Scumpe și respectabile amice » și iscălită « Al D[um]nita]le serv D. Bolintineanu », BARS, S. 4(4), LXV.

¹⁹ La moartea lui Abdul Mejid, a fost investit ca sultan Abdul Azis, fratele acestuia. Delegația trimisă să prezinte felicitări noului sultan, din partea Țărilor Române, a fost primită la Constantinopol de C. Negri, care și-a dovedit și de această dată diplomația. Deși delegația română fusese anunțată încă de la începutul lunii iulie, ea nu s-a putut prezenta Sultanului decît la 1 august 1861, dat fiind faptul că scrisoarea de felicitare semnată de Domnitorul Cuza nu conținea mult uzitatele formule de adresare, care subliniau ideea de suzeranitate. C. Negri îl roagă pe Domnitor să refacă epistola, în acest sens, explicîndu-i că și contele de Lallemond este de părere că: « on ne pouvait pas omettre ce qui existe et que la S. Porte regarde mille fois plus à la forme qu'au fond des choses et que les politesses ne peuvent que nous rapporter des avantages ici bien plus grandes que toute autre chose ». (BARS, Arh. p. Al. I. Cuza, vol. I, p. 238).

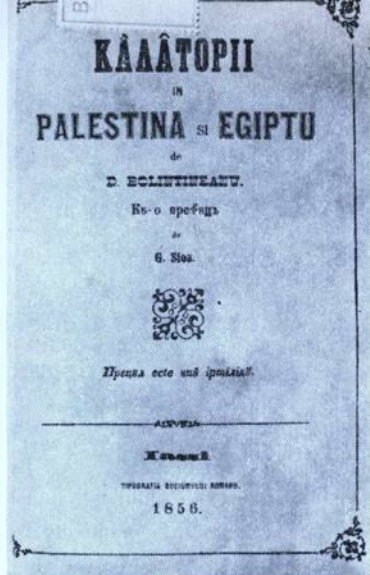
²⁰ Ioan Docan (1825—1896), aga, unionist, deputat al marilor proprietari din Dorohoi, în divanul ad-hoc al Moldovei, apoi ministru al lucrărilor publice (27 ian. — 20 aug. 1877).

²¹ Const. Cornescu, logofăt, unionist din Focșani, s-a numărat printre Comisarii muntelui, numiți să-l întîmpine pe Domnul Al. I. Cuza la Focșani, la intrarea sa în Țara Românească. (*Acte și documente relative la istoria renașterii României*, Buc. 1900, vol. VIII, p. 844).

²² Baligot de Beyne (+1892), diplomat francez, secretar particular al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, prieten cu C. Negri și V. Alecsandri.

²³ C. Negri însuși îl sfătuipe pe domnitor să-l trimită pe Baligot de Beyne la Paris, spre a le fi de folos în problema Unirii. Negri credea că lucrările Conferinței asupra Unirii vor avea loc la Paris (BARS, Arhiva Alex. Ioan Cuza, vol. I, ff. 227—228).

²⁴ Guvernul prezidat de Ștefan Golescu (12 mai — 11 iulie 1861). De fapt guvernul și-a dat demisia la 24 iunie, dar i-a fost acceptată abia la 11 iulie. În acest guvern Bolintineanu a avut portofoliul Ministerului de Externe, și ad-interim la culte (Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza 1859—1866, Liste de miniștri*, în „*Revista arhivelor*”, II, 1, 1959, pp. 156—157).

Al. I. CUZA

«...ÎN NUMELE UNEI VECHI TRADIȚII NAȚIONALE...»

S-a scris mult despre Alexandru Ioan Cuza și orice pagină adăugată astăzi istoriei celor șapte ani de domnie nu poate să nu releve patriotismul acestui demn domnitor, care nu a avut decît un singur țel: impunerea României în cercul statelor europene ca un stat autonom și independent.

Scrisoarea pe care o publicăm este adresată lui Costache Negri — consecvent apărător al politicii prietenului său — la împlinirea a doi ani de domnie. Acest succint expozeu, mai ales asupra politicii noastre externe, scris cu toată obiectivitatea, fapt ce merită să fie subliniat — scoate în evidență deosebitul tact diplomatic cu care Cuza a acționat în câteva momente dificile, reușind să mențină un echilibru între dorințele legitime ale opiniei românești și atitudinea puțin înțelegătoare, plină adesea de rea-credință, a unor puteri europene. Hotărârile domnitorului, în consens cu vederile lui Negri și ale altor colaboratori apropiați, vădesc permanentă fermitate cu care a apărut, împotriva tuturor potrivnicilor interne și externe, demnitatea poporului român.

Cuvintele pe care i le adresează Kogălniceanu, la 5 ianuarie 1859: « Alegîndu-te pe tine Domn... am voit să arătăm lumii ceea ce toată țara dorește: la legi noi om nou... Constituția din 7 august¹ ne însemnează o epocă nouă și mîria ta ești chemat să o deschizi », anunțau direcțiile de acțiune ale domnitorului care va ataca principiile Convenției de la Paris din 7/19 august 1858 ce nu satisfăceau — așa cum îi scria lui Negri — aspirațiile țării. Înlăturarea acestei Convenții și înlocuirea ei cu o nouă constituție nu era însă posibilă, chiar dacă opoziția îl acuză permanent de moderație.

Domnitorul nu va lua în seamă toate aceste acțiuni perfide ale reacțiunii care, profitînd de entuziasmul general și de curentul antioțoman ce se formase în țară, spera să dezlanțuie o campanie împotriva Turciei, ce ar fi avut ca urmări directe răsturnarea lui. El opune, cu multă inteligență, o politică moderată, de apropiere a Turciei, fără a jigni sentimentele naționale ale poporului, fără a accepta nici un compromis, dar diplomația otomană nu va întreprinde nimic pentru buna întîmpinare a politicii românești. De aceea, atunci cînd Poarta ca și unele din puterile garante nu înțeleg că poporul român și domnitorul Alexandru I. Cuza nu puteau să accepte încălcarea autonomiei țării, impunerea de măsuri arbitrar, domnitorul acționează prin măsuri radicale, urmînd voința poporului. Așa am cîștigat Unirea definitivă și secularizarea averilor minăstirești, așa au fost împrăștiat și țărani și s-a lărgit dreptul de vot.

Alexandru Ioan Cuza — fotografie provenind din donația Ella Negri, păstrată în colecțiile Bibliotecii centrale de Stat, sub cota F 77594. Pe verso este menționat atelierul unde s-a fotografiat: Ancienne Maison Legray — Adolphe, Paris.

(Maria POLOJINTEV)

Domnul niciodată nu a fost mai tare decît astăzi și va fi și de aici înainte pre cît timp va merge cu o partidă, cu partea vînoasă și mai mare a națiunii. Liberalii au și ei multe cusururi, cel puțin nu sînt trădători, și aceasta face mult astăzi la noi aici, unde oamenii cinstiți sînt rari. Dorința tuturor aici este unirea țărilor, adică că dacă Puterile nu o vor face într-un termen oarecare, să o facem noi. Ca ministru, tremur la această idee, deși ca român îmi place tare mult.

Pentru Dumnezeu! nu-mi mai da numele de excelență în scrisori oficiale! Căci voi fi silit a o lua pentru o ironie. Uită-te la mine și mă întreabă dacă seamănă a excelență!

Trebuie să fi cunoscut pe Léon Plée²⁵, căruia i-am dat o carte de recomandare. Știi că l-am primit aici foarte bine și i-am dat și bani.

Reacția este cu totul furioasă: ar crede cineva că a turbat — au dreptate: joacă tot pentru tot.

Despre I. Ghica în adevăr nu-l mai înțeleg²⁶.

Complimente de la D[oa]mna și D[omnu]l Zane.

²⁵ Léon Plée (1815 — 1879), jurnalist francez, colaborator la „*Sigle*”, unul din subiectele preferate de el fiind problema națională.

²⁶ I. Ghica se alăturase, la sfîrșitul anului 1860, partidei lui Brătianu și C. A. Rosetti, manifestînd o atitudine ostilă domnitorului.

¹ Convenția de la Paris, 7/19 august 1858.

Iași... ianuarie 1861*

Domnului Negri

Constantinopol

Domnule,

În scrisoarea mea de ieri m-am ocupat de chestiunea specială a bunurilor minărilor-închinat, și v-am adus la cunoștință inconvenientele pe care le-ar prezenta, cred eu, întrunirea Comisiei de arbitraj la Constantinopol. Astăzi mi se pare necesar să vă vorbesc despre chestiuni mai generale. Din corespondența dumneavoastră reiese că relațiile v-au fost uneori stinjenite de evenimentele recente, și cum această stinjenire își are cauza în aprecierile neîntemeiate care se răspîndesc în jurul dumneavoastră, țin să vă ofer mijlocul de-a le pune la punct inspirându-vă chiar din faptele care s-au petrecut de doi ani încoace.

În momentul în care o dublă alegere îmi conferea o cinste după care nu alergasem, mă aflu pe neașteptate în fruntea unei țări care socotea venirea mea la domnie ca pe un fel de triumf în sine. Un trecut dureros, lupte recente sădiseră în români un ferment de animozitate împotriva Turciei și, în general, împotriva oricărei influențe străine. Victoria pe care sentimentul național o câștigase, nu putuse decât să exalte această stare și a fost ușor să ne dăm seama de ea din atitudinea primilor deținători ai puterii a doua zi după alegerea mea.

Aceasta era situația pe care o întâlneam. Pe de o parte, o națiune în efervescență, pe care sentimentul, exagerat poate, al demnității redobândite putea s-o împingă prea departe, pe de alta, anumite puteri privind noua orînduire cu ochi, dacă nu ostili, cel puțin neliniștiți. Turcia mai ales, se uita la noi cu neîncredere. Am avut do-

Scrisoarea trimisă lui Costache Negri ne indică unul din momentele ce au premers înfăptuirea acestor acte de mare dreptate, realizate de politica domnitorului Alexandru I. Cuza, despre care Eminescu scria, cu admirație, că este unul «dintre domnii cei mai patriotici din cîți au fost vreodată în țările Dunării române».

Paul PĂLTĂNEA

vada acestui fapt prin timpul care i-a trebuit pentru a recunoaște dubla mea alegere și prin restricțiile cu care și-a îngăduit adziunea.

Vedeți deci, Domnule, că nu ezit să le spun lucrurilor pe nume, căci mi se pare că a venit vremea să abordăm niște explicații pe față pentru a risipi toate nelămuririle. Care a fost atitudinea mea în aceste împrejurări? Convinș că adevăratele interese ale Principatelor Unite se află de partea Turciei, hotărît prin urmare să mențin sau mai degrabă să restabilesc cele mai bune relații cu Sublima Poartă, m-am străduit să risipesc niște bănuiele nedrepte, domolind pe cît mi-a stat în putință nerăbdarea compatrioților mei. Solicitățile în sens contrar n-au lipsit desigur. Eram îndemnat din toate părțile să azvîrl națiunea în diverse aventuri și cum, încă din primele zile ale lui

* Originalul în lb. franceză se află la Biblioteca Academiei R. S. R., Arhiva Cuza, VII, ff. 62-65 v.

1859, se presimțeau gravele evenimente cărora le-a fost martor acest an, eram împins să profit de pe urma complicațiilor europene pentru a transforma soarta României.

Am rezistat tuturor insistențelor indiferent din partea cui veneau. La puține luni după ce Europa dăduse ascultare unei părți din dorințele noastre și după ce se străduise să ne îmbunătățească situația, mi s-ar fi părut un act de ingraturitudine să profit de încercăturile în care se afla și să-i sporesc neajunsurile.

Am avut poate oarecare merit de a mă menține pe această cale dificilă. Aplicarea Convenției din 1858 începea de pe acum să dezvăluie imperfecțiunile acestei căi, de pe acum aspirațiile țării, incomplet satisfăcute, își schimbau natura, și începea să se insinueze că aveam un interes personal să le țin în friu; de pe acum vechi pretenedenți, altă dată dușmani ai oricărei fuziuni între cele două Principate, își făceau o armă perfidă din moderațiunea mea și mă îndemneau, mai stăruitor decât oricine, la tentative hazardate. De ce n-aș adăuga faptul că trecutul meu, sentimentele mele bine cunoscute și dintre care n-am tăgăduit nici unul măcar, ar fi putut să mă îndemne la acțiuni pline de tentație? De ce n-aș spune, în sfârșit, că atitudinea față de mine, atitudine care, întîrziind recunoașterea alegerii mele, părea să mă pună sub semn de întrebare, mă îndreptăța pînă la un punct să nu mai ascult decât de voința țării?

Am rezistat atunci așa cum am făcut-o pînă astăzi tuturor acestor pricini de acțiuni violente și purtarea românilor în acești doi ani mi-a dovedit că prevăzusem bine prudența și perspicacitatea lor. Cu cît au fost mai spinoase împrejurările cu atît m-am străduit să măresc apropierea între Principatele Unite și Turcia. Țineam atît de mult să fac să dispară bănuiele reciproce, să pot dovedi că, în ceea ce ne privește, ele nu mai aveau nici un temei, încît n-am neglijat nici o ocazie de a arăta cea mai înaltă considerațiune față de Sublima Poartă.

În afacerea bunurilor minărilor închinată a fost de ajuns ca miniștrii otomani să-mi aducă la cunoștință dorințele lor pentru ca eu să mă străduiesc să le împac pe cît a fost cu putință cu drepturile țării. Am mers pînă la a uita limitele convenționale în care a fost cuprinsă exercitarea puterii prin actul din 1858, și acceptînd o responsabilitate care le aparținea doar miniștrilor mei, am riscat să stîrnesc susceptibilitățile țării cu scopul de a împăca, dacă se putea, interese de atîta vreme ostile.

În ultima vreme chiar, n-am ezitat nici măcar să mă duc la Constantinopol. Cunoașteți desigur, Domnule, obstacolele pe care le-a întîmpinat această călătorie și obiecțiunile pe care le-a provocat. Din afară ca și dinlăuntru țării n-am fost scutit de sfaturi menite să mă abată de la acest demers. Nimic nu m-a oprit, căci, uitînd ceea ce se putuse spune la conferința din 1859 cu privire la dubla mea alegere, nu m-am gîndit decât la considerațiunea pe care o datoram hotărîrii puterilor. Mă simțeam atras spre Sultan a cărui simpatie pentru noi putea fi un dar. În sfârșit, speram că această vizită făcută cu atîta curtoazie, îndată ce treburile noastre îmi îngăduiau să lipsesc, va spulbera ultimele urme de neîncredere, dacă ele mai existau încă.

Primirea atît de afectuoasă a Sultanului mi-a dovedit că nu așteptasem prea mult de la bunăvoința lui în privința românilor. Dar roadele practice și utile Principatelor Unite n-au corespuns nădejdlor pe care mi le pusesem pentru țară. De cînd ați fost însărcinat, Domnule, să vă adresați Sublimei Porți pentru a-i înfățișa nevoile noastre și pentru a-i semnala cele cîteva schimbări devenite absolut necesare Convenției din 1858, nu observ nimic menit să-mi arate că Sublima Poartă este dispusă să ia vreo inițiativă salutară.

Ba, mai mult, constat că a fost de ajuns un prim incident pentru a trezi bănuiele pe care eu le credeam dispărute pentru totdeauna. Nici n-au apucat bine să vină în mod fraudulos în apele noastre două corăbii străine cu contrabandă de război ca — fără să se culegă informații nici asupra ramificațiilor reale ale acestei afaceri, nici asupra măsurilor pe care noi le-am luat — țara noastră și guvernul ei sînt implicate într-o operațiune pe care noi am dezaprobat-o îndată ce ne-a fost cunoscută.

Poate că nu cunoașteți, Domnule, toate detaliile acestei afaceri și este important să fiți informat asupra lor. Abia intraseră cele două nave sarde în portul Galați că

*Monsieur**Monsieur P. Negri, omniștău
de trezorer public - de Molotov.**Constantinople.*

Agentii britanici au insistat pe lângă mine ca armele pe care le conțineau corăbiile să fie confiscate. Nu mi-am făcut nici o clipă vreo iluzie cu privire la adevărata urmărire a intervenției lor. Din primul moment, am văzut încolțind bănuiele care m-ar fi îndreptățit să mă simt jignit, dar cum sînt hotărît să împing spiritul de împăciuire pînă la ultimele sale limite, m-am mărginit să le semnalez consulilor generali ai Angliei consecințele măsurii pe care mi-o cereau. Le-am spus că prima mea intenție era cea de a obliga navele suspecte să părăsească apele noastre, deoarece confiscarea ar putea fi interpretată ca un mijloc ocolit de a ține armele la îndemîna acelor care se spunea că le așteptau. În afară de asta am adăugat că regele Sardiniei se numără printre suveranii garanți al căror steag merită din partea mea cea mai mare curtoazie. Acești Domni au insistat, iar eu le-am expus temerile pe care le avea Turcia de a vedea armele, o dată îndepărtate de pe teritoriul nostru, ajungînd în provincii care o nelinișteau. În sfîrșit, acești Domni au mers pînă acolo încît mi-au arătat niște depeșe telegrafice ale ambasadorului și ale ministrului lor, oferindu-mi bunele oficii ale Angliei în cazul în care sechestrul ne-ar pricinui neplăceri.

Îndată ce mi-am putut da seama în ce constau interesele și temerile Turciei în această afacere, n-am ezitat să-mi schimb hotărîrea dinții și să pun un sechestr exa-gerat chiar. Or, care e rezultatul a ceea ce am făcut pentru a fi util și pe plac Sublimei Porți la insistențele Angliei?

S-a stîrnit multă vîlvă în jurul acestei afaceri, în detrimentul nostru. N-am fost scutiți de bănuiele de toate naturile. În ciuda dezmințirilor [noastre] cele mai categorice s-a persistat în a ne implica, dacă nu formal, măcar prin insinuări într-o afacere care nu ne privea. Ca și cînd nu noi am fi mai interesați decît oricine să ni se respecte neutralitatea, ni s-au dat din belșug sfaturi cărora puteai fi ispitit să le dai o altă formă. Demnitatea țării, autonomia ei ar fi fost în mare primejdie dacă nu m-aș fi ținut tare ca ele să fie respectate. Iar cînd, în numele unei vechi tradiții naționale pe care punem atîta preț, am ținut ca pămîntul românesc să rămînă ospitalier față de niște nefericiți refugiați, un simplu act de umanitate a fost transformat în complicitate la nu știu ce crimă. În sfîrșit, dacă dau crezare rapoartelor dumneavoastră, s-ar părea că acest incident cu armele, de care sîntem primii care ne plîngem, poate întîr-zia satisfacerea cererilor pe care sînteți însărcinat să o obțineți.

Oare acestea erau roadele pe care trebuia să le culegem de pe urma amabilității noastre de a face ceea ce ne cerea Anglia în folosul Turciei? Și, mai ales, trebuia să ne așteptăm să vedem guvernele otoman și britanic mai exigente și mai bănuitoare decît celelalte?

Ar fi, totuși, vremea să se pună capăt acestui sistem de suspiciuni pe care nimic nu-l poate potoli. Cu cît îmi investesc mai mult responsabilitatea personală în acte care nu sînt totdeauna pe placul țării, dar prin care încerc să-i atrag bunăvoința Turciei și a Puterilor, cu atît văd luînd iarăși ființă bănuielile, iar cererile noastre cele mai îndreptățite amîinate.

Ioan SLAVICI

«...SE PUN ÎN JOC INTERESELE TUTUROR ROMÂNILOR...»

În aceste zile de agitație universală în care popoarele parcă ascultă toate de un cuvânt de ordine, eu am uitat că România a fost prima națiune chemată să-și manifeste dorințele, și deși ele n-au fost satisfăcute decât pe jumătate, eu i-am domolit nerăbdarea, pentru a o scuti de noi complicații și pentru a-i asigura concursul guvernelor. Cu toate acestea am dreptul să mă întreb astăzi dacă moderațiunea mea a fost sau va fi folositoare țării care mi-a încredințat soarta ei. Prefer să cred că în tot ceea ce vă semnalez este doar o neînțelegere al cărei deznodământ nu poate fi decât apropiat, dat fiind că ea durează de aproape doi ani.

Domnule, pentru a o face să dispară, contez mult pe tactul, pe prudența dumneavoastră, pe bunele relații pe care ați știut să le stabiliți și, în fine, pe cunoașterea deplină a părerilor mele. Re-luându-vă numaidecât demersurile pentru prompta realizare a ultimelor noastre cereri, puneți în lumină în fața miniștrilor otomani și a reprezentanților străini inconvenientele de diverse naturi pe care le-ar pricinui niște întârzieri mai lungi. Străduiți-vă să nimiciți niște bănueli fără temei și vă veți fi îndeplinit cum trebuie mandatul, dacă reușiți să stabiliți relațiile noastre cu Sublima-Poartă pe picior de încredere mutuală.

Vă autorizez să citiți această depeșă miniștrilor otomani ca și reprezentanților marilor puteri și să le dați câte o copie după ea. Îl veți ruga, de asemenea, pe Alteța-Sa Marele Vizir să binevoiască a o pune sub ochii Maiestății-Sale Sultanul.

Primiți...

(Traducere de Ileana VULPESCU)

ÎNTR-UNUL DIN MOMENTELE CULMINANTE ale acțiunilor grupului din jurul revistei „*Tribuna*” din Sibiu — primăvara anului 1887 — periodicul condus de Ioan Slavici arbora, pe frontispiciul său, cîteva săptămîni la rînd, o frază semnificativă din Montesquieu: « Il n'y a point de plus cruelle tyrannie que celle que l'on exerce à l'ombre des lois et avec les couleurs de la justice ». Era un răspuns tăios la încercările oficialităților Imperiului austro-ungar de a masca oprimarea diverselor naționalități printr-un lustru de legalitate. Ioan Slavici se angajase mai demult în lupta pentru drepturile românilor aflați sub jug străin, încă din decembrie 1874, de cînd sosise la București, acceptînd invitația lui Titu Maiorescu de a se ocupa, în calitate de secretar al Comisiei documentelor istorice, de tipărirea manuscriselor aflate în colecția Hurmuzaki. Cele aproape 3000 de documente, însumînd peste 20.000 de pagini, copiate de Eudoxiu Hurmuzaki, multe chiar din arhivele secrete vieneze, își vor dovedi curînd marea lor valoare politică cînd, în aprilie 1875, Ioan Slavici împreună cu Mihail Kogălniceanu vor scoate cartea *Răpirea Bucovinei după documentele autentice*, tradusă imediat în limba franceză. Era o acțiune a României față de pregătirile pe care le făceau autoritățile ocupante pentru sărbătorirea cu fast a unui secol de la anexarea Bucovinei. Ștefanelli povestește, în *Amintiri despre Eminescu*, cum marele nostru poet trecu peste graniță, în Bucovina, chiar în timpul « festivităților », mai multe sute de exemplare ale broșurii.

Timp de peste 30 de ani, I. Slavici a rămas statornic, în ciuda multor greutăți, la postul său de editor al colecției de documente (funcție revendicată la un moment dat de B. P. Hasdeu), precum și a *Fragmentelor de istorie a românilor*, redactate de Eudoxiu Hurmuzaki în germană, transpuse în parte în limba română de M. Eminescu. Dealtfel, la această lucrare de interes național și-au adus contribuția mai toate marile personalități ale secolului trecut, la cei menționați adăugîndu-se Al. Odobescu, Th. Rosetti și D. A. Sturdza, în posesia căruia se găseau lăzile cu documente.

« Munca păgînească » — cum li scria Slavici lui Iacob Negruzzi — pentru îngrijirea textelor celor

șapte volume nu va înceta nici cînd scriitorul se va strămuta la Sibiu (în 1884), pentru a fonda cotidianul „*Tribuna*”, devenind unul din capii politici ai luptei românilor transilvăneni pentru drepturile lor și neatințare. De fapt, lucrul la documente care priveau șase secole de istorie românească (1318—1818), urmînd să dovedească, drepturile noastre asupra pămîntului strămoșesc, se împletea firesc cu militantismul politic din perioada tribunistă.

Această fotografie, înfățișîndu-l pe Ioan SLAVICI în perioada colaborării la „*Timpul*” — după cum indică data de pe verso, însemnată chiar de scriitor, se află în arhiva Bibliotecii centrale de stat, Fondul Al. Saint-Georges, Colecția Iacob Negruzzi, cota 70407. Ioan Slavici s-a fotografiat la București, în februarie 1878, în atelierul pictorului fotograf Ch. Szathmari.

Maria POLOJINȚEV

Scrisori pe care le dăm astăzi publicității, adresate de Ioan Slavici lui D. A. Sturdza, privesc ambele laturi ale activității patriotice a scriitorului din deceniul al nouălea al secolului trecut. Pe de o parte, Slavici se preocupa, în volumele al III-lea și al IV-lea, de reliefarea figurii și faptelor lui Mihai Viteazul, domnitorul ce realizase pentru prima oară visul secular de unitate al tuturor românilor; pe de altă parte, acționa cu toată energia, la Sibiu,

pentru definirea celei mai bune tactici de urmat în apărarea drepturilor românilor și mai ales pentru stringerea diverselor grupuri într-un unic curent de opinie.

Din scrisorile de față, aflăm ce a însemnat tactica « pasivismului » pentru grupul tribunistilor. Neparticiparea la acțiunile organelor oficiale constituia, în fond, o formă de protest împotriva autorităților austro-ungare. Nu e nevoie de prea multe explicații pentru a înțelege că invectiva scriitorului se referă meru la autoritățile guvernamentale și locale ale Imperiului austro-ungar, și nu la poporul austriac sau la cel maghiar. Însemnările autobiografice din volumul *Lumea prin care am trecut* sînt pline de asemenea distincții. Mama sa îi inoculase încă din copilărie sentimentul de respect față de oamenii simpli de alte naționalități, deoarece — zicea ea — « ei nu sînt de vină că nu s-au născut români ». Alitudinea „*Tribunei*” din Sibiu și implicat a lui Ioan Slavici față de acțiunea « ireverențelor », care nu făceau distincție între poporul maghiar și clasele exploatare maghiare, este, dealtfel, grăitoare în această privință. Acum publică Slavici studiul *Chestiunea naționalităților*, în care putem citi: « Deși agitate de o adîncă și legitimă nemulțumire, masele poporului român nu sînt pătrunse de ură asupra națiunii maghiare, care susține pe creatorii actualiei stări de lucruri; urgisită le este numai clasa cultă maghiară, din care ies executorii legilor și în genere actualii purtători ai puterii publice » („*Tribuna*”, II, nr. 246, 27 oct./8 nov. 1885). Devine astfel clar, pentru lectorul de astăzi al scrisorilor lui Slavici către D. A. Sturdza, că pasajele în care scriitorul român ajunge la concluzia amară că « o înțelegere cu maghiarii [...] nu este cu putință » au o adresă precisă: clasele oprimate din Ungaria, urite de înseși masele populare maghiare.

În grupul de scrisori pe care le încredințăm tiparului străbate și ideea pregătirii unui *Memorandum* către împărat, peste capul autorităților din Budapesta. Corespondența cu D. A. Sturdza aduce noi argumente în favoarea celor care văd în activitatea lui Slavici o contribuție la formarea statului național român unitar. Dialogul cu Sturdza — om politic reputat — este, în fond, un dialog cu capitala României, în funcție de care Slavici vedea întreaga luptă a românilor din Transilvania. În epistola înmînată lui Eugen Brode, trimis la București după ajutoare bănești pentru susținerea școlii de fete din Sibiu, scriitorul se exprimă clar cu privire la rosturile învățămîntului românesc: cultivarea limbii și culturii naționale, împotriva politicii de impunere agresivă a limbii și culturii oficiale. În altă

scrisoare, precizează că el vrea să țină seama, în acțiunile sale politice, « de interesele tuturor românilor, nu numai ale ardelenilor ». Tribuniștii vorbeau de autonomie pentru că Transilvania fusese alipită Ungariei împotriva voinței poporului român, dar ei aveau perspectiva istorică justă și militau în fond pentru unitate națională. Slavici afirmă clar că România este « centrul cultural pentru toți românii » (« Tribuna », IV, nr. 66, 22 mart./3 apr. 1887). La fel și din punct de vedere politic.

Am insistat asupra acestor clarificări de poziție deoarece tocmai în legătură cu Slavici s-au făcut și afirmații necontrolate cu privire la părerile lui politice. Simpla juxtapunere a scrisorilor în care scriitorul îl informa pe D. A. Sturdza despre mersul lucrului la documentele Hurmuzaki, cu cele care înfățișează activitatea sa politică la Sibiu, demonstrează că nu e de conceput ca un om care punea alături pasiune în evidențierea figurii lui Mihai Viteazul, simbolul unirii politice a tuturor românilor, să fi acționat pentru separatism provincial. Strânsa legătură dintre epistolele de față ne-a determinat să păstrăm în acest context două dintre ele (S $\frac{13(5)}{CMII}$ și S $\frac{13(7)}{CMII}$), care au fost litografiate,

în 1976, într-un caiet al Universității populare din Arad, apărut însă în puține exemplare și, în consecință, aproape necunoscut marelui public.

Cititorul ia cunoștință, în mod incontestabil, din corespondența pe care o dăm publicității, de unele aspecte noi ale biografiei lui Ioan Slavici, ținând atât de grijile lui zilnice, cât și de tribulațiile sale în căutarea unui echilibru între interesele de atunci ale guvernului român, care dorea o apropiere de puterile centrale, și situația reală, politică și socială, din Transilvania. Peste tot plutește ca un duh pasiunea jertfei pentru neamul său, pe care înțelegea

să-l slujească — cum spune într-o scrisoare — nu numai « în sudoarea feții, ci în singele inimii sale ».

Publicarea in-extenso a acestui grup de scrisori scoate din umbră, în fața cititorului, contururile unei conștiințe animate de idealurile de independență și unitate națională ale poporului român.

Stancu ILIN

I

S 13(1)/CMII

Prea stimabile Domnule Sturdza,

În sfârșit volumul III al documentelor s-a tipărit și nu mai lipsește decât portretul lui Mihai-Vodă-Viteazul, pentru ca să se poată face și broșarea. Cu indicele și cu tabela materiilor sunt la un loc 80 coale, adică volumul acesta e ceva mai mic decât al VI-lea, însă mai mare decât al VII-lea. După însărcinarea ce ați binevoit a-mi da, am luat de la Academie un portret din colecția răposatului Papiu-Ilarian și l-am dat la tipografie. D[omu]l Teclu îmi spune că încă în săptămâna aceasta îmi va da un exemplar de probă, pe care voi grăbi a vi-l trimite, ca să vă pronunțați asupra lui. Rămâne numai să știu ce va trebui să se pună sub portret și vă rog să binevoiți a-mi da instrucțiuni în această

privință. În corpul volumului avem în mai multe rînduri semnătura lui Mihai-Vodă în facsimile și poate că ar fi bine să punem una din aceste sub portretul din fruntea volumului. Însă toate aceste semnături sunt cu slove chirilice și poate că veți fi de părere să punem sub portret o semnătură cu litere latine ori altăceva. Vă rog deci să binevoiți a-mi da instrucțiuni.

Îmi permit totodată a vă aduce aminte hîrtia scrisă cu mîna lui Mihai-Vodă-Viteazul, care ziceați că se află la familia răposatului Eudoxie Hurmuzachi. Ar fi prea bine dacă ea s-ar putea reproduce în facsimile cel puțin pentru volumul IV.

Tipărirea *Fragmentelor* se urmează. S-a tipărit coala întîii și se urmează de la coala 8 înainte. Cu părere de rău trebuie să vă fac însă cunoscut că lucrările comisiunii iar s-au împiedecat. Anume, ministeriul numai acum cîteva zile s-a pus în înțelegere cu Academia și, dacă sunt bine informat, a trecut Academiei purtarea de grijă pentru publicarea documentelor în niște condițiuni, pe care, cel puțin deocamdată, Academia nu va putea să le primească. Sper însă că această greutate se va înlătura în curînd și că de aici înainte va fi multă regulă în tipărire. În tot cazul ar fi bine să se încheie un nou contract cu tipografia.

Rugîndu-vă din nou să binevoiți a-mi da instrucțiunile cerute, rămîn al D[omniei]-voastre devotat

Ioan SLAVICI

Strada Bucureștilor nr. 5

București, 14/26 iunie 1880

II

S 13(2) / CMII

Prea stimabile Domnule Sturdza,

Grăbesc a vă trimite proba alăturată, pe care o socotesc de o reproducere destul de bine răușită a portretului făcut de Sadeler. Ce-i drept, portretul fiind reproduș pentru un format mai mic, are mai multă umbră decît originalul; însă tocmai această umbră face ca îndeosebi capul să iasă mai bine decît în original.

Broșarea volumului III s-a început și, îndată ce se va fi gătit și portretul, se vor putea lua măsuri pentru distribuirea și punerea în vînzare a exemplarelor. Mă tem numai că nici ministeriul, nici Academia nu va lua aceste măsuri și exemplare vor trebui să mai rămînă în magazie.

După informațiunile ce am luat de la ministeriu, D[omnul] ministru ad interim stăruiește ca din suma de 18 mii lei să se achite numaidecît datorită din anii trecuți și numai restul de două-trei mii să treacă la Academie. Dacă lucrurile s-ar pune astfel la cale, comisiunea va trebui să-și curme din nou lucrările, căci și eu va trebui să-mi iau odată diurna pe cele trei luni trecute, iară din suma ce va mai rămîne, abia se vor mai putea tipări coalele rămase din « fragmente ».

Cunoscînd viul interes ce purtați pentru publicarea cît mai grabnică a documentelor, am crezut că trebuie să vă fac neîntîrziat împărtășire despre această nouă împiedecare.

Vă rog totodată să-mi dați voie a vă atrage luarea amînte asupra situației ce mi se creează mie îndeosebi.

Se vor împlini în curînd șase ani de zile de cînd lucrez ca secretar la Comisiune, și cu toate că nu mi-a lipsit nici sincera iubire de muncă, nici priceperea cerută pentru săvîrșirea lucrării cu care mă însărcinasem, numai grație bunăvoinței membrilor comisiunii și îndeosebi grație protecției D[umnea]voastră m-am putut susține în postul de secretar.

Sunt acu cinci ani de zile trecuți și abia trei volume s-au tipărit, pentru că în mai multe rînduri comisiunea a dat de piedeci, pe care nici pînă astăzi nu le-a putut învin-ge cu desăvîrșire.

După ce ministerul încetase a mai plăti regulat, era un lucru firesc ca și tipografia să înceteze a se supune contractului în ceea ce privea exactitatea tipăririi. Ea nu mai ținea zefări anume pentru comisiune și nu mai dedea regulat două coale pe săptămână, ci tipărea pe apucate, câte o coală la săptămână, ba câte una la două, fie chiar trei săptămâni, iară când se întâmpla ca să nu aibă de lucru îmi trimitea câte patru și mai multe coale pe săptămână. Astfel odată îmi pierdeam timpul stăruind pe la tipografie, iară altă dată mă aflam față cu niște sarcini, pe care abia mai era cu puțință să le port. Căci nici într-o lume conștiincioasă nu îi este iertat omului a crede că, fie chiar cu toată încordarea, va putea să facă bine corectura la patru coale de documente pe săptămână, când aceste documente sunt scrise în deosebite limbi și cu deosebite ortografii fantastice, fără de a lăsa greșeli de tipar și fără de a scăpa pe ici pe colo ceea ce este mai important în cuprinsul documentelor, pe care nu numai le corege, ci trebuie să le și înțeleagă spre a le putea da o înfățișare unitară într-un indice.

Urmarea neapărată a acestor neorînduiri nu poate să fie alta, decît că lucrările se urmează încet și în același timp se fac mai rău decît s-ar putea.

Nu cred că mi se cuvine să vă arăt D[omniei]-voastre importanța acestor urmări. Mă mărginesc a vă pune în vedere că abia se va mai afla vreodată un om care să citească documentele aceste cu atenția obligată cu care le cetesc eu și că, în o colecție atît de mare, multe din cele ce-mi scapă mie acum rămîn pierdute pentru totdeauna.

Iară cît pentru publicarea cît mai grabnică a documentelor, *Cuvintele din bătrîni* sunt o dovadă că și chiar niște oameni de erudițiunea D[omnu]lui Hîjdău sunt adeseori siliți a vorbi cu oarecare lipsă de cunoștință de cauză numai și numai pentru că documentele adunate de Hurmuzachi nu sunt încă publicate. Preotul «ortodox» al D[omnu]lui Hîjdău a fost alungat de cătră Mihai-Vodă din Măhaci, pentru că nu era ortodox, ci «arian», precum se zice în documente; de asemenea, acest preot pare a fi fost bulgar catolic, pentru că stetea sub protecția Pașei de la Buda și nu a fost înlocuit cu popi de ai noștri, ci cu iezuiți.

Aceasta nu o presupune nici D[omnu] Cihac în critica sa publicată în „*Convorbiri*”, pentru că nici D[omnia]-sa nu cunoaște încă documentele adunate de răposatul E. Hurmuzachi.

Cu toate aceste publicarea documentelor se face încet și pe apucate.

Dați-mi voie să vă mărturisesc că, cauza acestor neorînduiri, cauza tuturor împiedcărilor, cu care membrii comisiunii trebuie să se lupte, nu e decît persoana mea.

O dată am fost destituit sub pretextul că nu sunt român; altă dată am fost șters din buget pentru pretext de economii; mai în urmă, stăruind la ministeriu, ca să someze tipografia, mi s-a răspuns că e cu atît mai bine pentru mine dacă publicarea se face încet, pentru că iau cu atît mai multă diurnă; acu, în sfîrșit, cu toate că sînt alocate 18 mii lei în buget, stau de trei luni de zile fără diurnă și lucrările comisiei iar se opresc în loc.

Vă întreb dar în toată sinceritatea ce vă sunt dator: nu ar fi mai bine să se șteargă diurna de 350 lei noi pe lună, ca să se curme o dată șirul de greutate, cu care mai ales D[omnia]-voastră trebuie să vă luptați mereu numai și numai pentru că mulți iau această diurnă drept sinecură.

Veți înțelege, Domnule Sturdza, că un om cu talentele și cunoștințele mele, ajungînd la vîrsta în care sunt eu, trebuie să se simtă foarte jignit de a fi mereu silit să recurgă la sprijinul binevoitorilor săi, pe care ar dori să[-i] poată scuti de neplăceri.

De aproape șase ani de cînd mă aflu în țară abia am putut da poate nici chiar o sută de lei pentru cărți. Asta nu pentru că venitul, luat ca sumă totală, mi-ar fi fost prea mic, ci pentru că era cu desăvîrșire neregulat și nu știam niciodată care e suma de care voi putea să dispun în luna viitoare. De cîteva luni de zile sunt redus la diurna ce mi se cuvine pentru lucrările făcute la comisiune. Chiar dac-aș primi această diurnă regulat, n-aș avea decît atît, că nu mor de foame și că pot lucra în tîgna mai departe. Căci din 350 lei noi pe lună poate să trăiască «splendid» un funcționar comun,

care săvârșește cîteva ceasuri de muncă obligată pe zi, nu însă un om deprins a sta cîte douăsprezece ceasuri pe zi la masa de lucru, muncind, nu în sudoarea feții, ci în singele inimii sale. Dar aş fi mulțumit și cu atît, căci mi-e destul să am tigna neapărată. Trec însă luni de zile și nu iau nimic. Cînd inima îmi este mai caldă și gîndul mai dus, trebuie să mă scol de la masă, să ies în lume, să umblu, să caut, să cer, să mă plec și să le fac supărări oamenilor cumsecade, ca să găsesc un ban, cu care să întrein o viață problematică.

Mă iertați pentru această confidență. Vi-am scris, chiar cu scăparea din vedere a bunelor cuvințe, această lungă scrisoare, fiindcă am crezut că, în urma bunăvoinței ce mi-ați dovedit în toate împregiurările, sunt dator a vă vorbi fără de sfială și fără de cotituri. Aducîndu-mi aminte de silințele ce vi-ați dat și de greutățile cu care a trebuit să vă luptați spre a-mi putea asigura diurna, acum, cînd se ivesc noi greutăți, trebuie să vă spun că binele, pe care mi-l faceți, nu e cîtusi de puțin proporționat cu ostănelile D[omniei]-voastre binevoitoare. Trebuia totodată să vă mărturisesc că, după convingerea [mea], îndată ce diurna se va șterge, lucrările comisiunei vor înainta răpede și fără de nici o împiedecare.

Vă fac din nou declarația, pe care vi-am făcut-o acum cîtiva ani: îndată ce voi izbuti să-mi asigur în altă parte un venit sigur, din care să pot trăi, sunt gata să împlinesc gratuit funcția de secretar al comisiunei. Și vă rog să fiți încredințat că nu voi fi mai puțin exact decît în timpul cînd luam diurnă. Orice funcție aş ocupa, fie chiar la căile ferate, îmi rămîn cel puțin opt ore libere pe zi și în acest timp pot să fac lucrările comisiunei, se înțelege, dacă se va restabili ordinea în ceea ce privește tipografia.

Nu vă fac această declarațiune din ușurință, nici din îndărătnicie, ci parte pentru că din diurna care mi se plătește atît de neregulat nu pot trăi, parte pentru că aş dori să vă văd odată dusă la capăt lucrarea, cu care am petrecut aproape șase ani din tinețele mele.

Numai în acest înțeles îndrăznesc a recurge încă o dată la spriginul D[omniei]-voastre, promițîndu-vă că îmi voi da mereu silință de a face să nu aveți cuvinte de a vă căi spre a-mi asigura, în loc de diurna atît de expusă, un venit mai sigur și mai regulat.

Cerîndu-vă încă o dată iertare pentru confidențele ce mi-am permis în această scrisoare, vă rog să-mi păstrați și pe viitor bunăvoința cu care m-ați distins pînă acum.

Al D[omniei]-voastre sincer și devotat

Ioan SLAVICI

III

S 13(3) / CMII

Sibiu, 10 aprilie 1884

Prea stimabile Domnule Sturdza,

Precum vi-am împărtășit, eu am dat la tipografie indicele pînă la litera I, vreo patru coale de tipar. Restul se află la mine. Sunt cu totul peste patru mii de numeri, vreo 12 coale de tipar, ceea [ce] i-ar da tipografiei destul de lucru pentru cel puțin o lună de zile. În timpul acesta voi termina indicele pentru volumul III din fragmente, astfel că pe la finele lunii mai vor putea apărea amîndouă volumele. Vă rog acum numai să hotărîți dacă începem cu publicarea indicelui și rezervăm scrisoarea lui Mihai-Viteazul și documentele privitoare la Petru Cercel (ori Șchiopul?) pentru un *Supplement-Band*, ori așteptăm încă să publice D[omnul] Hîjdău documentele. Mă tem că vom fi avînd să așteptăm mult, căci vine timpul căldurilor și poate că D[omnul] Hîjdău va pleca în curînd la băi. În caz însă, cînd ar fi vorba să nu mai așteptăm, se trag, cînd

publică D[omnul] Hîjdău, 800 exemplare pentru noi și se rezervează pentru volumul suplimentar, încît atunci li s-ar pune numai paginile. Manuscriptul tot dimpreună cu catalogul le-am dus la creditul fonciar. Documentele le-am pus în pachetele respective, după pagine, iar manuscriptul privitor la fragmente l-am lăsat la o parte.

Volumul V, privitor la anii 1650—1700, l-am compus. Catalogul se află la «creditul fonciar», iar biletele privitoare la această epocă le-am luat cu mine, ca să fac pe baza lor extrasele în *à souche*.

Am rugat pe D[omnu]l Bianu să binevoiască a pune la cale tipărirea indicelui, dacă veți fi de părere să încheiem volumul acum, iar cu D[omnu]l Teclu m-am înțeles să-mi trimită corecturile în pachet închis, deși aceasta, la indice, nu e de importanță.

Cît pentru afacerile, care m-au făcut să viu aici, ele stau destul de rău. Oamenii ce s-au unit pentru înființarea noului ziar, negoțatori din Brașov, profesori de aici, proprietari cu oarecare poziție materială, în genere oameni independenți și fără pretenții de rol politic, sunt bănuți de o prea pronunțată înclinare spre guvernul din Pesta și combătuți cu multă amărăciune de cei ce se numesc ei singuri naționali. Astfel e de temut că ziarul nu se va putea susține, ba va consuma și capitalul menit pentru publicațiuni populare. Deși am primit programul conferinței de la 1881, rezistența pasivă, candidații noștri la alegerile pentru conferința ce se va ține în curînd aici au căzut și chiar astăzi am fost siliți să ne retragem la o alegere, ce s-a făcut aici. E sigur că conferința va hotărî rezistența pasivă pentru toți românii, adică și pentru cei din Țara Ungurească, și publicul se teme că noi vom «strica» solidaritatea, ceea ce de loc nu vom.

Sperăm cu toate aceste să putem împinge pe adversarii noștri a face ceea ce nu putem noi. Ei sunt înclinați a intra în tratări cu guvernul și a renunța la autonomia Transilvaniei în schimbul unor concesiuni, care se reduc la aplicarea unui număr oarecare de români în funcțiunile publice. În cazul acesta noi am rămînea opoziție moderată alături cu radicalii de la „*Gazeta Transilvaniei*”, care speră ca la anul se va întemeia neapărat o Dacie de la Tisa la Nistru.

O dovadă despre dispozițiile pacifice ale adversarilor noștri de aici e consternațiunea pe care a produs-o între dîșii știrea că D[omnul] Bariț n-a rămas la București, ci se întoarce iar aici.

Ei sperau că D[omnu]l Bariț va rămînea arhivar la Academie ori secretar al Comisiunii pentru publicarea documentelor în locul meu, și vor scăpa astfel de dînsul.

Primiți, vă rog, expresia sentimentelor mele de devotament.

Al D[omniei]-voastre plecat servitor

Ioan SLAVICI

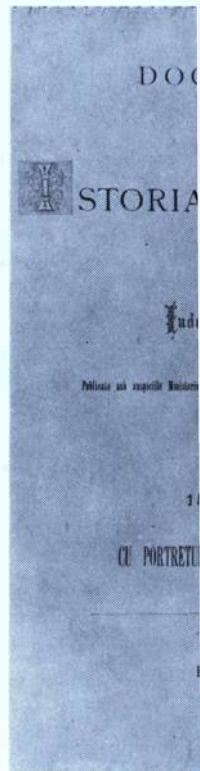
IV

S 13(4) / CMII

Stimate Domnule Sturdza,

Știind că urmăriți cu viuă interesare lucrarea noastră, mi-am luat voie a vă ruga să binevoiți a primi pe D[omnu]l Eugen Brote, care este însărcinat din partea „Asociațiunii” să adune în România ajutoare pentru școala de fete ce s-a înființat aici la Sibiu.

Această școală, încuviințată de guvern și susținută de „Asociațiune”, e pentru noi o cestiune de cultură națională, deoarece damele noastre, fiind crescute prin pensionate străine, acum mai ales maghiare, nu numai au o creștere defectuoasă, dar se deprind totodată a vorbi mai bucuros în alte limbi decît românește și astfel introduc limba maghiară în societatea română, ba chiar și în familiile noastre, nu mai citesc românește, nu mai iau parte la viața noastră națională și își înstrăinează în cele

din urmă și familiile. De aceea în anii din urmă femeile române de pretutindenea au și înființat reuniuni menite a lucra pentru cultivarea vieții românești și mai ales pentru creșterea românească a tinerei generațiuni femeiești. Aceste reuniuni vor înființa școli de fete în cele mai importante centre de populațiune românească, la Cluj, la Arad, în Lugoj, la Oradea-Mare. Deocamdată s-a înființat una aici în Sibiu. Aceasta funcționează în al treilea an acum, însă fără de internat. Vorba e ca de la toamnă școala să treacă la „Asociațiune“, care a și zidit localul pentru internat și a primit sarcina de a purta grija pentru o instrucțiune bună și ieftină totodată.

Nu știu acum, dacă guvernului român îi vine la socoteală să facă în împregiurările actuale, fie direct, fie indirect, ceva pentru această școală, nu știu, dacă, în genere, însărcinarea, cu care D[omnu]l Eugen Brote a plecat la București, nu îl va incomoda.

Vă rog dar să binevoiți a fi încredințat că D[omnu]l Eugen Brote este un om în care puteți să puneți toată încrederea și care nu va întreprinde nimic fără de știrea și fără de aprobarea D[omniei]-voastre.

D[omnu]l Brote vă va da însuși lămuriri asupra însărcinării pe care a primit-o din partea „Asociațiunii“ și speriez că veți aproba stăruințele noastre ca nu alții, ci anume D[omnia]-sa să meargă la București.

Afară de aceasta, D[omnu]l Eugen Brote, unul din întemeietorii „Institutului tipografic“ și membru în comitetul de direcțiune al „Tribunei“, a mai primit din partea noastră însărcinarea de a vă da lămuriri asupra situațiunii în care ne aflăm și de a vă ruga să binevoiți a ne da sprijinul ce se poate în împregiurările actuale.

Și îndeosebi în ceea ce privește această a doua însărcinare, vă rog să vă încredințați înșivă dacă a fost ori nu un abuz de bunăvoința D[omniei]-voastre să vă facem cererea printr-un om ca D[omnu]l Brote, căruia îi veți da fără îndoială încrederea pe care va ști să vi-o inspire.

Eu nu pot decît să vă rog să binevoiți a asculta pe D[omnu]l Brote și să vă încredințez că așa vom face cum veți crede de cuviință a ne povățui prin Domnia-sa.

Al D[omniei]-voastre devotat servitor

Ioan SLAVICI

Sibiu, 5 februarie 1886

V

S 13(5) / CMII

Stimabile Domnule Sturdza,

E foarte penibilă situațiunea în care am ajuns din cauza chitanței ce trebuie să dăm, și vă rog să mă iertați că m-am angajat în afacerea aceasta; nu-mi rămînea însă decît să o fac.

Au fost mari greutățile cu care ne-am luptat; astfel, pe la finele anului 1885, situațiunea „Institutului Tipografic“ era cu desăvîrșire compromisă. S-a făcut atunci o cotizațiune în cercul mai restrîns al amicilor noștri și s-au acoperit cele mai urgente trebuințe, vreo 3000 fl., ceea ce e foarte mult pentru pamenii de aici. Peste cîteva luni de zile însă iar am ajuns în strîmtoare, ceea ce era cu atît mai grav cu cît ne aflăm în ajunul proceselor de presă și nu puteam să procedăm la lichidare. O nouă cotizațiune n-ar fi putut să dea dar decît un ajutor momentan și nu-mi convenea nici mie, fiindcă destule au fost sarcinile pe care le-am impus oamenilor în interesul unei întreprinderi ale căreia foloase nu stau poate în proporțiune cu sacrificiile de tot felul pe care le cere. Am stăruit dar să lichidăm. Mi s-a zis că m-am intimidat din cauza persecuțiunilor și vreau să trec iar în țară, unde cu muncă mai puțină și mai ușoară pot să-mi creez o mai bună situațiune. Vă mărturisesc că așa și este. Intimidat, ce-i drept, nu sunt, dar sunt obosit și de luptele cele multe și mai ales de lucrarea întinsă. Un om poate să lucreze 10—14 oare pe zi, dar, dacă o face aceasta mai mulți ani de zile de-a

rîndul, slăbește în cele din urmă, și nimeni nu-mi poate face imputarea că n-am făcut cît îmi este iertat, fără ca să mă ruinez. Tocmai în situațiunea în care ne aflăm, trebuia însă să-mi calc pe inimă. Mi s-a cerut însă să plec la București și să caut de undeva vreun ajutor ori să vînd restul de acțiuni, vreo 6000 fl.

Am declarat că aceasta nici într-un caz nu o voi face. Eu, om fără de avere, în cestiuni de bani nu mă amestec, fiindcă foarte lesne s-ar putea produce impresiunea că cheltuiesc banii pentru trebuințele mele private. Am stăruit deci ca să o facă aceasta alții, care sunt oameni cu avere, care au făcut sacrificii materiale și sunt știuți de toată lumea ca oameni onorabili. S-a luat, prin urmare, între noi, D[omnii] Diamandi Manole, Ioan Bechnitz, frații Brote și eu, înțelegere ca D[omnu]l Eugen Brote, care era trimis din partea „Asociațiunii” la București, să vă facă împărțășiri despre strîmtorarea în care ne aflăm și, dacă D[omnia]-voastră n-ați fi crezînd de cuviință să mijlociți un ajutor, să plece D[omnu]l Diamandi Manole însuși la București ca să vînză restul de acțiuni.

Cînd i-am vorbit în urmă D[omnu]lui Diamandi Manole de chitanță, mi-a zis că nu înțelege și mi-a promis că va merge însuși la București în urma unei invitațiuni ce i s-a făcut prin D[omnu]l ministru Nacu. Nu știu dacă D[omnu]l Manole a fost ori nu. Sunt acum vreo două-trei săptămîni, i s-a făcut întrebare și a răspuns că este bolnav și nu poate să iasă, cu atît mai puțin să călătorească, cerînd să mergem noi la Brașov, dacă avem să-i comunicăm ceva ce nu se poate scrie. Astăzi pleacă de aici D[omnu]l Dr. Aurel Brote și pentru toate eventualitățile vă trimit o chitanță aici alăturată.

Cît pentru „Institutul Tipografic” situațiunea lui este din nou compromisă. „Biblioteca” se vinde mai bine ca anul trecut și abonamentele pentru „Tribuna” se sporesc mereu, astfel că am ajuns la 965 abonați plătiți și anul trecut s-a încasat peste 2 000 fl. mai mult ca în 1885 pentru abonamente. Deficitul însă nu se acopere, va crește mereu și partea cea mare din capital, vreo 14 000 fl., stă legată în cauțiunea de 6 000 și în cărțile care au încă să fie vîndute. Astfel, iar nu putem să facem plățile, deși bilanțul are să se încheie cu un mic cîștig.

Eu stărui, se înțelege, pentru lichidarea pe care acum o am putea face fără mari pierderi pentru acționari, căci tipografia, cauțiunea și cărțile nevîndute reprezintă un capital realizabil de vreo 35 000 fl. Situațiunea ar putea de asemenea să fie salvată, dacă s-ar vinde „Tribuna” ori s-ar sista publicarea ei.

Consider altfel sistarea aceasta totodată și ca lucru potrivit cu situațiunea politică.

Poate că nu-mi dau bine seama despre cele ce se petrec; așa însă, cum înțeleg eu lucrurile, lucrarea noastră e făcută și nu mai are nici o importanță s-o continuăm.[...]

Am stăruit foarte mult ca să se trimită o deputațiune la coroană, fiindcă sunt mulți oameni care cred că în cele din urmă coroana tot va interveni, dacă va vedea că nemulțumirea e în adevăr generală. Comitetul a și hotărît ca din conferența ce se va convoca să se trimită o deputațiune cu un memorandum acoperit de mii de subscrieri la Viena. Aflăm astfel, dacă mai trebuie ori nu să sperăm. D[omnu]l V. Babeș însă, deși membru al Comitetului, lucrează contra acestei încercări, vorbește în dietă în alt sens, iar alții, dacă nu chiar D[omnia]-sa, au divulgat secretul Comitetului.

Nu știu ce va fi voind D[omnu]l Babeș, ce va fi voind D[omnu]l Bariț, ce vor fi voind ceilalți oameni politici ai noștri, vād însă că unii lucrează într-un fel, alții într-altul, și poate că ar fi mai cuminte ca cel puțin noi să nu mai sporim felul în care se lucrează. Căci, la urma urmelor, de aici înainte lucrurile vin ele de ele, iar lumea e pregătită pentru toate eventualitățile, dacă se va mai face și organizarea cluburilor electorale, pentru care lucrăm acum. Pot altfel să fiu preocupat, deoarece nu numai sunt sătul de a mă lupta cu românii și obosit de lucrarea întinsă, ci mă simt și eu, care am trăit atîta timp în București, străin în societatea de aici, dar se simte mai ales nevas-tă-mea, care e bucareșteancă și își are toate rudele în țară, ca într-un fel de exil în acest oraș, altfel plăcut. Poate dar că e subiectivă judecata mea și de aceea nu stărui

asupra ei. Nu mi se poate însă cere să stărui contra acestei convingeri, nu aş fi sincer dac-aş face-o.

Eu vă mulțumesc pentru sprijinul, pe care ați binevoit a mi-l da. Vă cer iertare pentru supărările pe care vi le-am făcut, dar mai departe — mai poarte și alții greul, că destul l-am purtat eu.

Cînd am venit aici, m-am angajat să dau două articole pe săptămînă și să port grijă pentru partea literară a ziarului și pentru bibliotecă. Am dat șase articole și mai mult adeseori, pentru că nu se putea angaja un al doilea redactor. Mă mai strivește și corespondența foarte întinsă, adeseori cîte 10 scrisori pe zi, iar secretar de birou nu am. Țin cu toate aceste să-mi urmez studiile și lucrarea literară. Astfel am ajuns că adeseori mă simt atît de istovit, încît nu mai pot să fac nimic. Mai duc-o și alții.

Mă iertați că am îndrăznit a vă scrie această scrisoare atît de lungă și poate prea singură în felul ei.

Al D[omniei]-voastre devotat servitor

Ioan SLAVICI

VI

S13(6) / CMII

București, miercuri

Stimabile Domnule Sturdza,

E o adevărată fatalitate că, de cîte ori vin pe la București, se ivește cîte o cestiune importantă, care vă preocupă atît de mult încît mă cred dator a nu vă mai supăra și eu cu afaceri de mai puțină importanță. Astfel mi s-a întîmplat și acum. Domnul Bianu îmi spune, ceea ce altfel și de sine se înțelege, că sunteți prea ocupat, astfel că abia duminică ați putea să-mi acordați o oară și poate nici atunci. Deși treburi urgente mă chiamă la Sibiu, încît mine ar trebui să plec cu trenul de la 5 oare, eu aștept și pînă duminică. Mă tem numai că și duminică veți fi ocupat ori cel puțin preocupat de alte afaceri, pentru ca să nu vă supăr. Cred dar că ar fi bine să vin ceva mai tîrziu, poate pe la începutul lunii viitoare, cînd sper că veți fi scăpat de grijile ce astăzi le purtați.

Rămîn dar numai dacă o doriți aceasta anume.

După experiențele, pe care le-am făcut de cînd mă aflu la Sibiu, m-am convins că o înțelege cu maghiării, o rezolvare pacinică a conflictului dintre români și dinșii nu este cu putință. Prevăd că, mai curînd ori mai tîrziu, fie în urma provocărilor maghiare, fie după impulsuni primite din afară, se va produce o ciocnire, ale căreia consecvențe nu se pot prevedea. M-am întors în Ardeal anume sperînd că în unire cu amicii mei politici de acolo vom putea face să se evite un asemenea conflict la timp inoportun. Simt însă din zi în zi mai mult că nu putem ținea piept cu curentul și tot mai mult suntem împinși în o direcțiune care nu ne convine și în care îndeosebi eu nu voiesc să merg, cel puțin nu pe propria mea răspundere. Căci se pun în joc interesele tuturor românilor, nu numai ale ardelenilor. De aceea cred că trebuie să mă retrag poate pe la finele acestui an, dacă pînă atunci nu se vor fi schimbat împrejurările.

Activitatea noastră, urmată cu consecvență, nu poate duce decît la revoluțiune, dacă nu se vor schimba dispozițiunile în cercurile hotărîtoare. Iar aici și fără de noi pot să ajungă lucrurile, ba tocmai fără de noi ajung mai în curînd.

Despre o activitate politică în sensul propriu al cuvîntului nu poate fi vorba în Ardeal. Suntem înainte de toate săraci. În timp de un an „*Tribuna*” a avut un deficit de vreo 5 000 fl., fonduri de dispozițiune nu avem și eu a trebuit să cheltuiesc din proprii mei bani aproape 1 000 fl., dac-am voit să cîștig informațiuni.

Cu toate acesté, aş fi dorit şi doresc să cer sfatul binevoitor al D[omniei]-voastre mai nainte de a mă retrage din poziţiunea, în care am intrat fără aprobarea D[omniei]-voastre. Acesta e cuvîntul, pentru care v-am rugat să-mi acordaţi o jumătate de oră. Cererea mea nu este urgentă, pot să vin şi mai tîrziu. Vă rog numai să binevoiţi a mă vesti, cînd sunteţi dispus a mă primi.

Al D[omniei]-voastre sincer şi devotat servitor

Ioan SLAVICI

VII

S 13(7) / CMII

Domnule Ministru,

Greutăţile, cu care m-am luptat de cînd mă aflu aici, au fost multe şi mari. Lucrînd cu toată inima şi luptînd cu aceste greutăţi, adeseori am obosit şi m-am cuprins de sentimentul că sunt prea slab pentru sarcina pe care aveam să o port şi că voi face mai bine dacă mă voi întoarce iar în ţară, de unde nu de buna mea voie am venit aici.

Mi s-a cerut o jertfă, am adus-o şi nu-mi pare rău de ceea ce am făcut. Deşi însă nu putea nici într-un caz să fie zadarnică, dacă judec bine lucrurile, jertfa aceasta e de cîtva timp de prisos. Poate că mă înşel, dar sentimentul meu este că treaba, pe care o fac eu, poate s-o facă şi altul şi aşa nu-mi fac nici o muştrare pentru dorinţa de a mă întoarce în ţară.

Nu dar numai sfaturile binevoitoare ale D[omniei]-voastre şi dorinţa exprimată de Majestatea Sa sunt ceea ce mă determină să plec: o fac aceasta şi *ex motu proprio* şi aş fi făcut-o încă pe la începutul acestui an, dacă nu m-aş fi temut că voi fi luat drept un dezertor.

Daţi-mi însă voia să vă înfăţişez în toate amănuntele lor greutăţile pe care trebuie să le înving mai nainte de a pleca.

Cînd am venit aici, eram tot atît de sărac ca acum, dar am adus cu mine un capital de relaţiuni şi reputaţiunea pe care mi-o făcusem prin lucrarea mea în timpul petrecut la Bucureşti. Astăzi relaţiunile îmi sunt mult mai întinse şi reputaţiunea nu-mi este nici ea mai rea ca atunci: doresc eu şi nu mă îndoiesc că doriţi şi D[omnia]-voastră ca, întorcîndu-mă, să duc întreg acest capital moral cu mine.

Vă rog să mă ajutaţi la aceasta.

Alaltăieri, afind că sunt hotărît să plec, amicii mei de aici au luat hotărîrea de a convoca adunarea generală a „Institutului”, pentru ca să proceadă la lichidare. Ei pretind că fără mine nu mai pot să meargă înainte, fiindcă mai ales numele meu, relaţiunile mele şi lucrarea mea ne-au ajutat să susţinem întreprinderea timp de trei ani şi jumătate.

Este în adevăr greu ca fără de mine lucrarea să fie dusă mai departe şi m-am temut totdeauna că, după plecarea mea, „Tribuna” va înceta şi „Institutul” va lichida. M-am şi împăcat cu gîndul acesta, deşi foarte greu îmi este că, după o lucrare de trei ani şi jumătate, nu pot să las în urma mea decît înfrîurirea lucrării săvîrşite. Dacă însă lichidarea s-ar face acum şi în condiţiunile în care am fost siliţi s-o facem, eu sunt un om mortificat, un moşluz, nu plec, ci dosesc, nu mă retrag, ci dezertez.

Deşi în adevăr situaţiunea „Institutului” nu e compromisă, şi sporirea abonamentelor la „Tribuna” e constantă, acum lichidarea nu s-ar putea face decît cu o scădere de 30—40%. Astfel, chiar şi aderenţii mei ar trebui să creadă ceea ce zic duşmanii mei: că am venit, am mîncat banii oamenilor, care şi-au pus încrederea în mine, şi acum, după ce nu mai sunt bani, mă întorc iar la ţara bănoasă.

Lichidaţiunea, dacă trebuie neapărat să se facă, nu se poate face decît cu un mic cîştig, şi ori lucrarea continuă, ori înainte de a pleca eu, aici trebuie să fie constatat

că situațiunea „Institutului Tipografic” nu e deloc compromisă, cum în adevăr nici nu este.

Noi am început întreprinderea cu un capital efectiv de 34.000 fl. Din aceștia peste 18.000 au fost dați pentru tipografie, două mașini, trei serii de litere și celelalte, iar 5600 stau depuși ca bani gata drept cauțiune pentru „*Tribuna*”. Mai lipsesc dar vreo 10.000 fl. Avem însă de încasat pentru abonamente (în România, căci aici nu credităm), pentru cărți vindute și pentru lucrări executate peste 4 000 fl., din care numai o mică parte dubioase.

Avem în magazie cărți de peste 7 000 fl. Avem partea a doua din dicționarul german-român, încă neterminat, 40 coale (până la *M*), care ne-a costat peste 1 600 fl. Pentru partea I — română—germană, 2 000 ex. cu câte 2 f 50 cr. —, un librar din Germania ne oferise 3 000 fl. Partea a doua, pentru care primim mereu urgențe din Germania și care va cuprinde vreo 70 coale, 2 000 ex. cu câte 3 f 50 cr., lesne se va putea desface cu 4 000 fl. edițiunea întreagă.

Dacă lichidarea s-ar face acum în pripă și mai nainte de a se fi terminat dicționarul, toate aceste sume ar deveni imagine, deoarece încasările se fac încetul cu încetul, iar cărțile ar trebui să le vindem cu o scădere de 50%, un preț, care ni s-a oferit. Astfel am încheia cu o pierdere de 4 000—5 000 fl.

Am făcut afară de aceasta, în timpul din urmă, și datorii, ce-i drept ca oameni privați, însă ca să dăm banii în casa institutului, rămînd noi înșine creditorii. Eu am subscris alături cu alții polițe pentru vreo 1 000 fl. (500, 250, 200 și 100).

Acum, în sfîrșit, după ce s-a răspîndit zgomotul că eu plec, și un ziar din Sibiu, „*Telegraful român*”, a anunțat că „*Tribuna*” va înceta, creditorii institutului și-au prezentat conturile, unul vreo 1 300 fl. pentru hîrtie, iar altul vreo 800 fl. pentru cerneală și altele. A trebuit deci să facem un nou împrumut de 1 500 fl. și ieri am semnat polița alături cu D[omnu]l Brote.

Aceasta e situațiunea la care reflectam, cum am zis, că voi fi silit să cer o anticipațiune ca să-mi aranjez afacerile mai nainte de a pleca. Atunci nu știam încă lămurit cît de mare va trebui să fie suma; acum mă sperii de ea, dar nu-mi rămîne decît să primesc consecințele lucrării mele.

E interesul meu și al cauzei ca lichidarea, dacă nu se poate evita, să fie succesivă. Dacă „*Tribuna*” va fi susținută pînă la finele anului, sistîndu-se de pe acum numai tipărirea mai departe a „*Bibliotecii*”, dacă lucrătorii vor fi concediați după terminarea dicționarului și dacă cărțile vor fi vindute încetul cu încetul, eu pot să plec cu inima întreagă și să-mi urmez acolo lucrarea cu tot sufletul. Iar aceasta nu va fi cu puțință decît așa, dacă comitetul de direcțiune ori adunarea generală, convingîndu-se că situațiunea nu e compromisă, va ceda stăruințelor noastre de a nu curma lucrarea.

Nu este o condițiune pe care o pun, cînd vă rog să mă ajutați: venim necondiționat pînă la 15 septembrie, eu însă vin ca om mort dacă nu-mi voi fi șters subscrierile puse pe polițe.

Mă simt totodată dator a vă face împărtășirea că Majestatea Sa Regele, înainte de a pleca aici, a avut grația de a se interesa — în treacăt — de situațiunea pe care o las în Sibiu și a mă face atent că ar fi foarte rău, pentru mine, dacă „*Tribuna*” ar înceta deodată cu plecarea mea și că aceasta ar produce pretutindenea o rea impresiune.

Cu atît mai greu mă apasă deci gîndul că sunt amenințat de o asemenea catastrofă.

Cît pentru cheltuielile de transport de aici pînă la București, după informațiunile pe care le-am luat, ele nu se vor urca peste 500 l. n. Aflu însă că vama e foarte mare și, dacă va trebui să o plătesc, m-ar costa vama mai mult ca transportul, fiindcă am mobilă grea și scumpă de nuc și de stejar, pe care aici n-o pot desface.

Ca să scap deci cu obrazul curat de aici, mi-ar trebui 600—800 l. n., pe care nu-i am și n-aș voi să-i iau cu împrumut. Vă rog dar să binevoiți a-mi acorda ca anticipațiune, dacă nu întreagă această sumă, cel puțin jumătate din ea, rămîind ca pentru rest să mă împrumut.

George COȘBUC

« ...SĂ SCRIU PENTRU POPOR ISTORIA RĂZBOIULUI DIN 1877... »

Nu e vorba, Domnule Ministru, să jertfesc suma aceasta. Nici nu mi se cere, nici s-ar primi o asemenea jertfă. Pentru banii pe care îi dau, ca să limpezesc situațiunea mai nainte de a pleca, mi se pune la dispozițiune întreaga edițiune din dicționar, din care îmi voi scoate încetul cu încetul banii.

Nu aș fi sincer dacă n-aș mărturisi că bine mi-ar părea și recunoscător aș fi dacă acest ajutor nu mi s-ar da ca anticipațiune, ci ca subvențiune pentru o lucrare pe care o cred destul de importantă pentru dezvoltarea culturală a poporului nostru. După experiențele pe care a trebuit să le fac, nu prea cutez însă a vă face o asemenea rugare: voi fi recunoscător și dacă ajutorul mi se va da în forma mai inofensivă a anticipațiunii.

Mă scuzați pentru această lungă scri-soare; cred însă că conținutul justifică lungimea și sper că veți aproba și D[omn]-nia]-voastră graba mea de a ști, cât mai curînd, cum voi putea să-mi aranjez treburile, ca să pot pleca cu inima liniștită de aici.

Dacă nu intervine nimic, pe la sfîrșitul acestei săptămîni voi pleca pe timp de vreo 2—3 săptămîni la băi, aici aproape. Și mai tîrziu însă, adresa îmi rămîne aici, de unde mi se va trimite poșta, unde mă aflu, ori la Ocna, ori la Basna, după cum va fi timpul.

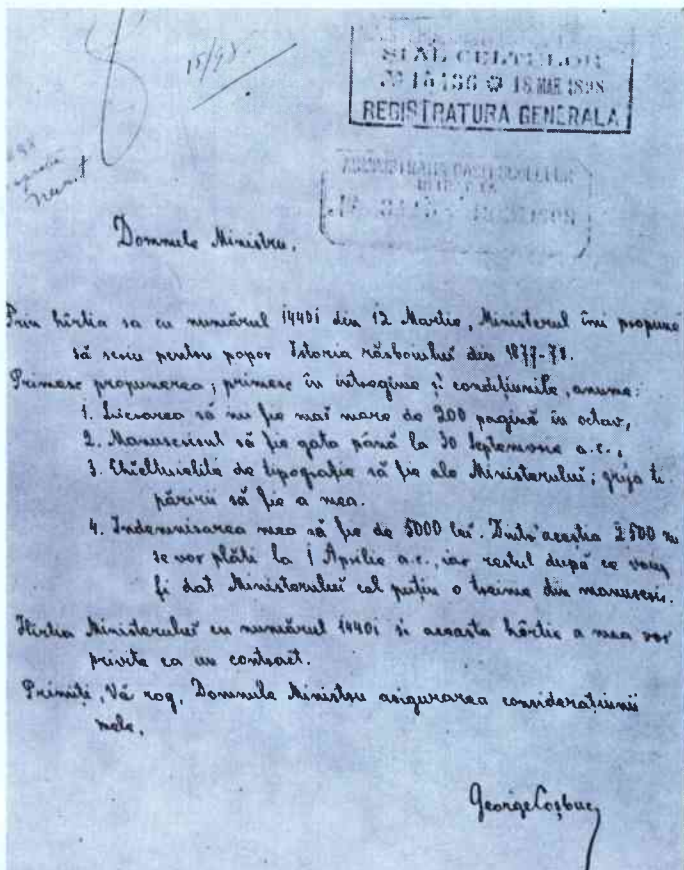
Primiți, Domnule Ministru, cu ocaziunea aceasta, expresiunea sentimentelor mele de afecțiune și devotament.

Ioan Slavici
Strada Bourgetilor nr. 5.

(Transcrierea textelor de
Gabriela SMARANDACHE)

EMINENT OM DE ȘTIINȚĂ ȘI ANIMATOR cultural, Spiru Haret, în timpul cît a fost, ministru al instrucțiunii și al cultelor, a căutat să atragă scriitorii epocii într-o vastă acțiune de educație a tineretului în spirit patriotic. Respectînd libertatea creatoare a fiecăruia, el îndemna pe scriitori să nu uite că ei au o importantă misiune cetățenească, aceea de a contribui cu talentul lor, în mod, direct la înălțarea neamului.

Momentul istoric care continua să anime conștiințele prin aura lui de eroism și legendă era Războiul pentru independență, și Spiru Haret se îndreaptă

spre G. Coșbuc — socotindu-l, de bunăseamă, ca pe poetul cel mai autorizat să cînte faptele de arme ale poporului — cu propunerea de a alcătui o « carte a patriei ». Scrisoarea, datată « București, 7 februarie 1898 »¹, este totodată și o mărturie a frumoasei prietenii dintre cei doi oameni de cultură:

« Iubite poete

Cum merge tiparul? Crezi că se va termina în curînd? Știi că ți-am vorbit într-o zi despre un fel de Antologie națională, o Carte a patriei, cu facerea căreia însărcinam pe Tocilescu și Bianu. Acest din urmă și-a dat demisia și cel dintîi vîd că tot așa vrea să facă. Cînd am putea oare să ne vedem un moment, ca să vorbim mai de aproape despre astă afacere, la care țin foarte mult?

Dacă ai vrea să încerci într-o zi, ar fi bine să mă previi de mai-nainte, ca să caut să nu te las să aștepți.

Al dumitale amic

HARET »

Propunerea amicală se concretizează repede printr-un act oficial purtînd antetul Ministerului Instrucțiunii publice și al Cultelor nr. 14401, 12 martie 1898 și al Administrației Casei Școalelor nr. 3179, 11 martie 1898².

« D[omnu]lui George Coșbuc, 228, Calea Moșilor

Ministrul dorește să publice o istorie populară a războiului de independență din 1877—1878. Scopul său este ca această lucrare să fie o adevărată epopee, care să se serve de cea mai recentă din paginile eroice ale țării noastre, pentru a deștepta și întreține în poporul nostru sentimentele de curagiu, iubire de țară și abnegațiune. Ministerul vă încredințează D[umnea]v[oastră] executarea acestei lucrări.

Se cere ca lucrarea să nu treacă peste 200 pagini format în 8 ordinar și să fie gata, în manuscris, pînă la 30 septembrie 1898. Cheltuiala tipăririi va privi pe Minister, iar grija tipăririi v-ar privi pe D[umnea]v[oastră].

Ministrul fixează indemnizarea D[umnea]v[oastră] la suma de 5000 lei, din care 2500 vi s-ar putea număra la 1 april viitor, iar restul de 2500 după ce veți depune cel puțin o treime din manuscris.

Vă rugăm să ne faceți cunoscut dacă consimțiți a vă însărcina cu această lucrare și dacă vă convine

Primiți etc.

Ministru HARET »

Iată și răspunsul oficial al poetului³.

« Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor

*Administrația Casei Școalelor
nr. 3415 18 martie 1898*

nr. 15436 18 martie 1898

Se aprobă, Haret 24 III/1898

Domnule Ministru,

Prin hîrtia sa cu numărul 14 401 din 12 martie, Ministerul îmi propune să scriu pentru popor Istoria războiului din 1877—1878. Primesc propunerea, primesc în întregime și condițiunile, anume:

1 Lucrarea să nu fie mai mare de 200 de pagini în octav.

2 Manuscrisul să fie gata pînă la 30 septembrie a. c.

3 Cheltuielile de tipografie să fie ale Ministerului, grija tipăririi să fie a mea.

¹ B. A. R. S. R., coresp. G. Coșbuc, S 20(5).

² Arhivele Statului, fond Casa Școalelor, dosar 14/1899, f. 1.

³ Arhivele Statului, fond Casa Școalelor, 1898, dosar 14, f. 2.

4 Indemnizarea mea să fie de 5 000 lei. Dintr-aceștia 2 500 mi se vor plăti la 1 aprilie a. c., iar restul după ce voi fi dat Ministerului cel puțin o treime de manuscris. Hîrtia Ministerului cu nr. 14 401 și această hîrtie a mea vor fi privite ca un contract. Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea considerațiunii mele

George COȘBUC

D[umi]sale Domnului Ministru al Cultelor și al Instrucției București»

În „Albina”⁴ din 7 iunie 1898 cititorii erau înștiințați că G. Coșbuc citise în casa lui Spiru Haret fragmente din noua sa operă închinată Războiului pentru independență. Era vorba de lucrarea în proză Războiul nostru de neatinare.

În adevăr, creația literară a lui Coșbuc din această perioadă dovedește că pentru poet Războiul din 1877 devenise principala preocupare; apar acum numeroase articole cu acest subiect, povestiri istorice, unele din cele mai cunoscute versuri — toate mărturisind o retrăire tîrzie, dar nu mai puțin profundă, a mărețelor evenimente istorice. « Gîndul să scriu ceva despre război, mi l-a dat d[omnu]l Haret, ministru al școalelor. Două cărți au izvorît din gîndul acesta: cartea de față și Povestea unei coroane de oțel. Ele se întregesc una pe alta și trebuie privite ca o singură carte o poveste a redeșteptării noastre. Cartea o închin acelor ce au silit pe turci să ne închine steagurile. Faptele povestite sunt ale lor, și aș vrea să le știe toată lumea și să fie iarăși și iarăși povestite și ridicate în slavă căci vrednici sunt și dintr-insele ni s-a izvodit puterea de azi a neamului și a țării » scrie G. Coșbuc în prefața la Războiul nostru de neatinare.

În ianuarie 1899 poetul solicită un aconto din suma pe care urma să o primească în urma cumpărării de către Minister a 2000 exemplare din cartea ce trebuia să apară:

* 4918 21 ian[uarie] 1899

Domnule Ministru

Prin adresa D[umnea]voastră, ca răspuns la petiția mea din 12 ianuarie a.c., ați binevoit a dispune să mi se cumpere 2 000 exemplare (a 2 lei exempl[arul]) din scrierea mea *Luptele Românilor pentru drepturile țării lor*. Vă rog, deci, să dispuneți să mi se achite o mie de lei acout pentru cheltuielile pentru facerea clișeeilor.

Exemplarele cumpărate de D[umnea]voastră le voi depune la Minister cel mai tîrziu la începutul lui aprilie.

Primiți, Domnule Ministru, asi gurarea deosebitei mele considerațiuni

George COȘBUC

Am primit ordonanța de plată nr. 935

Domniei-Sale Domnului

Ministru al Cultelor și Instrucției publice Loco »⁵

Nu este lipsit de interes să urmărim ce s-a întîmplat mai apoi cu cele 2000 de exemplare cumpărate de Minister. Modul lor de repartizare a fost stabilit printr-o decizie specială dată de Spiru Haret:

« Deciziune

Noi Ministru Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii Publice și Cultelor

Decidem :

Cele 2000 exemplare din cartea Războiul nostru pentru neatinare de D[omnu]l George Coșbuc, pe cari Ministerul le-a cumpărat se vor întrebuișna în modul următor : se va depune cite un exemplar la fiecare din bibliotecile rurale existente. Cele ce vor mai rămîne, se vor distribui în premiile școlarilor de la clasa III primară inclusiv în sus, cum și la cei de curs secundar, atît cît se va ajunge. La cei pentru cari nu se va ajunge

⁴ „Albina”, I (1898), nr. 36 (7 iunie).

⁵ Arhivele Statului, fond Casa Școalelor, dosar 14/1899, f. 4.

se va da în premii cartea Povestea unei coroane de oțel, tot de D[omnu]l Coșbuc, a cărei primă ediție este proprietatea Ministerului. Din această din urmă carte, se va depune câte un exemplar și pe la bibliotecile rurale existente.

Exemplarele cari ar mai rămîne neîntrebuințate în urma aplicării dispozițiunilor de mai sus, se vor pune în vânzare, cu prețul de 60 bani exemplarul. Se vor lua măsuri pentru ca să poată fi cumpărate cu înlesnire, mai ales de învățători și institutori.

Făcut în București, azi, 29 martie, 1899

Ministru HARET

Nr. 21288 din 30 martie 1899 »⁶

Astfel, cartea Războiului de neamănare a lui G. Coșbuc, atît prin concepție cit și prin modul de distribuire, a fost o carte populară menită să glorifice faptele de arme și eroismul ostașilor români, frîntură dintr-o vastă epopee patriotică.

Victoria POPOVICI

⁶ Arhivele Statului, fond Casa Școalelor, decar 14/1899, f. 6.

«RĂDĂCINA CEA VECHE»

Alexandru HASDEU

«Eu vă arăt parte din sfaturile strămoșilor noștri...»

DEȘI INTERESUL PENTRU OPERA LUI Alexandru Hasdeu se datorește, într-o măsură apreciabilă, reputației impresionante a lui Bogdan Petriceicu, ce i-a sprijinit difuzarea, scriitorul — fiu al lui Tadeu și care a trăit între 1811—1872 — a binemeritat, și prin propria-i activitate, atenția istoriei noastre culturale, îndeosebi a învățămîntului, a literaturii, folcloristicii și chiar a istoriei naționale. Cu o formație eclectică izvorînd din zona rusească, dar și din cea occidentală, ca unul care — după studii juridice temeinice la Harkov — va avea să audieze și cursuri ale filozofului romantic Schelling și ale istoricului Görres, amîndoi predînd, în prima jumătate a secolului trecut, lecții de răsunset la universitatea din München, Alexandru Hasdeu a fost un cărturar distins în epoca ce a cuprins evenimentele dintre revoluția lui Tudor, cea din 1848 și actul unirii din 1859. Trăsătura lui fundamentală, care izbește de la prima vedere, rămîne patriotismul său aprins, manifestat cultural pe domeniile mai sus-amintite, ca dascăl de gimnaziu, ca avocat, poet și istoric de factură raționalistă în spiritul prelungirii veacului luminilor care a stăruit în răsaritul european pînă la jumătatea secolului trecut.

Numele a început să-i circule spre sfîrșitul deceniului al patrulea cu prilejul unei cuvîntări de fine de an la școala de la Hotin pe care o conducea și care a fost reprodusă — cu rezeziune — mai întîi în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“ din 1838¹, apoi numai peste cîteva luni în „Curierul românesc“², îndată după 1840 autorul fiind citat de Kogălniceanu și tradus aproape concomitent în

franceză de Gh. Asachi. Același discurs va apărea și în broșură separată în 1855.

După cum se vede, Alexandru Hasdeu s-a impus printr-un debut didactic și oratoric, cuvîntarea pomenită interesînd mai ales prin valoarea ei educativ-patriotică, receptată ca atare în toate provinciile românești prin repetatele ei accente asupra «trecutei slave a patriei noastre» și a amintirii strămoșilor luptînd pentru neatințarea ei.

Mai puțin cunoscut a rămas un alt discurs analog al său din 1840, care — de asemenea — ilustrează pasiunea sa pentru școala națională și pentru menirea ei patriotică³.

Cultura variată a lui Alexandru Hasdeu s-a mai exprimat și pe alte domenii disparate, dintre care nu lipseau nici științele pozitive, de pildă botanica, dar stăruiau mai cu seamă lingvistica, dreptul, literatura și — după cum aminteam — istoria națională, privită, ca la toți romanticii timpului, sub unghiul valorii ei educative pentru prezent și viitor. În afară de unele lucrări pierdute (printre care două fuseseră premiate de Universitatea din Harkov), cele mai multe au rămas în manuscris sau tipărite în rusește și în traducere românească. Li se alătură preocupările lui folclorice — se pare că printre cele dintîi de acest fel la noi, o dată cu dispăruta culegere a lui Asachi și înainte de contribuțiile hotărîtoare ale lui Alecsandri — o serie de cîntece populare a Moldaviei din 1833, traduse în rusește, Hasdeu îndeplinind, prin urmare, aceeași misiune pe care bardul de la Mîrcești o va săvîrși pentru occident.

Pe tărîm literar, scriitorul compune, în românește, nuvela istorică *Domnia arnăuțului*, care avea să apară la București în chiar anul morții autorului, cu o

¹ Nr. 21, 19 noiembrie 1838, pp. 161—167.

² Numerele 10—11 din ianuarie 1839, pp. 37—40, respectiv 41—43.

³ Vezi „*Dacia literară*“, 1840, pp. 479—480.

ȘTEFAN CEL MARE

I

*Viteazul Voievod Ștefan,
ținând hotaru-n rînduială,
făcu sub cerul moldovean
să urce-a libertății fală
și ungur, leș sau busurman
spre noi să cate cu sfială.*

*Să spună zbuciumatul Prut
și-a codrilor zburlită coamă
unde-a pierit, cum a căzut
și soarta cum și-o mai blestemă
dușmanul care nici n-a vrut
hotarul să ni-l ia în seamă !*

II

*Și sfînt era al lui Bogdan
fecior — și bun și domn putinte,
de sus și pînă la Liman
privea-n Moldova hramuri sfinte
și fetele de neam sărman
le înzestra ca un părinte.*

*De știi ce lupte a purtat
cu spada-i grea, atunci ai știre
și cîte ziduri a-nălțat
de slavă și de pomenire
și cîte fete-a cununat
pe-altar de nouă mănăstire.*

III

*Și înțelept era Ștefan,
stăpîn peste boieri și gloate.
Pentru opincă sau caftan
avea o singură dreptate.
Ni-l dase ceru-n ceas de-aman
și inimi îl iubiră toate.*

*Din timpî străvechi hambarul plin
ni l-au umplut bogate grîne.*

prefață a lui Iosif Vulcan și o notă informativă a lui Bogdan Petriceicu, fiul stilizînd-o chiar.

« Povestea istoriei », așa cum o caracteriza cel din urmă, se ivise în contextul dezvoltării navelor analoge ale epocii, semnate de Costache Negruzzi, Gh. Asachi și Al. Odobescu. Izvorul ei principal e — și aici — cronicărese, pureede de la Nicolae Costin și I. Neculee, după ediția I-a a Letopiscetelor lui Kogălniceanu. E vorba, ca și la Sadoveanu mult mai tîrziu, de « vremea Ducăi-Vodă », îndrăgostit încă de pe cînd era căminar de domnița Dafna, fiica lui Dabija-Vodă. După singeroase conflicte cu serdarul Hincu, rivalul său erotic, Duca e răpus și el cu alte prilejuri, blestemat fiind de o femeie din țără-nimea pe care o asuprise.

Povestirea nu e prea încheagată artistic, formulele romantice abundă, scenele tari domină, dar intriga și senzaționalul nu lipsesc.

Domeniului literar i se integrează și o serie de poezii rămase în manuscris, dintre care unele au fost citite și apreciate de renumitul scriitor rus — Vladimir Kerenko. Înșușirea lor dominantă e — și de data aceasta — patriotismul, ce înalță ode lui Ștefan cel Mare, ca în poemele ce le reproducem mai jos, în versiunea Italcăi și a lui Victor Tulbure.

Opera lui Alexandru Hădeu ne apare astfel, în contextul literaturii pașoptiste, ca o pledoarie pentru istoria glorioasă a neamului, pentru « rădăcina cea veche » — ca să-l parafrăzăm pe Dosoftei — din care își trage sevele.

Munca omului de cultură care a fost Alexandru Hădeu s-a bucurat de consacrarea Societății literare române în 1866, în chiar anul întemeierii acesteia, care va deveni apoi, în 1879, Academia Română.

AL. DIMA

*Neguțatori din plai străin
puteau la noi, în veac, să mine :
pe aur sau primind tain
găseau, aici, destulă pîne.*

IV

*Vestit e fiul lui Bogdan !
Pe Nil și-n lume mai departe,
pe Eufrat și pe Iordan !
Îi scrie Patriarhul carte,
iar de la Împărat și Ban
de gânduri bune are parte.*

*Chiar Țarul țarilor rusești
i-e ginere și-i intră-n grații !
Din Roma-nsemne-mpărătești
îi vin și se aud ovații,
iar rigii-nfumurați, leșești,
nu-l cîrmuiesc, ci-i sînt ca frații !*

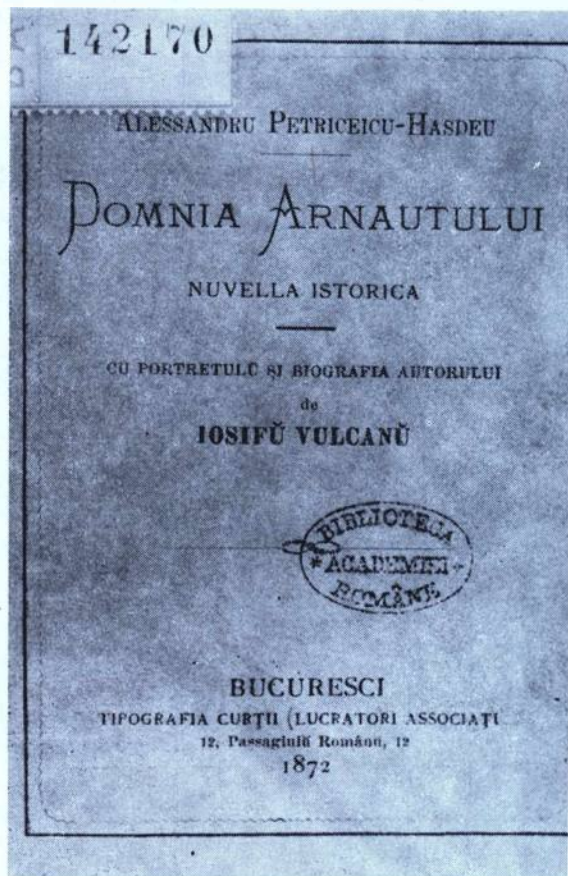
V

*O, Ștefan, Domn străluminat !
Ferice ți-e domnia bravă !
Un veac de aur tu ne-ai dat
și ție-n veci, și nouă: slavă !
Căci slava ta ne-a înălțat
iar dușmanii o simt grozavă.*

*Mai fericit de-așa feciori
părinte nu-i. Cinci brazi, în zare,
în jur îi stau, cutezători,
și fiice: trei. Mărgăritare
frumoase ca și muma lor,
ferice neamul care-i are !*

VI

*Și îndrăgit precum Ștefan,
nici n-a fost Domn. Nici n-o să fie.
Din inimi arse de alean
îi împletim cunună vie.*

POSTFAȚĂ

«Fără de istorie nu este patrie, și fără dragoste către istorie nu poate fi dragoste către patrie» — afirma Alexandru Hasdeu într-un patetic discurs, prin care voia să transmită urmașilor «o învăpăiată rivnă către slava și pomenirea strămoșilor noștri», încheind cronicărește: «Și cu aceasta să vă aduceți aminte deapururia a cui strănepoți sunteți». Întreaga sa concepție asupra filozofiei istoriei, expusă în *Problema timpului nostru* (1842, tradusă în românește în 1938) — concepție evoluționistă, puternic influențată de dialectica hegeliană, dar și de iluminismul specific epocii prepașoptiste — își află punctul de sprijin în ideea funcției educativ-patriotice a istoriei naționale, al cărei eminent cunoscător era. Intrat încă din tinerețe în legătură cu fruntașii mișcării culturale din toate provinciile românești, urmărind îndeaproape marile evenimente din principate, Alexandru Hasdeu seria fiului său Bogdan, după ratificarea Unirii, o epistolă entuziastă, în care sfătuia pe contemporanii săi: «Frați români, sunteți datori a vă pătrunde adânc de ideea că tratatul de la Paris, care recunoaște poporului român dreptul de a forma un stat, nu v-a dat prin aceasta niseaiva drepturi nouă, ci numai și numai a asigurat drepturile voastre cele vechi, seculare». Din același imbold înalt patriotic veneau și preocupările sale de folclor, dând primele studii și culegeri de balade populare, care au apărut în limba rusă în revistele „*Vestnic Evropii*” și „*Telescop*”.

Erudit de factură enciclopedică, lingvist (cunoștea douăsprezece limbi, între care latina, elina, franceza, italiana, germana, spaniola), doctor în drept, istoric, filozof și folclorist, preocupat însă și de matematică, fizică, științe naturale, Alexandru Hasdeu a fost cunoscut mai mult sub raport științific (o listă a lucrărilor publicate se află întocmită de Mihail Kogălniceanu în „*Dacia literară*”, 1840, p. 480). Cu excepția nuvelei istorice *Domnia arnăuțului*, opera sa literară, constând din câteva sute de poeme și sonete scrise în limba rusă, a rămas aproape total ignorată. N-au fost reproduse decât patru poezii, în volumul *Neizdannia stihotvorenii* din 1930; una dintre acestea, *Cîntec despre*

*Și fiecare moldovean
îi cîntă sfînta măreție.*

*Dar va veni și ceasul greu
cînd fruntea-n glie și-o va pune
lîngă străbuni. O, neam al meu,
atunci nădejdea-ți va apune?
Nu! Va trăi mereu, mereu
în cîntul slavei lui străbune!*

Mănăstirea Putna, 1838

SUCEAVA

*Ce orbi și nestatornici sorții vieții!
Din vatra cu trei sute de altare
își trag Bogdanii-ntiiele izvoare.
Și e Suceava numele cetății.*

*Sub lava unei vremi necruțătoare
e-acoperită fala-i de-altădată,
dar va rămîne-n cronici învială
și-n inimi va trăi, neferitoare.*

*Am stat ades, sub bolțile Evropii,
pe-ale orașelor străvechi morminte,
dar niciodată nu-mi umplură stropii
priverile. Ci plîng, aici, fierbinte,
căci orice piatră de trecut îmi spune
și-aici îmi știu mormintele străbune.*

PĂDURILE MOLDOVEI

*Păduri, sub bolta voastră ne-a fremătat ființa!
Aici, în umbra deasă, născut în timp avan,
luptîndu-se cu soarta, nărodul lui Bogdan
știiu ce-i fericirea și ce e suferința.*

*Ne-ați ocrotit străbunii, dumbrăvi cu trunchiuri
brave!*

*De voi s-a spart cu groază al vrăjmășiei val
că încă din vechime în zale Decebal
v-a-nvesmîntat! Spuneți-mi, pădurilor moldave:*

*la Sepenin, pe Petru, stejarii voștri cum
l-au apărat? Și oastea lui Cazimir în humă
cum a căzut ca frunza sub recea toamnei brumă?
Dar brazi Bucovinei lui Olbracht craiu-n drum
cum i-au ieșit nainte, cu-a crengilor strînsoare
să-i deie a lui Ștefan «gingașă»-mbrățișare?*

PRUTUL

*O, Prutule, vorbește-mi de veacurile tale,
de asfințita fală moldavă, de demult,
cînd domnul nostru Ștefan, cu paloșu-n tumult,
se avînta pe maluri zdrobind vrăjmași în cale!*

*Și spune-mi cîte leșuri tîrit-ai încotrova,
pe-nsîngerate unde, spre Dunăre și Mare,
pîn 'la Stambul s-ajungă cumplita-ți închinare
ce lumii îi cuvîntă: viteji nasc la Moldova?*

*Și, Prutule, mai spune-mi cum altădată panul
Krakovului poktit-a stăpîni Suceava?
cum Ștefan neînfrîntul, rotindu-și buzduganul,
soboru-nfumurării i-l spulberă ca pleava?*

*«Azi Ștefan nu mai este» — și-aduc aminte
maluri...*

Dar Prutul tace, tace cu-ngîndurate valuri.

VALEA ALBĂ

*Nu, nu e norul negru ce ni-l aduce vîntul...
Nu tunetul năpraznic de nori se-aude-n cer...
E hoarda căpcăună ce-ntuneacă pămîntul
și-așa cumplit răsună al ei «Alah-ekber»!*

*Al țării vultur însă scrutînd, din culmi, în zare,
«tek-bir»-ul cînd le-aude, îi joacă-n ochi scînteii
și sîngele ca-n anii cei tineri îl dogoare
și năpustit se-azvîrle ca fulgeru-n mișei.*

Moldova, fusese tradusă și publicată de B. P. Hasdeu în „Revista nouă” (I, nr. 6, 15 mai 1888, p. 210).

Izvorite dintr-un patriotism înălțător, corespunzînd, tematic, programului literar pe care avea să-l enunțe Kogălniceanu, poeziile lui Alexandru Hasdeu sînt o glorificare a trecutului eroic al poporului, începînd cu lupta pentru libertate a dacilor (Muntele Reghla, Ceahlău) și culminînd cu marea epopee a lui Ștefan cel Mare, făuritorul gloriei Moldovei (Ștefan cel Mare, Suceava, Valea Albă, Dreptatea la Suceava, Baia etc.). Poetul evocă cu pietate dragostea pentru pămîntul țării, unde zac strămoșii neamului—subliniînd mereu ideea de permanență a poporului român, căruia îi dedică versurile sale (Morminte strămoșești, Neamul românesc, Închinare). Un ciclu de poezii este închinat vechilor cetăți ale lui Ștefan; altul cîntă frumusețea și bogăția țării, ca și a oamenilor ei (Frumusețea Moldovei, Moldovencele). În Pădurile Moldovei, se exprimă idee a înfrățirii poporului cu natura patriei în lupta pentru libertate. Inspirat din motive folclorice sînt Nunta flăcăului și Vilba (Duhul apei).

Mult visată și mult cîntată independență a țării, Alexandru Hasdeu n-a apucat-o. El a murit în 1872, în ținutul natal, comuna Cristinești-Hotin, unde și-a petrecut toată viața după întoarcerea de la studii, și unde ținea la loc de cînsle, în vestita lui bibliotecă, *Hronicul Moldovei* — cartea sa de căpătîi, cuprinzînd cronicile lui Miron Costin și Ion Neculce. A murit cu durerea că opera sa — rămasă în mare parte în manuscris — a fost prea puțin cunoscută de poporul căruia i-a dedicat întreaga lui activitate. Prezentînd cititorilor, pentru prima dată în românește, cîteva din poeziile inedite ale lui Alexandru Hasdeu, îndeplinim o datorie de pietate față de una din marile figuri ale culturii noastre din secolul trecut.

Tatiana GĂLUȘCĂ-CRÎȘMARU
și Teodora CEMALE

*Acolo-n Valea Albă, mormintele se-ndeașă...
Și unele au cruce : sub ele dorm creștini.
Au, altele, turbane pe piatra ce le-apasă...
Și-s de trei ori mai multe : sub ele zac haini.*

*Pe cînd la Neamț, pe turlă, în dangătul furtunii
o cruce-n chip de spadă sfărîmă cornul lunii.*

PĂDUREA « DIREPTĂȚII »

*În Pădurea « Direptății » — vaiere și tulburare.
Nu mai sînt Bogdanii. Au, cine în Moldova va domni ?
Iată-n marea tînguire o sărmană că apare
c-un hrisov purtînd pecetea prinsă-n fire purpurii.*

*Și uimiți citesc vlădicii și-s cuprinși de-nfiorare :
al lui Ștefan e însemnul ce-n hrisov se desluși.
Dar femeia cine-i ? Vodă ce porunci le dă-n scrisoare ?
« Să se-nalțe-n scaun Petru, cînd Bogdani nu vor mai fi. »*

*Că-i al lui Ștefan vlăstarul și-al sărmanei, spune slova.
Unde-i dus ? E cu măjerii la Vaslui, căci e pescar...
Iată dar ce moștenire lui Ștefan îi dă Moldova !
El, Moldova păstrînd-o, să o apere de-amar.*

*În Pădurea « Direptății », nu departe de Suceava,
urcă-n scaun fala veche și se luminează slava.*

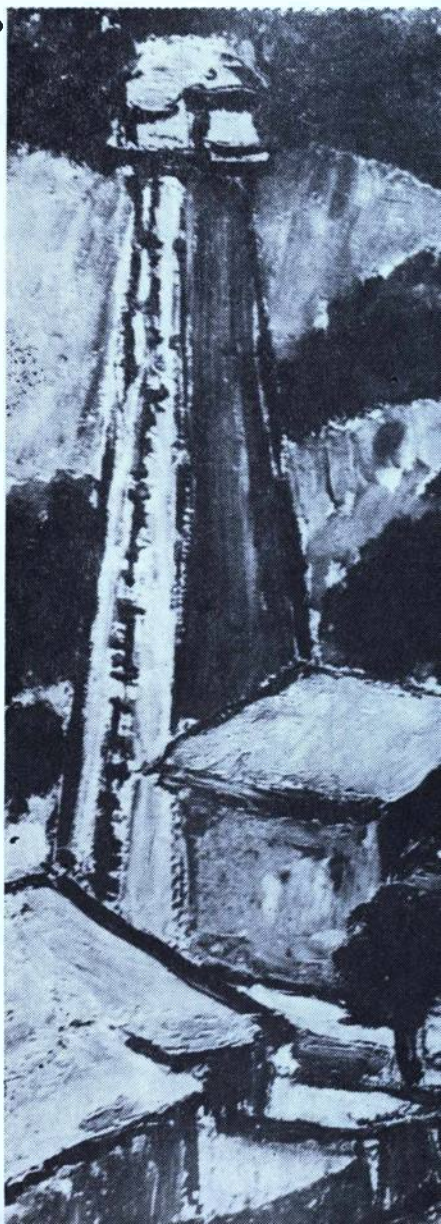
(Versiune românească de Raluca TULBURE și
Victor TULBURE)

MĂRTURII PENTRU PATRIA DE AZI

«A FI DE FOLOS POPORULUI»

DUPĂ CUM S-A RELEVAT ÎN CERCETĂRI datorate unor cărturari de seamă, între trăsăturile care compun profilul spiritual al poporului român, dragostea pururi nestinsă față de pământul străbun, este nu numai trăsătura care explică menținerea ființei noastre naționale, dar și aceea care și-a pus în chipul cel mai profund și mai durabil sigiliul asupra culturii românești, de la origini pînă astăzi.

Într-adevăr, fie că este vorba de tezaurul creației populare, fie că ne referim la străvechi monumente de artă și arhitectură, la literatură, muzică ori la arte plastice, sentimentul patriei ne apare drept o *permanență* a spiritualității din spațiul carpato-danubian și, totodată, principalul *izvor* și *generator* al acestei spiritualități. În contopirea dintotdeauna a creatorilor de frumos cu destinul patriei, cu năzuințele celor care au viețuit și viețuiesc sub cerul pământului românesc, se află rădăcinile a tot ceea ce geniul artistic al poporului nostru a adăugat — contribuție inestimabilă și de neconfundat — la patrimoniul culturii universale. *Aici*, și nu pe vreun alt meridian, s-au ivit armoniile acelei capodopere pe nume *Miorița*, *aici* neîntrecuți meșteri, dar și patrioți luminați, au făurit frescele ctitoriilor moldovenești, cu albastrul-minune de la Voroneț, *aici* prin truda multor generații de scriitori, cărturari, oameni de artă s-a zămislit impresionanta epopee națională care vorbește lumii despre istoria cu care pe drept cuvînt ne mîndrim, numai *aici*, ci nicăieri altundeva, puterea de creație deosebită a unui popor putea să se exprime în versurile care poartă pecetea nemuririi și numele lui Eminescu, Arghezi, Blaga, numai *aici* se puteau zămislî, din pana și sufletul lui M. Sadoveanu,

Dumitru Ghileșă — Peisaj cu sonde (Ulei pe carton)

Baltagul, Frații Ideri și Creanga de aur, cărți-nestemate în care strălucesc virtuțile perene ale poporului nostru, *aici*, ci nu în alte colțuri ale globului, muzica lui George Enescu și-a avut neconținut izvorul, numai *aici*, în vecinătatea locurilor natale, putea Constantin Brâncuși să îndrepte, spre înalțuri, *Coloana infinită*, care împreună cu *Masa tăcerii* și *Poarta sărutului* fac din acest nepereche triptic, de la Tirgu-Jiu, cel mai valoros ansamblu sculptural al secolului XX.

Sentimentul patriei a imprimat literaturii noastre, de la baladele populare de factură eroică și operele cronicarilor, până la poemele de cea mai recentă dată, din zilele dramatice ale acestei primăveri, un caracter *activ, militant*, adinc *umanist*, atributul definitoriu al scriitorului român vrednic de această investitură socială fiind, cum spunea G. Călinescu, acela de « *a fi de folos poporului* ». « *Adevăratul poet* — scria ilustrul cărturar, în „*Contemporanul*” din 19 februarie 1965, cu puțin înaintea stingerii sale — știe să scoată din ceea ce a trăit el ceea ce e al tuturor și, mai ales, să dea experiențelor lui sfera largă a vieții semenilor săi, știe a trăi în numele contemporanilor și, prin ei, al omului universal. Visele adevăraților poeți spun totdeauna direcția în care merge omenirea. Cred că asupra tuturor chestiunilor profesionale primează o calitate pe care trebuie s-o dezvolte orice scriitor, și anume: *a fi de folos poporului*. » (s. n.)

Tot G. Călinescu făcea, în 1962, într-o cuvîntare rostită ca deputat în Marea Adunare Națională, afirmația de tulburător adevăr: « Cît despre meseria mea [...] n-am putut să nu-m dau seama că *a scrie pentru cei mulți este a scrie pentru multă vreme*. » (s. n.)

Memorabile aceste mărturii ale lui G. Călinescu; ele sintetizează idealul și crezul artistic al tuturor scriitorilor care, de-a lungul timpului, și-au durat opera avînd mereu inima aplecată pe inima țării.

« *A fi de folos poporului* » și « *A scrie pentru cei mulți este a scrie pentru multă vreme* », iată o profesiune de credință, de un vibrant patriotism, care ne trimite cu gîndul la scrierile vechilor cronicari și ale marilor clasici din secolul trecut (« *Sînt suflet în sufletului meu* » era, dealtfel, nu numai arta sa poetică, ci și titlul de glorie și noblețe al poetului pornit din Hordoul Năsăudului), după cum, în aceste cuvînte-inscripție ale lui G. Călinescu, recunoaștem nenumărate arte poetice și confesiuni ale scriitorilor noștri contemporani, a căror concepție despre menirea

educativă a literaturii se regăsește și în mărturia lui Zaharia Stancu, inclusă în acest grupaj: « *Noi scriem în primul rînd pentru contemporanii noștri* ».

A fi de folos poporului s-a dovedit literatura română în toate marile evenimente ale istoriei patriei: în 1848 și 1877, în 1918, în 1921, în anii luptei eroice împotriva fascismului, în zilele insurecției din august 1944, în anii noii istorii a patriei.

A fi de folos poporului era un deziderat înțeles de scriitorii noștri ca realitate posibilă numai aici, în țara de care te leagă totul, ci nu în alte locuri ale planetei. Cît de plastic se exprima în acest sens poetul George Crețeanu, ale cărui versuri sînt actuale și astăzi: « Cine țara își iubește / Nu dă lumea pentru ea: / Oh! atunci inima-mi crește, / Cînd gîndesc a o vedea. / Fie plînea cît de rea, / Tot mai bine-n țara mea ». iar bardul de la Mircești, pe care pașii l-au purtat în multe țări, mărturisea emoționat într-o epistolă: « Poți să cutreieri mult și bine lumea și să te minunezi de progresele civilizației, nimic nu prețuiește cît farmecul colțului de pămînt unde te-ai născut ».

A fi de folos poporului. Mai mult ca oricînd, această năzuință a însuflețit și însuflețește pe scriitorii noștri din toate generațiile — români și din rîndul naționalităților conlocuitoare — în anii edificării orînduirii socialiste pe pămîntul românesc.

Literatura acestor ani, atît de diversă ca modalități de expresie și univers tematic, dar atît de unitară prin esența ei umanist-socialistă, prin suflul patriotic de care este străbătută, prin caracterul ei profund *angajat* și *militant*, stă mărturie a participării responsabile și entuziaste a scriitorilor la opera de zidire a societății socialiste, de modelare a omului nou.

De la M. Sadoveanu, T. Arghezi, Camil Petrescu, G. Călinescu, Lucian Blaga, V. Eftimiu, Alfred Margul Sperber, Zaharia Stancu, Gal Gabor, precum și Al. Philippide, Geo Bogza, E. Jebeleanu, A. Breitenhofer, Nagy Istvan, la scriitorii generației căreia i-a aparținut și Nicolae Labiș, și de la aceștia la cei mai tineri condeieri de autentică înzestrare, literatura română postbelică a îmbogățit și îmbogățește patrimoniul culturii naționale cu opere care ilustrează o înflorire fără precedent a vieții spirituale sub soarele socialismului.

Mai mult decît oricînd, scriitorii acestei țări, fără deosebire de naționalitate, fac din creația lor un instrument de înnobilitare a ființei umane,

de cultivare a unor alese trăsături civice și etice, de înfrățire a tuturor celor care, de secole, trăiesc pe acest binecuvîntat pămînt românesc, de cînstire a patriei socialiste și a partidului.

« De dragoste de țară cine n-are / Nevoie ca de aer, de apă și de soare », exclamă într-un poem antologic Alfred Margul Sperber, sentiment exprimat cu aceeași căldură și de Horvath Imre, într-un poem la fel de cunoscut: « Iubesc aceste plaiuri românești, / cu soarele ce bate în ferești, / mi-s dragi și munți, și riuri, și cîmpie. / Acest pămînt mi-e patrie și mie ». Iar Victor Tulbure, cîntînd « Vatra fericirii » noastre, înalță un imn statorniciei poporului, patriei nemuritoare: « Un vultur se rotește în țării / Peste Carpații mei cu frunzi de piatră... / În lume nu-s mai multe Români / Ci una doar, și-aceea ne e vatră ». Trăinicia vetrei strămoșești s-a dovedit, încă o dată în zilele acestei primăveri, cînd tragicului seism i-a urmat lupta biruitoare a întregului popor, care a făcut din gîndurile, voința și faptele a milioane de oameni un zid de netrecut. Și a fost un prilej de emoție și bucurie pentru creatorii de valori spirituale, de a fi auzit pe însuși președintele țării spunînd că, în bătălia pentru înlăturarea urmărilor grave ale cutremurului catastrofal din 4 martie, s-au reliefat pregnant virtuțile morale ale poporului nostru, virtuți la a căror plămădire a contribuit, de-a lungul anilor, și creația literar-artistică. Spunea secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la ședința comună a C. C. al P. C. R., Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și a activului de partid și de stat: « În aceasta se vede rolul activității politico-educative a partidului, a creației literar-artistice, al tuturor celor care prin scrisul lor, prin munca lor au contribuit la formarea trăsăturilor minunate ale omului nou, constructor al socialismului și comunismului, la cultivarea umanismului nou, care pune pe primul plan omul, bunăstarea, libertatea, fericirea sa ».

* * *

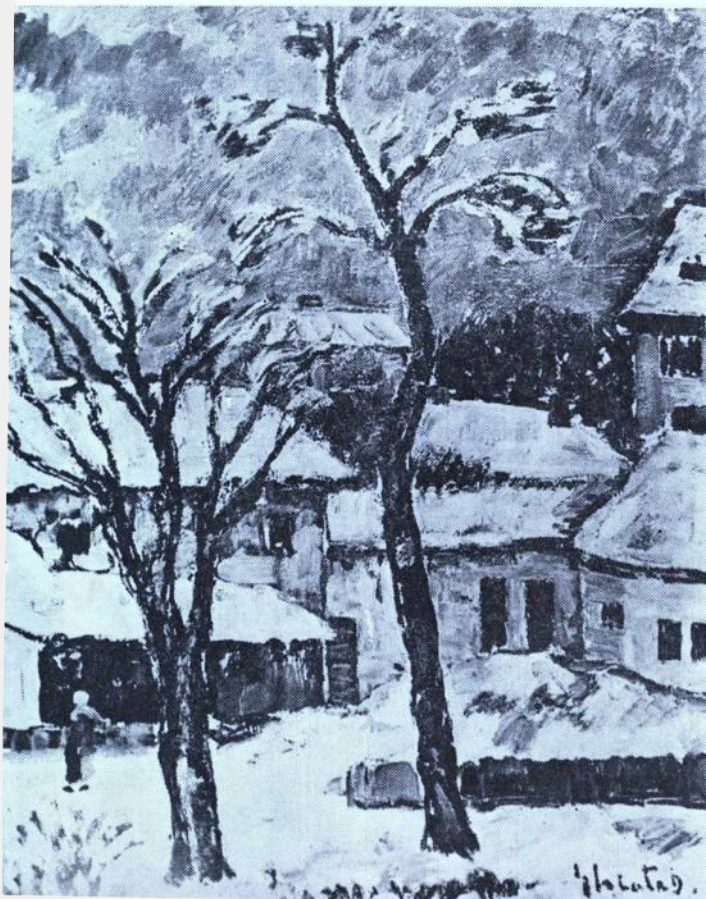
Reproducem, din fonoteca de aur a Radioteleviziunii, cîteva pagini datorate unor scriitori și oameni de artă, semnificative pentru crezul civic și artistic al creatorilor de valori spirituale, pentru legarea lor — mărturisită programatic — cu pămîntul patriei și oamenii ei.

I. ȚÂNDREA

Zaharia STANCU

«...patria română nepieritoare...»¹

Țin să vă mărturisesc că personal vin la asemenea întâlniri cu cititorii stăpinit de o adincă emoție. Dumneavoastră aveți cultul poeziei, eu am cultul deosebitului respect pentru cititorii de poezie, pentru ascultătorii de poezie și în general pentru cititorii cei mulți de literatură. Ce am fi noi, scriitorii, fără dumneavoastră? Ce am fi noi, scriitorii, fără cititorii? Noi nu scriem pentru sertare și nici — cum presupun unii — pentru posteritate. S-ar putea ca unii dintre noi să ajungem a fi citiți și de posteritate. Noi scriem în primul rînd pentru contemporanii noștri. Poezia ajută omului să-și încălzească sufletul, să-și înfrumusețeze viața, să-și iubească și mai mult iubirea lui, să-și admire și să-și prețuiască, plin de înflăcărare, patria, patria pe care, moștenind-o de la străbuni, noi, cei de astăzi, o îmbogățim și o împodobim mereu pentru noi, dar și pentru urmașii noștri. Din cele mai vechi timpuri, poeții anonimi ai poporului nostru și poeții clasici, un Cîrlova și un Heliade Rădulescu, un Bolintineanu și un Alecsandri și mai presus de toți un Eminescu, au cîntat poporul român nemuritor și patria română nepieritoare, au cîntat acest pămînt bătrîn și totuși mereu tînăr, au cîntat frumusețea acestui pămînt, hărnicia acestui popor, dornic de libertate și fericire, au cîntat năzuințele și luptele lui, și nu o dată, împlinirile la care s-a ajuns astăzi.

Cu glas de aur să te cînt,
Cu glas de aur te cînt, țară,
Cu glas de aur, de aur,
Sub cer albastru, pe-albastru ocean,
Corabia noastră aleargă-nainte,
Mîndră aleargă-nainte
Spre viitor, spre comunism aleargă;
Prielnic e vîntul,
Meșter cîrmaciul,
Mîndră corabia,
Meșter cîrmaciul.

¹ Text radiodifuzat.

Miron CONSTANTINESCU

«...un simbol al triumfului cauzei drepte...»²

La începutul lunii aprilie, s-a desfășurat la Galați o sesiune științifică dedicată aniversării a 50 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român, sesiune la care am avut cinstea să fiu invitat. Ea a permis un larg schimb de idei și de informații științifice dînd bune rezultate. Cu acest prilej, mi-am adus aminte de un alt aprilie, aprilie 1941, cînd mă aflam împreună cu alți tovarăși la Galați, dar în închisoarea orașului. Poporul român trăia, în iarna 1940—1941, sub regimul fascist antonescian, în condiții de exploatare și mizerie capitalistă, sub o cumplită teroare îndreptată împotriva românilor și a naționalităților conlocuitoare. Armatele germane hitleriste ocupaseră România, organizîndu-și opresiunea și jaful sistematic. La toate acestea se adăuga marea nenorocire a cutremurului din noiembrie '40, care zguduise și dărîmase numeroase locuințe în orașele din partea centrală și răsăriteană a țării. Foamea, mizeria, locuințele dărîmate, teroa-

² Text radiodifuzat.

Dumiriu Ghilață — Margine de sat (Ulei pe carton)

rea legionară, antonesciană, ocupația și jaful german apăsau cumplit și regiunea Dunării de jos în care ne aflam și lucram. Dar comuniștii nu au cedat nici în cele mai grele condițiuni. Organizația de partid a regiunii Dunărea de jos își continua activitatea în profundă ilegalitate, dar în strînsă legătură cu masele. Niciodată partidul revoluționar al muncitorilor nu și-a desfășurat munca în împrejurări mai dificile, dar și în aceste condiții clasa muncitoare a urmat cu încredere și fidelitate partidul său. La șantierul naval Galați, la arsenalul maritim, la atelierele căilor ferate, în port, în fabrici textile și alimentare, în școli și instituții creșteau și se întăreau organizațiile Partidului Comunist Român și ale Uniunii Tineretului Comunist. Muncitorii din Galați își amintesc cu

profund respect și astăzi de Alexandru Maxim, Ion Jora, Năstase, Trifu, Ionel Jora și de mulți alții. Alături de muncitori, numeroși intelectuali participau cu devotament la lupta revoluționară. În ianuarie 1941, o parte din cadrele comuniste ale Galaților căzuse în urma unei trădări și parcursese drumul prin infernul siguranței locale, siguranței generale și tribunalului militar. Iată de ce, în aprilie 1941, ne aflam condamnați la muncă silnică în închisorile Galaților, sub tăișul călăilor, îndurând cu fermitate teroarea, foametea și mizeria penitenciarului. Cutremurul din noiembrie 1940 dărimase multe clădiri și locuințe din oraș, subminase și pușcăria, dar nu reușise să-i prăbușească centura exterioară. Adesea, în zilele mai puțin cetoase, priveam peste zidurile închisorii spre Brateșul apropiat și totuși atât de îndepărtat. Și iată că, la sfârșitul primei săptămâni din aprilie 1941, s-a produs o înnoire care ne-a părut atunci aproape de domeniul miracolului. În mijlocul curții interioare a pușcăriei, unde zăceau mormane de cărămizi sparte și gunoaie, acolo unde deținuții își încălzeau la razele primului soare de primăvară oasele înfrigurate, în ungherul acesta de jale și prăpăd, a înflorit alb un pom. Peste noapte, micul cireș din ogradă s-a înveșmîntat cu mii de petale albe, ca un magnific stol de fluturi. Ochii noștri au rămas uimiți de atita frumusețe candidă și strălucitoare. În cugetele noastre, frământate de zeci de probleme complicate, s-a coborât puțină liniște. Și-a rămas de atunci cireșul acesta de aprilie, în curtea închisorii Galaților, un simbol al vieții care renaște, al triumfului cauzei drepte asupra tuturor restriștilor fascismului și războiului. Și prin toate pușcăriile prin care am trecut cu toții, pînă la eliberarea finală, ne-a urmărit imaginea senină și înviorătoare a cireșului înflorit. După trei decenii — aprilie 1971 —, în România socialistă, Galații au devenit un mare centru siderurgic, poate cel mai mare, cu două milioane tone oțel produse, al doilea port al țării, centru universitar important, cu șapte facultăți în Institutul politehnic și Institutul pedagogic. De sus se vede noul oraș, în toată măreția sa, cu centrul complet nou, cu cartierele Țiglina 1, 2, Țiglina 3 și 4, noi, de jur împrejur.

Athanasie JOJA

«...un factor de afirmare a coeziunii și personalității poporului român...»³

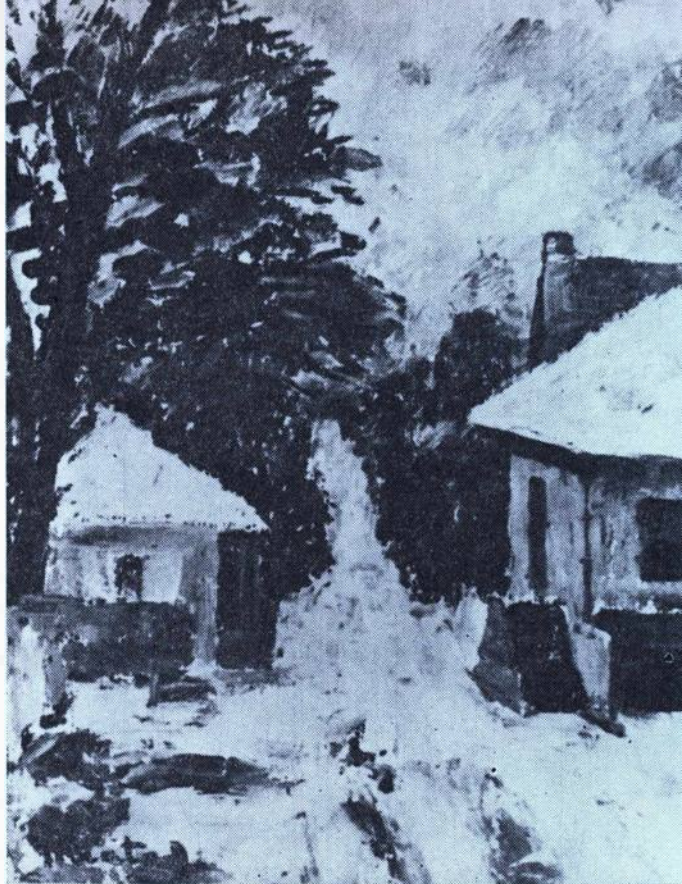
³ Text radiodifuzat.

O națiune, spune Ernest Renan, e un suflet, un principiu spiritual. Două lucruri constituie acest suflet. Unul e posesia în comun a unei bogate moșteniri de amintiri, celălalt e consimțămîntul actual, dorința de a trăi împreună. A fi făcut lucruri mari împreună, a voi să faci și în viitor altele, iată condițiile esențiale pentru a constitui un popor. Coeziunea unei națiuni, transmiterea tezaurului de amintiri istorice, de idei și simțăminte, vehicularea sentimentului de perenitate națională se fac prin intermediul limbii. Alături de valoarea ei de redare a conceptelor, universale prin definiție și care ne înfrățesc cu toate popoarele lumii, limba e instrumentul prin care se exprimă și se perpetuează particularitățile psiho-sociologice și originalitatea unui popor. *Existentialia est singularium*, existența aparține singularelor, spune Stăgeritul, dar *scientia est de universalibus*, știința este despre universale. Universalul provine din particular.

În concertul limbilor globului și în cadrul familiei romanice, limba română e o astfel de particularitate expresivă de idei, imagini și sentimente, un factor de afirmare a coeziunii și personalității poporului român, e un organon adecvat de semnificare a

gîndurilor, avînd vocația apolinică, dar capabilă să redea cu delicatețe ceea ce numim dor, cuvînt poate fără echivalent în alt grai.

Dorul simbolizează stările de melancolie, de dorință, de aspirație, stări parcă învăluite în clarobscurul afectelor. Fericirea de a fi trist — spune Victor Hugo — e aptă să transmită nuanțele ironiei, această delectare a inteligenței care reprobă socratic infumurarea neștiutoare. Poate trece cu ușurință de la calmul apolinic la incisivitatea satirei, pe care magistral a minuit-o marele Caragiale. Poate trece deasemeni la minia clocotitoare, ca în *Noi vrem pămînt!* de Coșbuc. E pură și simplă ca în pastelurile lui Alecsandri, inspirată de stihuri macedonskiene, cizelată ca un giuvaer în versul arghezian, misterioasă și totuși transparentă în poezia lui Blaga, ermetică ca în poezia algebrizantă a lui Ion Barbu, epică în halucinantele evocări ale lui Liviu Rebreanu.

Corneliu MEDREA

«...un luminos și nemaîntîlnit răsărit de soare.»⁴

În anii din preajma schimbărilor epocale din viața poporului nostru, deși eram încă în plină vigoare artistică, aveam senzația — în privința evoluției mele plastice — de drum spre final. Și de-odată a intervenit explozia plină de sevă a transformărilor revoluționare din țara noastră care a fost pentru mine și pentru noi toți asemenea unui luminos și nemaîntîlnit răsărit de soare. Anii aceștia, atît de bogați în înfăptuiri, m-au reîntîlnit de-odată. În sufletul și gîndurile mele a început să se strecoare un cald și generos simțămînt al inspirației și dorului de-naltă creație. Cu ocazia retrospectivei cu care partidul și guvernul mi-au făcut cinstea să mă onoreze în primăvara anului 1948, am dăruit patriei, ca un modest omagiu și din caldă recunoștință, întreaga mea operă artistică compusă din cîteva sute de lucrări. Am început să lucrez cu rivină, să caut modul cel mai fericit de exprimare pentru a crea opere cît mai bune. M-am străduit ca reușitele să fie la înălțimea dorinței pe care o port neconținut în suflet ca țara

⁴ Text radiodifuzat.

noastră să posede cât mai multe opere valoroase. Tinerilor prea nerăbdători, care se mai grăbesc uneori să ofere publicului lucrări nu de-ajuns de realizate, vreau să le dau sfatul sau mai bine zis să le-aduc aminte de-un vechi și etern adagiu: Că dacă pentru a crea o operă de artă e nevoie de talent neapărat, de zece ori mai mult e nevoie de muncă, muncă neîntreruptă, de efort continuu, de răbdare și revenire fără răgaz asupra lucrului tău, de o cunoaștere profundă a vieții poporului.

Dumitru GHIAȚĂ

«Pe aceste întinderi, cu orizonturi viorii...»⁵

⁵ Text radiodifuzat.

Am iubit foarte mult peisajele patriei, masele de țărani, munca lor, și tot ce e mai frumos în patria noastră. Oamenii pământului nostru, sub îndrumarea înțelegătoare a partidului, au transformat și transformă neconținut peisajul sărac și haotic de odinioară într-o splendidă geometrie colorată, plină de farmec și poezie. Pe aceste întinderi, cu orizonturi viorii, răsar ca din pământ fabrici, uzine, sonde, blocuri, rezultat al muncii socialiste. Acest peisaj complet al patriei noastre, văzut din orice unghi și de orice ființă omenească, nu va putea trece neobservat și va trezi admirație și bucurie, elan tineresc în orice inimă. Aceasta este ceea ce simt eu în fața peisajului patriei. Iată de ce pictura mea este izvorită din contactul permanent cu natura și cu oamenii de la noi, din țara noastră, și nu din altă parte. Tehnica în care am lucrat și lucrez s-a filtrat din contactul cu capodoperele realismului și din dorința de a lăsa pe pinză ceva din frumusețile pământului meu natal.

Dumitru Ghiță — În grădina (Ulei pe carton)

Demostene BOTEZ

«...mesageri ai poporului...»⁶

De multe ori, scriitorul este convins că ceea ce scrie este rodul unui proces interior, strict personal, ca o confidență. Îl îndeamnă, înspre această falsă iluzie, uneori amorul său propriu născut din conștiința că el este în totul demiurgul lumii pe care o creează,

⁶ Text radiodifuzat.

Dumitru Ghiață — La cap de ogor (Ulei pe carton)

alteori, mecanica intimă a procesului de creație, senzația că scriind se eliberează de o angoasă sau de o preocupare personală. În realitate, însă, scriitorul fiind ancorat adinc în mediul social, în comunitate, este un mesager al spiritualității poporului său, al aceluși spirit al neamului care a creat la toate popoarele un specific național, produs al întregii trăiri istorice a poporului, cu toate încercările prin care a trecut și care i-au determinat o anumită figură, anumite concepții, atitudini, dispoziții, idealuri și o anumită înțelepciune filozofică în fața vieții. În camera de comandă automată a instalațiilor tehnice moderne, se văd multe indicatoare ca niște cadrane mari de ceas pe care tremură și se agită, marcind presiuni și energii, un ac agil și sensibil ca un minutar

cuprins de febră. Constituția scriitorului seamănă cu un asemenea aparat de înregistrare foarte sensibil și de mare precizie. El înregistrează, permanent, ca un seismograf, toate evenimentele, toate tendințele, toate stările spirituale ale poporului său. De foarte multe ori, o face și cu anticipație, prevestind ceea ce se produce în sufletul poporului și energia ce astfel se acumulează. Literatura universală, privită în capodoperele ei și decalcată pe realitățile imediate ce s-au produs, apare ca un preludiu al tuturor marilor aspirații ale popoarelor în epoca respectivă, ca o foaie de observație care a înregistrat simptomele psihice ale unei crize. Ea are, de multe ori, caracterul unei previziuni ce apare miraculoasă din cauză că ea se bazează pe invizibilele seisme spirituale, mai puțin concrete și mai puțin sesizabile de un om obișnuit. Toate evenimentele istorice ale poporului nostru au fost precedate de asemenea uverturi, care sesizau atmosfera din spiritualitatea vremii, din sufletele și gândurile maselor și o întăreau spre traducerea ei în fapt istoric, prin puterea de credință a scriitorilor și puterea de pătrundere a literaturii care întrevea progresul. În special, pretutindeni în lume, scriitorii au fost mesagerii libertății popoarelor lor, preluând de la acestea dreptul de a vorbi în numele lor și alături de ele. În țara noastră unde, până la 23 August 1944, spiritualitatea poporului clocotea închisă în oameni, fără ca ei s-o poată exprima decât în doine, balade și cîntece, scriitorii au fost mereu, cu fidelitate, mesagerii acestei spiritualități. Ei au fost acei care au pus în operele lor, în poezie, ca și în proză, gândurile și aspirațiile poporului, necazurile, lupta și nădejdlile lui. Și aceasta, cu deosebire în anii cei mai grei și mai apăsători pentru popor, atunci cînd simțea pe piept mai grea neputința de a spune tot ce simte, atunci cînd în sufletul lui se pregătea mai puternic lupta. Năzuințele acestui popor al nostru au fost, secole de-a rîndul, să scape de exploatarea istovitoare, de sărăcia care-i tăia avînturile, de împilare și nedreptate. Acestea erau năzuințele poporului, ca și ale fiecărui om în parte, cum au fost ale strămoșilor noștri și cum le trec ei urmașilor. Toate luptele de eliberare, fie naționale, fie sociale, ale poporului nostru au fost însușite de scriitori, care s-au făcut crainicii lor pentru a le populariza, pentru a le ajuta, trezind în fiecare mai vie conștiința luptei. E de ajuns să ne aducem aminte, ca o pildă, de cea mai strălucită dintre ele, de generația scriitorilor eroi de la 1848 și a celor progresiști din preajma lui 1944. Dar această conștiință, de a fi purtătorii de cuvînt ai poporului în orice împrejurare, a fost totdeauna trează în sufletul scriitorilor. Ea este trează ca niciodată în conștiințele scriitorilor de astăzi, incolonați în rîndurile masive ale poporului care în uzine și pe cuprinsul țării construiesc o lume nouă. Elanul ce străbate din literatura contemporană, încrederea în puterile noastre, dragostea de libertate și independență, credința în pace și progres sînt toate mesaje primite de scriitori de la gîndul și năzuința ceam ai puternică a poporului. De-ar fi altfel, literatura însăși, ca și scriitorii și indeletnicirea scriitoricească, nu ar avea nici un rost, ar fi lipsită de cea mai înaltă a lor misiune. În acest dar, de a fi mesageri ai poporului, e toată mîndria noastră.

ROMANUL INDEPENDENȚEI

Vintilă C. A. ROSETTI

Pagini dintr-o cronică a eroismului

CORRESPONDENȚA PE CARE O REPRODUCEM se distinge în continuare prin realismul documentar și certe virtuți literare.

Poziția emitențului era a unui erou de roman realist, autor în același timp al romanului său. El modifică tonalitatea epistolelor, insistă asupra frământărilor interioare sau asupra faptelor exterioare, în funcție de persoana căreia i se adresează. Uimește și azi temeritatea tinărului combatant, fiu de înalt demnitar, de a dezvălui, cu sinceritate și cruzime naturalistă chiar, ceea ce o parte a presei căuta să atenueze sau să ascundă. S-a afirmat recent că, prin articolele sale critice publicate în ziarul „Timpul”, M. Eminescu ar fi deschis ochii lui C. A. Rosetti asupra lipsurilor și suferințelor dorobanților români. Dar acesta din urmă nu avea nevoie să aștepte sfârșitul anului 1877, când au apărut acele articole. O critică la fel de incisivă o făcuse propriul său fiu, în corespondența adresată familiei, încă de la începutul campaniei din sudul Dunării. Sînt pagini de un realism acut care nu-l împiedică pe Vintilă Rosetti, ca și pe marele poet, să laude totodată eroismul soldatului român.

Fără îndoială că «reportajul» de război al lui Vintilă Rosetti cuprinde și exagerări sau interpretări subiective, infirmate de desfășurarea ulterioară a operațiunilor militare. De asemenea, alte afirmații ale sale necesită aproximări și nuanțări. Bunăoară, atacul împotriva uniformeii, afișat mai ales în corespondența cu fratele său Mircea, tinde să exprime o pledoarie pentru democratizarea armatei.

Nu trebuie uitat nici că ideea înlocuirii forței militare bazată pe constrângere și ierarhie de clasă, printr-una organizată pe principiile voluntariatului și democrației, constituise dorința fierbinte a multor revoluționari din secolul trecut. Forța insurecțională

*Ai primit epistola nr 30.
Fotografată de mine la
redacția albastru și la
d'ici*

Vintilă C.

a Comunei din Paris a fost organizată tocmai pe baza unor asemenea principii. Dealtfel, legăturile familiei lui C. A. Rosetti cu foștii comunarzi continuă, așa cum se poate vedea și din corespondența pe care o publicăm, în tot cursul Războiului din 1877. Prezența lui Vintilă Rosetti pe cîmpul de luptă capătă astfel semnificații deosebite, căci, adept al «slobozeniei dinlăuntru», avînd o atitudine vehementă împotriva «ciocoilor», el înțelege să lupte atît pentru idealurile sociale cît și pentru cele naționale, și dacă se află în tranșeele de la Plevna și Grivița este din profunda convingere că ia parte la o luptă dreaptă, că jertfa de sine pentru apărarea patriei înseamnă, totodată, și o contribuție la marea cauză a dezrobirii popoarelor.

Nicolae LIU

Scrisori de pe frontul războiului din '77 (V)

XIX

Din Turcia, limbă Verbica 8 sept[embrie 18]77

XIX. Vintilă Rosetti către familie.
B. A. R. S. R., ms.
rom. 4774, f. 41.

Două vorbe. Sum foarte bine, batalionul n-a mișcat de aci. Virnav și Sturza răniți ușor. Călinescu a murit, punându-se în capul unui corp de dorobanți, ce nemaiavind ofițeri, fugea. Văzindu-l, le zise: « Eu sum ofițerul vostru ». Se aruncă cu ei în contra turcilor și căzu lovit de două gloanțe în cap.

Horia e făcut căprar, e sănătos.

VINTILĂ

XX

17/29 septembre 1877 limbă Plevna la Divizia IV.
Batalionul I de Vinători, compania 4.

XX. Vintilă Rosetti către mama sa, Maria Rosetti.
B. A. R. S. R., ms.
rom. 4773, ff. 40—41.

Ți-am trimis de la plecarea mea din Turnu mai multe scrisori, unele prin *cheful*¹ de *ordinar*, adresate către prefect, prin Mihăescu, Mavrocordat etc. Am dat alaltăieri una no. 29 lui Protopopescu, doctor[ul], spre a o espedui Davilla, era adresată la ospiciu sau la prefect. Aș dori să știu care le-ai primit spre a regula de aci înainte modul espeduirii. De la d[umnea]ta am primit eri una prin locotenentele Papazoglu. De la Mircea numai una din august (primită zilele acestea), nu știu de a mai scris. Ismenele cele de flanelă (2 perechi) le-am dat lui Dinu², eu am păstrat celelalte două perechi mai groase, nu mai am trebuință de altele. Lui Horia nu pot a trimite nimica. Am dat scrisoarea dumatile lui Protopopescu, spre a încerca să facă să-i parvie.

Ploaia a încetat, avem nițel soare, ceea ce tare m-a bucurat, zilele acestea am cam suferit de frig și de ploaie. Ne-am depărtat ieri nițel de Plevna, aci nu mai suntem expuși gloanțelor. Deși am ieșit din rezervă.

¹ șeful (fr. *chef*)
² Grant

P

Mardi 6/18 sept[embrie 1877] 1h. 1/2

P. C. A. Rosetti
către Maria Rosetti
B. C. S., coresp.
146/663.

Les deux braves de l'héroïque deuxième des chasseurs viennent de sortir de chez moi. C'est à toi que je dois le bonheur d'avoir pu leur serrer la main. Ah! Elle est affreuse la perte de ce brave bataillon...

« C'est un massacre sur l'autel de l'ineptie », dit un correspondant de „Times”.

J'ai reçu ce matin ton télégramme d'hier. Ah! qu'il nous a fait de bien! Enfin ils se reposeront deux ou trois jours ces chers enfants, que j'embrasse et je benis de coeur, avec passion et fierté.

Je t'envoie deux boîtes de thé pour toi. Celle que tu appelle Lina, nous ne savons pas qui elle est. Nous supposons que c'est celle qui était censée de faire la cuisine chez nous. Si c'est elle, elle est parti depuis avant hier soir me faisant dire qu'elle était malade. Aujourd'hui la police m'a

P(traducere)

Marți 6/ 18 septembrie 1877 ora 1 1/2

Cei doi viteji, din eroicul Batalion al 2-lea de Vinători, tocmai pleacă de la mine. Ție îți datorez fericirea de a le fi putut stringe mina. Ah! e înspăimântătoare pierderea acestui viteaz bataillon...

« E un masacru pe altarul ineptiei », spune un corespondent-al ziarului „Times”.

Am primit azi dimineață telegrama ta de ieri. Ah! ce bine ne-a făcut! În sfârșit, se vor odihni două sau trei zile acești scumpi copii, pe care-i îmbrățișez și-i binecuvintez din inimă, cu pasiune și mîndrie.

Ți trimit două cutii cu ceai pentru tine. Aceea pe care o numești Lina nu știm cine e. Presupunem că e cea destinată să facă bucătărie la noi. Dacă e ea, a plecat de alaltăieri seara, spunîndu-mi că era bolnavă. Astăzi poliția mi-a trimis

Frigurile m-au părăsit, sufăr însă de [indigestiune]. Toată ziua mă arde în git, tocmai ca cum eram cînd făceam călătorii mai lungi în Germania. Noaptea mai cu seamă mă scol cu gîtul arzînd și simț din cînd în cînd dureri ca cele ce am cînd mă inec cu mîncarea. Aceasta provine din proasta mîncare, din graba și ceasurile neregulate cînd mîncăm. Vezi că n-am boală prea gravă, afară de aceasta și de reumatism sum foarte bine. Protopopescu mi-a adus de două ori vin, tocană, cheftele, cașcaval, salam și țuică, ceea ce mi-a făcut mare plăcere. Ciocolată iau în fiecare zi, azi am luat un ceai.

D[om]nu[l] Dimulescu a primit scrisoarea de la tatăl său cu data 5 septembrie. Spune că a dat tatii un pachet cu lucruri de iarnă pentru el, tata s-a însărcinat a le trimite. Cu toate astea pînă azi n-a primit nimica. Întrebă pe tata ce a devenit pachetul, căci îl așteaptă cu nerăbdare.

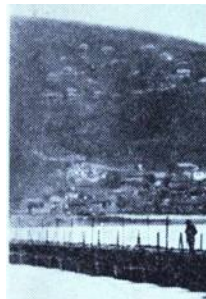
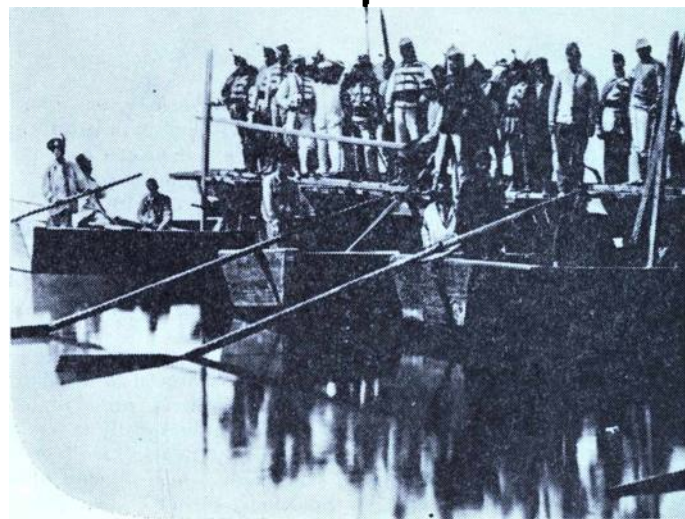
Trimite ceva pesmeți, nici cum n-am voit a lua cînd eram la Turnu, o cutie colonial[e] (ceai), untură de porc pentru cisme. Spune tatii să trimită cu prima ocaziune *papier persan*, mare format, căci aci fumăm mult. Pune într-o oală nițică brinză.

Davila, care sosi la moment, mi-a dat cașcaval de Penteleu, 6 pesmeți și o sticlă de vin de la Carada. Zice că te-a văzut, că erai închietă³ că sum în fort etc. De ce?

envoyée une; elle est à l'essai. Je chercherais une pour toi et aussitôt trouvée je te l'expédierai.

Demande ce que tu veux, pour toi et pour l'hôpital. Hier je t'ai expédié 50 draps, jeudi j'expédierai 40 robes des chambres [sic!] et je crois des chemises, pour donner aux autres, si tu en avais de trop.

Veux tu du thé, du chocolat etc., etc. demande même par télégramme. De même pour l'argent, dis-je t'en envoyer? 10—20 mille. Demande. Je t'écris rarement car je ne puis écrire. Je suis éreinté et je ne sais que prendre part à la guerre en imaginaire. Hélas, avec nos fils.

una. E pusă la încercare. Voi căuta una pentru tine și îndată ce va fi găsită ți-o voi trimite.

Cere ce vrei, pentru tine și pentru spital. Ieri ți-am expediat 50 de cearceafuri, joi ți voi trimite 40 de halate și, cred, cămăși pentru a le da celorlalți, dacă ai avea prea mulți.

Vrei ceai, ciocolată etc., etc. Cere chiar prin telegramă. La fel pentru bani. Spune-mi, să-ți trimit? 10—20.000. Cere. Îți scriu rar, fiindcă nu pot scrie. Sint zdrobit și nu pot lua parte la război decît în imaginație. Vai! Cu fiii mei.

Mi se spune că tot ești cam bolnavă, îngrijește-te te rog ; zice că ți-a expeduit scrisoarea mea no. 29, asemenea lui Horia pe a dumatile.

Timpul s-a îndreptat, avem soare azi, nu e frig. Calligari a venit să mă vadă în fort.

Multe din parte-mi lui Virnav. Sărută mina d[oa]mnei Cantacuzino. Sum foarte bine azi. Am mai suferit (spre a fi exact în nararea suferințelor mele) de un buboi ce aveam în gît. A crăpat, scos puroi și nu mă mai doare. Te sărut de mii de ori.

La revedere

VINTILĂ

[P. S.] Ce face Biș?

XXI

Am primit zilele acestea o scrisoare de la tine din august. Singura primită de cînd sum în Turcia. Te plîngi de viața ce o duci în București, dorești Parisul. Ce ar trebui să zic eu! De trei luni nu mai sum om, batjocura lumii, o mașină, o uniformă, toți

XXI. Vintilă Rosetti către Mircea Rosetti, B.A.R.S.R. ms. rom. 4773, ff. 42—43, 4774, ff. 3—60, 4774, f. 40.

³ Îngrijorată (fr. *inquiétée*)

⁴ adăpostiți (fr. *abrités*)

rid, cu drept, de noi, de trei luni ne plimbă de colo-colo, fără e face nimica, pe fiecare zi schimbăm de pozițiune. Nu e o lună de cînd suntem în Turcia și am stabilit, deja, corturile noastre în 90 și mai bine de locuri. Ieri am schimbat 4 pozițiuni. Ahea ne așezăm într-un loc, muncim adesea o oră spre a săpa pămîntul supt cort, ca să putem sta jos fără a ne lovi cu capul de acoperămint, spre a aduna paie de culcuș, a pune coceni sau mărăcini acoperiți cu pămînt în spatele cortului, spre a fi abritați⁴ de vînt și de gloanțe. Ahea isprăvim munca, că auzim «drepti», schimbăm de

pozițiune, uneori spre a merge la 5 sau la 10 pași numai, dar trebuie să reîncepem munca. Ziua se pierde cu alinieri, faceți piramide, desfaceți piramide, la dreapta, la stînga, cînd zbiară un măgar alergăm la arme, pe fiecare zi ne scoate supt arme spre a da atacul și sfîrșim după cîteva ore de așteptare prin a auzi: «faceți piramide, oamenii la loc». Azi ne scoală de cu noapte. Trebuia să fie 4 dimineața. Alergăm la arme. Se face apelul [...] Stăm o oră, 2 ore supt arme, întreb: Ce este? — Cit se va face ziuă vom da atacul redutei. Ziua se face, mai întreb: Ce este? — Va veni colonelul să inspecteze brigada. Mai aștept, mi se face foame, aud «faceți piramide», peste alte 2 iar «desfaceți, oamenii să stea la 3 pași de piramide». Se fac 10 ore și ni se zice că putem scoate centuroa-

Podul de vase de peste Dunăre, legînd malul românesc cu cel bulgăresc, în 1877.

nele. De ce toate astea? Se credea că pe la 10 ore va veni un colonel, și de aceea ne scoate supt arme de cu noapte. Aceasta se întâmplă în fiecare zi, mâinec în grabă, la ceasuri iregulate. Mereu cred că plecăm. Rod un pesmet, cînd sosește ora mîncării nu mai am foame, peste zi m-este foame, nu mai am ce mîncea, rod alt pesmet. Seara la masă nu mai pot mîncea. Stomacul mi s-a stricat. Noaptea nu pot dormi, căci mă arde în git (tocmai ca cînd fac o călătorie de cîteva zile în drum de fer prin Germania). Mi s-a scirbit de supa soldaților și carnea cu cartofi (gătiți cu *seu*) a căpitanului, mîinec pesmet cu ciocolată (deși maiorul m-a înju[rat]), rabd alte ori. Nimic nu e cu regulă, am suferit mult de frig. Am dormit mai multe zile în șanțuri pline cu apă, trei zile ploaia curgea pe noi, fără corturi, fără nici un adăpost, aruncat în noroi, ud pînă la oase, nu puteam dormi, nu puteam nici chiar face o țigară, căci degetele erau înghețate și ploaia ne oprea de a le face. Hainele după mine, pline de apă și noroi, deveniseră de o greutate de nesuferit. Marșul cel mai mic mă ostenea. Spre a mă distra, încărcam pușca și ocheam *oameni*, din fortul ce am ocupat. [...] Ștînd în parapet am observat că frigul, ploaia, foamea chiar nu putură face pe un soldat, ce sta ascuns după un gamion, a părăsi locul său. Mă apropiai de el, stătuse toată ziua și toată noaptea la postul său cu ochii țintiți către fortul turcesc. Din cînd în cînd trăgea o pușcă. Văzînd pasiunea ce avea pentru vinătoare, întrebai cine este. E Dogaru, mi se răspunse, cel care a împușcat turcul după parapet. Mă apropiai mai mult. Ochii lui scintileau, uitase că nu dormise, că era ud pînă la oase, că nu mîncase.

— Măi, leat, fi zisei, a adus mîncarea, nu mergi să mîninci?

— Aștept, un turc, s-a dus în poiană, cînd se va întoarce voi trage, căci spre a merge în poiană trebuie să treacă printr-un loc descoperit. Nu l-am putut doborî

Q

[Turnu Măgurele, 7/19 septembre 1877]

Mon Rose

Mon Mircea

J'ai fait un commencement de relation que je continuerai quand je peux. Lorsque nous serons organisées quant au personnel, tout manque quant au domestiques. Je suis beaucoup soulagée par la brave mère du cap[itaine] Pappassoglu et la soeur du prêtre e[s]t magnifique.

Mes enfants sont restés 48 h[eures] bien tous les 3 — mais Vintilă très maigre quoique son physique beaucoup plus virile [sic!] qu'à son départ. Horia aussi a beaucoup gagné. Il paraît, à ce qu'on me dit, qu'il demande toujours à aller dans un régiment ou l'on se bat.

Envoie nous le timbre et l'ancre (plusieurs bouteilles) — avec Societatea Independ[en]țel.

M. R.

Réclamez à M[onsieur] Campineano l'amérique qu'à demandé sa femme⁵. Pilat est ici p[ou]r 24 heures. Mavrocordat aussi.

Pauvre Calinesco. Les enfants gélent là bas — ils réclament chacun 2 francs, caleçons, tricot, laine et 3 p[aires] bas idem.

Je vous embrasse de toute ma force.

Q(traducere)

[Turnu Măgurele, 7/19 septembrie 1877]

Rose al meu,

Mircea al meu,

Am făcut un început de relatare pe care o voi continua cînd voi putea. Cînd vom fi organizați în ce privește personalul, are să lipsească *totul* în ce privește oamenii de serviciu. Sînt mult ușurată în munca mea de mama, atît de cumsecade a căpitanului Papazoglu, iar sora prefec-tului e magnifică.

Copiii mei au rămas aici 48 de ore, bine amîn-doi, însă Vintilă foarte slab, cu toate că fizicul său e mult mai bărbătesc decît la plecare. Horia de asemenea a cîștigat mult. Se pare, din ceea ce mi se spune, că cere mereu să meargă la un regi-ment unde *se luptă*.

Trimite-ne ștampila cu Societatea Independenței și cerneală (mai multe sticle).

M. R.

Reclamați de la domnul Cîmpineanu pinza de americă pe care a cerut-o soția sa. Pilat e aici pentru 24 de ore. Mavrocordat de asemenea. Sărmanul Călinescu!

Copiii îngheață acolo, ei cer fiecare 3 franci, izmene, tricou, lîină și 3 perechi de ciorapi, idem.

Vă îmbrățișez din toate puterile.

Q. Maria Rosetti către C. A. Rosetti și Mircea Rosetti, B. C. S., coresp. 1962/74.

⁵ E. Cîmpineanu, sosită la Ospiciul Independenței pentru a da ajutor la îngrijirea răniților.

Aceste medalii, ca și cele de la pag. 93, au aparținut sergentului Gheorghe Ștefănescu, participant la războiul de la 1877, în timpul cărui a fost înalțat pe front până la gradul de căpitan în regimentul 7 Dobroanți — Prahova. Mulțumim familiei pentru bunăvoința cu care ni le-a pus la dispoziție.

cind a trecut, trebuie să-l iau cind se întoarce. Sum vechi vinător, d[omnu]le, n-am tras o pușcă într-un iepure fără să-l culc la pământ. Și al dracului turc mi-a scăpat. Și iepurele fuge mai tare ca turcul! Iute colo în dreapta, es mereu niște turci, vor să scape pe cel împușcat.

Luai pușca și mă pusei și eu la pîndă. Cînd scotea unul capul, trăgeam. Cînd se dedea cite o pușcă în vînt, vedeai pe vinătorul nostru furios. [...] mă dusei din nou în groapa mea, unde pûtea tare, căci era un turc rău îngropat și tremurai de frig. Spre a mă încălzi, mă dusei de mai privii Plevna și cadavrele ce stau întinse între noi și turci. Mulți sunt negri. Soldații pretind că sunt arapi, alții că s-au înegrit cu timpul. Toți sunt umflați, unul cu piciorul luat, altul cu capul etc. Putoarea mă siliu a mă retrage. Fumai țigări de

R

R. Maria Rosetti către C. A. Rosetti, B.C.S., coresp. 1971/1.

* Dr. N. Kalinderu, directorul general al ambulanțelor din Turnu Măgurele.

[Lipsește începutul] Calendéro * avec toute son intelligence n'est pas pratique. Il propose mille choses et ne réalise rien. Il faudrait 4 femmes, intelligentes et actives, pour faire la promenade des hôpitaux, crayon en main. Seul l'Indépendance est bien parce que nul est payé, nul n'est intéressé. Carada m'a dit que Beppo qui nous visite tous les 2 ou 3 jours, veut qu'on ne nous envoie que des officiers, parce qu'on est bien nourri etc. J'ai protesté! qu'on nous en donne, je le veux bien, mais je veux surtout le pauvre soldat. J'étais si heureuse ce matin, lorsqu'on m'a dit qu'on me réclamaît!

Je t'envoie le petit mot que j'ai reçu de Loulou.

Ah, que je voudrais avoir mes chéris encore sous notre toit! Et Biche, comment va-t-elle? Avec ces pluies elle aura un voyage affreux, même par le beau temps c'est mauvais et prend 2 jours. J'espère qu'elle ne part pas seule. Le „Românul“ du 10 nous est venu hier. Mais celui du 9, non. Précisément celui qui devait parler de mon spectacle et ma loterie. Et Mircea? Et son asthme? Cet automne doit lui être nuisible et je comprend qu'il ne soit pas pressé à quitter le pays avec ses frères là-bas! Ah, puisse tout cela finir vite et bien.

Quelques dames ici m'ont fait des offrandes, je ne reussis pas à avoir la liste. Ce matin j'ai eu de M[ada]me Milan (Caterine) 5 draps et bandages. Je tiens à cela [indescifrabil], c'est elle qui m'a hébergé gratis 6 jours.

R (traducere)

[Lipsește începutul] Kalinderu, cu toată inteligența sa, nu e *practic*. Propune mii de lucruri și nu realizează nimic. Ar fi nevoie de 4 femei inteligente și active, ca să se plimbe prin spitale cu creionul în mînă. Numai Spitalul Independenței stă bine, fiindcă nimeni nu e plătit, nimeni nu e interesat. Carada mi-a spus că Beppo, care ne vizitează la fiecare 2 sau 3 zile, vrea să nu ni se trimită decît *ofițeri*, pentru că aici sînt bine hrăniți etc. Am protestat! Să ni se dea din aceștia, primesc, dar vreau mai cu seamă pe sărmanul soldat. Eram atît de fericită azi dimineață cînd mi s-a spus că mă solicita stăruitor!

Îți trimit cele citeva cuvinte pe care le-am primit de la Loulou.

Ah, cit aş vrea să-i mai am *încă* sub acoperişul nostru pe scumpii mei! Și Biche ce face? Cu ploile astea va avea o călătorie groaznică. Chiar și pe timp frumos este urîtă și ia 2 zile. Sper că nu pleacă singură. „Românul“ din 10 ne-a sosit ieri, dar cel din 9 nu. E precis cel care trebuia să vorbească de spectacolul *meu* și de loteria *mea*. Și Mircea? Și astmul lui? Toamna asta trebuie să-i fie dăunătoare și înțeleg ca el să nu se grăbească să-și părăsească țara, cu frații săi acolo! Ah, de s-ar putea sfîrși toate astea, repede și *bine*.

Cîteva doamne de aici mi-au făcut ofrande. N-am reușit să am lista lor. Azi dimineață am primit de la doamna *Milan* (Ecaterina) 5 cearșafuri și 5 bandaje. Țin la aceasta [*indescifrabil*], ea e cea care m-a adăpostit gratis vreme de 6 zile.

camforă. Privii apoi pe cei vii, cari sunt mai de plins ca morții. Unii n-au nici manta. Toți au *uniformă*, sunt inregimentați; și vrem ca acei oameni să se bată.

Iar cei cari nu știu să ducă pușca la umăr, cei cari se apropie mai mult de cetățeni, curcanii, au fost singurii care s-au luptat bine. Ce argument pentru desființarea armatelor permanente.

Vorbeam ieri cu un curcan din al 13-lea despre lupta din 27 și 30 [august]: « Ne batem, d[omnu]le, zicea, dar ne omoară cu disciplina, pentru un nimic ne pune la arest. Astfel, d[omnu]le, odată, la Iași, a pus pe unul din noi la arest *o săptămână*, pentru că l-a găsit dormind în pichet, cind era de santinelă. Să ne pedepsească pentru *nimicuri* de astea ».

Ce chipuri frumoase au, cum se vede corupțiunea pe ale noastre! [...]

Nu pot azi a protesta, căci voiesc a mă bate. Dar vai de ei de voi trăi după resbel. Uniforma, sper, nu mă va opri de a fi om. Ah, dacă s-ar fi putut lua o pușcă în m[ină] fără a pune uniformă. Ce bine ne-am fi bătut! Nu știu ce aş face spre a arunca uniforma cind ne luptăm. Ce bine m-aş bate în cămaşe. Credeam că în viața mea nu voi purta livră. Vream să se poată pune pe mormintul meu, ca cea mai mare onoare: « N-a purtat niciodată uniformă ». Rideam de cei ce le puneau la școala de drept și medicină citeva ore. Și am ajuns s-o port 3 luni fără a o scoate chiar nici noaptea.[...]

Spital de campanie în
 timpul războiului de
 independență.

Carol Davila în mijlo-
 cul răniților săi.

Ce ai făcut cu Guochi, scrie-mi ce se petrece în Italia socialistă. Aceasta îmi va procura câteva momente de plăcere, să mai aud altceva decât puști, tunuri. Ah, groaznic e să nu poți să te întorci fără a vedea soldați. Soldați în față, soldați în dos, soldați la dreapta, soldați la stînga. Să nu văd un om. Să aud numai că Vlad a fost decorat, Stan ucis, gloria lui Neacșu, atîți morți, atîți răniți, că Ilie e numit maior pentru *gloria*, virtutea lui, curajul. Tata ce face? Cum a putut el oare trăi cu oamenii ăștia! Ce dreptate avea la Pitești, cînd ne zicea să luptăm totdeauna pentru desființarea armatelor permanente. Scrie-mi și despre dinsul. Vă iubesc. Vă sărut pe toți.

La revedere

VINTILĂ

S

T[urnu] Măg[urele], 12 sep[tembre] 18[77]

Mon Rose

Je t'ai écrit ces deux jours parce que j'ai été forcé à rester chez moi, hier et avant hier, à cause d'un diarrhée persistante et un pied enflé et enflammé. Le pied va mieux grâce à un peu de repos. Car hier je ne suis pas allé du tout à l'hôpital, mais la diarrhée persiste quoi que j'ai pris per molde [?], Bismuth et Dover. À cause des nombreux hôpitaux et baraques combles, il y a dans la ville beaucoup de miasmes, et c'est surtout à cause de cela que Calendéro me force à rester chez moi, quoique l'air est bien peu pur.— Notre hôpital à gauche, des magasins remplis de malades (internes) vis à vis, et dans tous les coins

S(traducere)

Turnu Măgurele, 12 septembrie 1877

Rose al meu,

Ți-am scris în aceste două zile pentru că am fost silită să rămîn acasă ieri și alaltăieri, din cauza unei diaree persistente și a unui picior umflat și inflamat. Piciorul e mai bine, datorită unui mic repaos. Căci ieri n-am mers deloc la spital, dar diareea persistă, cu toate că am luat per Molde [?], Bismuth și Dover. Din cauza numeroaselor barăci și spitale *pline*, orașul e plin de miasme și mai ales din această cauză Calendero mă silește să rămîn acasă, cu toate că aerul e foarte puțin curat. Spitalul nostru la stînga, în față magazii pline cu bolnavi (interni) și în toate colțurile orașului la fel. E dezolant.

S. Maria Rosetti
 către C. A. Rosetti,
 B. C. S., coresp.
 1962/68, 1962/71,
 1975/1.

22 sept[embrie]/4 oct[ombrie 18]77

D[om]nu[l] Vasilescu mergînd în Turnu, a binevoit a se însărcina cu aceste linii. Poate să meargă și prin București, în cazul acesta îți vei indica modul cel mai bun.

Plecăm la moment, nu pot scrie mult.

Sum foarte bine.

Văzut ieri pe Beppo. Mă mutase în al 2-lea de vinători. Înțelegînd intențiunea sa, m-am supărat și strigat cam tare. S-a necăjit și el, însă eu am rămas în I-lea. S-a mutat în locul meu Lambru.

XXII. Vintilă Rosetti către Maria Rosetti, B. A. R. S. R., ms. rom. 4773, ff. 44 — 46.

de la ville idem. C'est désolant. Je profite de ma séquestration p[ou]r vous écrire.

Hélène ⁷ ne sort guerre de la salle [indescifrabil] de 8 matin à 7 le soir, que pour venir prendre avec moi un bout de viande rôtie ou bouillie par Anica qui elle même est en grande partie du temps à l'hôpital. Hier, j'ai fait, je crois, une bonne acquisition. Une française, conférencière qui a été me chercher à Craiova quand j'ai fait une conférence au profit de l'Indépendance, a soigné là nos blessés. Elle m'a relancée ici, je crois qu'elle sent un peu la Commune et elle me paraît capable et active. Hélène même la trouve bien. Cette dernière est toute autre depuis qu'elle est ici. Combien j'avais raison de dire que cela la remettrait. Elle a l'air tout heureux et trône dans sa salle avec une fierté amusante. Elle en impose. J'avais bien besoin d'elle. Puis, depuis que Basile est ici, et surtout ces deux jours que je manqua, elle monte, descend, un escalier execrable, elle fait ma visite du matin et de soir, parle aux blessés, mais pose à celle qui voudrait donner hors règle! Avec cela je ne l'ai pas vu si bien depuis des années. Et évidemment elle s'y complait. Elle parle pourtant de retourner, à cause de la maison. Dis à Georges de ne pas la prendre loin, ni sans une vue sur les passants. Elle retomberait dans ses humeurs noirs. Nos malades vont bien. L'amputé Opreșanu Vasile de même jusqu'à présent, le pauvre Crăciun n'a pas de successeur. Faire Dieu qu'il n'aurait pas! Avant hier je leur ai cueilli une grosse touffe de pelinița, une petite herbe qui sent bien, pour eux, mise sur tous leurs lits ou dans leur main. Un malade que je veillais un peu particulièrement, parce qu'à la suite de ses blessures et opérations il avait eu fièvre, puis anémie, un, dis-je, prend ma branche, la respire avec plaisir en disant qu'il voudrait s'il meurt, qu'on lui en apporte. «Taci băiete! îi dis-je. Nu vorbi de moarte, dar de viață, ești voinic, bea vin, mănîncă carne și în curînd te vei duce acasă».

Profit de sechestrarea mea ca să vă scriu.

Elena nu iese deloc din sala ei [indescifrabil] de la 8 dimineața la 7 seara, decît ca să mănînce cu mine o bucată de carne friptă sau fiartă de Anica, care ea însăși e, mare parte din timp, la spital. Ieri am făcut, cred, o bună achiziție. O franțuzoaică, conferențiară care m-a căutat la Craiova cînd am organizat o conferință în folosul spitalului Independenței, a îngrijit acolo de răniții noștri. Ea m-a scos aici din nou în lume, cred că miroase puțin a comunardă, și mi-a părut capabilă și activă. Chiar și Elena o apreciază. Aceasta din urmă e cu totul alta de cînd se află aici. Cîtă dreptate aveam să spun că asta o va întrema. Pare foarte fericită și tronează în sala ei cu o mîndrie amuzantă. Impune. Aveam multă nevoie de ea. Apoi, de cînd se află aici Vasile și mai ales în aceste două zile cînd am lipsit, urcă și coboară o scară execrabilă, face vizitele mele de dimineață și seară, vorbește răniților, dar pozează în aceea care ar vrea să depășească regulile! Astfel n-am mai văzut-o să arate așa de bine, de ani de zile! Și, evident, se complace în această postură. Vorbește totuși de întorcere, din cauza locuinței. Spune-i lui George să n-o ia departe, nici să n-o lipsească de supravegherea celor în trecere. Ar recădea în gîndurile ei negre. Bolnavii noștri merg bine. Chiar și, pînă în prezent, amputatul Opreșanu Vasile; sărmanul Crăciun n-are urmaș. Dea Domnul să nu aibă! Alaltăieri le-am cules o tufă mare de peliniță, o iarbă mică, plăcut mirositoare pentru ei, pusă pe toate paturile sau în mîna lor. Un bolnav pe care-l supravegheam mai cu osebie, fiindcă în urma rănilor sale și a operațiilor avusese febră, apoi anemie, unul zic, îmi ia ramura, o miroase cu plăcere, spunînd că ar vrea să i se aducă din aceasta dacă moare. «Taci băiete! îi spun. Nu vorbi de moarte, ci de viață. Ești voinic, bea vin, mănîncă carne și în curînd te vei duce acasă».

⁷ Elena Cantacuzino

Stimatul meu domn !

Tertați-mă că vă scriu aceste rinduri numai cu creionul, aici însă ne lipsește orice fel de confort și uneltele de scris nu sunt potrivite pentru compunerea scrisorilor în forma obișnuită.

Locuiesc într-un bordei fărânesc săpat adinec în pământ, și un mic orificiu, prin care deabia se poate băga capul, luminează încăperea care aproape că nu poate fi numită cameră și care nu are podea. La început am avut o locuință mai bună, pe care am cedat-o însă cu multă bucurie țărului Alexandru. Îl văd pe acesta aproape zilnic și între noi s-au stabilit cele mai prietenești raporturi. El își amintește permanent și cu recunoștință că eu împreună cu armata mea am trecut Dunărea și am ajuns la Plevna la timpul potrivit, într-un moment extrem de critic, când lucrurile stăteau foarte rău. În această situație gravă mi-a fost dată comanda asupra armatei de vest (trupele ruso-române) și cu toate că situația mi se părea puțin favorabilă, am considerat de datoria mea să primesc aceasta.

La 21 august stil vechi, am sosit în cartierul meu general Parodin, care cu o zi mai înainte era cît pe ce să fie luat de turci, dacă armata română nu ar fi trecut peste Dunăre, în spatele lor, și nu l-ar fi constrins prin aceasta pe inamic să se retragă către Plevna. La 23 august, stil vechi, trebuia să începă atacul general împotriva lui Osman, la care atac m-am opus, deoarece am considerat că numărul trupelor este prea redus. Din păcate, n-am putut obține decît o aminare pînă la 30 august, iar întăririle cerute nu au sosit pînă atunci. În seara zilei de 30, la orele 5, a început atacul din toate părțile, excep-tînd flancul stîng, unde Skoboleff luase cîteva coline, și

Beppo voia să scap de resbel. Acum că a sosit rîndul batalionului nostru de a se bate, voia să trec în al II-lea, care nu mai poate să se lupte.*

Credea că voi primi a fi caraghios. Voi vorbi mai pe larg cînd voi avea timp. Te rog trimite-mi un pantalon de vîntor, cît se poate mai curînd. Ai primit epistola no. 30?

Horia e bine, l-am văzut alaltăieri și Lambru azi.

VINTILĂ

După ce a venit Beppo a mă face ridicul, spre a scăpa am lăsat a se trece Lambru în al II-lea. Te roagă eu și el să faci pe Beppo să vadă că mutat va deveni cu drept batjocora lumii.

Fă ce poți ca să nu-l mute. Eu de aș fi fost mutat, spre a nu fi de ris, m-aș fi împușcat pe loc. Înțeleg deci pe Lambru. Fă ce poți ca să revoace Beppo ordinul de mutare.

Scrie tatii să-mi trimită un pantalon.

Trimite-mi un geamantan mic, format ca al meu cu două despărțiri, căci, s-a rupt cu totul și nu mai am unde pune rufe. Să fie ceva mai

* Sînt numeroase mărturiile care vorbesc despre acțiunile ostașilor români din timpul Războiului de independență. Toate reliefează eroismul deosebit în luptele ce au dus la înfrîngerea trupelor turce și la obținerea neahtării.

Alături prezintă cititorilor fragmente dintr-o scrisoare înedită care are calitatea de a fi redactată în toată luptelor, de la cartierul general Parodin, iar cel ce a scris-o a fost nu numai martor ocular al evenimentelor, dar a luat parte efectiv, prin calitatea sa, la desfășurarea operațiilor militare. Facem precizarea că este vorba de o copie a scrisorii lui Carol I către Felix Bamberg, redactată în limba germană și tradusă de noi, scrisoare aflată la Biblioteca Academiei R. S. R., ms. cota

7 (1-2) și
 DCCCLVIII

52(6)
 CCXXV VIII

Adelia PERJU

Il a le mal du pays. Il se voit soigné au moral et au physique et hier il chantait.

Hier 2 officiers sont partis.

Beppo vient de me faire une visite chez moi. Il avait appris que j'étais malade. J'ai loué à raison de 35 francs p[ou]r 8 mois une maison de 6 chambres.

Là avec des matelas de paille, des caisses p[ou]r tables et fauteuils, nous logerons, Hélène, m[ada]me Campineano et moi, la française et lorsqu'elles viendront, Biche et m[ada]me Handoca, je crois. Nous allons faire la popota. Cela nous viendra à très peu de chose chacun. Mais il fait froid, et il pleut toujours, et depuis que je suis seule et casernée je suis toute bas. J'ai reçu la caisse de Craiova, une de C. Racovița, de Pitești et 3 de toi contenant ligne et charpie, un sac oreillers et c'est tout.

I-e dor de casă. Se văzu îngrijit din punct de vedere moral și fizic și ieri cînta.

Ieri au plecat doi ofițeri.

Beppo tocmai mi-a făcut o vizită la mine acasă. A aflat că eram bolnavă. Am închiriat, cu 35 de lei pe 3 luni, o locuință cu 6 camere.

Acolo, cu saltele de paie, cu lăzi în loc de mese și fotolii, locuim, Elena, doamna Cîmpineanu și cu mine, franțuzaica și cînd vor veni, Biche și, cred, doamna Handoca. Ne vom organiza popota, ceea ce ne va reveni foarte puțin de fiecare. Dar se face frig, plouă mereu și de cînd sînt singură și încazarmă mă simt foarte prost. Am primit lada de la Craiova, una de la C. Racovița din Pitești și 3 de la tine, conținînd lenjerie și scamă, un sac de perne și asta e tot.

mare ca al meu și solid. 3 sau 4 coți de mușama. 2 saci de măgar de poți găsi.

Dinu trimite 20 de fr[anci] pentru a-i trimite 4 cămăși de pinză, care să se încheie cu nasturi.

XXIII

26 sept[embrie]/6 oct[ombrie 18]77

Între Plevna și Grivița

La divizia IV, Brigada 2

Batalion I vînători, Compania 4

Secția 5, Căpătaria 9

Căprar Vintilă Rosetti

Nu știu de ai primit epistola mea din 19 sept[embrie]. De ai primit-o, ai văzut cum petrec aci. De atunci pînă acuma nimic nu s-a schimbat.

M'emmerde^a din ce în ce mai mult, sufăr mai mult, dar aceasta nu e nimica pe lingă suferințele celorlalți soldați. Pe mine m-a făcut caporal. Singurul avantaj e că scap de a face sentinelă. Găloanele nu mă opresc de a vedea mii de oameni murind nu de gloanțe, ci de frig, de privațiuni. Uniforma n-a putut a mă face să pierd orice simțămînt de umanitate, găloanele nu vor izbuti a face mai mult ca uniforma. Voi rămîne om. Voi fi primul caporal care n-a pămuit un soldat, singurul care n-a înjurat pe nici unul. Trăiesc cu dînșii ca și mai înainte, sufăr cu dînșii degeaba, căci mare lucru nu vom face. Stăm aici de o lună și mai bine și suntem tot cum eram mai înainte. Singura deosebire este că eram mai numeroși. Acum din zi în zi ne împuținăm. Fiecare dată cînd mergem în avantposturi ne întorcem 2 sau 3 mai puțini și sute din cei întorși merg la spital. Peste puțin nu vom mai fi aci, îmbrăcați cum suntem e imposibil a suferi frigul, soldații nu mai pot, eu nu știu cît timp o voi duce.

atacul a fost respins; m-am dus călare din centru către flancul drept (românii) pentru a mă convinge dacă încă un atac asupra redutei Grivița poate fi întreprins. După ce-am dat ordinele pentru o ultimă încercare, a trebuit să mă îndepărtez, deoarece focul de artilerie al dușmanilor devenise atît de puternic încît părea o adevărată ploaie de grenade. La ora 7 am atins colinele, unde se aflau țarul Alexandru și marele duce Nicolae și unde atmosfera era destul de apăsătoare și, din nefericire, cu știrile mele nu am putut contribui la învierea ei. Seara, la ora 8, reduta Grivița a fost cucerită, situația rămînea însă în continuare foarte serioasă și ca atare am petrecut întreaga noapte pe cîmpul de luptă, care era acoperit cu mii de morți și răniți; artileria și focul de arme a durat toată noaptea și ploaia ne-a udat pînă la piele. În acel moment ne așteptam la o ofensivă din partea turcilor, care putea să fie extrem de periculoasă, deoarece rîndurile noastre erau rărîte și trupele total istovite. Cu teamă și îngrijorare așteptam dimineața următoare, cînd turcii atacară aripa noastră stîngă și cînd redutele cucerite de Skoboleff au fost recucerite. Toată luna septembrie am fost pe poziția de « qui vive » și așteptam zilnic un atac din partea turcilor, pe care cu slabele noastre puteri ce ne stăteau la dispoziție greu l-am fi putut respinge. Deabia la sfîrșitul lui octombrie au venit întăririle, mai întîi garda și apoi diviziile de grenadierii.

În ultimele zile ale lui octombrie, Plevna a fost ciuruită și 300 tunuri bombardau zilnic pozițiile turcești. Osman are însă o rezistență ce ne pune răbdarea la grea încercare și care trebuie admirată. După declarațiile dezertorilor, ar mai fi putut rezista încă trei săptămîni. Ne îndoin că va încerca o spargere a frontului, care în orice caz ar fi respinsă. După toate acestea se poate spune că zilele Plevnei sunt numărate.

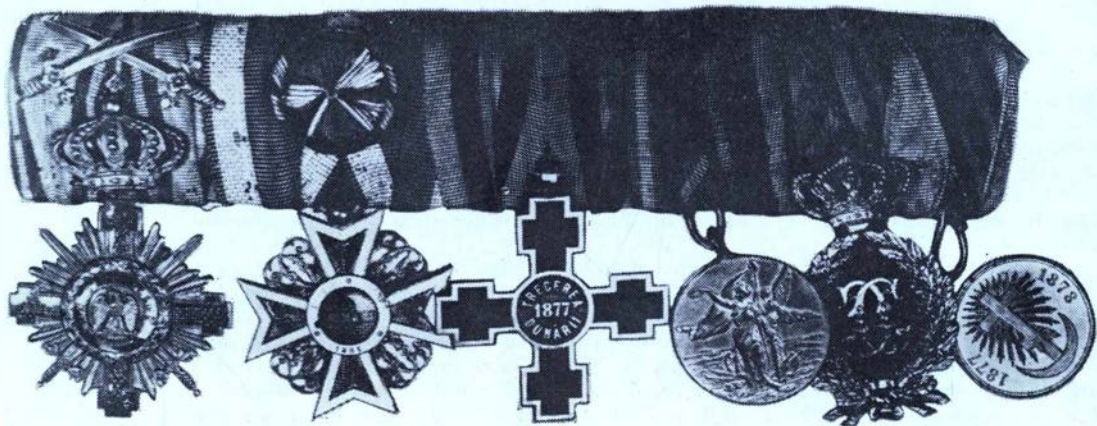
Parodin 8/20 dec[embrie] 1877

Marile evenimente de la Plevna au întrerupt pentru o vreme scrisoarea mea și de abia astăzi am un moment liber pentru a o putea încheia.

Plecarea mea de aici, pentru a mă reîntoarce pentru scurtă vreme la București, fusese stabilită pe astăzi, astăzi-noapte însă s-a iscat o îngrozitoare furtună de zăpadă care pe fiecare moment te făcea să nu te gîndești la vreo călătorie, în afară de aceasta, podul de peste Dunăre, de la Nicopole, a fost întrerupt. Cu mare îngrijorare mă gîndesc la trupele aflate în marș, o parte alor mei s-au îndreptat către Vidin. Operațiile în Balcani au fost serios îngreunate din pricina nămeților de zăpadă. Sint mîndru că rezistența noastră a fost răsplătită prin strălucita cucerire a Plevnei și că trupele române au participat tocmai la cele mai importante operațiuni ale acestei campanii, deoarece chiar viitoarele victorii se vor datoră căderii Plevnei...

XXIII. Vintilă Rosetti către Mircea Rosetti, B.A. R.S.R., ms. rom. 4773, ff. 61—68.

* Mă plictisesc cumplit

Zilele din urmă au fost din cele mai grele. Eu de 5 zile n-am izbutit a-mi usca cismele.

Ne scoală la 5 dimineața, se face apel și ne ține 4 sau 5 ore supt arme, apoi plecăm pentru 3 zile (72 de ore) în avantposturi în redută. Aci nu facem nimica. Când e timpul frumos merge, tragem cu pușca zi și noapte în vînt. Turcii fac asemeni. După ce s-a tras mii de focuri avem un mort sau un rănit la cap. Numărul lor n-a ajuns însă în batalionul nostru decît la 8. Noaptea uneori putem a ne odihni unu sau două ceasuri, cînd suntem însă în prima linie trebuie să stăm deștepți. Zi și noapte, cît a fost timpul frumos, merge, dar acum murim. La 24 sept[embrie] am intrat ca de obicei în paralelele redutei spre a sta 3 zile și trei nopți. Era foarte frig, ploua, soldații ajunseseră uzi. Spre seară apa pătrunsese pînă la piele, ploaia se amestecă cu zăpada, vîntul sufla tare, ploaia ca ghiață ne tăia fața și picioarele erau uzi, reci [*sic*!]. Sentinelele nu mai puteau sta în loc. Turcii trăgeau asupra noastră, noi mai răspundeam, un caporal din linie fu ucis, un soldat de la noi rănit. Frigul devenind din ce în ce mai mare, mai toți părăsiseră puștile. Eu mă pusei la un adăpost, dar apa mărindu-se în șanț fui silit a mă scula, spre a nu degera picioarele umblam mereu: pe la 2 ore noaptea nu mai puteam. Auzai numai gemete. Ploaia se prefăcu în zăpadă. Șanțurile unde ne aflam se umpluseră de apă. Soldații se rugau să vie un glonț să-i ia, un caporal de la noi fu ucis, cei care-l vedeau trecînd, ziceau numai: «lui nu[-i] mai e frig». Umblai toată noaptea avînd apa pînă la briu, ridicînd soldații ce stau culcați. Unii nu mai puteau umbla, picioarele degerase.

Ningea mereu. Spre a ne încălzi, ieșeam din șanț, luam zăpadă și ne frecam. Apoi reintram în apă, ne plimbam, fără a vedea la 2 pași. Ne opream din cînd în cînd spre a ne îndrepta spre partea unde auzeam un gemet, ridicăm pe cel culcat, îl sileam a umbla. Doi dorobanți au murit de frig, ei sunt în cămăși. Adevăr e că mantalele alor noștri sunt rupte cu totul, uinii au numa o jumătate de manta, alții niciuna.

Toți sufereau, nici unul n-avea curajul de a deschide gura spre a zice două vorbe. Toată ziua și noaptea nu puteai fuma mai deloc, țigări nu se putea face [*sic*!], mă căznii mult, însă nu putui fuma vro 2 pe cari ni le dete sergentul major, care avea țigări făcute.

Pe cînd frigul era mai mare și nu auzai decît gemete, mă apropiai de un soldat care era mort de frig. Nu putea vorbi, gemea numai. Trece un dorobanț care abia mai putea duce un gamion. Se văita și dinsul. Ajungînd în fața noastră zicea: «Mamă,

mamă, de ce m-ai făcut » și zice tremurînd: « Dacă-i plăcea să [...] ». Acestea zise reîn-
cepu a geme.

Spre ziua nu mai puteam, eram prăpădit de osteneală, căci 24 ore umblasem mereu.
De stai 5 minute în loc picioarele degerau.

Groaza ne lua gîndindu-ne că trebuie să mai stăm pe acel frig cu apă pînă la genunchi
în șanțuri încă 48 ore. Ce vom deveni? Nu voi putea umbla 72 ore fără o secundă
de odihnă. Soldații erau mai morți, nici unul nu mai putea ține arma. Maiorul se
duse la Brigadă spre a raporta. Ni se trimise schimb. Cei ce veniseră în locul nostru
erau uzi deja, petrecuseră deja 72 ore în apă. 24 ore de odihnă nu fusese destul
spre a-i usca.

Noi intrarăm în bivouac. Soldații n-aveau cu ce se primeni, se culcară uzi. Eu mă
pusei în pielea goală, pusei 2 flanele și 2 perechi izmene. Arunca cismele, de atunci pînă
azi stau astfel, mă arunca în cort și fără a mai minca mă culcai.

A doua zi trebui să plecăm din nou. Toți ofițerii erau bolnavi. Soldații cari aveau
picioarele cu totul degerate se trimiseră la ambulanță. Cei cari mai puteau să se tîrască
fură siliți a reintra în apă. La ieșire erau mai morți. Unii umblau, alții erau duși de 2
inși, alții în spinare. După fiecare zi de avantposturi sute merg la spital, nu pot zice
cîți sunt bolnavi.

Azi compania 3-a trebuia a merge în fort, *abia putu*, ne ceru 40 oameni, căci au rămas
prea puțini. Numai ieri, dintr-o singură companie s-a trimis 30 de soldați la ambulanță.
Poți bine a-ți inchipui cîți sunt bolnavi. Eu 2 zile am avut picioarele nesimțitoare, nu
puteam să le mișc, acum circulațiunea a început a se restabili, însă urdinarea n-am putut
să fac încă să înceteze. La 3 [...] pe cîmp, unul e cu singe, toate sunt urdinare. 3 sol-
dați dispăruseră din fort, se credea că au dezertat. Eri trimițîndu-se la paie, unul fu
găsit pe cîmp, era mai mort, nu putea umbla, se trimise un brancard spre a-l aduce.
Peste cîteva zile vom rămîne 4 sau 6 în batalion. Mine trebuie să intru în fort, nu
știu ce să pun pe mine, totul e ud. Am o flanelă uscată, dar de o pun ce voi face
cînd mă voi întoarce.

§

§(traducere)

Mardi

Marți

Reçu cette lettre hier, et hier, d'un officier qui
les avait vus la vieille, apris qu'ils étaient alors
bien. Dinou et Lambru aussi. Moi je suis toujours
de même et souffre de cette inaction lorsqu'il y a
tout à faire. Pas de cuisinier, ni domestiques, ni
Biche, ni papuci, scufe ou lin. Je suppose que
cela a dû aller aux autres hôpitaux comme on
fait des caisses de notre 1er envoie et a dû dire
qu'il a fallu payer 2 ou 300 fr[ancs] p[our] les
avoir.

Le temps est exécrable.

Pauvre Biche! Si elle est en route, il faudra 3
jours p[our] venir.

Je vous embrasse tendrement et au revoir
cu bine.

Am primit această scrisoare ieri și ieri am aflat
de la un ofițer care-i văzuse în ajun că atunci
erau bine. Dinu și Lambru de asemenea. În ce
mă privește sînt mereu tot așa și sufăr de această
inacțiune cînd totul e de făcut. Nici bucătar,
nici servitori, nici Biche, nici papuci, scufe sau
în. Presupun că acesta a trebuit să meargă la
alte spitale, cum s-a făcut cu lăzile din primul
nostru transport și a trebuit să spună că a fost
nevoit să plătească 2 sau 300 de lei pentru a le
avea.

Vremea e execrabilă.

Sărmana Biche! Dacă se află pe drum, îi vor
trebui 3 zile ca să vină.

Vă îmbrățișez cu dragoste și la revedere *cu bine*.

Ș. Maria Rosetti
cître C. A. Rosetti
și Mircea Rosetti,
B. C. S. coresp.
1962/73.

Grand désordre quant aux journaux. Il y a 4
jours que j'ai reçu le 8, hier le 7, avant le 10
et pas de 9.

Mare dezordine în ce privește ziarele. Sînt
4 zile de cînd am primit pe cel din ziua de 8, ieri pe
cel din 7, alaltăieri pe cel din 10 și nici unul din 9.

Ce faceți cu cărțile din [*indescifrabil*]. Grecul va pleca și nu vom mai avea cum să le luăm.

Cînd vezi ceva care mă poate interesa în ziare străine, trimite-mi-l.

29 sept[embrie] 1877

*

Primit [*indescifrabil*] tatii. Mii de mulțumiri. N-am intrat în fort azi căci batalionul este trimis a săpa șanțuri. Mă odihnesc.

Sum mai bine.

VINTILĂ

T

REDACȚIUNEA ZIARULUI

București, Vineri 12/30 sep[tembrie] 1877

„ROMÂNULU“

Iubite Vintilă,

Zilele acestea ai fost oarecum la ordinea zilei:

I „*Resboiul*“ a publicat că ești cu Horia la intențența din Craiova.

II „*Timpul*“ a reprodus aceste linii.

III „*Românulă*“ le-a desmințit indirect.

IV „*Orient*“ a vorbit de tine într-o corespondență a lui Ciurcu ⁹, în care te lauda.

V „*Românulă*“ a publicat o scrisoare a lui Ciurcu unde se desmințea infamiile „*Resboiului*“.

VI „*Timpul*“ a publicat din nou că nu ești la Plevna decît de cîteva zile.

VII „*Resboiul*“ a anunțat că ești rănit și c-a fost rău informat cînd a spus că ești la Craiova.

VIII „*Telegrafula*“ publică o desmințire a tuturor acestor infamii pe pagina I, cu care restabilește adevărul.

Vezi că tot infami sînt ciocoi și că tot astfel vor fi în veci.

De două zile s-a luat la redacțiunea „*Românulă*“ Dămé (F) ¹⁰. Dacă îi se va da libertate, va face cred „*Românulă*“ mai interesant, căci astăzi chiar a adus o mulțime de fapte diverse, știri d-ale zilei etc., etc.

*

P-aci nimica nou, de nu, și-aceasta nu este nou, că lumea este tare nemulțumită [de guver]nul ¹¹ actual.

În Franța, lumea nu se ocupă decît de alegeri. Cred că vor fi republicane. Dar nu știu de se va spune Mac Mahon ¹².

Lui Gambetta îi se face un nou proces. Aceasta-l va redica mult și va recîștiga o parte din ceea ce a pierdut. Are noroc, atît pot zice.

În Italia lucrurile merg tot ca în timpul cînd eram acolo. Văd că „*Il Dovere*“ atacă tare guvernul, dar nu va putea face nimica, căci Camera actuală este la ordinele lui.

*

Vasile Lambru este tot aci.

*

Costin, fratele, pleacă zilele acestea, la al 6-lea de curcani ca sergent major.

[Nihil]iștii ¹³, după cum văd, se agită tare în [R]usia.

Nu știu dacă a reapărut les „*Droits de l'Homme*“, cred că nu, căci nu am văzut prin ziare că au fost din nou condamnați.

Scrie-mi dacă ai primit „*La Plèbe*“ și nominațiunea ta de socio-corespondele dell'Academia Filo-sofico-Cristi[an]a din Rosette. Am răspuns pentru amindoi spunînd că ești tot la Plevna etc.

Dacă poți a-mi scrie mai des fă-o, căci scrisorile tale ne fac un mare bine. Scrie-ne de ai trebuință de hîrtie, cerneală sau de altceva.

De poți pune o manta de ploaie, scrie-ne ca să-ți trimitem una. Mănuși de iarnă-ți trimitem o pereche veche, cismele și pălăria am trimis-o. Pană n-am luat, nici nu cred să ai trebuință de ea.

Îmbrățișeri multe lui Lambru și Grant.

La revedere,

M. C. ROSETTI

Tata și eu suntem bine.

P. S. Telegrafiază de ai voie a purta manta de ploaie ca să-ți trimitem una.

⁹ Gazetar transilvănean, stabilit în 1876 la București, redactor la „*Românulă*“. A întemeiat cotidianul „*L'Orient*“, care își schimbă în 1879 titlul în „*L'Independance Roumaine*“.

¹⁰ Ziarist de origine franceză, fost participant la Comuna din Paris.

¹¹ Textul deteriorat.

¹² Președinte al Republicii Franceze (1873—1879).

¹³ Textul deteriorat.

3/15 octombrie [18]77

Între Grivița, Plevna și Verbiția la
Divizia IV, Batalionul I de vânători, compania 4

Am văzut azi mulți ofițeri superiori. Pe fiecare minut trece o ființă cu multe fire de aur pe mină, cu una sau două decorațiuni pe pept, urmată de 3, 4 sau 5 călărași, roșiori, jandarmi călări. De citva timp aceste lighioni nu se mai vedeau pe aci. Eri, începură a apare, azi sunt mai numeroși. Acestea zise, sum sigur că știi că sum sănătos, că timpul s-a îndreptat, că soarele strălucește, că tunul tace. Nu sum în pericol.

Ce frumoase uniforme au! frumoși cai! Știu să călărească.

De ce oare nu făceau plimbări de astea pe cind eram în redută. Au venit să cerceteze cum se află oștirea, de suferă, de sunt bolnavi. Dacă doreau să aibă aceste informațiuni, trebuia să vie în redută, pe cind ninge, aveam apa până la briu, ploaie neconținută, noroi până peste cisme, ploaie de obuze și de gloanțe. Pe cind tremuram de frig, eram uzi până la oase, zi și noapte în picioare, umblind mereu spre a nu ne degera picioarele, atunci n-am văzut un singur, nici unu măcar din ofițerii din stat major.

De ar fi ieșit din bordeiul lor, de lângă for, citeva minute numai, ar fi putut vedea ce este un picior degerat, ce este un soldat cu noroi până la git care a dormit pe zăpadă, pe cind ninge, ploua, ar fi văzut ce este soldatul nedormit, ce poate suferi Soldatul Român, care este om din Popor. Ar fi putut ști cit se trimite pe fiecare zi în ambulanțe, citi sunt fără cisme, căci piciorul umflându-se au fost siliți, spre a le scoate, a tăia carămbul și cisma în 2 părți egale, cum umblă unii susținuți de alți doi. Ar fi putut atunci avea o idee de ce este o campanie.

XXIV. Vintilă Rosetti către Mircea Rosetti B. A. - R. S. R. ms. rom. 4773, ff. 75-76; 4774, ff. 1-2.

T

Dinanche 18/30 sep[tembrie 18]77

T(traducere)

Duminică 18/30 sep[tembrie 18]77

Mon Rose

Je ne sais rien des garçons depuis 2 jours et même lorsque je t'ai télégraphié avant hier, je ne savais que par Carada et Davila qu'ils étaient bien. L'un et l'autre ne pouvaient rien savoir quant à V[intilă], car il était dans les tranchées depuis le 14. Dav[ila] s'était donc trompé. Et mes alarmes recommencent. Hier un soldat venu de là m'a dit que le 1er était à Grivița, dans les forts, que dans la nuit on s'attendait à une grande attaque. Vers le jour j'ai entendu le canon. Ce matin la mère Pappassoglu m'a dit tout Tournou parlait d'une grande affaire... et je n'ai pas un mot et suis forcée de rester dans ma chambre à cause de cette irritation. On m'a dit que je cours risquer de la faire dégénérer en maladie grave si je vais à l'hôpital.

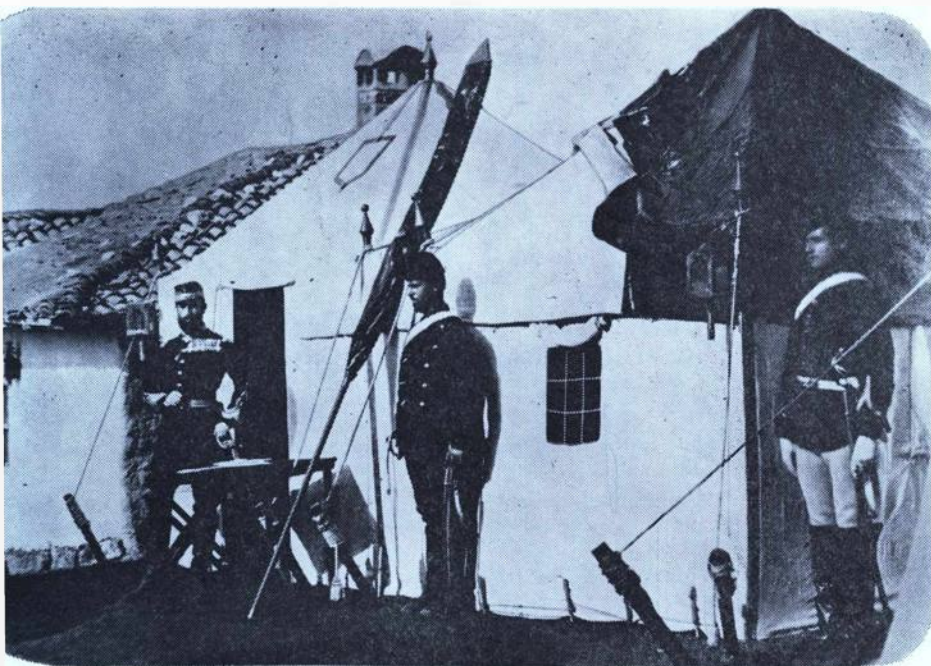
Je ne t'envoierai peut-être pas cette lettre aujourd'hui et en l'envoyant plus tard, grâce aux irrégularités de la poste, tu ne l'auras qu'après avoir reçu des nouvelles télégraphiques dès que je saurai quelque chose.

Rose al meu,

Nu știu nimic de băieții de 2 zile și chiar alaltăieri, cind ți-am telegrafiat, nu știam decit prin Carada și Davila că erau bine. Nici unul, nici celălalt nu puteau ști nimic în ce-l privește pe Vintilă, fiindcă se afla în tranșee din ziua de 14. Așadar, Davila se înșelase. Și temerile mele reîncep. Ieri un soldat venit de acolo mi-a spus că Batalionul I era la Grivița, în forturi, că la noapte se aștepta la un atac puternic. Spre ziuă am auzit tunul. Azi dimineată mama Papazoglu mi-a spus că întreg orașul Turnu vorbea de o luptă mare... și n-am primit un cuvânt și sînt silită să rămîn în camera mea din pricina acestei iritații. Mi s-a spus că risc să o fac să degenereze în boală gravă dacă merg la spital.

Nu-ți voi trimite poate această scrisoare astăzi și trimițînd-o mai tirziu, datorită neregularităților poștei, n-o vei avea decit după ce vei fi primit noutăți telegrafice de îndată ce voi ști ceva.

T. Maria Rosetti către C. A. Rosetti, B. C. S., coresp. 1975/1.

Una din reședințele comandantului trupelor românești în timpul războiului din 1877.

2 ore $\frac{1}{2}$

Inspekția s-a amînat pe mine dimineața, înainte de a intra în *parapet*. Oamenii s-au trimis la spălat. Am dat ceva rufe la un soldat și eu am rămas aci. Sper că nu voi mai fi întrerupt. Horia a fost ieri pe aci. Mi-a adus niște provizii de la mama, o scrisoare de la tine și „*Plêbe*“. Cu ce plăcere o citii. Seara, culcîndu-mă, închisei bine cortul, luai baioneta puștii mele, pusei într-însa un muc de luminare, și pe cînd flacăra, suflată de vînt, tremura, căutam a mai găsi ceva care nu cetisem, reciteam ce mai cetisem, luai apoi scrisoarea ta și o recitii, reluai „*Plêbe*“-a. Dar mucul de luminare era spre sfîrșit, spermanțet nu mai era, căzu jos, aprinse paia pe care eram, suflai și rămăsei deodată în întunec. Urmăi a mă gîndi la voi, la Italia, la Francia, căci adormii tîrziu. Găsisem peste zi o bucată dintr-un ziar francez în care [era] învîlit ceva ce mi se trimise. O luai și citii. Ce plăcere simții, deși era o foaie reacționară, „*Le Temps*“, cred. Eram ostent și nu puteam dormi, mai toată ziua lucrai spre a freca pușca, ranița, unge cismele, scutura haina, mantaua etc. pentru inspekție. Cu toate acestea nu puteam dormi. Închisei ochii foarte tîrziu și spre ziuă eram în picioare.

Văzînd soarele că răsare resimții o mare plăcere. Auzii soldați cîntînd. Cit au trebuit să sufere zilele astea. De zece zile încetaseră a cînta. Cîtă plăcere simții auzindu-i din nou cîntînd.

Mă dezbrăcai (căci noi aci dimineața ne dezbrăcăm, în loc d-a ne îmbrăca, dormim cu tot ce aveam pe noi), mă primenii, scosei cismele și mă aruncaii din nou pe paie, deschiat la haine și cu picioarele goale, pe cînd Dinu aprindea focul spre a face o ciocolată (ne plătim acest lux în zilele în cari rămînem la corturi).

Avînd ocaziunea a o espedui termin

CAIETE DE CREAȚIE

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

O VIZIUNE ASUPRA FIZICII(III)

TEXTELE PE CARE LE PUBLICĂM, CONTINUTĂ partea de fizică din mss. 2270. Problema care stă în centrul atenției lui Eminescu este teoria mecanică a căldurii. Capitolele care tratează despre magnetism și electricitate au caracterul unor preliminarii menite să ușureze înțelegerea legăturii dintre căldură și alte forme ale energiei. Ca și în fragmentele prezentate anterior, poetul exprimă adevăruri științifice în formă literară, cu numeroase exemplificări din viața obișnuită. Foarte sugestivă este analiza detaliată pe care o face poetul celor două feluri de electricitate, ca și explicarea intuitivă a mărimilor opuse (ff. 37, 38).

Unele expuneri, cum sînt cele referitoare la imposibilitatea separării polilor magnetici (ff. 2, 3),

magnetismul molecular (f. 2), spectrul liniilor de cîmp magnetic (f. 33), legea lui Coulomb (ff. 33, 50), electroscopul (f. 47), viteza propagării electricității egală cu viteza luminii (f. 52) sînt prezentate și astăzi în mod asemănător.

Însemnările lui Eminescu cuprind, pe lângă principii bine structurate, și descrieri de experiențe. Aceasta arată că el avea clară importanța experimentului pentru însușirea unei părți atât de dificile a fizicii cum este electromagnetismul.

Mss. 2270 mai cuprinde chestiuni de matematică și biologie, pe care le vom prezenta ulterior.

Problemele de fizică se continuă în caietul *Fizigrafie II* (mss. 2267).

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

[f. 2] Dacă rupem o vargă magnetică drept în două, fiecare din cele două fragmente e un magnet deplin cu două poluri eteronome, căci la locul în care s-a operat ruperea se nasc două poluri nouă, din cari fiecare eteronom cu polul deja existent al fragmentului; și oricît am continua această împărțire, pînă și cel mai mic fragment de magnet e iarăși un magnet complet. Această atitudine ne conduce la supozițiunea că pînă și cea mai mică parte sau molecula unui magnet e deja un magnet cu două poluri opuse, este un așa numit *magnet molecular*. Această ipoteză nu stă în ¹ o contradicție cu faptul ², că efectul magnetului nu se manifestă decît la capetele vergei magnetice, ci din contra ne dă o explicație suficientă a acestui fapt. Dacă, pentru a simplifica explicarea ne închipuim o vîrguță magnetică subțire, care se compune dintr-un singur șir de magneti moleculari, ale căror poluri omonime sînt toate în una și aceeași direcție [f. 3] pretutindeni, de-a lungul vîrguței se vor întîlni două poluri opuse ai magnetilor moleculari învecinați, a căror efect atrăgător și respingător se neutralizează reciproc în afară și numai la două capete ale vergei polurile libere ale moleculelor extreme vor rămînea active.

¹ cuprinde, tăiat; scris deasupra: stă în

² în contra faptului, tăiat; scris în continuare: cu faptul

Dacă apropiem polul de nord al unui magnet de-o bucată de fier moale, aceasta se prefăce numai de cît într-un magnet, căpătînd la partea de unire cu magnetul un pol de sud, la cea opusă unul de nord și poate astfel atrage și purta o a doua, o a treia bucăciță de fier și așa mai departe. Tocmai pentru că fierul devine magnetic sub influența unui magnet, care întoarce polului magnetic apropiat polul eteronom, el e atras de magnet. Magnetismul fierului moale dispăre numai de cît și bucățile de fier, atrase de el, cad la pămînt, cînd depărtăm polul magnetic cel apropiat de el; sau într-un cuvînt, îndată ce dispăre puterea magnetizatoare. Altfel stă lucrul cu oțelul; el nu se magnetizează atît de lesne ca fierul moale; dar, dacă prin³ influență mai îndelungată a unui magnet, a devenit magnetic, el și rămîne magnetic, chiar deslipindu-l de cel de-nțiu. Puterea cu care oțelul rezistă magnetizării și care-l împiedică de a pierde magnetismul odată cîștigat, se numește *putere coercitivă*.

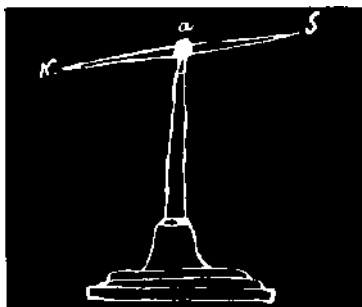
Pentru a explica aceste fenomene ale magnetizării, admitem că în fiecare bucată de fier ori de oțel consistă deja magnetice moleculare în ființă, dar cari sunt așezate așa de fără de regulă, încît în orice direcție se-ndreaptă și polurile lor de nord și cele de sud, neutralizînd astfel reciproc influența lor atractivă sau respingătoare. [f. 4] La apropierea însă a unui pol magnetic toate magneticele moleculare se-nvîrt⁴ astfel, încît întorc polurile lor eteronome polului magnetic apropiat și prin aceasta bucata de fier sau de magnet devine magnetică. Pe cînd în oțel moleculele⁵ opun o rezistență mare învîrtirii (puterea coercitivă), dar pe de altă parte și stăruiesc cu aceeași îndărătnicie în noua lor poziție, moleculele fierului, îndată ce-au încetat puterea magnetizatoare, se re-ntorc tot atît de lesne în poziția ce-o avuseră înainte și pe care o părăsiseră cît timp au fost magnetizate.

Orice bucată de fier sau de oțel se poate magnetiza numai pin-la un grad oarecare, pin-la gradul de *saturare*, pe care-o ajungem atunci cînd am obținut întoarcerea tuturor magnetelor moleculare.

Cele mai obicinuie forme ale magnetului de oțel sunt:

varga magnetică dreaptă;

acul magnetic, o subțire vîrguță magnetică, care în genere are forma unui romb

întins în lung iar la mijloc are un degetăraș de nichel sau de oțel, scobit înlăuntru, încît se poate așeza și învîrti lesne într-un vîrf de oțel⁶;

a) degetărașul

b) vîrf de oțel

N-S) vîrguța magnetică

[f. 5] magnetul în forma potcoavei⁷.

Prin deosebite împrejurări un magnet poate pierde din ce în ce puterea lui. Pentru a opri această pierdere se-ntrebuințează așa numitele *armături*; cu acest nume însemnăm bucăți de fier moale, pe care le aducem în atingere cu magnetul, pentru a-l

³ printr-o, tăiat; scris deasupra: *prin*

⁴ ntorc, tăiat; scris deasupra *nvîrt*

⁵ două cuvinte șterse: *rezistă învîrtirii*

⁶ vîrf de oțel, tăiat; *tr-un vîrf de oțel*, scris deasupra. Desenul care urmează este colorat; a) degetărașul (creion roșu); b) vîrf de oțel (creion verde); N-S) vîrguța magnetică (creion albastru)

⁷ ale cărui poluri stau lingă olaltă, pentru a le lăsa să lucreze în același timp, text tăiat

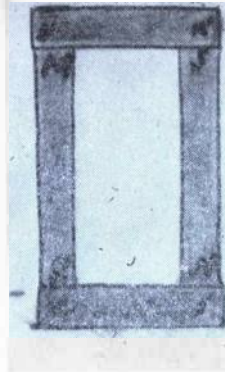
menține în activitate prin exercitarea lui asupra fierului moale sau prin descompunerea magnetică pe care el o produce în fier. Pentru a arma bețe de magnet procedăm în modul următor: Punem două bețe de magnet, egale de lungi, paralel lângă olaltă, așa că polul de nord al unuia să fie îndreptat polului de sud al celui de-al doilea, apoi așezăm de-a curmezișul amândor capetelor două bucăți de fier ns și n's' așa încît prin ele să se închidă paralelogramul. Fiecare din aceste bucăți de fier devine firește și el un magnet care, exercită asupra bețelor de magnet NS și N'S' o reacție astfel încît la capetele corespunzătoare se escită și se fixează magnetismul corespunzător.

[f. 6] Un magnet în formă de potcoavă consistă din mai multe plăci de oțel ⁸ încovoiate în formă de potcoavă, puse una pe alta. Două șuruburi le țin la un loc. Înainte de a le pune însă peste olaltă fiecare din plăci se magnetizează aparte și pentru sine. Întregul magnet se atîrnă apoi de-un cîrlig. Ancora făcută dintr-o placă de fier moale formează armătura. Bucata de fier, *ancora* sau *armătura* care e pusă de-a curmezișul, devine și ea magnet, și stă lipită de polii magnetului-potcoavă cu polii ei eteronomi. Pentru că la formarea polului de sud al ancorei nu contribuie numai polul de nord al magnetului ci și polului de sud, magnetizarea ancorei e cu mult mai tare, decît dacă s-ar fi făcut numai c-un singur pol al magnetului. Fiindcă fiecare pol al ancorei se silește nu numai de-a menține moleculele magnetice în direcția în care au apucat, ci de a le îndrepta și pe cele ce sunt încă în dezordine în aceeași direcție, ancora are efectul nu numai de a împiedeca o slăbire a magnetului ci din contra de a provoca din ce în ce întărirea lui, dacă acesta nu este încă saturat. Magnete mai mari, pentru a se putea strămagnetiza mai bine, se construiesc din mai multe lamele ⁹ de oțel în formă de potcoavă, cari se pun peste olaltă cu polurile omonime și se șurubuesc la un loc; un asemenea magnet compus se numește *magazin magnetic*.

Puterea de purtare a unui magnet, pe care-o încercăm încercînd ancora cu greutate, nu crește de loc în proporție cu masa ¹⁰ lui, ci cu mult mai încet. Pe cînd un magnet [f. 7] de-o greutate de 60 de grame poate purta de 25 de ori atîta cît cîntărește el însuși, unul de 50 chilograme abia va purta de 3 ori cît cîntărește el, iar unul de 100 kg abia va purta un obiect egal cu greutatea lui proprie ¹¹.

[f. 15] Din cauza marei puteri coercitive a oțelului nu e de ajuns ca să atingi oțelul c-un magnet pentru ca el să devie magnetic, ci trebuie să-l netezi de mai multe ori. Începi de la mijlocul vergei de oțel și treci de 10—20 cu o jumătate a vergei peste polul de nord al unui magnet puternic, asemenea cu cealaltă jumătate peste polul de sud al aceluiaș magnet; partea oțelului netezită cu polul de nord capătă un pol de sud, cea netezită cu polul de sud un pol de nord. Diferitele metode de netezire care se aflaseră pentru a magnetiza oțelul pînă la saturare au pierdut mult din importanța lor de la descoperirea electromagnetismului încoace, prin carele dispunem de puteri magnetizabile mult mai considerabile.

Dacă în oare care depărtare de acul magnetic, care și-a luat o poziție dictată de influența pămîntului vom atîrna o vargă magnetică, atunci varga se va așeza paralel cu acul, și amîndouă se vor îndrepta spre nord cu polurile lor de nord. Dacă ¹² detur-năm acul într-o parte și apoi-i dăm drumul, el își reia poziția. Dar dacă lăsăm varga magnetică încet-încet în jos, vom observa că la o distanță ¹³ oarecare a vergii deasupra

N'S') bețe de magnet
S N)
s' n')
ns) bucățile de fier

⁸ în toc, tăiat. Desenul de pe foaia precedentă este colorat cu creion albastru și roșu.

⁹ lamelle (lect. aprox.)

¹⁰ scris cu s dublu

¹¹ urmează un text de matematică

¹² cuvinte șterse

¹³ înălțime, tăiat; scris deasupra distanță

acului, acul pierde tendința de-a se mai întoarce în poziția lui dacă-l deturnăm. Dacă plecăm varga magnetică și mai jos, acul își va întoarce poziția [f. 16] și arată cu polul lui de sud spre nord.

Din această încercare rezultă că influența pământului asupra acului se paralizează printr-un magnet adus în oare care apropiere.

Dacă, după ce-am ajuns aci, apropiem de ac din josul lui o vargă a cărui pol de sud e îndreptat spre nord, atunci observăm că acul recâștigă tendința de-a se-ntoarce cu polul de nord spre nord și că această tendință e, la oare care depărtare de a vergei, tot atât de mare ca și când nu s-ar exercita decât numai influența pământului.

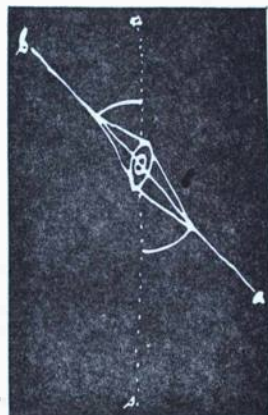
Din asta rezultă că pământul are o influență ca și magnetul a cărui pol de nord e îndreptat spre sud și că el însuși e un *mare magnet* ale cărui poluri însă sunt atât de depărtate de magneturile cu cari facem experimentul, încât puterile exercitate de unul din ele asupra polurilor unui ac magnetic sunt egale între sine și opuse între olaltă, și nu pot să ne dea o mișcare progresivă a acului magnetic către polul magnetic al pământului, ci pot să facă numai ca acul să ia o direcție determinată.

[f. 17] Un ac magnetic care, prin operația de mai sus, adică prin apropierea unui magnet cu polurile în aceeași direcție, au fost sustras de la influența pământului, încât putem să-i dăm acum orice poziție voim, se numește «astatic» — fără tendință determinată. Același succes obținem, dacă înțepim una peste alta două ace magnetice de aceeași mărime, încât polurile eteronome să stea peste olaltă. E o pereche *astatică* de ace.

Direcția ab în care se află un ac magnetic ce se poate învîrți pe un plan orizontal ne dă meridianul magnetic al locului de observație. Direcția ab divergează precum am zis de linia exactă de ¹⁴ sud nord (SN) sau de meridianul geografic.

Unghiul, pe care o direcție-l formează întretăind pe cealaltă se numește devierea sau declinațiunea magnetică. Această deviere are valori deosebite la locuri deosebite ale suprafeței pământului și se numește *răsăriteană* sau *apuseană* după cum capătul de nord al acului declină spre răsărit sau spre apus. În Germania declinațiunea e apuseană, în Berlin de $11\frac{1}{2}^{\circ}$, cu o diminuțiune normală de 9,6

minute. Un conspect asupra raporturilor declinațiunii magnetice ne dă *charta de declinațiune*, pe care toate locurile c-o declinațiune egală sunt legate între olaltă ¹⁵ prin linii curbe; liniile c-o declinațiune egală se numesc *isogoni*. Toți isogonii [f. 18] convergează în două puncte, din care unul se află în marea de gheață a Americii de nord în apropiere de insulele *Meeville*, cellalt în marea de gheață a sudului, mai spre sud de Noua Olandă și care sunt a se privi ca polurile magnetice ale pământului. O linie fără declinație adică una în care ¹⁶ acul arată exact la nord taie vârful răsăritean al Brasilei, aleargă spre răsărit de India occidentală în Oceanul Atlantic, pentru ca să intre în America de Nord ¹⁷ în apropiere de Philadelphia ¹⁸ și a trece prin Hudsonsbai. Apoi trece prin polul magnetic de nord al pământului, prin Marea Albă și cea Caspică, trece prin Oceanul indic, se-ndreaptă spre Noua Olandă pentru a se reîntoarce în sine însăși prin polul magnetic de sud al pământului. Pe oceanul Atlantic în Europa și în Africa, declinațiunea e apuseană, pe cealaltă parte a pământului mărginit prin această linie decli-

ac de
declinațiune

¹⁴ de, scris deasupra

¹⁵ însemnate, tăiat

¹⁶ magnet, tăiat; acul arată, scris în continuare

¹⁷ să intre în America de Nord, scris deasupra

¹⁸ în America de Nord, tăiat

națiunea e răsăriteană, cu excepția unei mici întinderi în Asia răsăriteană, unde provine a doua linie fără declinațiune care se-ntoarce în sine însăși, înaintea căreia declinațiunea e iar apuseană.

Orice instrument pentru măsurarea declinațiunii se numește *declinatoriu*. Înăuntrul unui cerc împărțit în grade joacă un ac magnetic deasupra unui virf. La o parte a cutiei instrumentului, care se poate învîrți pe-o axă verticală, e un ochian, a cărui axă e paralelă cu diametrul 0—180° a părții cercului. [f. 19] Dacă aparatul se pune astfel ca acul să arate la 0, atunci axa ochianului cade în meridianul magnetic; dar dacă ochianul se dirige exact spre nord sau spre sud, virful acului dă pe partea cercului declinațiunea magnetică. Instrumentul

se-ntrebuințează în agrimensură ca busolă, fiindcă acul magnetic indică totdeauna unghiul, pe care direcția vizării ochianului-l formează cu meridianul magnetic. Compasul, care le slujește corăbierilor pentru orientarea lor pe mare, consistă dintr-un ac magnetic ce plutește pe un virf care poartă un disc rotund de hîrtie, (giruetă)¹⁹ a cărui circonferință începînd de la polul nord al acului e-mpărțită în 32 de părți (trăsături de compas). Totul se află într-o cutie care, atîrnă liberă de-un inel.

[f. 29] Dacă un ac magnetic care se poate învîrți împrejurul unei axe ce trece prin punctul ei de gravitație, se așază astfel încît planul pe care ea se-nvrtește cade în meridianul magnetic, atunci acul se-nclină în jos și anume pe emisfera de nord a pămîntului își înclină polul de sud, pe cea de sud polul de nord. Unghiul sub care ea se-nclină către planul orizontal se numește *înclinațiunea* magnetică. Această înclinațiune era în Berlin (1880) de 66° și scade în fiecare an cu 1,8 minute. Mai spre nord înclinarea sporește; deasupra polului magnetic de nord al pămîntului, pe care căpitanul Ross l-a ajuns în realitate sub 70° 5' lat. de nord și 96° 46' ²⁰ longitudine de vest (v. Gr.) acul s-așează vertical în jos, [f. 30] din care cauză busola corăbiească nu e de nici un folos la o latitudine atît de înaltă. Spre sud înclinarea e mai mică, în apropiere de equatorul pămîntului acul se așază drept orizontal, pentru ca pe emisfera de sud a pămîntului să-și incline din ce în ce mai mult polul de sud, cu cît pătrundem mai departe spre polul magnetic de sud al pămîntului. Repartiția înclinațiunii se învederează prin charta de înclinațiune, pe care regiunile cu înclinațiune egală sunt unite prin cite-o linie curbă; aceste linii se numesc *isokline*. Isoclina zero, de-a lungul căreia acul stă orizontal trece prin zona tropicală parte dincoace parte dincolo de equatorul geografic și se numește equatorul magnetic al pămîntului. Pentru determinarea înclinațiunii ne servim de inclinoriu, a cărui aranjament se pricepe fără nici o explicație.

Poziția acului arată direcția în care, în fie ce loc al globului ²¹ lucrează puterea magnetică a pămîntului, tot așa precum o pendulă în repaos arată direcția în care lucrează puterea gravitațiunii. Dacă depărtăm un ac, fie inclinoriu, fie declinatoriu, din poziția lui de echilibru, ea se-ntoarce la echilibru, după ce-a executat o serie de oscilațiuni ²² (Schwingungen) cari urmează aceleași legi ca și oscilațiunile pendulei. Dacă facem ²³ pe-acelaș ac să oscileze în diferite puncte ale suprafeței pămîntului, putem deduce din numărul [f. 31] oscilațiunilor ce le execută într-o secundă,

ac de
înclinațiune

¹⁹ (giruetă), scris deasupra

²⁰ lungime, tăiat

²¹ pămîntului, tăiat; scris deasupra: globului

²² vibrațiuni, tăiat; scris deasupra oscilațiuni

²³ punem, tăiat; facem, scris deasupra

care e raportul puterilor magnetice din acele locuri. Aceste puteri stau în raportul de patrate a inversului oscilațiunilor observate (v[ezi] pendula). Din oscilațiunile unui ac înclinatoriu am putea cunoaște întreaga ²⁴ putere a magnetismului teluric sau intensitatea ei totală, pe cînd de pe acul declinatoriu am cunoaște numai partea ei ²⁵ îndreptată orizontal sau *intensitatea orizontală*. Dar fiindcă un ac declinatoriu e sensibil de observații mai exacte decît cel înclinatoriu, se preferă de-a constata cu cel de-ntîiu intensitatea orizontală și de a calcula apoi intensitatea totală, considerîndu-se înclinațiunea cunoscută. Repartiția întregii puteri magnetice telurice ²⁶ peste suprafața pămîntului se învederează prin linii de intensitate egală, numite isodynami; o chartă isodynamică ne arată că puterea magnetică sporește în genere de la equator spre poluri; cea mai mare putere însă n-o are la chiar polurile magnetice, ci spre emisfera de nord găsim două puncte de cea mai naltă putere magnetică unul în America de nord spre apus de Hudsonsbai, cellalt în Asia de nord.

Aceste trei mărimi: *declinațiune, înclinațiune și intensitate* se numesc cele trei elemente ale magnetismului teluric, pentrucă prin [ele] se determină pe deplin direcția și mărimea puterii magnetice telurice.

[f. 32] Însă toate elementele magnetismului teluric nu păstrează la unul și același loc același coeficient, aceeași valoare, ci sunt supuse la oscilațiuni cari parte sunt neregulate și se ivesc în mod spontan, parte se repetă zilnic sau se reîntorc în cursul multor ani; cele de-ntîi se numesc perturbațiuni, cele de-ntîi ²⁷ variațiuni. Variațiunile zilnice stau în legătură cu mersul zilnic al soarelui. Despre perturbațiuni se știe că stau în legătură cu cutremurele de pămînt, cu erupțiile vulcanice mai cu seamă cu aparițiunea aurorei boreale (luminei polare).

O vargă de fier așezată în direcția înclinațiunii, devine magnetică prin influența magnetismului teluric și cîștigă anume sus un pol de sud, jos unul de nord. Întorcînd vargă și polurile sunt numai de cît întoarse. Dacă dăm vergei altă direcție, atunci influența magnetizantă a pămîntului asupra-i e cu atît mai mică cu cît e ²⁸ mai mare unghiul format de poziția vergei și de direcția înclinațiunii și dispăre cu totul, dacă poziția stă vertical pe direcția înclinațiunii. Pe vergi așezate vertical, a căror direcție ²⁹ diferă puțin în locurile noastre de a acului înclinatoriu, influența magnetizantă a pămîntului e încă destul de mare. Vergi de oțel ținute în direcția acului înclinatoriu sau măcar ³⁰ perpendicular, devin permanent magnetice, mai cu seamă dacă le batem cu ciocanul în poziția aceasta. Sguduitura pare a favoriza învîrtirea magnetelor moleculare. De acolo se esplică, că aproape toate instrumentele în atelierul unui lăcătuș sunt magnetice.

[f. 33] Puterea cu care două poluri magnetice se atrag sau se resping, dă [stă] în raport invers cu patratul depărtării lor (legea lui Coulomb). Dacă un pol magnetic se află în apropierea unui magnet, amîndouă polurile li vor influența asupra celui de-ntîi, unul cu putere repulsivă, altul cu putere atractivă, care amîndouă se unesc într-o singură putere medie, a cărei direcție și mărime atîrnă de poziția aceluia pol față cu magnetul. Deosebitele direcțiuni ale puterilor magnetice în apropierea unui magnet se pot învedera în mod clar, dacă deasupra unei hîrtii puse pe magnet avem pilitură de fier. Aceste se aranjează în linii curbe regulat formate, cari unesc amîndouă polurile între oaltă și a căror direcție arată în fiecare punct, direcția puterii magnetice existente acolo. Aceste linii se numesc curbe magnetice. Curbele magnetice ale pămîntului le-am afla dacă, dintr-un punct oarecare a suprafeței pămîntului am urma direcția acului magnetic. Însemnate pe charta globului ele ne-ar da curbe magnetice de meridian, cari asemenea isogonilor ne dau o icoană limpede despre repartiția declinării magnetice a suprafeței pămîntului.

²⁴ intensitate, tăiat

²⁵ lui, tăiat; scris deasupra: ei

²⁶ asupra, tăiat

²⁷ în loc de cele de-ntîi trebuie pus cele din urmă

²⁸ e, scris deasupra

²⁹ poziție, tăiat; apoi scris în continuare: *direcție*

³⁰ vertical, tăiat

Electricitate

[f. 34] Dacă frecăm o țeavă de sticlă sau o bucată de ceară tare bunăoară ³¹ de mineca surtucului, acestea se-nzestresază cu ³² proprietatea de-a atrage corpuri ușoare, precum bucățele de hirtie, cenușă de țigară ș.a.m.d. ³³. Se observase încă în vechime ³⁴ că proprietatea aceasta o avea ³⁵ chihlimbarul pe care Grecii-l numeau *elektron*, starea deci în care se află corpurile frecate s-a numit ³⁶ *electrică*, cauza acestor stări *electricitate*. Dar, afară de corpurile numite mai sus, mai sunt altele ³⁷ cari au această proprietate, precum pucioasa, pietrele scumpe, mătasa, rășinile (între cari numărăm ³⁸ ceara tare și chihlimbarul), cauciucul (cel virtos, masă ³⁹ de piepteni, Ebonit), guttapercha, colodiu ș.a.m.d. Din contra, în zadar ne-am sili frecînd ⁴⁰ să facem ⁴¹ *electrică* ⁴² o bucată de fier sau de alamă. Numai ⁴³ dacă vom ⁴⁴ înțepeni varga de metal într-un ⁴⁵ mănunchiu de sticlă sau de cauciuc virtos, va deveni ⁴⁶ și ea *electrică* prin frecătură ⁴⁷. De ⁴⁸ aci ⁴⁹ conchidem, că atunci, cînd am ținut varga de metal ⁵⁰ în mina goală, agentul numit ⁵¹ *electricitate*, a existat asemenea a ⁵² fugit însă ⁵³ prin metal[ul] însuși, apoi ⁵⁴ prin mina care-l ⁵⁵ atinsese, pe cînd prin mînușa de sticlă sau de cauciuc virtos *electricitatea* nu poate fugi ⁵⁶. Pe cînd dar metalul propagă *electricitatea* și o *conduce*, sticla și cauciucul din contra sunt lipsite de ⁵⁷ proprietatea conducerii.

Cei mai buni conducători de electricitate sunt metalele; mai puțin buni sunt corpul omenesc, cărbunele, apa și multe alte fluide, lemnul, hirtia, paiele, fibra de bumbac și de in, măduva de soc, pielea, multe pietre și pămîntul; [f. 35] neconducători sau mai bine zis răi conducători corpurile enumerate mai sus. Dacă se cere ca un conducător să-și păstreze starea *electrică* în care-a fost pus într-un mod oarecare, atunci trebuie să-l încunjurăm de prin împrejur de neconductori și să-l despărțim de toți conducătorii de-mprejurul lui adică ⁵⁸ să-l *izolăm* de aceea neconducătorii se numesc *izolatori*. Un corp de metal pe care-l ținem în mînă de-o mînușă de sticlă sau care stă pe ⁵⁹ un picior de sticlă, e izolat, căci aerul cu care mai ⁶⁰ stă în atingere, e neconducător dacă e

³¹ bunăoară, scris deasupra

³² ele cîștigă, tăiat; scris deasupra: *acestea se-nzestresază cu*

³³ m. d., scris deasupra

³⁴ antichitate, tăiat; scris deasupra: *vechime*

³⁵ posedă, tăiat; scris deasupra: *avea*

³⁶ se numește, tăiat; scris deasupra: *s-a numit*

³⁷ corpuri, tăiat

³⁸ se numără, transformat în numărăm

³⁹ massă

⁴⁰ frecînd, scris deasupra

⁴¹ de-a face, tăiat; scris deasupra: *să facem*

⁴² prin frecare, tăiat

⁴³ Dar, tăiat; scris deasupra: *Numai*

⁴⁴ vom, scris deasupra

⁴⁵ într-un, scris deasupra

⁴⁶ devine, tăiat; scris deasupra: *va deveni*

⁴⁷ frecare, tăiat; scris deasupra: *frecătură*

⁴⁸ Din, tăiat; scris deasupra: *De aci*

⁴⁹ asta, tăiat; scris deasupra: *aceasta*, tăiat; cuvintele nu mai apar în text

⁵⁰ fier, tăiat; scris în continuare: *metal*

⁵¹ acelaș agent, tăiat; scris deasupra: *agentul numit*

⁵² însă a, tăiat; scris deasupra: *a*

⁵³ însă, scris deasupra

⁵⁴ apoi, scris deasupra

⁵⁵ ce-l, tăiat; scris deasupra: *care-l*

⁵⁶ n-a putut fugi, tăiat; scris deasupra: *nu poate fugi*

⁵⁷ nu au aceasta, tăiat; scris deasupra: *din contra sunt lipsite de*

⁵⁸ adică, scris deasupra

⁵⁹ pe tăiat, scris deasupra: *pe un*

⁶⁰ mai, scris deasupra

uscat; aerul umed nu conduce nici el, da acopere suprafața izolatorilor solizi c-o brumă ușoară de apă și-i prefacă ⁶¹ prin aceasta [în] conducători.

O bombiță de măduvă de soc, atîrnată de un fir de mătăasă, adecă ⁶² izolată se numește o *pendulă electrică*. Dacă apropiem bombița de-o vargă de sticlă frecată, ea e atrasă, vine-n atingere cu sticla, devine asemenea ⁶³ electrică și acum e *respinsă* de varga de sticlă, dar în starea aceasta e atrasă cu mai mare vioiciune de-o vargă de ceară tare sau de cauciuc virtos, decît dac-ar fi fost *neelectrică*. Dacă electrizăm bombița cu ceară tare, va fi respinsă de aceasta, atrasă însă de varga de sticlă. Așa dar sticla și ceara tare se află în stări electrice *deosebite* ⁶⁴, de vreme ce ele fac ⁶⁵ asupra bombiței efecte *opuse*. Dacă examinăm ⁶⁶ alte obiecte frecate, apropiindu-le de pendula electrică, constatăm, că față cu bombița devenită ⁶⁷ electrică prin sticlă sau ceară tare, ele vor păstra ⁶⁸ o atitudine sau asemenea sticlei sau asemenea ⁶⁹ cerei tari (rășinei) ⁷⁰.

[f. 37] De-aci deducem că nu există ⁷¹ decît două stări electrice, a căror cauze admitem a fi două electricități deosebite pe care le numim una ⁷² a sticlei, alta ⁷³ a rășinei. Dacă atîrnăm de un fir de ață în poziție orizontală o vargă de sticlă frecată, ea va [fi] respinsă de sticlă, atrasă de ceara tare frecată; dacă atîrnăm ceara tare în acelaș chip, ea va fi atrasă de sticlă, respinsă de ceara tare.

Rezultă așa dar că electricități omonome se resping între olaltă cele eteronome se atrag. Acum recunoaștem că pendula electrică conducătoare pusă în contact cu sticla, devenise electrică de sticlă, iar în contact cu ceara tare devenise electrică de rășină ⁷⁴.

Din două plăci de metal cu mănuși de sticlă să facem pe una electrică prin sticlă, cea laltă prin rășină. Pentru a vedea ⁷⁵ dacă sunt opuse de electrice, examinăm dacă bombița ⁷⁶ neelectrică a pendulei se poate abate dintr-o egală depărtare din poziția ei verticală de echilibru.

Dacă împreună plăcile, ele se vor dovedi cu totul neelectrice. Cele două electricități eteronome, împreunate în proporții egale se ridică reciproc sau se *neutralizează*. Două mărimi cari se află într-un asemenea raport se numesc opuse, și anume una e *pozitivă*, cealaltă *negativă* (a—b=0).

Dacă săpăm bunăoară o groapă în pămînt, pămîntul scos din groapă formează o grămadă; grămada e mărimea pozitivă, groapa e mărimea negativă corespunzătoare; dacă [f. 38] *le-mpreunăm pe amîndouă, adică dacă aruncăm cu hîrlețul pămîntul îndărăt în groapă atunci mărimile se ridică reciproc și se naște din nou suprafața de mai nainte a terenului* ⁷⁷. Raportul dintre cele două electricități se poate deci însemna nimerit, numind-o pe una *pozitivă* (+E), pe cealaltă *negativă* (—E). Care dintre amîndouă e a se considera ca pozitivă e o cestiune asupra căreia fenomenele nu se deslușesc; dar s-a convenit a numi electricitatea *sticlei pozitive* ⁷⁸, a *rășinei negative* ⁷⁹. *Precum nu putem săpa o groapă, fără a ridica alături* ⁸⁰ *o grămadă corespunzătoare de pămînt, tot astfel e*

⁶¹ *pre*, scris deasupra

⁶² *deci*, tăiat, scris deasupra: *adecă*

⁶³ *asemenea*, scris deasupra

⁶⁴ *opuse*, tăiat; scris în continuare: *deosebite*

⁶⁵ *pe cînd*, tăiat; scris deasupra: *de vreme ce ele fac*

⁶⁶ *facem proba cu*, tăiat; scris deasupra: *examinăm*

⁶⁷ *făcută*, tăiat; scris deasupra: *devenită*

⁶⁸ *poseda*, tăiat; scris în continuare: *păstra*

⁶⁹ *cu*, tăiat; scris deasupra: *asemenea*

⁷⁰ [f. 36] *nescrisă*

⁷¹ *Nu există așa dar*, tăiat; scris deasupra: *De-aci deducem că nu există*

⁷² *una*, scris deasupra

⁷³ *și*, tăiat; *alta* scris deasupra

⁷⁴ *ceară tare*, tăiat; scris în continuare: *rășină*

⁷⁵ *examina*, tăiat; scris deasupra: *vedea*

⁷⁶ *pendule*, tăiat; scris în continuare: *bombița*

⁷⁷, ⁷⁸, ⁷⁹ sublinierea cu creion roșu

⁸⁰ *alături o*, scris deasupra

cu neputință a escita un soi de ⁸¹ electricitate, fără ca în același timp să se producă de sine ⁸² și soiul opus de electricitate ⁸³. Dacă frecăm sticla c-o cîrpă de cauciuc și apropiem cîrpa de bombița pendulei electrice, încărcată negativ, bombița e respinsă, iar de sticlă va fi atrasă deci se arată că, pe cînd sticla a devenit pozitiv electrică, cîrpa care-a servit de frecătoare, a devenit negativ electrică.

Prin cele de mai sus ⁸⁴ se justifică ideea că, prin frecare nu se nasc dar ⁸⁵ electricitățile din nimic ⁸⁶ ci că ele preexistă împreună în proporțiuni egale în orice corp neelectric și că prin frecare se despart numai una din alta încît una apare pe corpul frecat, cea laltă pe cel frecător ⁸⁷. Munca ce-a ⁸⁸ fost întrebuințată la frecare pentru a despărți electricitățile dintre olaltă, corespunde cu acea ⁸⁹ tensiune sau energie disponibilă ⁹⁰, în puterea căreia ele tind de-a se reîmpreuna.

[f. 39] Luindu-se tot ⁹¹ cite două corpuri, ⁹² frecindu-se unul de altul ⁹³ și cercetînd ce fel de electricitate a primit fiecare din ele, toate corpurile se pot rîndui într-o serie ⁹⁴. În această serie ⁹⁵ fiecare din ele ⁹⁶ devine pozitiv electric ⁹⁷ frecat cu cel următor ⁹⁸ și negativ electric ⁹⁹ frecat cu cel premergător.

Corpurile cele mai însemnate ale ¹⁰⁰ acestei serii de tensiune pentru electricitatea prin frecare sunt:

părul (blana de pisică, coada de vulpe)	cauciucul
sticla șlefuită ¹⁰¹	rășinele (ceara tare)
lina	chihli[m]barul
hrtia	pucioasa
mătasa	metalele
sticla neșlefuită ¹⁰²	colodiul ¹⁰³ [ilizibil]

Electricitatea nu se poate ține în echilibru decît pe suprafața conductorilor, niciodată în lăuntru lor. Fiindcă părțile unui și aceluiaș soi de electricitate ¹⁰⁴ se resping reciproc, de-aceia ele se vor împrăști pe suprafață ¹⁰⁵ pe cit timp un neconducător le împiedecă de-a fugi, ceea ce se-ntîmplă pe suprafața unui bun ¹⁰⁶ conducător izolat.

(Continuare în numărul viitor.)

⁸¹ un soi de, scris deasupra

⁸² tot odaltă, tăiat; scris deasupra : să se producă de sine

⁸³ electricitatea contrarie, tăiat; scris deasupra: și soiul opus de electricitate; sublinierea, cu creion

roșu

⁸⁴ aceasta, tăiat; cele de mai sus, scris deasupra

⁸⁵ dar, scris deasupra

⁸⁶ din nimic, scris deasupra

⁸⁷ sublinierea cu creion roșu

⁸⁸ care, tăiat; scris deasupra: ce-a

⁸⁹ acea, scris deasupra

⁹⁰ disponibilă, scris deasupra

⁹¹ tot, scris deasupra

⁹² și, scris deasupra, tăiat

⁹³ între olaltă, tăiat; scris deasupra: unul de altul

⁹⁴ într-un șir, tăiat; scris deasupra: într-o serie

⁹⁵ șir, tăiat; scris deasupra: serie

⁹⁶ din ele, scris deasupra

⁹⁷ electric, scris deasupra

⁹⁸ premergător, tăiat; scris în continuare: următor

⁹⁹ electric, scris deasupra

¹⁰⁰ ale, scris deasupra

¹⁰¹ poleită, tăiat; scris în continuare: șlefuită

¹⁰² nepoleită, tăiat; scris în continuare: neșlefuită

¹⁰³ colodiul

¹⁰⁴ unui și aceleiași electricități, tăiat; scris în continuare: unui și aceluiaș soi de electricitate.

¹⁰⁵ pe suprafață, scris deasupra

¹⁰⁶ bun, scris deasupra

Liviu Rebreanu

PE URMELE UNUI ROMAN POLIȚIST

«PESTE CÎTEVA ZILE UN MARE EVENIMENT literar. Un nou roman de Liviu Rebreanu. Pentru prima dată marele romancier a destăinuit că subiectul romanului *Amîndoi* îl pasionează. Cartea va constitui o revelație pentru publicul cetitor. Editura „Socec”, care beneficiază de privilegiul editării acestui roman îl va prezenta într-o execuție tehnică desăvîrșită.» Știrea, apărută inițial în „*România literară*” din 26 noiembrie 1939, va fi reluată în corpul aceleiași reviste spre sfîrșitul anului ¹. Tot în 1939, tipărirea cîtorva pagini lipsite de autonomie literară, intitulată *Alibi* în „*Almanahul ziarului Timpul*” ², părea să deconspire conflictul polițist al noii opere.

Cele «cîteva zile», amintite în textul reclamei că mai despart pînă la apariția romanului, aveau să se transforme în luni căci, abia la 17 martie 1940, tot „*România literară*” anunță, în sfîrșit, publicarea lui ³. În acest interval, noi și noi anunțuri pregătesc lansarea cărții ⁴, între care cel mai cuprinzător, dar și cel mai improvizat, aparține lui Camil Baltazar: *Un nou roman de Liviu Rebreanu* ⁵. Între altele, o informație reține atenția: «În prima ei redactare, [cartea] trebuia să se cheme *Alibiul*». Colofonul primei ediții ne mărturisește că «romanul a fost tipărit în atelierele Socec & Co., București, în ianuarie-februarie anul 1940». În total s-au publicat trei ediții antume, datate 1940, 1942, 1944, avînd aceleași caracteristici bibliografice.

Mărturisiri ale scriitorului despre propria lui operă descoperim în interviuri. În aceeași lună în care apare cartea, autorul răspunde cîtorva întrebări puse de Dan Petrașincu:

«—De ce *Amîndoi*?

—*La început, cartea trebuia să se intituleze Cine? — îmi spune d. Liviu Rebreanu — dar am rămas la Amîndoi. E o simplă indicație: se întîmplă două crime în roman. [...]. E un fel de roman polițist și mai ales o eroină m-a atras în această carte: Solomia. Este o ființă elementară, jumătate țărăncă, jumătate orășancă, în care sentimentele, pasiunile, își păstrează adîncimea lor originară.*

—Unde se petrece acțiunea romanului?

—*La Pitești. Era nevoie, în orice caz, de un oraș de provincie, unde senzaționalul capătă și un caracter social, semnificativ. Romanele de acest fapt ignorează de obicei, cu voie sau fără voie, partea veridică, mediul cotidian, obișnuit. Or, elementul senzațional pur, dezbărat de coloritul social, e un simplu schelet, fără sens. Aici stă greșeala majorității romanelor polițiste, că prezintă numai scheletul»⁶.*

Se vede clar că autorul ținea mai sus cu noua lui operă, ceea ce îl și determină să insiste asupra implicațiilor sociale din paginile romanului. Nu ne surprinde, că Dan Petrașincu, semnatarul interviului, publică în acest sens un articol în „*România literară*”, reluînd și dezvoltînd temele convorbirii. (N. B. Însemnările sale apar la o zi după tipărirea interviului amintit.) ⁷

¹ Cf. *Amîndoi*, în „*România literară*”, I, nr. 35, 37, 26 nov. și 10 dec. 1939, p. 2.

² *Loc. cit.*, pp. 118—122.

³ „*România literară*”, II, nr. 49, p. 22.

⁴ Ex. anunțul din „*România literară*”, II, nr. 44, 11 febr. 1940, p. 8.

⁵ *Jurnalul*, II, nr. 110, 23 febr., p. 2.

⁶ Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Amîndoi”*, în *Jurnalul*, II, nr. 141, 30 martie 1940, p. 2.

⁷ Dan Petrașincu, *Un roman polițist de Liviu Rebreanu*, în „*România literară*”, II, nr. 51, 31 martie 1940, p. 22.

aceleași unelte, jucându-se mai puțin și trudind mai mult.

Paginile publicate mai jos sînt crochiurile aceluiași mare constructor, planuri întocmite cu aceeași seriozitate, chiar dacă, deliberat, proporțiile noului edificiu nu ating dimensiunile construcțiilor anterioare.

Cartea a fost scrisă în întregime o singură dată. Diversele « redactări », amintite uneori în comenta-

riile colaboratorilor din cercul lui Liviu Rebreanu, nu au o bază documentară. Se cunosc doar câteva începuturi de roman, abandonate după citeva file. Cea mai semnificativă, tipărită, cum s-a amintit, cu titlul *Alibi*, este întreruptă la fila opt, deși conținutul ei respiră aceeași atmosferă a romanului de mai târziu. O altă redactare este părăsită după prima filă⁹. O a treia încercare¹⁰ cunoaște aceeași soartă, după ce redactarca, aproape definitivă, dăduse tonul întregului roman.

Treptele sînt semnificative pentru urmărirea procesului de creație. Ca și în alte rînduri, onomastica joacă un rol neînchipuit de mare. Pînă cînd scriitorul nu are convingerea că numele alese îmbracă perfect structura personajelor, că sînt capabile să sintetizeze prin ele inele un caracter, scrierea este mai mult decît anevoioasă. Agate Vasiliu din *Alibi*-ul publicat în „*Almanahul ziarului Timpul*” cunoaște în planurile cărții, pînă la redactarea definitivă, o metamorfoză curioasă: Agate Vasiliu¹¹, Agate Bididiu¹², iar apoi... Ilarie Dăniloiu (fost Danilof). Soția lui, Elena Vasiliu, în fragmentul de roman tipărit, răspunde în proiectele cărții la numele de Marița Vasiliu¹³, apoi Marița Dăniloiu¹⁴, iar pe urmă, și mai simplu, « coana Mița ». Urmînd aceeași traiectorie, personajele Zița și Take sînt mai apoi strigate Gică¹⁵ și Mița¹⁶, pentru ca, în cele din urmă, să răspundă la numele de... Spiru și Vasilica. La fel, judecătorul de instrucție din *Alibi*, Alexandru Babulea, va fi rebotezat, în *Amândoi*, dobîndind numele de Aurel Dolga. Atare schimbări sînt cu duimul. Cu excepția unui personaj episodic, preotul Tănăsescu, nici unul din personajele *Alibi*-ului nu-și va mai păstra numele inițiale (Ionel Vasilescu, polițaiul Brancovici, doamna Niculescu-Lungu, Mircea, fiul ei), deși, citind respectivul fragment, se poate stabili cu ușurință corespondența lor literară din forma definitivă a romanului.

Dealtfel, publicarea acestui episod în paginile „*Almanahului ziarului Timpul*” (1939) pare să răspundă cel mult unor comandamente financiare. Acțiunea din *Alibi* începe vertiginos și se întrerupe brusc, fără noimă, contrazicînd total însemnarea de pe manuscrisul acestei variante: « Nuvelă inedită de Liviu Rebreanu ». Părăsite în coloanele almanahului, personajele revin însă, cu nume diferite, în « cașetele de creație ». Se stabilesc arbori genealogici, se întocmesc schițe de profil, se revine apoi

⁹ *Ark. L. R.*, I, ms. 7.

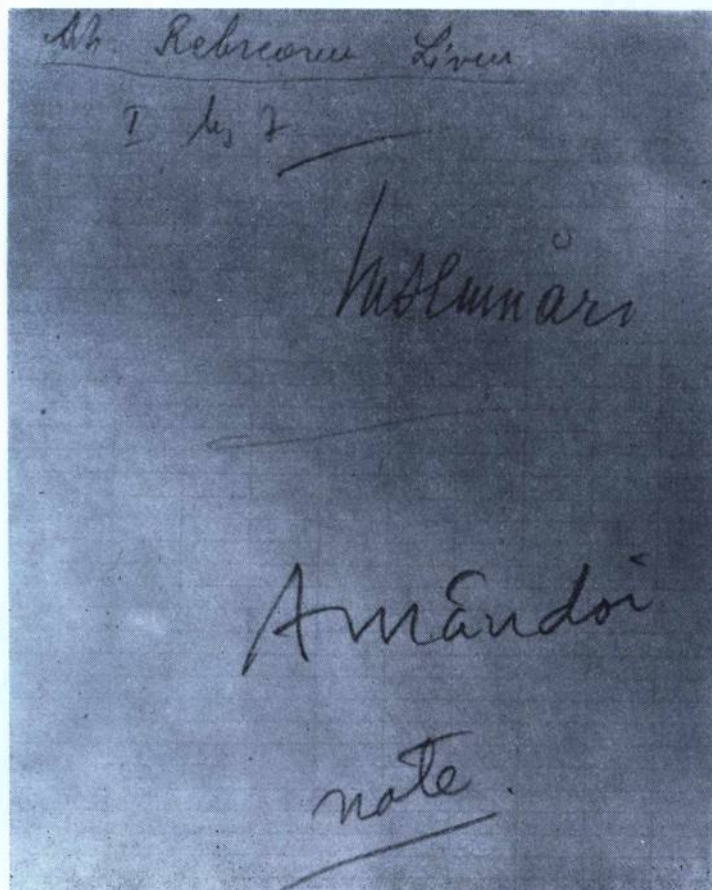
¹⁰ *Ibid.*, f. 39.

¹¹ *Ibid.*, f. 3.

¹²⁻¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, f. 24.

¹⁵⁻¹⁶ *Ibid.*, f. 3.

asupra «distribuției», se încearcă structuri de capitole și, ca întotdeauna, se ordonează suita episoadelor. Ca niciodată, intrigă romanului îl preocupă în asemenea detalii pe Rebreanu, încât împletirea îtelor acțiunii «încurcă» cu abilitate posibilitatea soluționării conflictului. Citim din însemnări:

«Dacă asasinatul s-a întâmplat vineri — asasinul e nepotul.

Dacă s-a petrecut simbătă — asasinul e Filipescu.

Dacă a fost duminică — e servitorul bisericii»¹⁷.

Și, potrivit «normelor» romanului polițist, toate aceste pîrtii sînt greșite, avînd menirea să crească și mai mult curiozitatea cititorului, participarea lui la dezlegarea conflictului.

De la bun început sînt întocmite planurile cartierului în care se efectuează crima¹⁸, ale clădirii în cauză¹⁹, se stabilesc repere în toponimia reală a orașului Pitești. De asemenea, se caută titluri cît mai frapante, mai misterioase, *Casa crimelor*, *Cînd ai minșit?*, *Cortegiul funerar*, *Alibi*, *Inelul cu briliant*, *Testamentul*, *Un ac de păr* ș. a. Poziția fiecărui capitol se schimbă de la un plan la altul, unele comprimîndu-se, dispărînd total în favoarea altora noi²⁰. Sumare sau analitice, ele mărturisesc vocația arhitectului, preferințele lui pentru construcții solide, funcționale. Fișele personajelor concurează cu cele din dosarele poliției și justiției: numele, etatea, studiul, profesia, vicii, gradele de rudenie, legăturile de prietenie sau inamicie cu victima, motivele care ar pleda pentru vinovăție etc.²¹. Unele împrejurări, aparent minore, sînt descompuse în detalii, peste limitele obișnuite ale unui plan de roman, schițele amintind eboșele unui artist plastic.

Întreaga acțiune a romanului se desfășoară într-o singură săptămînă. (Din nou, aglomerarea de fapte într-un interval scurt de timp condensează acțiunea, realizînd acea tensiune dramatică proprie romanului rebrenian.) Cu aceeași migală se «descompune» succesiunea evenimentelor importante, se precizează cadrul exterior, mișcarea personajelor și chiar unele replici²².

În sfîrșit, motivul crimei îi reține în mod deosebit atenția, schița *Cum a ucis*²³ clarificînd nu numai mișcările exterioare, ci și implicațiile psihologice, sociale care aveau să declanșeze întregul conflict.

Pe parcurs, apar semne de întrebare cu privire la procedura anchetei. Ca un școlar, Rebreanu le notează pe hîrtiute pentru a le distinge cu ușurință, urmînd să-și completeze informația. Nedumeririle privesc îndeosebi raporturile dintre organele poliției și cele judiciare în conducerea instrucției: «Poliția e la dispoziția judecătorului?»; «Se poate ține un bănuț la poliție trei-patru zile?»; «Cine pune sigilii la casa crimei?»; «Cum se face deschidera unui testament la Tribunal?» ș. a.²⁴.

Spre deosebire de operele anterioare, pe ale căror manuscrise și caiete de creație aflăm numeroase datări (uneori cronologii), documentarul romanului *Amîndoi* nu menționează nici o dată calendaristică. Scriitura, calitatea hîrtiei, cernelei și creioanelor pledează pentru alcătuirea planurilor și redactarea romanului în aceeași perioadă. Cercetarea comparată a altor izvoare de informații (corespondență, amintirile membrilor de familie etc.) fixează scrierea romanului în a doua jumătate a anului 1939 (în special ultimele luni).

Despre această operă-unică în creația rebreniană s-au rostit elogii și critici vehemente. Intrat în conștiința literară ca autor al lui *Ion*, Rebreanu a descumpănit, cu fiecare roman ulterior, majoritatea criticilor interbelici. Pe rînd, *Pădurea spînzurașilor*, *Adam și Eva*, *Ciuleandra*, *Crăișorul*, *Răscoola*, părăsind vechile drumuri bătătorite, au nemulțumit mulți contemporani, obligînd abia tîrziu pe unii din ei să părăsească eticheta «scriitorului lumii rurale», vîzînd în Rebreanu autorul romanului modern românesc, sub multiplele sale valențe: obiectiv, psihologic, metafizic, analitic, social. Este meritul lui Lovinescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessiciu sau Aderca de a fi văzut, *atunci cînd cerneala romanelor ti-părite încă era umedă*, marea capacitate de înnoire a autorului lor. Cînd, în sfîrșit, chiar și criticii conservatori își reconsideră punctele de vedere, cînd marcele prozator devine membru al Academiei (mai 1939), apare *Amîndoi*, roman... «polițist». Iarăși noutatea deranjează pînă la enervare (ca și cum Cocteau n-ar fi scris cronici la spectacole de circ sau, mai aproape de noi, Tudor Arghezi reclame comerciale).

¹⁷ *Arh. L. R.*, I, ms. 7, f. 4.

¹⁸ *Ibid.*, f. 2 v.

¹⁹ *Ibid.*, f. 20.

²⁰ *Ibid.*, ff. 38, 22—22 v., [33—34, 32, 30 a—30 b, 31], 28—29.

²¹ Vezi fișa personajului Alecu Filipescu, *ibid.*, f. 12.

²² *Ibid.*, f. 33.

²³ *Ibid.*, ff. 8—11.

²⁴ Vezi *ibid.*, ff. 21, 22.

14. O celebrată poezie

15. Alexandru

16. Alibi

17. Complicii? (de îndată ce)

18. Inelul găsit (nu știu unde)

19. ~~de pe...~~

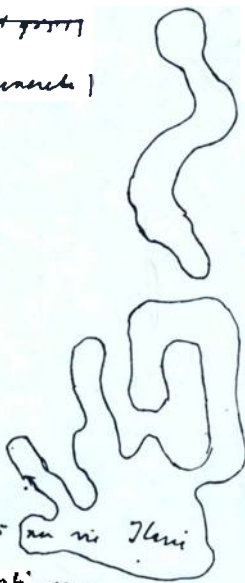
20. Mandat de arestare

21. Convingerea lui Spica

22. Spovedanii

23. Alina de pân.

24. Indivizi

Cine a scris romanul? - nu mi știu

lăsa pe cineva să scrie la Călugăre...

Pentru geneza romanului este esențială raportarea perioadei de elaborare a operei la cadrul istoric al vremii. Ca să nu lăsăm loc improvizăției, ne îngăduim să reproducem începutul interviului luat scriitorului imediat după apariția cărții.

«Sezonul literar 1940: cel mai incert sezon de cinci ani încoace! Artele, pe jumătate înăbușite de politică și război, se încăpăținează totuși să mai respire... într-o atmosferă înveninată.»²⁵

Evenimentele politice care au loc în perioada de elaborare a romanului sint — după cum se știe — dintre cele mai dramatice: în interiorul țării forțele fascizante încearcă să zdrobească mișcarea de rezistență împotriva hitlerismului.

Cum ar fi putut în acea vreme Liviu Rebreanu să uite scrisorile de amenințare cu moartea pe care aceleași «gorile» i le adresau? Însemnări lăturănice, găsite în mapa planurilor romanului *Amindoi*, reliefează interesul scriitorului față de evenimentele

politice europene cunoscute prin intermediul unor surse de informație antihitleriste sau neutre (engleze, austriace, cehe)²⁶.

Judecând întregul context în care a fost scrisă, noua carte trebuie văzută și ca un mijloc de evadare din atmosfera apăsătoare a războiului. La Rebreanu, ca și la alți mulți scriitori, nu este un lucru neobișnuit. Să ne amintim că în zilele de început ale primului război mondial, când zepelinul zbura deasupra Bucureștiului, același autor se afla la masa de scris, evocând hora duminicală din Prislopul copilăriei lui.

Caz singular de izolare, de afirmare a unei existențe proprii, ignorând lumea ostilă impusă de forțele războiului? Să apelăm la bibliografia cărților literare mai importante ale anului 1940: N. Carțoian: *Istoria literaturii române vechi* (vol. I); E. Lovinescu: *Titu Maiorescu*; Ș. Cioculescu: *Viața lui I. L. Caragiale*; Pompiliu Constantinescu: *Tudor Arghezi*; Lucian Blaga: *Diferențialele divine*; Mihai Beniuc: *Cntece noi*.

Privind acest sumar tablou, cu toate nuanțările impuse de conținutul operelor în cauză, putem trage singuri concluziile de rigoare, întrebându-ne, totodată: ce publicau atunci marii romancieri?

Amindoi este ultimul roman publicat de Liviu Rebreanu. Oricare i-ar fi locul în ierarhia propriei opere, el trebuie raportat la ansamblul literaturii în care apare și, în acest sens, dobindește într-adevăr valoarea unui document autobiografic.

La Biblioteca Academiei se află în *Arhiva Liviu Rebreanu*, I, ms. 7, o mapă cu 46 file, mărturie ale istoriei romanului *Amindoi*. Studiul onomasticii înlesnește gruparea documentelor în două mari categorii: prima se referă la o versiune inițială, având în centrul ei conflictul iscat de asasinarea lui *Agate* și *Marița Vasiliu*; a doua privește variante intermediare de plan, adevărate instrumente de lucru alcătuite după stabilirea numelor celor doi împincați: *Ilarie* și *Marița Dăniloiu* (spre deosebire de primul lot de documente, scrise cu creionul, însemnările ultime sint așternute, în special, cu cerneală). Publicăm mai jos o parte din ele, nerespectând întru totul numerotația bibliografiilor Bibliotecii Academiei, menționind, totuși, după reproducerea fiecărei file, numărul de ordine din mapa I, ms. 7. Împreună cu celelalte documente, ele urmează să fie publicate în cadrul ediției critice Rebreanu²⁷.

Niculae GHERAN

²⁶ *Arh. L. R.*, I, ms. 7, f. 1.

²⁷ L. Rebreanu, *Opere*, vol. 9, Ed. „Minerva,” 1977.

²⁵ Vezi Dan Petrașincu, interviul amintit.

• amîndoi =

Cine e vinovat	care e crima	unde s-a comis	cu ce mijloace sau complici	pentru ce	în ce fel	cînd
<i>Quis,</i>	<i>quid,</i>	<i>ubi,</i>	<i>quibus auxiliis,</i>	<i>cur,</i>	<i>quomodo,</i>	<i>quando?</i>
Quintilianus [f. 2 v. 7]						

*

Agate <Vasilîu> ²⁸

Marița asasin[ați]

Gică, fratele lui

<Mița> ²⁹, soție

Solomia Tia, servitoarea — croina Solomia. Pascal — cumnatul sărac ține pe sora lui Agate ³⁰, tatăl nepotului de la Buc[urești]. Casă în Str. Speranței, lângă Piața Brătianu cu fîntînă

Preotul ³¹ bisericii Sf. Nicolae. Servitorul ³² cap lombrozian — n-a intrat în casă, nici în curte bine

Filipescu — șade în vecini, bănuît. Nepotul de la București — bănuît. Primul-procuror — înrudit cu familia Vasilîu. Președintele tribunalului — înrudit cu familia Vasilîu ³³

Filimon

Judecătorul de instrucție — nou — la sfîrșit e mutat? ordonanța [f. 3]

■

Mihai Ciufu

Servitorul a fost trimis <vineri> ³⁴ și duminică după slujbă să cheme pe Agate — și a adus răspuns ambele dăți că nu e nimeni acasă.

În realitate a fost pînă la poartă, a strigat, dar n-a intrat. Îi era urît să intre în curtea aceea, seara, <vineri> ³⁵, iar duminică a văzut că nu e umblată zăpada; în rest nici n-a mai intrat.

Numai preotul îl salvează — că e om bun, n-a omorît nici un pui de găină etc.

Dar e mincinos și cam leneș.

Solomia nu intră cu coana Mița cînd descopere pe cei uciși, nu mai țipă îngrozită în curte și nici cînd o cheamă nu merge și se pornește pe plîns, apoi pe țipete: Aoleu! Săriți! Oameni buni! Aoleu. Așa se adună lumea și sergentul și [justiția] * [f. 5]

²⁸ Șters și înlocuit cu: « Bididiu ».

²⁹ Șters și înlocuit cu: « Domnica ».

³⁰ Adăugat cu creion negru, deasupra, prenumele: « Aretia ».

³¹ Ca la 30: « Ilie ».

³² Denumit, la o altă lectură de studiu și consemnat în creion albastru, deasupra: « Mihail Ciufu ».

³³ Șters și înlocuit cu: « rudă cu Filipescu », în creion negru.

³⁴ Șters și înlocuit cu: « sîmbătă pe la amiază și seara ».

³⁵ Șters și înlocuit cu: « sîmbătă ».

Solomia spune că s-a întâlnit <simbătă>³⁶ în piață cu Agate care avea în mână un pește etc. A schimbat două vorbe cu el și apoi ea a plecat acasă cu târghiurile. A venit puțin [mai] târziu de s-a și supărat coana Mița. Coșul de piață murdar.

Pe Agate l-au văzut. Se afla în piață. I se precizează drumul până în dreptul bisericii. Asta era <vineri>³⁷ pe la 8 dim[ineața]. De atunci nu s-a mai văzut, nici întorși acasă nu i-a văzut, dar peștele dovedea că venea de la piață când a fost ucis.

Mai târziu Solomia spune că, venind acasă, a intrat pe la coana Marița, care era singură acasă și spăla niște rufe în copaie în bucătărie.

Solomia regretă cel mai mult pe cei uciși și aprinde două lumânări la biserică de sufletul lor, plângând cu hohote. [f. 6]

Nepotul de la București a fost o săptămână acasă. Nu era bine cu unchiul său, dar s-a împăcat și s-a dus în fiecare zi pe la el. Anunțase că pleacă <vineri>³⁸ la București înapoi. <Vineri>³⁹ spre amiază a fost văzut la Steriade unde a băut 3 coniacuri, apoi a ieșit și a luat-o spre Vasiliu. El tăgăduiește că ar mai fi fost, spunând că își luase adio și a scăpat trenul de dimineață. A plecat cu personalul <de după amiază>⁴⁰. Nu poate dovedi unde a fost de la Steriade.

<Alec Filipescu>⁴¹ era certat cu bătrînii și spunea mai multora cum nu se găsește cineva să le sucească gîtul, de ce mai fac umbră pămîntului astfel de ființe. Vineri⁴² <seara>⁴³ a avut un chef la Cîmpulung de unde a plecat noaptea, fără a spune tovarășilor. A ajuns acasă dimineața și a dormit toată ziua — zice el. Soldatul zice că spre amiază s-a sculat. [f. 7]

Dacă asasinatul s-a întîmplat vineri — asasinul e nepotul.

Dacă s-a petrecut simbătă — asasinul e Filipescu.

Dacă a fost duminică — e servitorul bisericii.

Afară dacă n-a fost vreun țîlhar trecător.

Intervenție la București să fie cercetați țîlharii cunoscuți.

Poliția din Pitești nu știe nimic nici n-are fișe. Judecătorul adună motive absolut convingătoare pentru vinovăția fiecăruia. Alibiurile nu sînt valabile — descoperă el. Pe urmă cînd află înrudirile găsește motivele de nevinovăție. Rămîne Ciufu, servitorul, lombrozian — care apare cel mai pur — deși mincinos. [f. 4]

Cum a ucis?

Pusese amanet pentru 500 lei la coana Marița, care împrumuta pe amanet, salba ei de aur, 12 bănuți de aur, galbeni vechi de pe vremea bătrînilor, moștenită de la maică-sa pe jumătate, cînd a venit la oraș. E un an de-atunci. Fusese vorba să plătească în trei luni cu dobîndă de un pol pe lună. Dacă nu plătește pierde amanetul. I-au trebuit banii ca să arate pe Ion la dr. Tițescu, să-l bage la raze. Ion, șofer, era iubitul ei și boala de cîteva luni, în urma unei răceli. Slăbea, tușea, A trebuit să iasă din serviciu că nu mai putea [...]*. Coana Mița i-a dat voie să stea prin curte. I s-au isprăvit banii, chiar ai Solomiei, cu atîtea doftorii. Tițescu a spus să meargă Ion undeva la țară,

³⁶ Șters și înlocuit cu: « vineri », șters și revenit la « simbătă ».

^{37, 38, 39} Șters și înlocuit cu: « simbătă ».

⁴⁰ Șters și înlocuit cu: « seara ».

⁴¹ Șters și înlocuit cu: « Dică Secuianu ».

⁴² Adăugat pe deasupra cu semn de introducere: « La Borănescu, cofetărie ».

⁴³ Anulat cu creionul.

să mănânce bine, să nu muncească, să se odihnească. I-a dat și medicamente... Ion era de prin Pitești, copilul nimănui, poate copil găsit. Atunci Solomia l-a dus acasă la ea, la Drăgani, unde maică-sa, văduvă, cu pensie de război, trăia cu o soră mai mică și un frate mai mare însurat. Leafa ei întreagă a dat-o ca să nu [f. 8] stea Ion pe capul celor mai săraci. După două luni părea că merge mai bine și Ion a stăruit să se cunune ca să fie ca creștinii. S-au cununat, dar ea a rămas în serviciu, că el tot nu mai putea munci. Pe urmă boala s-a întărit. Ea se ducea în fiecare duminică și-l vedea cum se topește. N-a putut plăti la coana Mița care i-a spus c-o mai așteaptă. Nu știa nimeni de afacerea cu salba, c-a rugat-o să nu spuie. Numai stăpînul o întreba uneori ce-i cu salba și [dacă] nu cumva a vîndut-o s-o cheltuiască cu boala băiatului. Așa a trecut un an și s-a îndatorat pe unde a putut. În sfîrșit l-a mai dus a treia oară la raze și Tițescu a spus că, dacă nu-l duce la munte, într-o lună moare... Ion a zîmbit trist că are să moară. Ea însă nu se putea despărți de el. A vrut să ia salba și s-o vîndă, iar pe banii ce-i lua să-l ducă la munte. Coana Mița n-a vrut să audă. Să-i plătească tot, altfel nu-i dă salba. Solomia stătea pe jăratec și nu știa ce să facă; bani n-aveau. [f. 9] Vineri a fost la piață. Avea 1000 lei neschimbați. A făcut cumpărături. S-a întîlnit cu Agate care i-a dat o pîine s-o lase coanei Marița în trecere. Atunci s-a gîndit să-i dea un galben cucoanei și restul să-i ia. Coana n-a vrut. Atunci hai să-ți plătesc. I-a arătat banii. Marița a scos dintr-un dulap o oală de lut plină cu amănături, le-a răsturnat pe masă și a ales salba, apoi restul le-a pus înapoi în oală. Solomia a luat salba și-a vrut să dea galbenul. Ea cerea banii care însă erau ai stăpînului. S-a repezit să-i ia salba și a început să strige că e o hooță etc. O mică luptă... Solomia a zărit o frînghie, o bucată pe care avea să întindă rufele Marița. I-a aruncat-o de gît și a început a strînge. Marița urla. Cu un prosop i-a astupat gura și a continuat a strînge. A căzut lîngă albia cu rufe. Prosopul îi intrase în gură... Solomia era calmă, de tot. Și-a vîrît salba în sîn, și-a luat coșul și a pornit să iasă. Atunci a auzit pași afară. Cealaltă bucată de frînghie o avea în mînă. S-a așezat [f. 10] după ușă. Știa că trebuie să fie Agate. Îl auzea tușind și tîrînd pașii. Dacă o găsește, e pierdută. În clipa cînd a deschis ușa și-a intrat, prin spate i-a aruncat de gît frînghia și a strîns. Agate s-a zbătut numai puțin. S-a împiedicat de scaun și a căzut cu fața în jos, grohîind. Ea, cu genunchii pe spatele lui a strîns, a strîns pînă n-a mai mișcat. Apoi și-a aranjat hainele, a luat coșul și a ieșit, trăgînd ușa foarte ușor și fără s-o închidă în clanță ca să nu facă zgomot. A ieșit din curte liniștită, a închis bine porțița și a trecut spre casă... Pe cine a întîlnit în poartă și pe stradă...

Din pricina crimei n-a putut pleca acasă pînă peste zece zile. I-a venit vestea că Ion a murit și s-a dus la înmormîntare. [f. 11]

Alec Filipescu, 35 ani, licențiat, fără profesie, chefliu, ca atare poftit pretutindeni, altfel cîrcumile și șantanurile Piteștilor; în alegeri agent electoral etc. Tatăl său fost avocat, mort. Mama lui e soră cu nevasta primului președinte al tribunalului. Nu mai are decît casa, alături de casa crimei. Chiriași: un locotenent cu ordonanța și un profesor.

Bătrînul a fost prieten cu Agate. Tînărul era certat; nici nu vorbeau — i-a împrumutat odată 3000 lei, nu i-a mai plătit. Agate l-a apostrofat etc. Filipescu îl ocărăște pretutindeni, cît e de zgîrie-brînză. De cîteva ori a spus la Borănescu: cum nu se găsește un tîlhar să le sucească gîtul la amîndoi, să scape lumea de ei?

Filipescu

Cezarina [f. 12]

[...] David Secuianu bun prieten cu Romulus Delulescu ⁴⁴, iar [cu] servitorul Ciufu are legături.

⁴⁴ Adăugat ulterior în dreptul numelui, cu semn de trimitere: «împrumută uneori pe Dică cu parale...»

Concluzii: Ciufu a ucis, pus de cei doi <care au împărțit prada> ⁴⁵ etc.
Ciufu e arestat ca autor — pe cei doi nu îndrăznește, dar e sigur că în cursul instrucției le va veni rîndul, fatal. [f. 14]

[...]

Ilarie Dăniloiu, 74 ani
Marița — născută Dumitrescu, 71 ani } ⁴⁶ Str. Speranței 9, lângă Piața Brătianu

Spiru Dăniloiu, 65 ani
Vasilica — născută Bumbu, 57 ani } fiica lor Filofteia, măritată cu căp[itanul]
Vasilescu din orașul Sighet.

Pascal Delulescu, 58 ani, fost ajutor de grefier. Aretia, 56 ani, sora celor doi Dăniloiu.
<Romulus, 30 ani, poet — în — București> ⁴⁷.

Preotul Ilie Năstăsescu, 45 ani, biserica Sf. Nicolae ⁴⁸ — a cununiilor.

Mihai Ciufu, 35 ani, servitorul bisericii și al preotului. David Secuianu (Dică), 36 ani, licențiat, boier etc. Cezarina, mama lui, născută Mălinescu, 60 ani, sora președintelui. Scarlat Mălinescu, 46 ani, președintele trib[unalului] Argeș. Cecilia, soția lui, 38 ani, cu trei copii. Constantin Negel, 48 ani, prim-procuror. Paulina, 33 ⁴⁹ ani, rea de muscă, are fată de 13 ani. Aurel Dolga, 32 ani, judecător [de] instrucție.

Iacob Cociorva, ordonanță la locotenentul Popescu Victor. Tudor Ianculescu — Ploscaru, polițaiul orașului, bătrîn, bețiv.

<Solomia Motroc> ⁵⁰ <22> ⁵¹ ani <Filofteia> ⁵², mama ei, 47 ani.

Eremia, fratele ei. 26 ani. Domnica, sora ei, 24 ani.

Alexandru Ionescu, 22 ⁵³ ani, iubitul ei. [f. 24] ⁵⁴

*

1. Spiru Dăniloiu spune Vasilicăi despre Ilarie că i-a spus popa Ilie să meargă să vadă ce s-a întîmplat. Descrierea întîmplării. Solomia nu intră, dar răscoală lumea.

2. Sosirea: procuror și judecător. Examinarea amănunțită: cum s-a petrecut crima.

3. Rudele se îmbulzesc să ciupească, înainte de a se sigila. Înfirmarea victimelor, în acele și haine.

4. Judecătorul de instrucție se informează, studiază.

5. Audierea d[oam]nei și d[omnu]lui Spiru Dăniloiu cu Solomia. Pe cine bănuiesc ei? Vreun străin, că era zi de tîrg.

6. Audierea d[oam]nei și d[omnului] Pascal Delulescu — fiul lor n-a plecat, a scăpat trenul.

7. Audierea preotului și [a lui] Mihai Ciufu ⁵⁵.

8. Audierea [lui] David Secuianu ⁵⁶.

⁴⁵ Ulterior, modificat: « care aveau a împărți prada ».

⁴⁶ O referință adăugată cu creion negru, ulterior, privind familia Dăniloiu, pe deasupra scriiturii: « mîinîcă pește simbăta, p[entru]că e mai ieftin » și, între cuvintele adaosului, tot cu același creion: « 250 x 25 », o înmulțire neefectuată.

⁴⁷ În partea stîngă a prenumelui, cu cerneală, o săgeată care trimite.

⁴⁸ Șters și înlocuit cu: « Maria ».

⁴⁹ Înlocuit cu: « 35 ».

⁵⁰ S-a adăugat, deasupra, cu creion roșu: « Ilinca Dogaru ».

⁵¹ Înlocuit cu: « 21 ».

⁵² Șters cu cerneală și înlocuit cu: Ioana.

⁵³ Înlocuit cu: « 24 ».

⁵⁴ Filă scrisă cu cerneală. Pe verso, diferite calcule în creion și cerneală, probabil exerciții sau măsuri astronomice, dacă nu ridicări de numere la diferite puteri.

⁵⁵ L. R. încearcă o nouă peniță, scriind în dreapta: « DDDD ».

⁵⁶ Idem: « Spiru Dăniloiu ».

9. Președintele se interesează, de asemenea primul procuror.

10. Parastasul morților. Solomia aprinde două luminări. ⁵⁷ [f. 38] ⁵⁸

Procurorul [are dreptul] să se amestece în conducerea instrucției? Testamentul găsit — formula de deschidere! Se poate urgenta? Poliția e la dispoziția judecătorului? Cum îi cere concursul, în scris? Se poate ține un bănuț la poliție trei patru zile? [f. 23] ⁵⁹

<Judecătorul de instrucție> ⁶⁰ are un grefier la cabinet sau secretar? Acesta trebuie să fie de față la toate interogările? Cum scrie declarațiile informatorilor sau bănuților? Sînt procese-verbale sau simple declarații? Orice interogator trebuie înregistrat? ⁶¹ Acest ajutor îl însoțește pretutindeni pentru a încheia actele: la descinderi, percheziții etc. sau ia un comisar? Cine pune sigilii la casa crimei?

Unde sunt închiși cei reținuți la dispoziția judecătorului, fără mandat? [f. 23 v]

Cum se face deschiderea unui testament la tribunal? În ședință publică? Cum se deschide testamentul? Procurorul trebuie să fie prezent?

Judecătorul de instrucție emite singur mandat de arestare sau trebuie să-l facă procurorul? [f. 27] ⁶²

1. *Ciufu* — Seara, luni, în casele [lui] Spiru Dăniloiu. La cină cu Vasilica. Solomia servește. Despre frate-său Ilarie și Mița. Ciufu, servitorul bisericii, povestește cum a fost de trei ori de sîmbătă pînă azi, și a găsit pustiu.

2. Vasilica cu Solomia pleacă la casa stranie. Solomia cu salba de galbeni la gît. În curte zăpada neatinsă. Vasilica zice: a mințit Ciufu... Nici n-a călcat pe-aici!... Solomia refuză să se apropie de casă. Vasilica bate la geam, bate la ușă, deschide, intră... Solomia o urmărește cu spaimă. Îi aude pașii în odaia întâi, trece în a doua, la bucătărie, glasul de spaimă, apoi o aude răcnind și în sufragerie un țipăt: amîndoi!... Apare în ușa marchizei, cheamă pe Solomia... Solomia începe să scîncească disperată. Vasilica o oprește, să nu adune lumea. Și iese în poartă: fata să cheme îndată un sergent, să-l lase de pază, apoi să meargă la prăvălie la Spirache, în vreme ce ea se va duce la procuror. Vine sergentul speriat. Va sta afară pe trotuar; în curte i-e urît. Și țigara [f. 15]

3. Spiru află vestea fără mare emoție. Trimite pe Solomia acasă, iar el se duce direct la casa crimei, neuitînd să spuie pe drum tuturor că Ilarie a fost omorît... În fața casei curioși, vecini, care se ceartă cu sergentul să intre. Spiru intră în casă, dar stă puțin și iese repede să aducă procurorul. În curînd sosește Delulescu cu Aretia care hohotește și bleastă. Cînd află că a fost Spiru izbucnește în imprecății: el l-a omorît și furat... Intră. Delulescu nu poate sta; ea însă rămîne, examinează puțin morții și se pune să caute bani și bijuterii, și bleastă măreau că le-a furat Spiru. Așa o găsește procurorul cu judecătorul Dolga, însoțiți de Spiru și un comisar. <Aretia> ⁶³. Procurorul o roagă să puie la loc tot ce a luat. Ea înjură pe Spiru. Ceartă. Sînt dați afară ca să poată cerceta crima. [f. 16]

⁵⁷ În dreapta, desenul unei ulcele cu gura în jos; sub ulcică, următoarele însemnări: « Dealul Ștefănești; gheormanul; Foarte bună penișă deși zgîvie puțin; oare e mai bună astălaltă, veche și încercată — în orice caz e mai ușoară, poate și din pricină că m-am obișnuit cu echilibrul stiloului. » În partea stîngă, de sub text, coborînd: « Stiloul e deopotrivă de bun, doar să se obișnuiască puțin cu hîrtia și mai ales mîna cu bîndate de penișă! » Pe mijloc între cele două coloane citate, L. R. continuă: « Solomia, Solomia, Oare se poate. Dar dacă nu se poate? ».

⁵⁸ Filă scrisă în întregime cu cerneală.

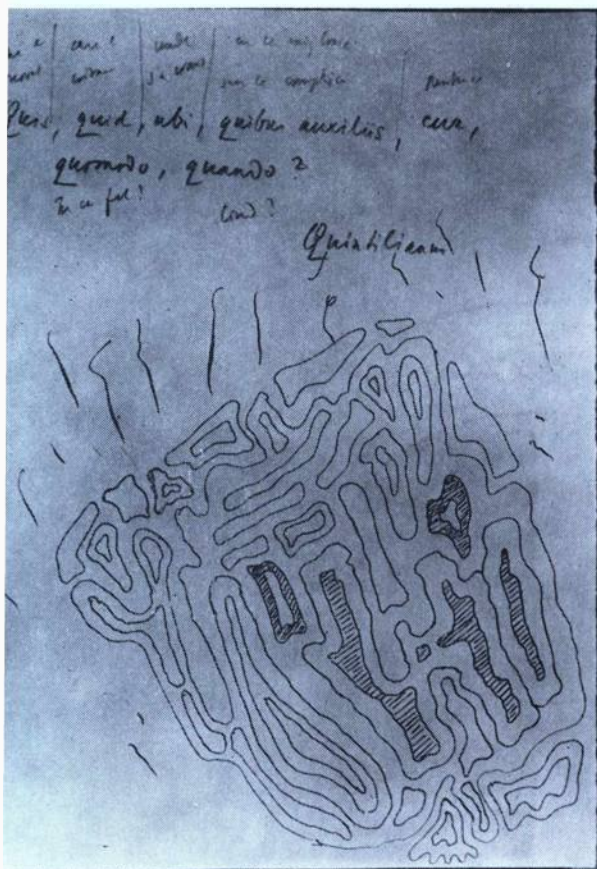
⁵⁹ Note pe 1/4 din coală.

⁶⁰ Aici se intercalează în text, cu creion negru și săgeată de trimitere: « poate să asculte informatorii etc. numai în orele de serviciu și în biroul său? ».

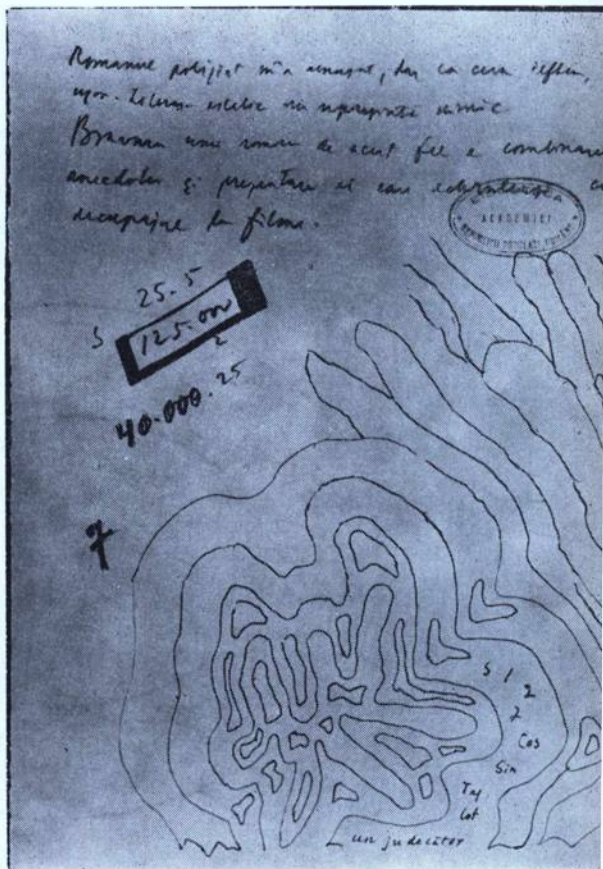
⁶¹ Întreg fragmentul scris cu cerneală.

⁶² Însemnări în cerneală.

⁶³ Anulat în timpul elaborării textului.

Cartierul crimei (schită făcută de Liviu Rebreanu).

Hartă indicând casa și poziția cadavrelor.

1. Ciufu; 2. <Solomia>⁶⁴; 3. Cinci minute; 4. Casa crimelor; 5. Durerile moștenitorilor;
6. <Bănuielele Aretiei>⁶⁵; 7. <Solomia vrea să plece>⁶⁶; 8. Un judecător <fără odihnă>⁶⁷;
9. Informatorul indignat; 10. «Cînd ai mințit»?; 11. Două <femei slabe>⁶⁸; 12. <Toiagul părinților>; 13. Cortegiul funerar; 14. Celebritate piteșteană; 15. Lixandru; 16. Alibi
17. Complicii [f. 22 v]; 18. Inelul găsit; 19. <Om fără noroc>⁶⁹; 20. <Împrumuturi pe amanet>;⁷⁰ 21. Portofelul gol; 22. Mandat de arestare; 23. Convingerea lui Spiru;
24. Spovedanie; 25. Acul de păr; 26. <Îndoiala>⁷¹ [f. 22].

⁶⁴ Șters și înlocuit cu «Amîndoi», iar ulterior: «Stăpîna cu servitoarea».

⁶⁵ ⁶⁶ Anulat cu o linie.

⁶⁷ Șters și înlocuit cu: «neobosit», ulterior: «curios».

⁶⁸ Ulterior: «biete femei».

⁶⁹ Titlurile copitoalelor 12—19 șterse cu creion roșu.

⁷⁰ Înlocuit cu: «Giuvaierile răposatei», apoi anulat cu creion roșu.

⁷¹ Șters cu creion roșu.

1. Luni seara. Cină la Spiru Dăniloiu. Despre fratele său l-a întrebat popa Ilie de la Sf. Maria. D[oa]mna Dăniloiu Vasilica vorbise adineaori cu Solomia tot despre Ilarie și Marița. Spiru poruncește să meargă mâine să vadă ce-o fi. Or fi bolnavi ori i-o fi omorât cineva pe amîndoi. — Pe cînd vorbesc — Solomia se închină mereu îngrozită. Apoi vine iar Mihai Ciufu din partea preotului. Ciufu a fost de două ori, o dată simbătă pe seară și o dată azi dimineață, a strigat, a bătut în geam — parcă ar fi pustiu. O fi plecat la București, opiniază Vasilica. O să vedeți mâine!

2. Marți dimineața. Vasilica cu Solomia. Piața cu fîntînă. Casa lui Ilarie. În curte. Zăpada de duminică proaspătă. Solomia refuză să se apropie de casă; i-e frică. Vasilica bate în geam, trece la ușă, bate. Nimic. Apasă clanța. Ușa se deschide. Intră. O pauză. Solomia aude pașii ei intrînd dintr-o odaie în alta. Apoi revenind, apare îngrozită: Vino degrabă, Solomie, că aici s-a întîmplat o crimă... Solomia începe să țipe disperată: Aoleu! Săriți!... Ajutor!... Vasilica o ostioiește: Taci, nebună, că aduni toată strada!

3. Ca focul se răspîndește în oraș. Strigătele Solomiei au adunat vecinii. Un polițist, țigan din Valea Mare, apare speriat. Vasilica își vine în fire. Sergentul să nu dea voie nimănui să intre, pe Solomia o trimite la prăvălie să anunțe pe Spirache, iar ea merge la Tribunal să vestească pe procuror... Sergentul se luptă cu curioșii care vor să intre în casă și care aproape umplu curtea. Sosește Spirache pe care-l lasă în casă și care-și umple buzunarele cu galbeni. Pe urmă vine Delulescu cu Aretia care sunt siguri că Spiru a cărat tot ce a fost mai bun, fiindcă Spirache a plecat, tot la tribunal, dar trecînd pe-acasă. Fură ce se poate și Aretia. [f. 33]⁷²

4. La tribunal. Senzație mare. Asemenea crimă e rară în Pitești. Procurorul a telefonat la poliție, dar polițaiul a făcut chef și abia se scoală. Vine un comisar, speriat. Procurorul ia pe judecătorul Dolga... Cînd ajung în casă, Aretia tocmai cotrobăiește prin dulapuri după bani... Toată lumea afară din curte. Examinarea amănunțită. Sosește polițaiul: vezi, abia deunăzi a spus Dică, la petrecere, că nu se găsește cineva să-i omoare, și iacă s-a găsit! [f. 34]⁷³

5. Mobilul crimei — Aretia protestează că bătrînii au fost jefuiți. Și dacă nu se observă nici o dezordine, înseamnă că a fost cineva care cunoaște bine locurile; cel care a furat. Face aluzie la Spiru care protestează — adevărat c-a fost înlăuntrul dar n-a luat nimic etc. Regretă, dar țîrgul urlă că tocmai Romulus ar fi în orice caz mai cu dreptate acuzat — interesul lor e mai mare că n-au bani etc.⁷⁴

6. Aretia acasă cu bărbatul ei despre caz. Telegramă Romulus să vie să-și apere interesul de hrăpărețul de Spirache.⁷⁵

7. Spiru la masă cu Vasilica <arată bijuteriile ce a luat. Vasilica protestează>.⁷⁶ Solomia vrea să plece două zile — cum a fost înțeleasă cu Vasilica. Să plece mâine și poiimîine.⁷⁷

8. Dolga <după amiază>⁷⁸ lucrează, clasează. Imediat cheamă pe Spiru ca informator și, pentru a doua zi, pe Vasilica — Solomia <Aretia Delulescu>.⁷⁹

9. Interogatorul Spiru — cînd l-a văzut pe Ilarie? Ora etc. Ce-au vorbit? Ce-a făcut duminică? Nu l-a întîlnit? Sigur? — nu a fost pe la el?... Dar cînd i-a povestit servitorul, de ce n-a anunțat poliția?... De ce s-a dus singur să vadă morții, înainte de-a

⁷² Texte în cerneală. Pe verso, diverse calcule cu litri și grade, înmulțiri, împărțiri. În partea de jos titlul *Amîndoi și Niciunul*.

⁷³ Însemnări în cerneală; pe aceeași filă diferite calcule, fără legătură organică cu redactarea cărții. Același lucru pe verso-ul filei 34.

^{74,75} Anulat cu o linie de creion negru.

⁷⁶ Anulat cu creion negru și subliniat anularea.

⁷⁷ Apoi, anulat după redactare, ca la pct. 74—75.

⁷⁸ Șters cu creion negru.

⁷⁹ Pus punct pe virgulă, cu creion negru și anulat restul.

veni autoritățile? Ce-a luat? Protest Spiru: chiar dacă aş fi luat — sînt moştenitor. De unde ştii? Dacă a lăsat testament ⁸⁰? [f. 9] ⁸¹

Cînd ai minţit? <9> ⁸² — <În aceeaşi zi> ⁸³ ascultarea servitorului Ciufu. Rămîne la dispoziţia justiţiei.

Două biete femei <10> ⁸⁴ — <A doua zi> ⁸⁵. Vasilica şi Solomia care plînge, încît judecătorul o consolează că-i dă drumul îndată. Informaţii: Solomia a dus o plîne sîmbătă la Ilarie; apoi <a fost la medic cu Lixandru. De unde bani? A vîndut un ban din salbă>. ⁸⁶

Toiagul părinţilor <11> ⁸⁷ — Interogator Aretia, însoţită de Romulus sosit între timp. De la ea află Dolga că Romulus era să plece sîmbătă dim[ineaţa] şi a plecat abia cu personalul de după amiază că era prieten cu Ilarie ⁸⁸ etc. Romulus se oferă să dea informaţii, judecătorul refuză deocamdată. ⁸⁹

Cortegiul funebru <12> ⁹⁰ — Înformarea victimelor. Solomia plînge. Rudele. Lume multă. Spiru se plînge primului procuror că Dolga îl bănuieşte etc.

Celebritate piteşteană <13> ⁹¹ — interogator Dicu Secuianu ⁹² — obraznic. Preşedintele se interesează, după în[mormîntare]. [f. 30 a] ⁹³

Lixandru <14> ⁹⁴ — Solomia la ţară şi povestea cu Lixandru.

Alibi <15> ⁹⁵ — Interogator Romulus. Contraziceri ⁹⁶ — i-a împrumutat bani. Ce a căutat la Dicu? Cunoaşte pe Ciufu?

Complicii? <16> ⁹⁷ — Interogator confruntare Ciufu, Dicu, Romulus...

Inelul găsit ⁹⁸ <17> ⁹⁹ — Exasperarea Dolga — n-are dovezi. Percheziţie la Ciufu — un inel. Trebuie să afle proprietar[ul]. Ciufu spune că l-a găsit demult.

Om fără noroc <18> ¹⁰⁰ — Solomia revine prăpădită. A murit Lixandru. ¹⁰¹

Giuvaerele răposatei <19> ¹⁰² — Dolga expune la o vitrină inelul: să vie proprietarul. A doua zi o doamnă bătrînă: l-a amanetat la Miţa, pentru 500 lei la datorie de garţi. Giuvaerele se găsesc în casa crimelor. [f. 30 b] ¹⁰³

Portofelul gol <20> ¹⁰⁴ — Percheziţie la Romulus în Bucureşti cu poliţaiul... portofelul de bani cu multe compartimente, de negustor. Gol. Se găseşte la urmă în casa crimelor. ¹⁰⁵

⁸⁰ Linie de creion negru, în diagonală — de la stînga spre dreapta, după redactare.

⁸¹ Însemnări în cerneală.

⁸² Reconsiderat în: * 10 *, cu creion negru.

⁸³ Anulat cu creion roşu la o altă citire.

⁸⁴ Peste nr. 10 cu cerneală, în creion negru * 0 * a fost transformat în * 7 *.

^{85,86} Şters cu creion roşu.

⁸⁷ Înlocuit cu: * 21 *.

⁸⁸ Adăugat, deasupra, cu semn de adaos, în cerneală: * şi în ziua plecării l-a împrumutat cu bani *.

⁸⁹ Întreg textul este barot cu o linie de creion roşu, în diagonală, la o altă lectură. În dreptul ultimului rînd, tot în cerneală, o caricatură de dimensiuni reduce.

⁹⁰ Peste * 2 *, cu creion negru, s-a scris cifra * 3 *.

⁹¹ Idem — peste * 3 * — * 4 *.

⁹² Deasupra, în creion negru, s-a adăugat: * ia [...] dolari *.

⁹³ Filă redactată cu cerneală.

⁹⁴ Cifra * 4 * din număr, prefăcută în * 5 * cu creion negru.

⁹⁵ Idem: cifra * 5 *, în * 6 *.

⁹⁶ Scris deasupra cu creion negru: * vineri i-a dat Ilarie bani. Aretia zice că sîmbătă [:] nu le-a spus ca să nu-i ceară [...] *.

⁹⁷ Înlocuit cu: * 17 *.

⁹⁸ O săgeată cu creion roşu, tirzie, dă indicaţia coborîrii întregului capitol, după * Giuvaerele răposatei *.

⁹⁹ Înlocuit cu: * 18 *.

¹⁰⁰ Înlocuit cu: * 19 *.

¹⁰¹ Întreg capitolul, ulterior, anulat cu o linie de creion roşu.

¹⁰² Numărul * 19 *, cu cerneală, prefăcut în * 20 *, cu creion negru.

¹⁰³ Filă scrisă cu cerneală. Pe verso, diverse cifre, calcule şi o adunare în creion negru totalizînd 150.

¹⁰⁴ Înlocuit cu: * 21 *.

¹⁰⁵ Întreg capitolul anulat cu o linie de creion roşu în zigzag.

Mandat de arestare <21>¹⁰⁶ — Judecătorul lansează mandat de arestare: Romulus și Ciufu împreună au comis crima. Dovezile.

Convingerea lui Spiru <22>¹⁰⁷ — Senzația în oraș. Aretia. Spiru vorbește acasă¹⁰⁸: crede că Romulus e ucigașul.

Spovedania <23>¹⁰⁹ — Solomia la judecător: mărturisirea. Dolga nu crede. O arestează totuși.

Acul de păr <24>¹¹⁰ — Sinuciderea Solomiei.

Îndoiala <25>¹¹¹ — Dolga — nedumerirea. [f. 37]¹¹²

14. O celebritate piteșteană; 15. Lixandru; 16. Alibi; 17. <Complicii?>¹¹³; 18. Inelul găsit (sau giuvaerele); 19. <Om fără noroc>¹¹⁴; 20. Mandat de arestare; 21. Convingerea lui Spiru; 22. Spovedania; 23. Acul de păr; 24. Îndoiala <Ciufu e trimis dimineața să nu vie Ilarie, căci preotul s-a dus la Costești cu...>¹¹⁵ [f. 29]¹¹⁶

*

1. Ciufu; 2. Stăpîna cu servitoarea; 3. Cinci minute; 4. <Casa crimei>¹¹⁷; 5. Moștenitorii; 6. Bănuielile Aretiei; 7. Solomia vrea să plece; 8. Judecătorul și polițaiul; 9. Informatorul ofensat; 10. «Cînd ai mințit?»; 11. Două biete femei; 12. Toiagul bătrînețelor; 13. Cortegiul funebru; 14. O celebritate piteșteană; 15. Lixandru; 16. Alibi; 17. Inelul cu brilliant; [f. 28] 18. Testamentul; 19. <Regretele>¹¹⁸ lui Spiru; 20. <Spovedania>¹¹⁹; 21. Un ac de păr [f. 28 v]¹²⁰.

*

*Modificare la cap[itolul] I*¹²¹

Ciufu a fost trimis simbătă de popa Tănăsescu tocmai să contramandeze venirea lui Ilarie, hotărîtă dimineața cînd el mergea iar Ilarie se întorcea din piață, fiindcă popa s-a întîlnit cu popa din Costești cu care a trebuit să plece la țară, neștiind la ce oră se întoarce după amiază. Întîlnirea a fost în dreptul tutungeriei centrale. De-acolo Ilarie n-a mers direct acasă ci s-a abătut pe la băcănia Steriade pentru ceva. Preotul s-a întîlnit lîngă catedrală cu cel de la Costești și a trimis imediat înapoi pe Ciufu să ajungă din urmă pe Ilarie și să-i spună.

Modificare la cap[itolul] XIV

Dică Secuianu nu știa de unde avea Romulus dolarii?

¹⁰⁶ Înlocuit cu: «22».

¹⁰⁷ Înlocuit cu: «23».

¹⁰⁸ Adaos în creion cu linie de indicare: «de față cu Solomia».

¹⁰⁹ Înlocuit cu: «24».

¹¹⁰ Înlocuit cu: «25».

¹¹¹ Înlocuit cu: «26».

¹¹² Filă scrisă cu cerneală. Adaosurile ulterioare în creion negru. În colțul de jos, dreapta, al filei, cu creion negru, patru rînduri: 1. *D[oa]m[na] [...]*; 2. *Depoziția Ciufu*; 3. *Testamentul*; 4. *mandat de incul[are]*.

¹¹³ În dreptul titlului, între paranteze: «sau inelul găsit», apoi anulat.

¹¹⁴ Sterse ulterior cu creion roșu.

¹¹⁵ Adăugat cu cerneală.

¹¹⁶ Sîrșitul unui proiect de plan, mai restrîns decît cel în 26 capitole; începutul lipsește sau se află răslețit printre alte manuscrise ale lui L. R.

¹¹⁷ Corectat ulterior cu creion de timplărie «Casa crimelor».

¹¹⁸ Șters cu creion de timplărie și înlocuit cu: «Părerile».

¹¹⁹ Anulat cu cerneală și intitulat: «Lovitura», apoi șters cu creion de timplărie și reîntitulat: «Întoarcerea judecătorului».

¹²⁰ Pe colțul filei (dreapta, jos), cu cerneală, sînt însemnate prenumele și numele a două persoane: «Alec Budeanu» și «Irina Dogaru», personaje auxiliare.

¹²¹ Indicația subliniată peste linia de cerneală cu o linie de creion roșu, ulterior.

Judecătorul trebuia să demonstreze cum s-a făcut crima, ca să se vadă ce elemente îi lipsește, și că e verosimil. Adică: Romulus a prins de veste că nu e în testament și a pus la cale tlhăria cu Ciufu. Sîmbătă dim[ineață] va merge la Ilarie împreună, Ciufu să-i ție de vorbă, iar el să șterpească portofelul etc. [f. 27] ¹²³

De adăugat la cap[itolul] IX ¹²⁴

Da... bani americani... Avea mulți?... Îi ținea acasă?

— Drept să vă spun, nu știu nimic precis... Fratele meu era tăcut, ascuns, aproape bănuitor, chiar față de mine, în materie de bani, mai ales în anii din urmă, cînd a îmbătrînit și a început să adune numai bani... Doar cu țafa Mița se consulta, ea singură poate să fi știut ce anumea aveau... Dar cred că trebuie să fi avut sume destul de importante. De zece-doisprezece ani cumpăra mereu dolari și lire sterline, cînd i se ofereau ocazii bune... Aș fi crezut că-i ținea în casă de fier, într-un portofel mare, rămas de cînd avea magazinele... Văd însă că nu s-a găsit nimic.

Așa că poate să fi fost exagerări de-ale oamenilor. Poate că și [...] * să fi răspîndit înapoi zvonul că cumpăra bani străini ca să distragă atenția...

<— Dar... în oala de pe masă din bucătărie ce-a fost?

— N-am observat, domnule judecător, nici o oală!...

— Mă mir... Era răsturnată și goală... Șomoigul de jurnal cu care fusese astupată se află încă aruncat sub masă... Cum n-ai observat?

Să vă spun sincer, nici n-am trecut pragul bucătăriei. ¹²⁵ Dacă am văzut cadavrul țafei Mița, m-am îngrozit și... > [f. 26] ¹²⁶

Adaos la cap[itolul] X ¹²⁷

— La ce oră s-a întîlnit părintele Tănăsescu cu Ilarie Dăniloiu sîmbătă dimineața?

— Pe la opt... Cel mult nouă...

— Bătrînul mergea spre casă?

— Da... cu un pește în mînă... un crap...

— De-atunci nu l-ai mai văzut?

— Nu. [f. 25] ¹²⁸

¹²² În dreptul textului, în partea stîngă, o acoladă deschisă, (creion negru) și mențiunea « La 130 ».

¹²³ Texte în cerneală (idem filele următoare: 26, 25). În partea de jos, dreapta, un desen în cerneală, poate plan de localitate.

¹²⁴ Peste linia de subliniere, în cerneală, s-a revenit, ulterior, cu creion roșu.

¹²⁵ Pasajul subliniat în stînga, pe verticală, are și o trimitere, tot în creion de timp_lărie, indicînd: « La Aretia ».

¹²⁶ Pe verso însemnarea: « Nu e popor mai ospitalier ca Românul ».

¹²⁷ Subliniată cu creion roșu.

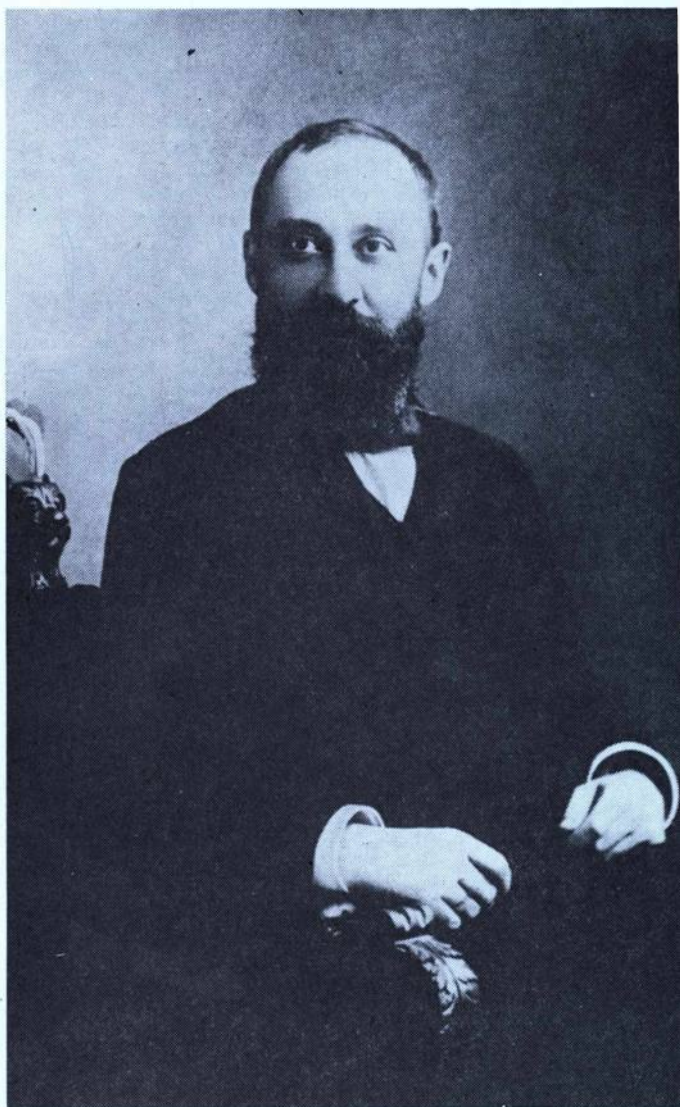
¹²⁸ Dialog pe 1/4 din coală, în partea de jos a hirtiei revine cuvîntul « pătura », întîlnit și pe verso-ul f. 18, precizarea: « Mirescu », în creion negru obișnuit, și o suită de 4 numere, poate ore de convorbiri telefonice: « 9, 10, 14, 18 ». Pe verso-ul f. 25, în colțul din dreapta, jos, un joc de ovale...

D O S A R 1 9 0 7

Nicolae IORGA

«...să-și ia
poporul
dreptatea...»

ANUL 1907 VA DESCHIDE UN CAPITOL nou, cu consecințe demne de reținut, nu numai în viața statului nostru, dar și în biografia istoricului: omul de știință intră în arena politică, fiind adus în Parlamentul țării, iar la 10 iunie e ales în comitetul Ligei Culturale, al cărui țel final era unirea cu Transilvania. Savantul și omul politic N. Iorga va căuta să cunoască cât mai îndeaproape realitățile sociale din țara noastră și să sprijine în mod direct, prin importante inițiative, dezvoltarea vieții culturale. În acest an, fondează revista „Floarea darurilor”, faimoasa Universitate populară de la Vălenii de Munte, precum și cea dintâi Bibliotecă populară. Călătoriile de studii pe care le va întreprinde prin «satele și minăstirile din România» îi vor dezvălui tabloul dramatic al lipsurilor în care se zbătea țărâtimea. La întrebarea pusă unui hangiu din Buzău: ce vor face țăranii în această situație disperată, răspunsul și-l dă singur: «Vor stringe de gît pe cei ce au». Scena avea loc în toamna anului 1904. De-acum contactul cu țărâtimea se reflectă tot mai puternic atît în studiile, precum și în articolele sale, mai ales în „Neamul românesc”, în paginile căruia era pe larg prezentată starea de mizerie a poporului, prevestind răscoalele țărănești. La 12 noiem-

Nicolae Iorga cu doi ani
înaintea răscoalei din
1907. (22 april 1905)

brie 1906, referindu-se la piesa lui Alecsandri *Lipitorile satelor*, istoricul constata că «după optzeci de ani, cînd se va scrie urmarea la acest articol, frică mi-e că povestitorul va vorbi... de o revoluție...». Astfel, în coloanele „*Neamului românesc*”, se îndesesc aluziile la iminența răscoalei. Din februarie 1907, ziarul lui Nicolae Iorga poate fi socotit o adevărată arhivă, din care aflăm începutul, dezlănțuirea și mersul zilnic al tragediei țărănimii. La 18 februarie este anunțată «răscoala pentru pămînt la Rădăuți (Dorohoi)», ulterior, în alt număr, se menționează: «țărăanii de pe Hîrlău se mișcă». Tot la începutul lui februarie se comunică «trei sute de țărani s-ar fi răscolit la Flămînzii-Botoșani», iar numărul din 1 martie cuprinde o mare bogăție de informații asupra mișcărilor țărănești începute pe moșiile de la Flămînzii, Deleni, Poiana, Oriceni, Prisăcani, Lătăi, Prăjani, Rădeni, toate din Botoșani. Peste trei zile, apare primul articol scris de N. Iorga despre răscoale: «de vreme ce nu li se dă cînd se cuvine pămîntul de care au nevoie, cu un preț pe care să-l poată plăti... să nădăjduim că măcar acum cîrmuirea se va încredința cî de datoare a face altceva decît să împoarte cu gloanțe și să înțepe cu baionetele». Glasul profetic al savantului răsuna ca o amenințare, adresată celor ce urmăreau scopuri personale sau interese politice în mișcarea țărănească. Data de 8 martie marchează apariția faimosului articol *Dumnezeu să-i ierte*¹, una din cele mai fulminante atitudini, izvorîtă din frămîntările sufletești ale apărătorului țărănimii. Articolul a fost socotit, de presa pusă în slujba boierimii, «o crimă de lèse-națiune».

Strigătul deznădejdiei continuă să umple coloanele ziarului său, prin nenumărate articole în care sint apărați răscolaiții: «într-un loc, în două, în trei — se ucid românul cu pușca ostașilor României. Ce blestem, Doamne, ce nenorocire, ce catastrofă... ce rușine, ce rușine...!»

Articolele lui Iorga au avut un răsunet puternic în toată țara: dacă pentru clasele conducă-

toare au fost ca un duș rece și au provocat ura împotriva savantului, în rindurile oamenilor cinstiți s-a creat un curent de solidaritate cu țărănimia schingiuită și împușcată de guvern.

Mersul răscoalei, rolul îndeplinit de profesori și studenți în sprijinirea acțiunii lui N. Iorga, la care se adaugă sentimentul de solidaritate al intelectualității ardelen, precum și al studenților aflate la studii în universitățile germane și franceze, este reflectat în citeva mii de scrisori și telegrame, păstrate în vasta corespondență Iorga, aflată în colecțiile Bibliotecii Academiei Române.

În vîltoarea luptelor, cînd focul răscoalei s-a întins din Botoșani și pînă în Mehedinți, se căutau de anumite cercuri conducătoare vinovați, stabilindu-se că, în fruntea lor, se află Nicolae Iorga: «Unele ziare și zvonuri reproduc părerile citorva parlamentariști și proprietari, care invinuesc pe d[om]nul Iorga că dînsul ar fi cauza răscoalei de la noi».

Amenințările se țineau lanț și veneau de la proprietari și arendașii din toate colțurile țării. În aceste împrejurări, pentru prima oară, savantul a fost amenințat cu moartea:

«Domnule,

Totul se plătește în lumea asta! Să nu crezi că D[um]nea[ta] vei fi cruțat. Ai aprins jumătatea țării românești, o să se găsească unul, ți-o spun eu pozitiv, din acei mulți pe care i-ai nenorocit, care să răzbuie pe toți ceilalți și să scape neamul de un desereerat anarhist și un trădător ca D[um]nea[ta]!

Ai de gînd, ziei, să pleci în Germania, unde ți s-a oferit o catedră (ziei D[um]nea[ta]!). Pleacă cit de curînd, dacă se găsește într-adevăr, o țară atît de independentă care să dea ospitalitate incendiatorului țării sale. Du-te dar, căci în țara d[um]itale nu mai ai ce căuta; ceva mai mult, de vei rămîne, te va aștepta răzbuirea victimelor d[um]itale, care va veni, mai devreme or mai tîrziu, dar va veni. Căci pentru faptă, răsplată.

Ecolul victimelor teleormănene»².

Pentru a veni în ajutorul adevăratelor victime ale răscoalei, Nicolae Iorga deschide, la 25 martie, în „*Neamul românesc*”, o listă de subscripție cu o largă circulație în rîndul tineretului și al profesorilor. În fruntea primei liste aflăm următorul apel semnat de istoric:

¹ „*Neamul românesc*”, nr. 87, 8 martie 1907.

² BARSR, LXIII (1907), 183.

« Cine va avea curajul de a deschide subscripție și pentru orfanii și vădulele nenorocite ale răsculaților ce au fost impușcați? Până se va constitui un comitet, am destinat din parte-mi o mie de lei din cei opt mii de lei ce am fost în stare să adun într-o muncă de 20 de ani, pentru a se împărți între bietele ființe nevinovate la Botoșani și Vaslui, în Moldova mea nenorocită. »

Suma de mai sus a fost împărțită văduvelor din Vaslui prin dr. Radovici, unde ar fi căzut șase țărani, iar alți 11 răniți de gloanțe.

Despre situația din Botoșani, Iorga cere informații suplimentare de la prof. N. Răutu, fostul său dascăl, care-i comunică la 3 aprilie lista celor morți. Ca urmare, chiar a doua zi după primirea indicațiilor de la Răutu, Iorga trimite la Botoșani încă 500 de lei, însoțiți de rindurile ce urmează:

4 aprilie 1907

« Dragă D[omnu]le Răutu,
Îți trimit chitanța Casei de depuneri pentru 500 lei. Îi vei încasa prin bancă și vei fi așa de bun să-i împarți între familiile sătenilor uciși ale căror nume mi l[e]-ai dat. Sper să pot trimite și alți bani din acei ce se string acum.

Mulțumindu-ți, te salut prietenește

N. IORGA

P. S. Te rog nu-i împărți prin oficiali.³ »

Ajutoarele vin de pretutindeni, din țară precum și de la studenții aflați la studii în străinătate. Mai mulți « vizitatori », aflați la minăstirea Vărațic, trimit 20,50 lei. Asociația „Sprijinul” a femeilor române contribuie cu 50 lei. Impresionante sînt rindurile șefului gării Slatina:

« Ca o picătură într-o mare, mai cu seamă acum, eînd asprimea iernii face ca mizeria să fie și mai mult simțită, vă trimit și eu 35 lei pentru vădulele și orfanii acelor săteni care nenorocirea a făcut să fie uciși în primăvara acestui an. »

Emoționante sînt rindurile ce însoțesc sumele trimise de studenții români, care urmau cursurile la Charlottenburg. S-au trimis peste 400 de mărci la 17 aprilie, iar peste o săptămînă alte 315 mărci:

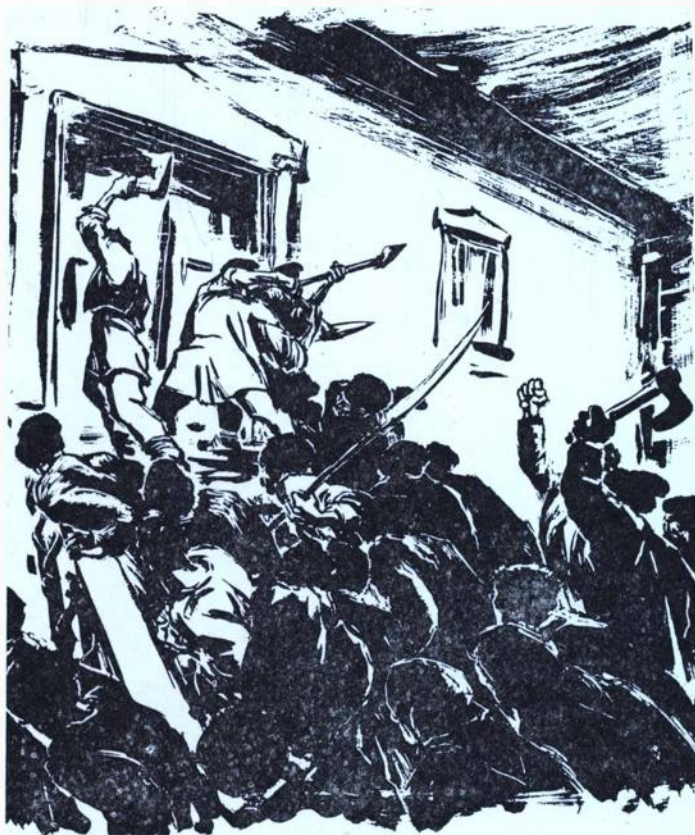
« Cu poșta de azi v-am expedit 315 mărci [...] Lista celor ce au contribuit la ajutorarea nenorociților ce-au rămas pe urma țăranilor căzuți, o păstrăm noi pentru justificarea banilor [...] Dl. Simionescu-Rîmniceanu v-a trimis singur ceea ce voia să deie, iar ceea ce vom mai încasa (caci s-a subseris mai mult), vă vom trimite mai pe urmă. N-am putut aștepta mai mult căci socotim că și acum e tîrziu. Vă rugăm să dispuneți de bani așa cum veți crede D[umnea]voastră. [...] »

Charlottenburg, 21/IV/[19]07

Pentru studenții români de aici,

N. DĂNĂILĂ⁴

Sumele trimise au fost însoțite de un apel lansat către toată țara, semnat de viitorii profe-

³ BARS, LXVIII, p. 73.

⁴ BARS, LXX (1907), pp. 4—5.

sori universitari: V. Pârvan, I. M. Marinescu. D. Gusti, T. Bratu, dr. Ludwig ș. a. Pe alte liste de contribuții din țară aflăm numele: dr. G. Marinescu, pictorii N. Grigorescu, Marius Bunescu, Șmighelschi, folcloristul Tudor Pamfile, N. Cartoian, Al. Lapedatu, Sextil Pușcariu, Tr. Lalescu, A. Cătuneanu, I. Ursu, Gh. Murgoci, Th. Capidan, Popovici-Băznoșeanu, profesori de liceu, elevi ai liceelor din țară (Craiova, Iași, Ploiești, Galați; urmează mulți meseriași, lăcătuși, turnători, electricieni, șefi de atelier etc.

Mișcarea dezlănțuită de N. Iorga prin presă și conferințe era înfierată cu vehemență de ziarele partidelor politice: „Patriotul“, „Conservatorul“, „Voința Națională“ etc., fiind socotită o « mișcare de distrugere ». Socotit agitator și prim vinovat, autoritatea de stat era pe punctul de a-l aresta și condamna la moarte. Mărturie stau o serie de scrisori anonime din care reproducem mai jos următorul text:

« Domnule Iorga,

Ca respect pentru simpatia adincă ce-ți păstram odinioară și ca sollicitudine ce am pentru viața unui erudit, mă simt dator — e o datorie de pură conștiință, să te previn:

I. Sînt cîteva scrisori compromițătoare la parchet, confiscate, adresate Domniei Tale din partea unor învătători și preoți, morți în ultimele răscoale, prin care te asigurau că ți-au ascultat cuvîntul dat în întrunirile de la Alexandria și Botoșani.

Stimate domnule Iorga,

Aflu din jurnale că ai fost silit a sta acasă... ca domnul Choufleur. N-ar fi fost mai nimerit să mergi cu mine — cum ți-am propus — la Stăncești, la marginea codrului cîntat de Eminescu, unde se vede vechea casă a lui:

Numai omul e schimbător

Pe pămînt rătăcitor.

Dar pentru ce aceste măsuri caraghioase în contra D[umi]tale? Poporul a vrut și el să scrie pagina sa de istorie asupra acestei domnii și nefiind academică se vede că s-a supărat Văcarul pe sat. Cîteva rînduri a mă liniști

Al d[umi]tale

CALLIMACHÎ »⁹

Dar Iorga nu a părăsit o clipă Capitala, înfruntînd orice pericol.

Între timp, mesaje de simpatie și solidaritate soseau pe adresa profesorului din toată țara. La Craiova a fost totdeauna un puternic centru « iorghist », reprezentat prin profesori și prin revista „Ramuri“. Aceștia îl țîn la curent cu privire la desfășurarea acțiunii de ajutorare a victimelor răscoalei, comunicîndu-i dificultățile pe care le întîmpinau, fiind urmăriti de autoritățile locale. Într-o astfel

2. Azi sau mîine se va declara starea de asediu, și promisiunea lui Crăiniceanu e să te judece sumar și să te condamne la moarte.

Cît mai ai timp, treci granița căci, după cum știi, ajutorul studenților în timpul stării de asediu e nul.

Partea dureroasă e că toți prizonierii — mil de prizonieri bătuți de 6 ori pe zi ca să le iasă din cap ideile anarhiste în vaiele lor, blestemau nu asupritorii, ci pe „Iorga“⁵.

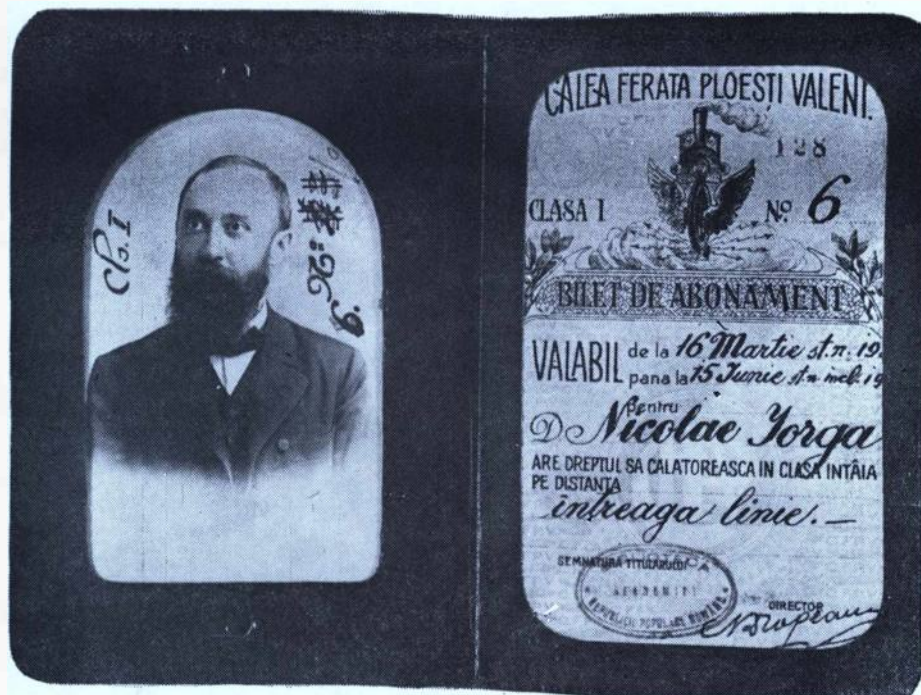
În adevăr, amenințări cu arestarea apar în unele ziare, în vreme ce amenințările cu moartea nu mai conțeneșc. Articolul lui Iuga *Fii drepti* poate fi socotit un răspuns la această stare de fapte: « oameni relativ cușii, trăiți în cercuri cu moravuri blinde, se turbură așa de mult în clipa ruinei și primejdiei, încît nu cred că este ceva mai potrivit decît să insulte pe stradă sau să încalce în casă cu revolverul pe un om care nu le-a făcut personal nici un rău prin ideile sale de dreptate, prin sentimentele sale de iubire pentru neamul său... ».

Correspondența lui N. Iorga ne oferă posibilitatea de a lămuri această perioadă atît de zbucimată din existența savantului, similară celei din anii 1938—1940. În urma articolelor apărute în ziare și a campaniei dezlănțuite împotriva lui, el primește următoarea propunere, de la Alexandru Callimachi, cel care în 1901 i-a tipărit *Istoria literaturii române din secolul al XVIII*, refuzată de Academia Română:

« 7 aprilie 1907

⁹ BARS, LXXVII (1907), p. 24.

⁵ BARS, LXX (1907), pp. 25—26.

Abonament pe calea ferată al deputatului Nicolae Iorga în anul 1907.

de situație, Iorga recurge la sprijinul Elenci Farago, colaboratoare la revistele conduse de savant: „Sămănătorul” și „Floarea darurilor”.

Transcriem, în continuare, scrisorile poetei, adevărate « rapoarte » asupra felului cum și-a îndeplinit misiunea de împărțire a ajutoarelor în satele din județul Dolj:

I

Mult stimat domnule Iorga⁷,

Încă n-am fost la țară. Am căutat să știu cari sînt satele mai pustiite și, după cît mi s-a spus, la Bodăești și Mierea-Birnicii e mai rău aci, în Dolj. Ieri și alaltăieri a fost cu neputință să se găsească o trăsură: au fost alergări de cai aici. Aseară căutam una să plec azi, dar nu știu ce au birjarii de aici: nu vrea să meargă nici unul cu mai puțin de patruzeci de lei, și am rămas și azi. Vă rog mult să nu-mi luați în nume de rău întirzierea asta, am fost și bolnavă, dar nu boala m-a ținut — treceam eu peste ea —, m-au ținut birjarii. Acum, dacă pînă deseară nu voi găsi un birjar mai omenos, plec miine cu trenul pînă la Filiași și de acolo doar oi găsi măcar o căruță, dacă nu trăsură, ca să mă duc mai departe. Mă gîndesc că ar fi păcat să împrăștii banii așa... cine știe cît bine aș putea aduce vreunei nenorocite cu cei cîțiva lei, cari ar prisosi în felul ăsta.

Încă o dată vă rog să credeți că nu e vina mea dacă am întirziat aste citeva zile. Cu tot devotamentul,

Craiova, 26 april 1907

Elena FARAGO

⁷ BARSĂ, LXX (1907), p. 39.

Mult stimată domnule Iorga⁸,

Am plecat ieri, duminică, spre Opișor cu gândul să fim seara înapoi, dar am fost siliți să ne întorcem abia astă-seară, deoarece am fost arestați de jandarmii din Gvardenița și de la Strehaia, până unde am fost cu trenul; făcusem cinci ore cu trăsura pe o arșiță mai mult decît nesuferită și ne-am oprit în Gvardenița să ne răcorim puțin și să dau (fila deteriorată; probabil: *banii*) celor doi oameni pe care-i veți vedea pe lista ce v-o alătur, căci le făgăduisem rîndul trecut să nu-i uit de-o mai trece prin sat. Abia apucasem să mîncăm cînd ne pomenirăm cu doi jandarmi cari, sub cuvînt că n-avem cu ce ne proba identitatea, ne-au declarat arestați; după cum am înțeles din vorba lor, primiseră un ordin confidențial privitor la o cucoană care umblă prin sate de imparte bani țărănilor și care cucoană în realitatea ar fi un ofițer străin, deghizat (!)

Că acest ordin confidențial redactat așa ori altfel (eu nu pot ști sigur ce a fost) e în foarte mare legătură cu ce-ați publicat din scrisoarea mea de rîndul trecut⁹, nu incapa îndoială. Trebuiau să doară și pe semne au durut pe cineva cu trecere rîndurile tipărite. Eu n-am făcut gălăgie, le-am spus că le stau la dispoziție, dar că-i rog să mă lase să mă duc la Opișor și pe urmă să mă întorc. (Imi era că pierd ziua degeaba și știam că pe acolo poate n-am să mă mai pot întoarce și trebuiau ajutați oamenii din Opișor.) După multe târăgăneli și socoteli, mi s-a dat un jandarm cu care m-am dus la Bălăcița, unde un arendaș care ne cunoștea a dat cuvîntul lui scris că de nu ne-om întoarce din Opișor, răspunde el.

Am fost, am împărțit banii, după cum veți vedea de pe listă, și ne-am întors. Banii i-am împărțit în drum, căci primăria era închisă și nu era nici primarul¹, nici notarul¹, de aceea veți vedea numai iscălitura ajutorului și a consilierului, care nu știa carte. Ne-am întors din Opișor peste vreo patru ore și am rămas arestați. Ne-am rugat să ne trimită sub escortă pînă la un alt post de jandarmi, care e mai aproape de linia ferată, dar n-a fost chip.

Primarul din Bălăcița (om foarte de treabă), care de fapt nu ne cunoștea, ne-a luat la el peste noapte, după ce a dat și el hirtie iscălită că va răspunde de noi și că ne cunoaște. De dimineață a făcut un raport telegrafic prefecturii din Mehedinți și, după ce aceasta a cerut deslușiri din Dolj, s-a dat ordin să ne dea drumu¹, cu condiția să nu mai umblăm de aci încolo prin sate.

Astea au durat pînă pe la zece; trenul nu-l mai puteam apuca, am mers direct cu trăsura și am ajuns tocmai seara aici. Acu' să vedeți de unde mi se pare mie că nu mă înșel cituși de puțin, că numai scrisoarea din „*Neamul românesc*“¹⁰ e pricina: am umblat atîtea sate pînă acum și nimeni nu m-a întrebat nimic. Ceva mai mult: de rîndul trecut, cînd am fost la Gvardenița, a iscălit pe lista pe care v-am trimis-o același jandarm care m-a arestat ieri. Și atunci nu m-a întrebat măcar din curiozitate de om, nu de jandarm, nici de unde vin, nici cine sint. Acum nu știu cum vom face ca să ne mai putem duce. În Mehedinți mi s-a cerut să nu mai mergem. Bărbatu-meu se va duce la prefectul de aici să-l întrebe de putem merge prin Dolj (mai sint destui). Să vedem care va fi motivul pentru care ne va opri să mergem.

Vă rog să nu vă pară rău cituși de puțin de întîmplarea asta a mea. Pe mine nu m-a impresionat în fel [*sic* !] de părere de rău pentru mine. Alta a fost impresia, dar a trecut acum. Bine că m-au lăsat să mă duc la Opișor.

Tot răul care a fost, a fost că bărbatu-meu a fost silit să lipsească o zi întreagă de la slujbă și nu prevenise pe nimeni.

⁸ BARS, LXXIII (1907), pp. 126—129.

⁹ Scrisoarea la care se referă poeta, a fost publicată de N. Iorga, în „*Neamul Românesc*“, sub titlul: *Cu privire la Craiova de astăzi*.

¹⁰ În „*Neamul românesc*“ din perioada răscoalei s-au publicat cu regularitate listele cu numele donatorilor și ale celor care au primit bani.

Acum vă fac socoteala banilor:

Am împărțit la Opreșor	—	565
„ „ „ la Gvardenița	—	30
Trăsura din Strehaia	—	30
„ „ „ Gvardenița	—	20
Trenul pentru mine	—	4
		649

(Am cheltuit mult data asta, dar vina e a împrejurărilor.) Am avut din penultimii bani de la d[umnea]voastră 681,80; am mai primit mandatul de 10 lei și cei 700 trimiși de d[umnea]voastră acum în urmă de 1391,80, din care scoțind 649 rămân la mine 742,80.

Aștept un răspuns de la d[umnea]voastră și vă rog să primiți cele mai alese salutări
Devotată,

Craiova, 18 iunie 1907

Elena FARAGO

[P. S.] Și ieri și azi dimineață, pe cine am întrebat de bietul popă din Gvardenița, toți îl plîngeau.

Cel care a dat comanda să fie împușcat e un maior de aici. Îi știu numele.

III

Mult Stimate domnule Iorga ¹¹,

Nu m-am putut ține de vorbă duminica trecută și vă rog să mă credeți că asta m-a durut mai rău decît durerile cari m-au împiedicat.

Ieri am fost în trei comune: Braloștița, Scăești și Raznicu. Am dat:

Braloștița,	300
Scăești,	195 (aveți 2 liste, una de 120 și alta de 75)
Raznicu	225
Drumul (mai ieftin data asta)	20
	740

Am avut suma rămasă 742,80 — 740 = 2,80.

Am primit acum în urmă de la d[umnea]voastră 500, astfel că sint la mine acum 502,80. Vă retrimite listele, dar pe cea din Opreșor (17 iunie) nu mi-ați trimis-o. Trebuie să fie la d[umnea]voastră.

Acum mai avem în Dolj Cernătești, Brabova și încă vreo două comune. Pe urmă, dacă veți mai trimite, m-oi duce iar în Mehedinți (voie mi s-a dat). ¹²

Și ieri, ca și-n toate celelalte drumuri, am văzut destulă mizerie. La Braloștița, eram în primărie cînd a venit percepătorul cu o grămadă de scoarte și pinzeturi sechestrate de pe la țărani pentru bir și pentru datoriile pe porumbul¹ cari l-au luat de la stat. Legea e lege; n-au plătit, îi sechestrează, — bine. Dar unde nu te lasă inima să te pleci legii e că se urmăresc nenorocitele rămase văduve, pe urma revoltelor pentru banii cari[—]i datorau cei uciși. Da' de unde să plătească o nenorocită ca aceea care plîngea și-mi spunea mie ieri? De unde să plătească cînd ea n-are nici un ban, cînd mîinile îi sint ca și legate de cei doi-trei copii mărunți pe cari[-]i are? Adică nu s-ar putea așa să li se ierte măcar văduvelor ăstora datoriile, măcar cele de pe urma porumbului? Știu că e greu, că toate astea sint trecute în registre, că așa e legea, dar trebuie să se gîndească cineva că e prea mult ce suferă unele ființe omenești.

La Scăești mi-au adus în car pe un nenorocit căruia i-au tăiat piciorul (a fost rănit). Om în floarea vîrstei, cu trei copii, plîngea în car și povestea cum a fost. Ce să vă mai spun? Atîtea lăcrămi, atîta durere am văzut și ieri și în toate zilele în cari m-am dus pă acuma. Și dacă aș povesti de fiecare în parte ce mi-a spus? Știu că asta nu schimbă în nimic din nimic!

¹¹ BARS, LXXVII (1907), pp. 15—16.

¹² În acest loc, Iorga notează: « *Bîruri și nenorocire* ».

Vă trimit și inscripția bisericii din Braloștița. Biserica e veche. Bărbatu-meu a luat un clișeu. Dacă va fi ieșit bine (nu prea era lumină prielnică), vă vom trimite copia.

V-am luat și locul unde sînt îngropați cei din Braloștița și un grup al femeilor și copiilor rămași de pe urma lor. Cum vor fi gata — dacă vor fi reușite — vi le trimitem. Mie îmi pare rău că n-am putut fotografia cotețele în cari stau nenorociții din Gvardenița. Vă rog să-mi spuneți dacă aveți lista din Opișor. Duminică cred că mă duc la Cernătești. Am auzit ieri că așteaptă țărani. S-a dus vestea în toate satele!

Primiți vă rog salutăările mele, devotată

Craiova, 9 iulie 1907

Elena FARAGO

Transcriem în continuare rîndurile entuziaste adresate savantului de către Al. Vlahuță, cu prilejul alegerii marelui savant în Colegiul al II-lea al Camerei (Iasi), și epistola lui I. Agârbiceanu, elocvente mărturii despre puternicul ecou pe care l-a avut atitudinea lui N. Iorga în rîndurile intelectualilor din toată țara:

«Să trăiești, iubite frate Iorga¹³!

Alegerea D[um]itale e un semn bun. Începe bietul nostru neam să-și deschidă ochii. N-ai strigat în desert: înainte!

Îți string mina cu aceeași nestrămutată dragoste și admirație

Miercuri, 30 mai 1907

A. VLAHUȚĂ

* * *

Mult stimat domnule Iorga¹⁴,

Nu pot să vă spun în cuvinte ceea ce am simțit cînd am citit despre răscoalele țărănilor din Moldova. Dar mărturisesc sincer că am fost și sînt mai fericit decît dacă România ar fi bătut în război o țară străină. Păcat, foarte mare păcat că se varsă sînge de frate, dar sîngele acesta trebuie să fie plămădeala unei noi vieți pentru sfinții ce trăiesc din glie.

Dacă politicienii D[um]nea[voastră] vor dovedi și acuma că n-au inimă, atunci sînt de un milion de ori mai răi decît străinii care ne cîrmuiesc pe noi. Atunci în România nu mai rămîne altceva de făcut decît să-și ia poporul dreptatea și de la stăpînitori, pentru că-s mai răi și decît arendașii.

Îmi pare mie și este cu adevărat în nația noastră o putere care n-o găsești la alte nații. Din firea tăcută și gînditoare răsare o dată glasul nădușit în piept și atunci înțelegi ce a ținut poporul acesta atîtea veacuri.

Citesc o telegramă în „*Tribuna*” că D[um]nea[ta] și prefectul Văsescu ați fi fost destituiți din slujbe prin decret ministerial. Nu știu ce-i drept. Spunînd drept, mie mi-ar plăcea să fie așa. Atunci s-ar putea cristaliza lucrurile mai iute, ar putea vedea țara mai în grabă cine-i poartă adevăratele interese și cine s-a închinat netrebniciei politici de cîpătuială ce trăiește în România.

Sînt un simplu om, dar crede-mă că ar trebui să fii fericit să poți d[um]nea[ta] și cu cită căldură și dragoste strig eu și vor striga mulți ca mine: Trăiască Iorga, trăiască toți aceia ce-au lucrat și lucră pentru dezvoltarea robilor din Țara Românească. Nu-s prooroc, dar cred și simt că trebuie să se schimbe soarta acestei nații de pe întreg pămîntul românesc. Cu d[um]nea[voastră] va fi țara întreagă, D[om]nule Iorga! Pe mine nu m-a făcut să iubesc țara românească vizita de astă-vară, ci o iubesc acum. Numai acum simt eu cu adevărat că și-n poporul de acolo bate aceeași inimă românească. Pentru că și-a înălțat fruntea sus, către Dumnezeu dreptății lor, și nu-și mai pleacă capul lepadăturilor.

Cu desăvîrșit respect,

I. A. AGÂRBICEANU

Încheiem această succintă prezentare a rolului jucat de N. Iorga în răscoalele țărănești din martie 1907, care reprezintă un moment de adîncă înțelegere și solidaritate cu soarta poporului său.

Barbu THEODORESCU

¹³ BARS, LXXI (1907), p. 263.

¹⁴ BARS, LXVIII (1907), pp. 39—40.

PASIUNEA ESEULUI

Paul ZARIFOPOL

dincolo de etichetări

POATE MAI MULT DECÎT ORICARE DINTRE paginile publicate pînă acum din opera lui Paul Zarifopol, manuscrisul inedit pe care-l reproducem în continuare vine să demonstreze definitiv netemeinicia unor etichetări și judecăți, cel puțin superficiale asupra creației sale, făcute uneori din oportunism, alteori din grabă, dar întotdeauna în necunoaștință de cauză, adică în necunoaștință de operă. Etichetări precum cele de «estetizant», «cosmopolit» sau «dezinteresat» de literatura română, fanteziste, desigur, dar care în lipsa cunoașterii aprofundate a întregii sale opere s-au menținut destulă vreme spre a brui a receptare și reevaluare obiectivă a locului acestui cărturar, de o rară erudiție și probitate profesională, în contextul istoriei literare românești.

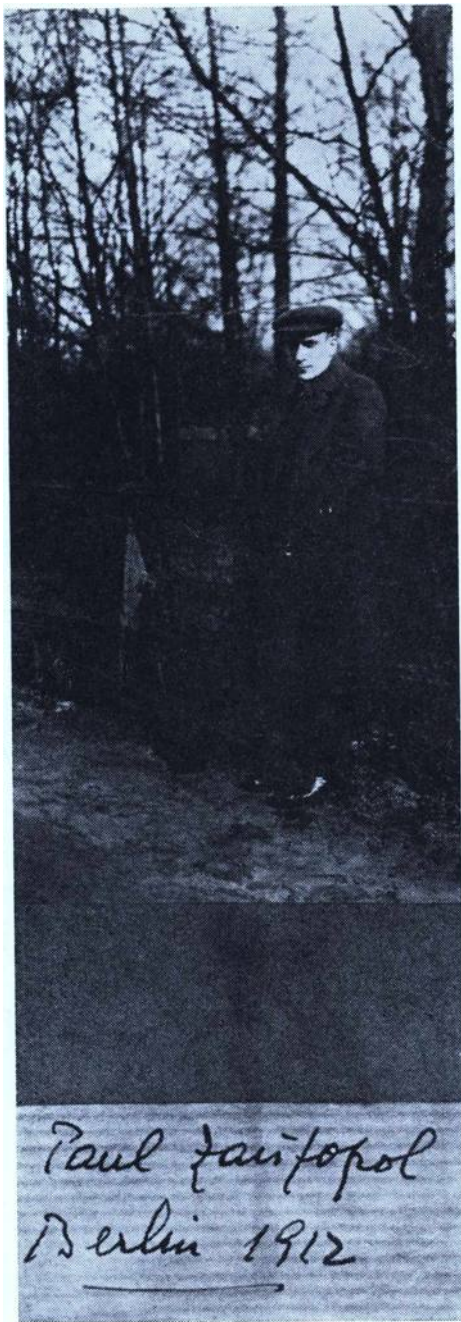
Ca și o serie de alte documente și manuscrise inedite aflate în voluminosul «fond Zarifopol» din arhiva Muzeului literaturii române, textul la care ne referim indică și el nu numai posibilitatea dar și necesitatea unei monografii care, bazată pe studierea sistematică, exhaustivă a întregii opere editate și inedite a lui Paul Zarifopol, să dezvolte și să completeze eforturile lăudabile, de pionierat, ale lui Al. Săndulescu. Acesta a înlăturat multe dintre prejudecățile critice existente, dar, limitat de spațiul și obiectivele proprii unui studiu introductiv, n-a beneficiat, la vremea alcătuirii ediției sale critice, nici de cunoașterea unora din textele cele mai pregnante și revelatorii pentru atitudinea estetică și ideologică a lui Zarifopol.

Așadar, manuscrisul de față, identificat sub nr. 12.946 printre cele peste 16.000 file manuscrise ale «Fondului Zarifopol» prezintă o dublă importanță: una ținînd strict de istoriografia literară,

în sensul reparativ, amintit mai sus, și alta mai generală, filozofică dacă vreți, ținînd de problema abordată, și anume, de înțelegerea faptului că o țară își desăvîrșește abia prin emancipare spirituală și culturală independența națională cucerită în plan politic și economic. Ambele aspecte conferă textului publicat în continuare o deosebită actualitate.

Dar, mai întîi, cite ceva despre identitatea manuscrisului în cauză. Redactat în limba germană, el reprezintă, după toate indicile stilistice, ca și după unele formulări exprese, textul unei conferințe destinate informării unui auditoriu străin asupra condițiilor și stadiului de evoluție a literaturii și vieții spirituale românești interbelice. Nu posedăm informații dacă și în ce context a fost susținută această conferință. Important rămîne faptul că, în intenția autorului, ea s-a vrut o pledoarie convingătoare, insuflită de mîndrie patriotică pentru valoarea artistică, de nivel european, a literaturii române, precum și o subliniere a rolului ei în lupta pentru cristalizarea conștiinței naționale și afirmarea independenței culturale și spirituale.

Deși nedată, unele evenimente la care se face aluzie în conferința lui Zarifopol, în special cele referitoare la «anii de după război» și «dezlănțuirea crizei mondiale», ne fac să presupunem că a fost redactată în perioada 1929—1933, deci în ultima perioadă a vieții esteticianului, perioadă de maturitate nu doar profesională, dar și de sedimentare și consolidare a atitudinii sale filozofice și politico-ideologice. Fapt ce conferă o semnificație deosebită idealului estetic și opiniilor social-politice, foarte clar și tranșant expuse în conferință.

Astfel, cei ce s-ar încăpățina să-l considere « cosmopolit » vor avea surpriza unui Zarifopol ce elogiază fără rezerve « lupta cercurilor culturale, însuflețite de spirit național... împotriva cosmopolitismului cultural » și care vede condiția progresului literaturii românești în lupta pentru « eliberarea de dominația și tutela culturii occidentale ». La fel de incomodă va fi și situația celor ce l-au considerat « estetizant » în fața pasajelor din conferință unde se apreciază favorabil rolul presei și al practicii jurnalistice a scriitorilor pentru menținerea « contactului permanent cu freemătul general al vieții cotidiene » sau în care consideră lupta politică drept cauza principală ce a generat « o serie întreagă de străluciți satirici și pamfletari care au conferit prozei noastre o remarcabilă forță, bogăție și subtilitate ».

Nu insistăm, cititorul va avea desigur satisfacția identificării și altor considerații și aserțiuni la fel de semnificative prin care Zarifopol, cu maliția ce-l caracterizează, se bucură parcă să-l poată face ridicoli pe cei ce s-au grăbit să-l eticheteze.

În sfârșit, se cere amintită încă o dată clarviziunea cu care Zarifopol a înțeles și subliniat importanța istorică pe care a avut-o lupta intelectualității progresiste pentru consolidarea conștiinței naționale, pentru cucerirea independenței culturale și spirituale, ca etapă finală, de desăvârșire a independenței politice dobândite prin războiul de la 1877. Că a meditat asupra acestui proces nu doar conjunctural, ci i-a conferit valabilitatea de principiu universal o dovedește și transcrierea, probabil în aceeași perioadă, dacă nu chiar în vederea redactării conferinței de față, a următorului aforism herderian, păstrat în unul din nenumăratele sale plicuri cu note și excerte: « Libertatea trupului fără independența minții e la fel de iluzorie ca și cea a unui orb pe cărăruia îngustă de la marginea prăpastiei ». De la altitudinea morală a celui ce și-a închinat întreaga viață și creație sporirii gradului de independență și luciditate a culturii patriei sale, Paul Zarifopol dă în finalul conferinței sale o magistrală lecție de demnitate spirituală și mândrie națională celor ce se grăbeau, binevoitori, să ne « ajute » și să ne « judece » fără să ne cunoască. O lecție, din care verva caustică a polemistului nu lipsește, făcându-ne să considerăm textul de față, și din acest punct de vedere, reprezentativ pentru Zarifopol.

Victor Ernest MAȘEK

Bild, Das heisst eben: so wie
gute europäische Tradition
() uns zu studieren ~~benutzen~~
müssen.

12.

DESPRE VIAȚA LITERARĂ A ROMÂNIEI

Indiferent ce domeniu al vieții vom lua în considerație, conștiinței noastre i se impune cuvântul, devenit între timp o penibilă trivialitate: *criză*.

Situația este similară în întreaga lume cultivată și aproape că nu există astăzi nici o noțiune pe care am putea-o considera cu mai multă îndreptățire *general-umană* ca noțiunea de *criză*. Într-un limbaj filozofic oarecum forțat am putea vorbi în acest sens de o nouă formă apriorică ce s-a adăugat celorlalte forme apriorice ultracunoscute.

Desigur, literații sint, corespunzător meseriei lor, ființe de coloratură ideală. Dar destinul a vrut ca tocmai noi, cei care trăim astăzi, să stăm în cel mai înalt grad sub semnul economicului.

Primii ani de după război au fost, aici în România ca și aiurea, plini de promisiuni și visuri *aurite*. Lumea afacerilor devenise foarte sanguină și animată. În țară au fost fondate case de editură care prin mărimea, organizarea și pretențiile lor au pus în umbră tot ce existase înainte. În acest sens și într-un timp foarte scurt viața noastră

ÜBER DAS LITERARISCHE LEBEN

Was man auch für ein Lebensgebiet in Betracht ziehen mag, so taucht, heutzutage, in plötzlicher Reaktion, das nunmehr zur peinlichen Trivialität gewordene Wort — *Krise*, in unserem Bewusstsein auf.

So wird es sich wohl über der ganzen kultivierten Erde damit verhalten, und es gibt heutzutage kaum einen Begriff, den wir mit grosserem Rechte als *allgemeinmenschlich* bezeichnen dürfen als eben den Begriff der *Krise*. In etwas forcierter philosophischer Sprache könnte man, in Anbetracht *dieses*, von einer neuen apriorischen Form sprechen, die nun zu unserem grossen Leidwesen, den anderen altbekannten apriorischen Formen beigetreten ist.

Freilich sind Literaten, gleichsam berufsmässig, idealisch angehauchte Wesen. Aber das Schicksal hat es nun einmal so gewollt, dass wir gerade, wir jetzt Lebende, unter dem primat der Wirtschaft in empfindlichsten Grade zu stehen gekommen sind.

Die ersten Nachkriegsjahre hier in Rumänien, wie auch anderswo, waren voll von *goldigen* Verlockungen und Träumen. Die Geschäftswelt wurde damals sehr sanguinisch und lebenslustig. Es wurden hierzulande Verlagsgeschäfte gegründet, welche, ihrem Umfange, ihrer Organisation und ihren Ansprüchen nach, alles dagewesene ganz und gar in den Schatten stellten. In diesem Sinne, und

literară a suferit transformări uimitoare. Ceea ce în anii de dinainte de război ar fi fost considerat ca un paradox sau o glumă proastă, a devenit acum realitate palpabilă: literatura a început să devină rentabilă, să aducă venituri. Desigur, la început pentru scriitorii de romane și pentru dramaturgi. Ceea ce anterior fusese mai puțin și mai slab reprezentat în literatura română a fost tocmai romanul. Dintr-odată situația s-a schimbat: romancierii s-au înmulțit în ritm rapid, și acest proces continuă și azi. În mijlocul crizei dezlănțuite, producția de romane nu vrea să se lase descurajată. Mesele editurilor gem sub manuscrisele romanelor și oameni care înainte nu s-au ocupat niciodată sau aproape de loc cu scrisul — unii dintre ei bărbați în plină maturitate — devin astăzi, văzînd cu ochii, romancieri. Toate acestea înseamnă, pentru contextul nostru literar, un eveniment. Ne putem imagina că starea de lucruri datorată crizei mondiale a lovit în chip penibil viața literară românească intrucit, cum am mai spus, ne aflăm tocmai în situația de a ne bucura de o primă înflorire a literaturii noastre, situație ce se arăta surprinzător de promițătoare și din punct de vedere economic.

În această privință artele plastice au luat-o înaintea literaturii. Încă înaintea [primului] război mondial unii pictori români — și îndeosebi Grigorescu — au reușit să-și câștige existența cu arta lor. Datorită avântului economic al României, ce s-a făcut resimțit aproximativ odată cu începutul acestui secol, a putut lua naștere un public iubitor sau, cel puțin, plătitor de artă, într-o măsură pe care țara asta n-a mai cunoscut-o niciodată înainte. Orgoliul de a-ți împodobi casa cu opere de artă, care să nu mai reprezinte doar un produs industrial plătit mai scump, a devenit tot mai răspîndit, și astfel s-a ajuns ca, în primii ani de pace, expozițiile, galeriile și comerțul de artă să cunoască în România o înflorire, care, în raport cu situația noastră, poate fi caracterizată drept extraordinară. Era surprinzător cît de mulți artiști existau totuși în țară, artiști care, folosind conjunctura extrem de favorabilă, au știut să se smulgă dintr-o existență obscură, vegetativă.

innerhalb einer sehr kurzen Zeit, wurde unser literarisches Leben in geradezu verblüffender Weise verwandelt. Was in der Vorkriegszeit paradox oder als schlechter Scherz angemutet hätte, wurde jetzt zur fühlbarsten Wirklichkeit: man fing an mit der Literatur Geld zu verdienen. Natürlich: zunächst die Romanschriftsteller und die für das Theater arbeitenden Dichter. Was in der rumänischen Literatur bis dahin am spärlichsten und am schwächlichsten vertreten war, das war eben der Roman. Nun wurde es mit einem Male anders: die Romandichter vermehrten sich in schnellsten Tempo — und diese Bewegung dauert auch heute fort. Mitten in der wütenden Krise, will sich die Romanproduktion nicht entmutigen lassen. Die Tische der Verlagsbuchhändler seufzen unter der Last der Romanmanuskripte; und Menschen die früher niemals oder kaum jemals sich literarisch betätigten — manche unter ihnen in recht reifen und reifstem Alter stehende Männer — werden heute zusehends Romanschreiber.

Dies alles bedeutete nun für unsere literarischen Verhältnisse geradezu ein Ereignis. Man kann sich denken, dass die Weltkrise das literarische Leben Rumäniens besonders peinlich getroffen hat, da, wie gesagt wir eben dabei waren uns eines ersten Aufblühens unserer Literatur zu erfreuen, welches auch in wirtschaftlicher Hinsicht sich als überraschend angenehm erwies.

Darin war die bildende Kunst der Literatur vorausgegangen. Schon vor dem Weltkriege hatten einige rumänische Maler — und Grigorescu allen voran — es dahingebracht, von ihrem Handwerk zu leben. Durch den ungefähr seit Anfang dieses Jahrhunderts sich fühlbar machenden wirtschaftlichen Aufschwung Rumäniens, kam ein kunstliebendes, oder wenigstens kunstbezahrendes Publikum zustande, in einem Umfange wie es dieses Land früher nie gekannt hatte. Durch Ehrgeiz, sein Haus mit Kunstwerken, welche nicht blosse *teuerere* bezahlte Industrieprodukte waren, zu schmücken wurde immer reger, und so kam es, dass in den ersten Jahren des Friedens, in Rumänien Kunstausstellungen und Kunsthandel eine Blüte erlebten die wir, für unsere Verhältnisse, als grossartig bezeichnen dürfen. Man musste staunen, wie viele Künstler es doch im Lande gab — Künstler welche die überaus günstige Konjunktur, nun erst mit einem Male, einem dumpfen Dahinvegetieren entrin um sie zur Geltung und zu Gelde zu bringen.

Și producția literară a vădit, în mod similar — cum am mai amintit — un avânt foarte palpabil. Cartea românească a început să se impună pe piață. Totuși, chiar și în comparație cu operele de artă plastică și cu forța lor de captare a unui public mai numeros, opera literară este dezavantajată. Cartea nu este o podoabă atât de grăitoare, atât de « eclatantă » pentru casă ca tabloul. Chiar și în calitate de produs bibliofil de lux, ea nu strălucește la fel de nemijlocit și de provocator ca opera unui pictor, sculptor sau creator de tapiserii.

Dar cartea, ca atare, ca operă literară pur și simplu, este făcută să fie citită, și timp de decenii condițiile din țara noastră au fost de așa natură încât cartea nu se bizuia decât pe un număr disperant de mic de cititori și, respectiv, cumpărători. Cumpărata și citită era, înainte de toate, cartea franceză. Ajunși la acest punct, esențial pentru viața noastră literară, nu putem neglija orientarea auditoriului nostru prin câteva observații privind dezvoltarea literaturii române moderne în general.

Nașterea literaturii române noi, la începutul secolului trecut, a avut loc mulțumită strădaniilor unor fii de boieri, educați în occident, îndeosebi în Franța, ocazional și în Germania.

În vremea aceea, păturile superioare ale societății noastre obișnuiau încă să vorbească grecește și să citească literatură neogreacă; alături de aceasta, datorită emigrării francezilor în urma Marii Revoluții, au început să fie tot mai prețuite și limba și literatura franceză. Așadar, încă de la început, noua literatură română a avut de luptat cu cea străină.

Acest tineret român, educat în occident, era totuși animat, în activitatea sa, înainte de toate, de ideea eliberării și consolidării conștiinței naționale. Astfel, acești tineri — mari și mici boieri — scriitori zeloși, au putut să răzbată — ca boieri deja — destul de repede prin eforturile lor. Ei nu trebuiau să trăiască din literatură și nu practicau

Auch die literarische Produktion hatte, in derselben, wie schon bemerkt, einen recht fühlbaren Aufschwung zu verzeichnen. Das rumänische Buch fing an sich auf dem Markt zu behaupten. Jedoch ist das literarische Werk selbst mit den Werken der bildenden Kunst in Bezug auf seine Anziehungskraft für ein grösseres kaufendes Publikum *verglichen*, entscheiden im Nachteil. Das Buch ist kein so selbstsprechender, kein so eklatanter Schmuck für das Haus wie das Bild. Selbst als bibliophiles Luxusprodukt kann es nicht in gleich unmittelbarer Weise prunken, wie das Werk des Malers, des Bildhauers, des Teppichkünstlers.

Das einfache Buch aber, als bloss literarisches Werk genommen, ist doch zum Lesen da, und jahrzehntelang waren in unserem Land, die Verhältnisse derart, dass das rumänische Buch nur auf eine verschwindend kleine Anzahl von Lesern, und namentlich von Käufern, angewiesen war. Gekauft und gelesen wurde hier, vor allem das französische Buch. Und auf diesen Punkt — auf diesem *Hauptpunkt* unseres literarischen Lebens angelangt, können wir es nicht unterlassen, Unsere Zuhörer durch einige Bemerkungen über die Entwicklung des neueren rumänischen Schrifttums überhaupt einigermaßen zu orientieren.

Die Geburt der neueren rumänischen Literatur, im Anfang des vorigen Jahrhunderts, haben wir den Bemühungen einiger im Abendlande, in Frankreich zumal, gelegentlich auch in Deutschland, ausgebildete Söhne von Bojaren zu verdanken.

Zu jener Zeit pflegten aber die oberen Schichten unserer Gesellschaft noch vielfach griechisch zu sprechen, neugriechische Dichtung zu lesen; daneben kam aber auch namentlich durch die Auswanderung von Franzosen in der grossen Revolution, die französische Sprache und Literatur zu immer stärkerer Geltung. Es hatte also die neuerumänische literarische Produktion, vom Anfang an, mit der ausländischen zu kämpfen.

Diese rumänische, im Abendlande ausgebildete Jugend war jedoch, vor allen Dingen, in ihrer Tätigkeit von der Idee der Befreiung und Befestigung des nationalen Bewusstseins getrieben. So vermochten diese jungen, eifrig schriftstellenden gross — und Kleinbojaren, *schon als Bojaren*, mit ihren Anstrengungen verhältnismässig schnell (zu) durchdringen. Sie brauchten nicht von der

scrisul ca profesie, ci ca diletanți cultivați și patrioți înflăcărați. Cultura literară pe care au promovat-o constituia un lux pur, în sensul cel mai nobil al cuvintului.

Din literatura romantică apuseană, cu care activitatea tinerilor literați români coincide în timp, a fost preluat interesul redeșteptat și înțelegerea pentru limba și poezia populară. Astfel, acei literați patrioți au fost și creatorii limbii noastre literare prin aceea că, atît prin polemică cît și prin acțiune și realizări pozitive, au înlăturat definitiv încercările unor filologi ardeleni de a ne impune, pe cale literară, un *idiom latinizat*, excentric și artificial.

Bineînțeles, realizările acestor primi luptători pentru spiritul național și literatura națională nu au putut fi date uitării și nici n-au fost pierdute în perioada următoare. Totuși — la fel de evident — deplina eliberare de dominația și tutela culturii occidentale, ca și de concurența ei, nu putea să reușească dintr-o dată. Și, astfel, timp de decenii s-a continuat ca nu numai în păturile elitare, dar și în straturile sociale mijlocii, autorii noștri cei mai importanți să fie, ce-i drept, pomeniți cu respect, dar foarte rar citați. De citit se citeau mai departe cărți franțuzești.

Această situație a făcut să devină inevitabilă o nouă și tot mai acută luptă — cea a cercurilor animate de spirit național, respectiv a profesorilor și studenților împotriva cosmopolitismului cultural.

Intrucît spațiul de față nu ne permite să intrăm în amănunte, cred că va fi suficient să vă informez că în primii ani ai acestui secol, aici în capitala țării noastre, s-a ajuns la puternice demonstrații de stradă cu ocazia unui spectacol de binefacere organizat la Teatrul Național de către unii diletanți din rindurile aristocrației. Au fost pregătite și chiar scoase în stradă trupe călări spre a liniști masele violente de manifestanți. Și nu s-au putut evita cu acest prilej cîteva răniri, nu tocmai puțin numeroase.

Literatur zu leben. Sie betrieben ihre Schriftstellerei nicht als Gewerbe, sondern als gebildete Dilettanten und begeisterte Patrioten.

Die von ihnen ins Leben gerufene literarische Kultur war reinster Luxus, im edelsten Sinne des Wortes.

Aus der abendländischen Romantik, in deren Zeit die Tätigkeit jener rumänischen literarischen Jugend fällt, eignete man sich das neuerwachte Interesse und Verständnis für die Volkssprache und die Volksdichtung an. So wurden jene literarisierenden Patrioten auch die Schöpfer unserer Schriftsprache, indem sie, durch Polemik wie durch positive Leistung, die Versuche siebenbürgischer Philologen, uns ein sonderliches, Künstlich hergestelltes, *latinisierendes Idiom* literarisch aufzuzwingen, endgültig beseitigten.

Selbstverständlich konten de Leistungen dieser ersten Kämpfer für den nationalen Geist und die nationale Literatur in der Folgezeit nie und nimmer verloren gehen. Doch konnte — eben so *selbstverständlich* — die volle Befreiung von der Übermacht der abendländischen Kultur und von ihrer Konkurrenz, gewiss nicht mit einem Schlag gelingen. Und so blieb es jahrzehntelang dabei, dass bei uns, nicht nur in den obersten Schichten der Gesellschaft, sondern auch in den mittleren, unsere bedeutesten Autoren zwar immer mit Achtung genannt wurden, in ihren Werken dagegen wurde kaum geblättert. Man las eben weiter französische Bücher.

Dies bewirkte dass ein neuer, und zwar immer heftigerer Kampf unvermeidlich wurde — ein Kampf der national gesinnten Kreise namentlich der Lehrerschaft und der Studierenden gegen die kulturelle Fremdländerei.

Da uns für Einzelheiten hier kein Raum gegeben ist, wird es, wie ich denke, genügen wenn ich Ihnen melde, dass in der ersten Jahren dieses Jahrhunderts, hier in der Hauptstadt unseres Landes, es zu heftigsten Strassenkundgebungen kam, anlässlich einer von adligen Dilettanten im Nationaltheater veranstalteten Wohltätigkeitsaufführung. Man hat Truppen — berittene sogar — herauskommandieren müssen, um die *gewaltig* und *gewalttätig* manifestierenden Massen von Studenten und Bürgerschaft zurückzudrängen und zur Ruhe zu bringen. Und es ging nicht one Verwundete, deren Anzahl nicht gerade sehr gering gewesen zu sein scheint.

* *Autorul se referă la evenimentele de la 13 martie 1906. Teatrul Național, sub conducerea lui Al. Davila, acuzat și înainte de «franțuzism», a programat pentru 13 și 14 martie două reprezentații de binefacere în programul cărora figurau și trei piese într-un act interpretate în limba franceză de amatori din «societate». În urma unui patetic apel, adresat de N. Iorga studențimii în „Epoca“, și în care «franțuzismul» era denunțat că «pune în pericol existența culturii naționale», se declanșează o amplă demonstrație de protest în Piața Teatrului. Spectatorii au fost împiedicați prin violență să pătrundă în sala teatrului și abia intervenția jandarmeriei călări și a unor unități ale armatei a dus la aplanarea conflictului ce a atins, pe alocuri, amploarea unor lupte de barcadă, prin răsturnarea unor vagoane de tramvai ce traversau Piața Teatrului. (Nota traducătorului.)*

În vreme ce publicul lupta împotriva publicului în acest mod* și desigur și în forme mai puțin violente, cea mai tinăra generație de literați lucra cu rivnă și în tăcere. În ziarele și revistele noi li se făcea tot mai mult loc poetului și artistului literar. Nici un mijloc, nici o ocazie nu era pierdută spre a dirija atenția lumii culte asupra producției literare românești. În acest mod a fost creat, respectiv câștigat pentru literatura română, un public din ce în ce mai numeros care, la rindul său, avea să exercite un efect favorabil și stimulator asupra literaturii române.

Astfel viața literară a devenit nu doar mai cuprinzătoare, deoarece toate aceste strădanii și lupte trebuiau să aibe ca rezultat o cizelare a sensibilității literare.

Considerația pentru limba maternă a devenit mai profundă și mai cuprinzătoare. Chiar limbajul presei, și al celei politice, s-a purificat continuu, devenind mai îngrijit. În articole de ziar se tindea ocazional spre perfecțiune literară și, întrucât lupta politică este atât de proprie naturii noastre, ne putem mindri astăzi cu o serie întreagă de străluciți satirici și pamfletari ce au conferit prozei noastre o remarcabilă forță, bogăție și subtilitate.

În genere, presa este mentora creației literare, aici la noi ca și în altă parte. Configurația și structura ziarului și revistei determină înseși formele literare.

Während in dieser, gewis auch in milderer Weise, Publikum gegen Publikum kämpfte, arbeitete der junge und jüngste Nachwuchs der Literaten still und eifrig. In neu auftauchenden Zeitungen und Zeitschriften war dem Dichter und dem literarischen Künstler immer mehr Raum geschaffen. Kein Mittel, keine Gelegenheit wurde versäumt, die Aufmerksamkeit der gebildeten auf die rumänische literarische Profunktion zu lenken. Auf diese Weise wurde ein grösseres, zugleich aber ein immer besseres Publikum für die rumänische Literatur gewonnen, beziehungsweise geschaffen, welcher nun seinerseits auf die literarische Produktion nicht anders als fördernd und anregend einwirken musste.

Dadurch wurde das literarische Leben nicht nur umfangreicher, sondern alle jene Bemühungen und Kämpfe mussten eine Verfeinerung des literarischen Empfindens selbst zur Folge (haben).

Die Achtung vor der Muttersprache wurde einsichtsvoller und tiefer. Selbst die Sprache der Presse, auch der politischen, wurde immer mehr gereinigt und gepflegt. In Zeitungsartikel wurde gelegentlich nach literarischer Vollendung gestrebt und, da uns einmal der politische Kampf so sehr natürlich ist, haben wir uns heute einer ganzen Reihe glanzvoller Satiriker und Pamphletäre zu rühmen, die unsere künstlerische Prosa zu merkwürdiger Macht, Reichtum und Feinheit erhoben haben.

Ganz allgemein ist die Presse die Herrin des literarischen Schaffens, hier bei uns wie überall wohl. Die Anlage und Struktur der Zeitung und der Zeitschrift bestimmt die literarische Formen selbst.

Prin intermediul presei, creația literară pur artistică este ținută și ea în permanent contact cu ritmul general al vieții contemporane și totodată cu pulsul lumii literare de azi.

O prejudecată clasicistă susține că influența presei asupra producției literare nu poate fi decât nefastă. Dar, nici vorbă de așa ceva. Presa disciplinează. Desigur, numai acolo unde natura a avut grijă să existe ceva de disciplinat. Poate fi adevărat că ea împinge la o producție prea agitată și pripită, dar nu cred că există o aplicare mai potrivită pentru formula lui Goethe despre «maestru în condiții de îngrădire», decât aici. Și poate că literatul chiar resimte uneori această situație ca pe o constrângere și un chin. Ce să-i faci, așa vrea destinul omului modern: să singereze în lupta sa pentru perfecțiune. Înclinația spre comoditate ne-am interzis-o; drumul spre simplitatea somnolentă, spre prolixitatea comodă, ne este barat. Halatului de casă și stilului redingotă a trebuit să le întoarcem spatele.

Literatura română a parcurs desigur și ea toate avaturile literaturii occidentale, de la romantism la expresionism sau dadaism. Să cităm nume și să recomandăm talente nu și-ar avea rostul într-o expunere menită să slujească doar *cele mai generale orientări*. O prezentare ce ar voi să intre în amănunte nu poate veni decât din partea cuiva care poate oferi totodată bune traduceri germane din română. Traduceri reușite care ar demonstra neîndoiește faptul că în toate aceste stiluri și direcții românii n-au rămas în nici un caz simpli imitatori.

Desigur, se mai consumă încă la noi destul de multă literatură străină — franceză mai întâi, apoi engleză, germană, italiană, rusă, scandinavă în traducere franceză. De ignorat însă, nimeni nu mai ignoră acum cartea autohtonă, și chiar și cei din nobilime, crescuți și educați aproape exclusiv în spiritul culturii franceze, recurg acum la cartea românească și se țin la curent cu literatura patriei lor.

Sint citite puține cărți germane. S-a constatat pînă la saturație faptul că literatura, respectiv cartea germană, este un obiect mult prea scump și al cărui preț crește mereu.

Durch die Presse wird auch das rein künstlerische Schaffen mit dem allgemeinen Tempo des gegenwärtigen Lebens, gleichsam mit dem Temperament der jetzigen Kulturmenschheit in Fühlung gehalten.

Ein klassizistisches Schulvorurteil will dass der Einfluss der Presse auf die Literarische Produktion nur schädlich sein kann. Aber ganz und gar nicht. Die Presse wirkt disziplinierend. Gewiss wermag sie das nur dort, wo es von Natur aus, etwas zu disziplinieren gibt. Mag sein, dass sie zu hastiger Produktion drängt, aber — für das goethesche Wort von dem «Meister in der Beschränkung» gibt es Kaum eine passendere Anwendung. Es mag der literarisch Tätige dieses mitunter als Zwang, ja als Qual empfinden. Nun eben: so will das Schicksal des neuesten Menschen, dass er die Vollendung blutigst zu bestreiten hat. Der Hang zur Behaglichkeit haben wir verpönt; der Weg zur schläfrigen Einfalt, zur bequemen Breite ist uns versperrt. Dem Schlafrock — wie dem Gehrockstil haben wir den Rücken kehren müssen.

Die rumänische Literatur hat, natürlicherweise, alle literarischen Wandlungen des Abendlandes, von der Romantik an bis zum Expressionismus oder zum Dada mitgemacht.

Namen nennen, Talente empfehlen, hätte es keinen Zweck in einem Bericht der nur als *allgemeinste Orientierung* dienen soll. Eine im einzelne gehende Arbeit darf nur, von solcher Seite kommen, wo man gleich mit guten deutschen Übersetzungen aus dem rumänischen dienen kann. Und gute Übersetzungen würden zweifellos erweisen dass in allen diesen Stilen und Richtungen die Rumänen keineswegs bloss Nachahmer geblieben sind.

Freilich wird bei uns noch recht viel ausländische Literatur konsumiert, — französische zunächst, oder englische, deutsche, italienische, russische, skandinavische in französischer Übertragungen. Ignorieren tut jetzt aber keiner mehr das einheimische Buch, und selbst angehörige des Adels, die in fast ausschliesslich französischer Bildung und Kultur aufgewachsen sind, greifen jetzt nach dem rumänischen Buch, und halten sich auf dem Lauf in der Literatur Ihres Vaterlandes.

Es werden wenig deutsche Bücher gelesen. Bis zum Überdruß hat man konstatiert dass das deutsche Buch ein viel zu teurer Objekt ist und es immer mehr wird. Teueren Luxusgegenständen aber

Dar cu obiectele scumpe, de lux, se întâmplă de regulă ca ele să fie dobândite de oameni care nu știu tocmai bine ce să înceapă cu ele. Aici nu-i nimic de făcut. Literatului de profesie nu-i rămâne decât să se ajute cu ceea ce comerțul francez de carte traduce și răspindește din literatura germană — de pildă: Jakob Wasserman, Ștefan Zweig, Thomas Mann și — bineînțeles — Emil Ludwig.

Literatul străin ce ne vizitează țara sau este exportat în calitate de conferențiar, este cel mai adesea puțin, vreau să spun prost informat asupra situației noastre literare și, în genere, a condițiilor noastre culturale.

Ce-i drept, ne străduim, chiar și în forme oficiale, să organizăm propaganda: dar, după cum se știe, un asemenea proces nu se poate desfășura decît încet. Înțelegem astfel de ce literații străini care ne-au vizitat și au ținut aici conferințe, se adresau publicului nostru la fel ca și celui de la școlile serale duminicale. Acest lucru izvorăște desigur dintr-o intenție și atitudine foarte binevoitoare, dar nu înseamnă, de fapt, decît pierdere de timp, iar rezultatul nu este decît o regretabilă neînțelegere reciprocă — așa de pildă cînd renumitul filozof-călător, contele Keyserling, altfel un om foarte original după cîte se pare, într-un discurs de o oră și jumătate, ținut anii trecuți, le-a sfătuit insistent pe femeile noastre să nască cît mai mulți copii și să fie mame bune.

Fără nici o falsă modestie, putem spune cu toată liniștea că nu sîntem în nici un fel *acei asiatici în smoking* drept care mai sîntem, aici afară, prezentați uneori. Trebuie doar ca atunci cînd cineva dorește să se intereseze de noi și să emită judecăți *asupra* noastră, să se străduiască întîi să ne studieze temeinic, adică așa cum o cere buna tradiție europeană.

geht es meistens so dass sie von Menschen erworben werden, die nichts rechtes damit anzufangen vermögen. Dem ist nicht zu helfen. Der Berufsliterat hat also das Nachsehen, oder er behilft sich mit dem, was der französische Buchhandel aus dem Deutschen übersetzen lassen und verbreiten will — also etwa: Jakob Wasserman, Stefan Zweig, Thomas Mann, und — selbstverständlich — Emil Ludwig

Der ausländische Literat, der nach unserer Heimat wandert, oder als Vorleser exportiert wird, ist meistens über unsere literarischen, ja über unsere Verhältnisse überhaupt wenig, will sagen schlecht unterrichtet.

Zwar bemühen wir uns, auch unter offizieller Leitung Propaganda zu organisieren; aber so etwas kann, bekanntermassen, nicht anders als langsam vor sich gehen. So verstehen wir, dass ausländische Literaten die uns besuchten und hier Vorträge hielten, unser Publikum gleichsam wie in der Sonntagsschule betrachteten. Das ist gewiss sehr gutmütig und wohlmeinend gehandelt, bedeutet aber eigentlich Zeitvergeudung, und die Folge davon ist nur ein bedauerliches, gegenseitiges Missverständnis — so zum Beispiel wenn der berühmte, wandernde Philosoph, graf Keyserling, sonst ein recht origineller Mann wie-s scheint, hier vor einigen Jahren, in anderthalbstündiger Rede unseren Frauen eingeschärft hat, dass sie recht viele Kinder bekommen sollen, und wie sie gute Mütter zu sein haben.

Ohne der Bescheidenheit nahe zu treten, können wir es in aller Ruhe aussprechen, dass wir ganz und gar nicht die *Asiaten im Smoking* sind, für die man uns da draussen gelegentlich ausgeben will.

Man braucht nur (wen man schon sich *um* uns zu kümmern, und *über* uns zu urteilen wünscht), zunächst einmal ordentlich, das heisst eben: so wie es die gute europäische Tradition fordert uns zu studieren sich bemühen.

(Transcriere și traducere de
Victor Ernest MAȘEK)

PER ASPERA AD ASTRA

Vasile VOICULESCU

ÎN MARGINEA DRAMATURGIEI

CU TOATE CĂ PATRU DINTRE PIESELE sale de teatru au văzut lumina tiparului în timpul vieții scriitorului — *La pragul minunii* (1934), *Demiurgul* (1943), *Fata Ursului* și *Umbra*, ultimele două alcătuind volumul *Dukul pămîntului*, teatru românesc („Fundăția regală pentru literatură și artă”, București, 1943) —, iar alte trei (*Gimnastică sentimentală*, *Pribeaga* și, mai recent, *Darul Domnișoarei Amalia*) au fost publicate postum, dramaturgia a rămas pînă astăzi capitolul parțial cercetat și unilateral apreciat din creația literară a lui V. Voiculescu.

Dacă poezia și proza acestui scriitor de ample rezonanțe și de surprinzătoare salturi valorice nu mai pot oferi acum, după apariția *Ultimelor sonete...*, a *Povestirilor* și, mai ales, a romanului *Zahei orbul*, spectaculoase restituiri și, cu atît mai puțin, o altă imagine față de aceea în general fixată în conștiința critică, teatrul, în schimb, considerat de mulți doar ca apendice al unei mari creații, fază tranzitorie între poezie și epică, divertisment amabil în căutarea tonalităților adecvate, încercare de obiectivare a viziunii încărcate de lirism, adevărată cenușăreasă plutind pe apele instabile ale experiențelor de tot felul, poate dezvălui, la o privire atentă, neașteptate resorturi, în stare să lumineze din adîncuri perspectiva integrală a operei, să indice — așa cum observa just Mircea Tomuș¹ — căi particulare de înțelegere și interpretare globală a ei.

Ușurința cu care s-a trecut peste dramaturgia voiculesciană, deși în ultimii ani, o dată cu pu-

¹ Vezi: *Prefață* la volumul *Teatru*, ediție îngrijită de Mircea Tomuș și I. Voiculescu, Editura „Dacia”, Cluj, 1972, pp. 5—17.

blicarea unei culegeri selective de *Teatru*, i-au fost consacrate și o seamă de studii sintetice, vine în genere din tendința de a reduce un profil scriitoricesc, complex și divers în manifestările sale, la o formulă estetică prestabilită, definindu-l îndeosebi sub zodia lirismului. Teatrul, prin însuși specificul său, constituie evident o zonă artistică « inospitalieră », nepotrivită vocației poetice a lui Voiculescu, și Ion Apetroaie nu se sfiște să o caracterizeze ca atare². Două sint, dealtfel, obiecțiile majore care stăruie în cele mai multe dintre comentariile critice ce s-au ocupat, fie chiar tangențial, de acest aspect al creației voiculesciene. Prima ține de structura pieselor, de așa-zisa incapacitate a lor de a răspunde rigorilor scenei, spectacolului într-un cuvânt. A doua, de locul ce-i revine dramaturgiei în contextul operei autorului *Ulimelor sonete*... Pentru Vladimir Streinu, bunăoară, teatrul lui Voiculescu ar aduce la rampă, în cazul reprezentării, nu *oameni*, ci *costume*, personaje care « n-au voință dramatică », între concepție și realizare existind un mare decalaj, căci « nu psihologia personajelor e creatoare de situații, ci situațiile își adaptează oamenii, sau născocoște [sic !] alții noi ».³ Observația e mai veche și ea aparține lui Mircea Ștefănescu, care, în cronică⁴ pe marginea spectacolului cu *Umbra* pe scena Teatrului Național din București, stăruia în termeni aproximativ asemănători asupra artificialității și conceptualismului personajelor creionate de autor. Totodată, regăsim aici și remarcă privitoare la caracterul emina-mente epic al ficțiunii înfățișate scenic de Voiculescu, mai înclinat, deci, spre narativ decât spre dramatic. De unde — opinează Vladimir Streinu, preluat fidel în această direcție de Al. Piru⁵, — încercarea scriitorului de a-și transfera cu timpul preocupările, subiectele și situațiile concepute inițial spre a fi aduse la rampă, în planul mai vast și mai îngăduitor al prozei. Povestitorul ar fi rezultat, așadar, din eșecul dramaturgului, care n-ar fi jinit mai deloc « să se vadă reprezentat », convins el singur că « aba-

terile » sale teatrale n-au viabilitate. Pusă în acest mod problema, n-am avea decât să fim fericiți că scena a pierdut un aspirant nedotat, pentru ca epica românească să capete în schimb un narator de geniu, comparat nu o dată cu Sadoveanu. Privite însă în intimitatea lor, prin prisma manuscriselor mai ales, lucrurile apar puțin mai complicate, infirmind optimismul categoric cu care Vladimir Streinu refuza teatrului nostru interbelic, și așa destul de sărac în autori dramatici, producția voiculesciană. E adevărat că tipologii, uneori anecdotice, alături onomastica personajelor, din proiecțiile epice ale scriitorului, se întâlnesc pe parcurs și într-una sau alta dintre piesele sale de teatru. Mircea Tomuș a sesizat, spre exemplu, înrudirea psihologică dintre *bătrînul orb*, prevestitor și inițiat, din *Fata Ursului* și înțelepciunea clarvă-zătoare a lui Zahei, din romanul ce-i poartă numele. Ideea centrală a aceleiași piese există și ea succint expusă în *Poemul Hanului cu urși*. Maestrul Zaheu din « *comedia sentimentală* », încă inedită pînă acum, *Trandafir agățător*, demonstrează că numele revenea obsesiv în preocupările literare ale lui Voiculescu. După cum Savila, din *Umbra*, se încadrează și ea într-o galerie de personaje specific voiculesciene, aduse « să dea adîncime și înțeles mistic situațiilor », asemeni bătrinei din *Lacul rău* sau Luparului din *În mijlocul lupilor*. Lista apropiierilor de acest fel ar putea fi sporită considerabil, dar nu vedem cu ce folos, atîta vreme cît este firesc ca asemenea interferențe să existe de-a lungul unui proces de creație complex și variat cum este cel al lui Voiculescu, în care ideile directoare se recunosc ca atare din orice unghi le-am privi, fie el liric, epic sau dramatic. În *Pribeaga*, recunoaștem cu destulă ușurință elemente de decor și recuzită caracteristice poeziei patriotice cultivată în anii începuturilor. Tonul declamatoriu, patetica « revărsare de senzații puternice, de aventuri îndrăznețe », configurate aici, le întâlnim încă dintr-un volum de poeme precum *Din Țara Zimbrului*, apreciat binevoitor de Mihail Sadoveanu, ce întrezărea chiar, în acele episoade de

² Vezi capitolul *Teatrul mitopoetic*, în volumul *V. Voiculescu — studiu monografic*, Editura „Minerva”, 1975 (Colecția „Universitas”), pp. 156—169.

³ Vezi: *Opera literară a lui V. Voiculescu*, în *V. Voiculescu, Povestiri* (Capul de zîmbu), vol. I, Editura pentru literatură, 1966, pp. V—XLI.

⁴ Vezi: „*Ordinea*” din 29 XI 1935, p. 2 (rubrica *Premiere*).

⁵ *Varia*, vol. II, Editura „Eminescu”, 1973, pp. 353—357.

război, transpuse poetic, adevărate *povestiri rimate*⁶, prevestind prozatorul de mai târziu. La fel, substanța ideatică din care s-a hrănit *Demiurgul* germinează și într-o povestire ca *Lobocoagularea prefrontală*, posterioară piesei, dar atacind cu o virulență acută aberațiile regimurilor politice totalitare, așa cum aceasta la rândul ei satirizase inumanul «teorie» a purificării rasei. În narațiune, experiența singulară și dementă a profesorului Mușatin, din *Demiurgul*, înverșunat să corecteze natura, se multiplică, devine normă de viață, răspunzind traiectoriei existențiale pe care, între timp, scriitorul însuși fusese nevoit s-o parcurgă. Transformarea omului în mecanism al unui strict angrenaj polițienesc, reducerea lui la simple funcțiuni biologice, în mijlocul unei societăți absurde, strivind orice vis, orice libertate a spiritului, temă atât de familiară literaturii lui Franz Kafka, Eugen Ionescu, Samuel Beckett, apare destul de faș și la Voiculescu, marcind, prin *Lobocoagularea prefrontală*, o evidentă evoluție a sensurilor dramei față de *Demiurgul*, dovadă că trecerea scriitorului de la un gen literar la altul nu implica numai o modificare a mijloacelor de expresie, dar și o firească adâncire a ideii:

«Acum omenirea muncea, minca, dormea și se scula fără grijă, Lobocoagularea și celelalte mijloace, care-i asigurau fericirea, funcționau fără greș. Căci fericirea este să nu-ți faci idei false despre ea. Și la această falsificare a vieții contribuise[ră] până atunci lobbii aducători de nenorocire. Crima pasională dispăruse. Tribunalele civile se desființaseră. Singură poliția de siguranță, supraveghere și prevedere, ca o divinitate tutelară, plană, nevăzută, deasupra noroadelor. Ea avea monopolul neliniștitor, bănuielilor și al urii...»

Înțelegem, așadar, cât de consubstanțial și unitar se încadrează teatrul în universul operei voiculesciene, ce loc major ocupă *spectacolul* ca perspectivă necesară de manifestare a autorului în contextul psihologic al creației sale. Această permanentă nevoie de punere în scenă, magistrala regie ce reînvia seraficele lui tablouri cu

îngeri, mimarea creștină a *revelației* — în spatele căreia se ascunde de cele mai multe ori un păgânism atroce — le evidențiasse încă G. Călinescu analizind lirismul poetului din *Urcuș*. Cum i-am refuza atunci dramaturgului, ceea ce poezia și proza lui, bogate în aneddotice, lăsau să se străvadă? Să fie oare teatrul lui Voiculescu atât de lipsit de nerv dramatic încât numai cu greu un regizor priceput l-ar putea aduce la rampă doar printr-o piesă ca *Fata Ursului*, cum considera Vladimir Streinu? Este Voiculescu un autor dramatic sortit lecturii și mai puțin reprezentabil scenic, după cum credea Mircea Brăga⁸, referindu-se îndeosebi la *Pribeaga*?

Asemenea întrebări par cu atât mai curioase cu cât, spre deosebire de dramaturgia blagiană — cu care are totuși numeroase puncte de contact comune —, teatrul celui care a dat literaturii noastre povestea tragică a lui *Zahei orbul* este infinit mai spectacular, mai substanțial în fapte aduse la lumina rampei și consumate, ca atare, în plină scenă. Voiculescu știe să pregătească atmosfera, să conducă abil confruntările dintre personaje. Lovitura de teatru, travestiul, elementele dinamice, descătușind neașteptate tensiuni, nu-i sînt străine, nu lipsesc din piesele sale. Comentariile și discuțiile interminabile, în care se îpotmolesc îndeobște cei nefamiliarizați cu secretele și tehnica scenei, parazitind acțiunea, sînt reduse la maxim, economicos folosite, grădite conform legilor interioare ale dramei. Sinuciderea lui Ițic, în *La pragul minunii*, răp'rea Vidrei și crima primarului Pirjol, în *Fata Ursului*, paralizia Savilei și moartea Lizei, în *Umbra*, «căderea» lui Vlaicu, în *Trandafir agățător*, nebunia profesorului Mușatin, în *Demiurgul*, travestiul lui Ion, în *Pribeaga*, sînt tot atâtea puncte culminante legind sau dezlegind conflictul, declanșind sau dizolvind spectacolul dramatic. În ciuda schematismului de care nu o dată a fost acuzat, scriitorul aduce la rampă și o suită de personaje viabile, unele dintre ele îmbogățind sensibil galeria cunoscută de eroi a teatrului românesc. Surprinde, astfel, cum i-au putut scăpa lui Vladimir Streinu profilul pregnant al *Orbului* din *Fata Ursului* — personaj care, pe bună dreptate, entuziasma încă de la premiera piesei pe un Victor Ion Popa⁹ — sau imaginea

⁶ «Insemnări literare», an I, nr. 24, 27 iulie 1919.

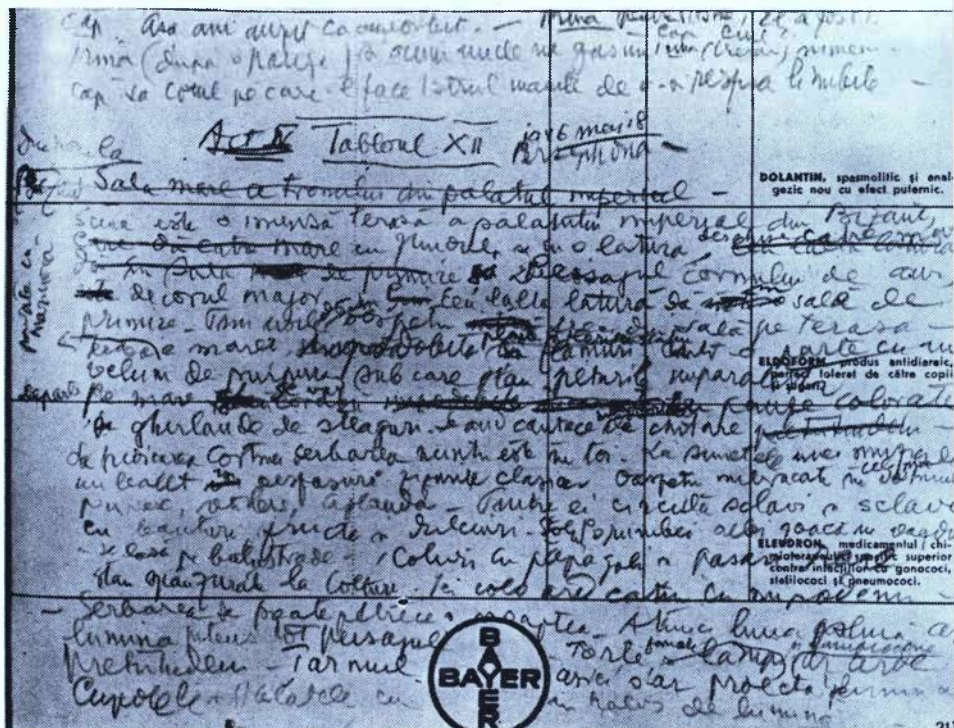
⁷ Manuscrisul acestei povestiri inedite, păstrat în arhiva familiei, a fost pus la dispoziția noastră — ca și celelalte ce apar în cursul acestui material — de Dr. Radu Voiculescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁸ Vezi: V. Voiculescu-dramaturg, în volumul *Sincronism și tradiție*, Editura „Dacia”, Cluj, 1972, pp. 192—214.

⁹ «Acel orb, creație unică în literatura noastră, e din punctul acesta de vedere izvorul de

ritualică a Savilei. De un interes aparte, plin de culoare, memorabil pînă la urmă, este chipul Irinei, « pribeaga », ce îmbină candorea și năvitatea pură a fecioriei cu înțelepciunea matură a femeii care se descoperă iubind, purtîndu-și răbdătoare crucea sentimentului pînă la deplina ispășire. Realmente excepțională este însă în teatrul lui Voiculescu apariția Paznicului din *La pragul minunii*, omul care trăiește — fără să

scenele particulare — doar compania Pitoëff ar fi prezentat-o, se pare, la Paris, într-o serie de spectacole (conform informației lui Al. Piru, art. cit.) — *La pragul minunii* s-a bucurat de o primire deosebită din partea criticii literare a vremii, ce a scos în evidență nu numai valențele artistice ale textului, originalitatea ideii, dar și modul magistral în care autorul o transcrie dramatic. E de ajuns să amintim, aici, insistența cu care

exprime aproape nimic direct — tot miracolul halucinant al dramei. Piesa se înscrie dealtfel printre cele mai profunde din dramaturgia românească și ea reprezintă fără îndoială capodopera teatrului voiculescian. Deși nemontată decît pe

lumină al piesei. E ca o forță uriașă a adîncurilor pîcioase, pe care n-o mai poate destrăma nimic și care taie întinerul destinului cu mină răscolitoare și nemiloasă [...] Acest orb nu s-a dovedit numai o mare creație literară, dar mai ales o puternică făptură teatrală, care menține misterul în plină chiar acolo unde trebuie să sfîrșească. » (Vezi: „Duminica universului”, an I, nr. 2, 11 ianuarie 1939).

G. Călinescu revine în nu mai puțin de trei cronici asupra piesei, demonstrînd marile ei calități scenice, fiindcă « și sub acest raport compunerea merită tot interesul » („Viața Românească”, an XXVI, nr. 3, 15 februarie 1934, pp. 43—44). Cu zece zile înainte, în „Adevărul literar și artistic” (S. II, an XIII, nr. 687, 4 februarie 1934, p. 7), trimițînd la Claudel și Pirandello, criticul afirma că reprezentarea ei « ar produce în spectatori, nu mă îndoiesc, o puternică impresiune ».

Pentru Călinescu, notabilă era « acea poezie a tainei și a devoțiunii ce crește de-a lungul ei

Pagină manuscris din cea de-a doua versiune a piesei Pribeaga. Tabloul XII — Persephona (18 mai 1946).

ca un crin alb în mînile îngerului vestitor », ceea ce constituie, în ultima instanță, mobilul interior al teatrului voiculescian.

Dramaturgul nu trebuie judecat, în fond, după canoanele tipice ale dramei bulevardiere. Teatrul lui aspiră spre ritualitate. Interpretate și jucate cu mijloace « naturaliste și psihologizante » (denunțate de Călinescu și în raport cu dramaturgia blagiană) piesele lui Voiculescu (exceptînd cele cîteva scenarii radiofonice)¹⁰ își trădează substanța evidențînd artificialitatea, schematismul, neverosimilitatea conflictului. Ele pretind, în consecință, o altă înțelegere, relativă stilizare a gesturilor solicitînd și aici, ca și în teatrul celui ce ne-a lăsat *Poemele luminii*, o atitudine fundamental și exclusiv ceremonială, pe care o acceptăm de obicei doar în tragedia antică. Dramaturgia voiculesciană e esențialmente tragică, și Tudor Vianu intuia just că spectacolul adevărat și profund adecvat acestor piese nu poate fi decît unul cu măști¹¹. În studiul său, definindu-l drept *teatrul mitopoetic*, Ion Apetroaie găsea o fericită formulare, pe care însă n-o susținea, din păcate, în cursul analizei, deși totul impunea o altă abordare a temei, conformă dezideratelor moderne ale evoluției genului. Ca și piesele lui Claudel — cel mai apropiat firii sale — sau cele ale lui Blaga, Adrian Maniu, Radu Stanca, la noi, teatrul lui Voiculescu este alcătuit din ample *recitativuri*, în care conflictul de idei, mitologismul, trec pe primul plan. *Fata Ursului* sau *Umbra* sînt departe de a fi simple drame cu țărani și cu mentalități populare, după cum *Demiurgul*, *Pribeaga*, *Gimnastică sentimentală* sau *Trandafir agățător*, redate doar la implicațiile aparente ale intrigii lor, ar fi considerabil sărăcite. Scriitorul își simplifică conștient subiectele și personajele; el introduce elementul esențial, *corul*, ca participant la acțiune. Nu alta este funcția dinamică a satului în *Fata Ursului* și în *Umbra*, a tovarășilor lui Ion în *Pribeaga*, a familiei în *Gimnastică sentimentală*. Piesele lui Voiculescu se impun a fi privite, astfel, ca adevărate *parabole dramatice*, preluînd și in-

terpretînd modern vechile mituri ale civilizației. *Demiurgul* include în fond lupta lui Satanail cu îngerii și căderea din Rai, *Trandafir agățător* — mitul lui Pygmalion¹², *La pragul minunii* — mitul creștin al lui Hristos. Nici *Pribeaga*, piesă în care mulți au văzut greșit o proiecție dramatică a realităților românești consumate în « spațiul rarefied de istorie dintre epoca Daciei romane și cea a primelor formațiuni statale », nu scapă din acest cerc al problematicei voiculesciene și numai naivitatea sau superficialitatea lecturii ne poate face să vedem în ea o pagină din epopeea noastră națională, reconstituită pe tărîmul de graniță dintre eveniment și legendă. Cine încearcă să pătrundă semnificația *pribegiei* în lirica și epica scriitorului, care ne-a înfățișat drumul ispășirii lui Zahai, are într-un fel și cheia exactă a înțelesurilor dramei, dincolo de poezia ei, aparent feerică și fals istorică. Ne mulțumim doar să extragem din ultimele caiete cu versuri ale lui Voiculescu cîrorna poeziei *Omul*, revenind obsedant asupra aceleiași înțeles al peregrinării spre regăsire: « Enigma mea, chiar mie-mi de veci nedezlegată / E unica mea slavă și

¹⁰ *Darul Domnișoarei Amalia* și *Două furtuni* reprezintă o categorie aparte și ele nu trebuiesc interpretate decît ca o modalitate subadiacentă a dramaturgiei lui Voiculescu, răspunzînd unor tendințe moralizatoare și educative, în primul rînd, cerințe ale unei politici culturale radiofonice. Ele sînt curiozități și accidente în cariera dramaturgului, iar nu elemente de suport ale unei viziuni.

¹¹ V. Voiculescu: *Umbra*, în „*Gîndirea*“, nr. 1, 1936, p. 45.

¹² În conceptul piesei, pe care, ca de obicei, scriitorul îl schița înaintea elaborării, Voiculescu își exprimă cit se poate de clar intențiile: « O acțiune de plămădire din nou a lui Vlaicu, de sculptare a lui în material nobil; opera *Rozei* care ca un alt Pygmalion se îndrăgostește de creația ei. Ceas cu ceas, zi cu zi, ea modelează și apoi însușește pe cel ce prin paralizie devenise o materie moartă, o piatră brută. Ea aprinde în el viața, speranța, pe un plan mult mai nobil, pe o treaptă mult mai înaltă ca [aceea] de pînă atunci. Nu numai alt, dar *Roză* influențează în bine și pe ceilalți trei. Asociindu-i la opera ei de nobilă creație îi ajută să se corecteze fiecare în parte, să-și modeleze sufletele și să se modeleze pe măsura ei ideală ». În altă parte, pe o pagină răzleată, el notează alte semnificații posibile ale piesei: « *Bagheta e un razim; cu ea urci un munte de greutăți* [,] cum *Arcușul e o aripă; sbori cu ea, dar nu te sfărmi*. Caracterul fetei: *devotament, voioșie, delicateță, feminitate, naivitate, dezinteresare, iubire de frumos, sacrificiu, feroare*.

Medicul — același caracter.

Artistul e egoist. »

*singura durere / Prin ea țin înrădire etern nesfă-
rîmată / Cu-a tot zămăslitoarea mai sus de lumi
Putere / S-așine-n van neantul pe căile-mi pri-
bege / Să-mi afle taina și-apoi în el să mă înghită.
Nepuținios Oedip nu poate-n veci să mă dezlege ».*

Ispășirea Irinei, drumul ei presărat cu încercări, e drumul spre regăsirea unei patrii, e sacrificiul față de pămînt, ce dezvăluie o altă ființă, aceea a unei existențe responsabile, înfrățită cu glia și cosmosul. Parabola *pribegei* este aici cea a întoarcerii fiului risipitor spre acel *Isus-pămînt* blagian — concept eminamente păgîn, cum s-a demonstrat nu o dată — sub îndemnul regenerativ al pescarului Ion, el însuși simbol al reinnoirii, renașterii, nemuririi, cum relevă fragmentul pe care-l reproducem mai jos, din prima variantă, în versuri, a piesei:

PRIBEAGA

DOMNIȚA: Goală m-a scos din mîinile de harapi
Am venit acasă în straițe de pescar
DODA: Ducă-se scoica — mărgăritarul să-l scapi[!]
DOMNIȚA: Trece amiaza și nu mai vine.
Dodă, te-ai înțeles cu el bine?
DODA: Așa vin pescarii greu, cu-nfîrziere.
Marea e ibovnică neistovită.
DOMNIȚA: Nu-i pescar, dodă, e stăpîn de pescari;
Ai uitat cînd ne-a scăpat de tîlhari[?]
A răsărit din senin cu-o ntreagă oaste.
DODA: Erau zileri, cărauși, slugi proaste.
DOMNIȚA: Au fugit de el trei galere
Pline de oameni negri, înțesați cu hangere.
DODA: I-a lucit și lui o dată steaua
Să fie aproape cu cherhaneaua
De locul scaldei tale curate
Cînd au tăbărit liftele spurcate.
DOMNIȚA: Dacă nu era el viteazul, răspunde,
Aș fi fost azi roabă cine știe unde?
Tot n-ai aflat cine e, dodă?
DODA: Un pescar chiabur... Nu e Vodă!
A spus-o singur cînd l-a chemat Împăratul la răsplată:
«Dă-mi Măria Ta slobodă marea toată
Să pescuiesc ori unde-mi place»
Domniță... Vulpea numai așa își trece printre stroji încoace
Luntrea cu cioc cu balaur
Pînă la grădinile palatului din Cornul de aur.
DOMNIȚA: Dodă, m-a ținut în brațele lui goală[!]
DODA: He... de cîte ori te-am legănat eu goală-n poală
Cînd îți dam să sugi. Cum năvălesc anii[!]
Și-ți cîntam în limba valahă «nanii, nanii».
Maică-ta, răposata Împărătesă,
Călca ptipl în vîrfurile picioarelor prin casă.

Lupta lui Achile cu
centaurul — desen de
Vasile Volcutescu
(1942—1943).

DOMNIȚA: Dodă, de ce nu știu nimic de mama?

DODA: Erai mică de tot cînd a murit, nu-ți dai seama.

DOMNIȚA: Crescui singură... fără ea, de aia am atîtea cusururi.

DODA: Cu Maica Domnului lîngă tine pururi.

DOMNIȚA: Dodă, te-ai înțeles, vine?!

Ia dă în bobi, descîntă-i bine!

(Doda și fata plecate peste bobi.)

DODA: Scîrbă și gilceavă... la o adunare însemnată

Unul cade cu urît, una e plecată.

Pe un drum lung... lung, parc-afară din viață;

Zăbavă, moarte? Ceva stingher. Cade prost.

Dă-i încolo de bobi că mint, n-au rost.

(Îi pune la loc în buzunar)

Și uită pescarii, galeră, lanț,

Tu ești fata-mpăratului din Bizanț.

DOM[NIȚA]: Sunt și nu mai sunt a lui,

Simt cum parcă a doua oară mă nascui

Altă, mare, fierbinte, luminată,

Să-ncapă în inima mea lumea toată.

Și asta din clipa de urgie

Cînd brațele lui mă scoaseră goală din robie.

Ori cine ar fi, cît de necunoscut,

Sunt a lui de-acum. El m-a născut.

Mama a murit... Laptele tău a secăt,

Suflet n-am avut... Suflet el mi-a dat.

(Intră stolul de fete roabe, ducînd în mijloc o făptură mai înaltă, acoperită cu văluri femeiești de culori vii. Făptura se apropie[,] se înclină... Fetele înconjură perechea Domnița și Pescarul. Cîntece, un joc în jurul lor.)

DOMNIȚA: Țineți-l fetelor între voi să nu cunoască

Vreo iscoadă, parte bărbătească.

ION: Slavă, luminată Domniță... și iertare

Pentru îndrăsneală și pentru trădare

Eu ce ca un fur prin streji femeiește îmbrăcat...

DOMNIȚA: Eu am poruncit așa... și eu te-am chemat,

Streine, fîți datorez mai mult decît viața.

V. Volculescu revă-
zînd vestigii ale
istoriei naționale
(Iulie 1981).

ce ți-am adus. De mică n-am avut noroc și nenorocul a crescut odată cu mine. Să ne luăm rămas bun. Tu întoarce-te la minăstirea de unde am plecat. Nu mai plînge, e mai bine așa. Să mor de mîna lui, sub ochii lui. Ispășirea va fi deplină. Pe măsura păcatului ce-am săvîrșit împotriva lui.

(Lumea plînge. Cîteva femei zbuchesc în hohote...)

« Surioară, soră dragă,
Nu mai fi de-acum pribeagă.
Lași o lume cu lumină,
Umpli-ți ochii cu țărînă
Și-n loc de dulce cuvînt
Gura-i plină de pămînt,
Și-n loc de prunc alb în fașă
Iei pămîntul negru-n brațe.

(Pornind spre spînzurătoare, Irina zărește pe cineva.)

IRINA: A, iată-te, logofete. M-ai scăpat de boier, dar acum nu mă poți scăpa de la jude.

JUDELE: O cunoști?

LOGOF[ĂTUL]: Eu, nu... *(se uită la Ion)*, nu, de loc n-am văzut-o pînă acum în ochi.

IRINA *(către altul)*: Nici d[umnea]ta care m-ai tîrît cu sania?... Din gura lupului m-ai scos, ș-acum...

BĂRB[ĂTUL]: Eu cu sania? Doamne ferește[!]

HANG[IȚA]: Vedeți, cum caută să-nvîrtească lucrurile și să amăgească pe oameni în toată firea[!] Mă mir de mințile lui Ion, că nu le-a sucit pînă acum. Dar ce să sucești la un nerod.

IRINA *(către altul)*: Nici d[umnea]ta nu mă cunoști, Jupîne[?] Parcă te semuiesc cu unul care îmi punea daruri la picioare. Abia a trecut un an de atunci. Scuturai de aur blăni de berbec.

O FEMEIE: E nebună curat. O spînzură degeaba.

ALTA: Săraca, aiurează.

IRINA *(către același)*: Dacă ți-aș auzi glasul, te-aș cunoaște și mai bine, că numele ți l-am uitat. Îmi era streină limba voastră. Și voi vorbeai grecește. Dar să sfîrșim bilciul ăsta. În temniță m-am spovedit preotului atît cît am putut să-i spun. Taina cea marc nu e a mea. E a altuia. N-am dreptul s-o dezvălui. Îmi cer iertare de la toți... Și de la Hangiță și de la Jude... Haidem[!]

DOICA: Nu, nu se poate, opriți-o! E fata Împă... *(Irina îi astupă gura cu mîna. Doica se lasă brațelor unor femei la pieptul cărora își ascunde fața.)*

IRINA *(ajunge la scară)*: Ioane, am ajuns la scară. *(Toată lumea se întoarce și se uită la Ion care e înconjurat de logofăt și de alți cinci streini. Ion stă timp și se scâlâmbăie. Irina urcă scara.)* Ioane, am ajuns la jumătatea scării. *(același joc cu Ion)* Ioane, am ieșit pe prispa spînzurătorii. Tu m-ai scăpat odată. Îți sînt datoare viața. *(același joc cu Ion)* Ioane, ai grijă de doică. *(Irina bagă singură capul în lațul pe care gîdele îl potrivește în jurul gîtului)* Ioane, te voi iubi și pe lumea cealaltă. Rămii cu bine! *(Gîdele, sus, ține funia. Un ajutor se dă repede jos pe scara spînzurătorii de cealaltă parte și se duce să tragă scîndura de sub picioarele Irinei. Cînd, deodată, zbuchnește un strigăt din gura lui Ion.)*

ION: Stați! A spus adevărul[!] *(Larmă, țipete, plînsese.)*

HANGIȚA: Cum? Mutul vorbește?

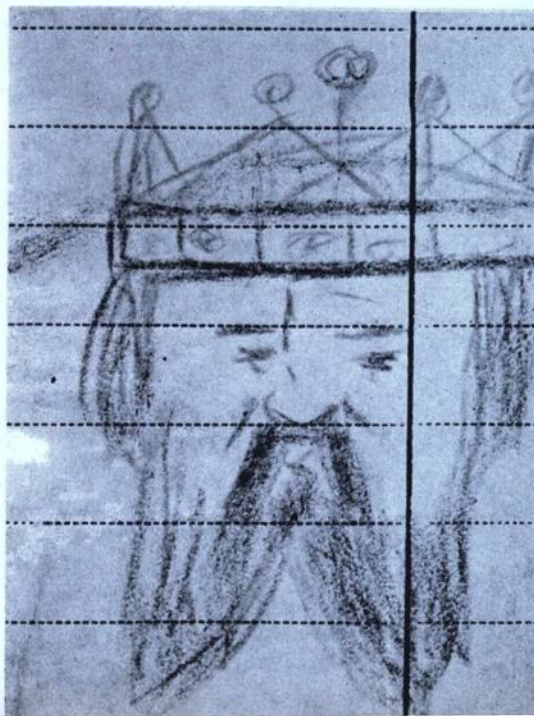
JUDELE: Cocoșatul stă drept[?]

ION *(își scoate bășica de porc de pe cap și pletele castanii i se revarsă pe umeri)*: Coborîți-o[!]... E nevasta mea. *(O aduc pe Irina în brațe aproape leșinată. Doica se repede asupra ei și o culcă cu capul în poale, Ion se pleacă)* Iartă-mă, Irina[!] Mă poți ierta? Am fost peste măsură de crud... Dar trebuia. Am dus toate pînă la capăt.

IRINA: Ioane, Ioane[!]...

ION: N-a mai rămas nici o pată. Totul e strălucitor ca la început.
IRINA: Ioane[!]
ION: Acum ești din nou a mea, cea bună și scumpă de odinioară.
IRINA: Nu mai sînt întreagă.
ION: Ești toată, întreagă, crescută.
IRINA: Nu, Ioane...
ION: De ce?
IRINA: Sufletul, sufletul mi-a rămas acolo...
ION: Unde[?]
IRINA: Sus în laț, în spînzurătoare.
ION: Nu. Sufletul tău e în mine, în sufletul meu. Ți-l dau înapoi. Uită[!] Ține ochii numai în ochii mei. Ce vezi[?]
IRINA: Pe Dumnezeu.
HANGIȚA: Dar cine ești d[umnea]ta, care ne înșeli de atîta amar de vreme? Mut și cocoșat și, deodată, brad și vorbăreț.
JUDELE: Așa e. Cine ești? Trebuie să mărturisești.
ION: Sînt Ion, neguțătorul bogat din orașul împărătesc. Sînt bărbatul acestei femei pe care o cheamă Irina. D[umnea]lor mă cunosc! (*Tovarășii, strînși, fac cerc în jurul lui Ion, încercuîți și ei de mulțimea curioasă. Se aude un tropot de cal. Năvălește pe scenă un ostaș.*)
OSTAȘUL: Unde e Vodă Ion?
LUMEA: Ce Vodă? Ce Ion?
TOVARĂȘII LUI ION (*sar și-l înconjoară*): Ce e?
ION: Ce este?
OȘTEANUL: Astă-noapte Danciu Vodă a murit. Prigoana împotriva ta a stat. Ești chemat la Curte să urmezi și să te urci pe tron. Să trăiești, Măria-Ta!
TOVARĂȘII LUI ION: Să trăiască Ion-Vodă!
(*Lumea se dă la o parte cu sfială. În acest timp sosesc ostași cu flamuri.*)

Introducerea descintecului rostit de corul femeilor, ca și dialogul dintre Domniță și Voievodul-Pescar¹³, de după scena spînzurătorii, dau exact înțelesul sacrificial și ritualic al piesei, care îngloba în țesătura ei dramatică alte două proiecte teatrale ale lui Voiculescu. Al. Piru recunoștea în tabloul *Asemenea lui Achilleus la Skyros* unele ecouri din piesa lui Metastasio (*art. cit.*). În realitate, scriitorul chiar a încercat inițial să realizeze o asemenea tragedie cu toată încărcătura ei mitologică. Planul foarte dezvoltat al acestui proiect (primul act este, dealtfel, împărțit pe scene, lipsesc doar replicile ca să ne

¹³ Asupra semnificației sintagmei, vezi Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, București, 1943 (pp. 196—202). Dealtfel, problemele care țin de istoria religiilor și de indianistică în activitatea lui Mircea Eliade erau familiare lui Voiculescu, așa cum demonstrează paginile sale răzlețe de jurnal, risipite printre manuscrise: « La ora 5 am fost acasă și am citit pînă seara tîrziu: nu-mi vine să mă apuc de lucru mai serios. Am gîndit mult la un roman. M-a furat apoi India lui Mircea și iar s-au deșteptat în mine vechile rîvne de solitudine și asceză. Mi-e dor de Gange și Himalaia ».

găsim în fața unei redactări împlinite) ne lasă să întrezărim legătura dintre primul tablou al *Pribegii* și intenția voiculesciană de-a aduce la rampă figura fabuloasă a lui Achile.

Mai profunde sînt însă, în *Pribeaga*, semnificațiile unui alt proiect dramatic schițat, nu mai departe decît pe coperțile caietului în care se găsește prima variantă a piesei, și anume, năzuința autorului *Urcușului* de-a reinterpretă într-o amplă dramă mitul Meșterului Manole. De reținut mai întîi faptul că Voiculescu conce-

pea să înfățișeze scenic legenda prin lungi recitativuri, în care rolul primordial l-ar fi avut *corurile*: de femei, de meșteri, de bătrîni, de copii.

Manole, venit din Bizanț și din Italia, își propunea să ridice *mănăstirea* printr-o ispășire ascetică, iar Ana nu era alta în viziunea lui Voiculescu decît *străina*, care, « pribegită » pe pămînt românesc, avea să fie jertfită, sau să se jertfească, mai curînd, întru regăsirea patriei. Iată, dealtfel, textul:

MEȘTERUL MANOLE

Nedeia. Coruri ca ode — leitmotivul minăstirii blestemată: *corul de fete, cor de bărbăți, cor de copii, cor de bătrîni*. Evoluții de coruri pe scenă, conduse de cîte un corifeu (bătrîn, copil, fată, zidar).

Un bătrîn povestește că zidurile [mănăstirii] se năruiesc, blestemată ca să prindă în ele un om viu. Au nevoie de un suflet. [Spune] că din ele iese un glas care cere jertfă de om viu.

Ruina. Vechii meșteri locuiesc în căruțe cu coviltir [ca-ntr-]o tabără. Se [vorbește despre] idoli scoși din pămînt.

Sosesc *Negru Vodă*, *Doamna*, *Curtea*, *Manole* cu *soția* și [lucrătorii], *Mitropolitul*, *preoți*, *călugări*.

Manole[,] tînăr aprins[,] ia asupra-și să ridice cu [orice] chip mănăstirea. Vrajă pentru vrajă: la vraja neagră a pămîntului, el opune vraja însăși a iubirii de frumusețe; la vraja necuratului, vraja purității.

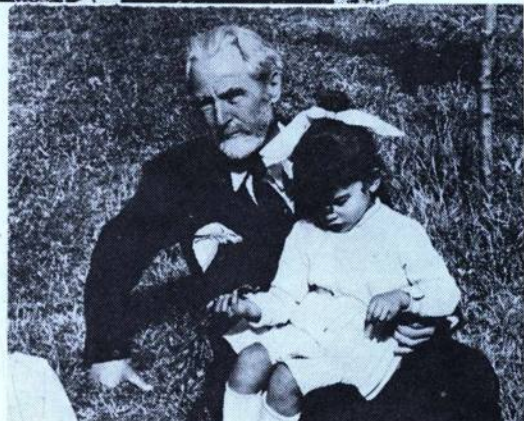
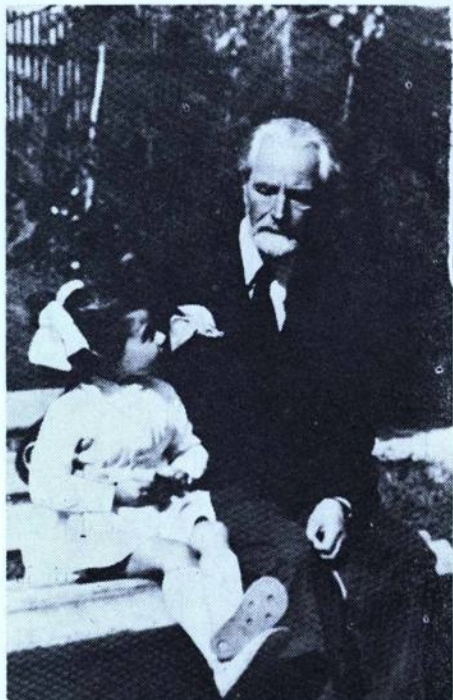
Slujba religioasă. Corul de călugări. Cete de meșteri vechi ce dau în primire celor noi. Jurămîntul soțiilor.

Se schițează întunecare de furtună cu nori și întunecime. *Duhul* [e] minios că i se ia lăcașul. Dar e [înconjurat] și alungat de Mitropolit și cor. Un trăsnet ce se răsucesce cu tunete minioase.

Negru Vodă ia jurămîntul lui Manole[,] care se leagă pe [orice]. Laudă [zidarii] aduși [din] Bizanț și din Italia[,] unde au învățat taina ce fortifică și [înfrumusețează]. [...] Tot ce-nchipuiești, tot ce iubești face să treacă în opera pe care o închină nu lui D[umne]zeu, ci frumuseții lumii. Să slujim frumusețea care-l reprezintă pe [Dumnezeu.] Iubirea se prefăce [astfel] în năzuință de artă. Aici ei trebuie să lucreze puri, fără alte preocupări și ispite, singuri, fără soții, numai sub supravegherea călugărilor care le vor avea de grijă.

Plecarea lui Vodă și a Curtii. Plecarea soțiilor. Rămasul bun. Pe soția lui Manole, streină din Italia, o ia Vodă la curtea lui. Manole se înfuriează. Nedeia se risipește. Meșterii vechi pleacă. Meșterii noi încep în fundul sce[nei] să ridice adăposturi. Rămîne Manole singur pe ruine, îngîndurat, uitîndu-se în urma alaiului care-i duce nevasta. El cîntă. Un cîntec de despărțire. Din ruine iese un rapsod, cu un instrument (fluier), din care se acompaniază și făurește balada:

Pe Argeș în jos
Într-un loc frumos...

Un nou rol: bunelul Daniela (imagini d'ultima perlonă a vieții)

Nu avem, deci, nici o îndoială, când considerăm că în nerealizarea unei piese ca *Pribeaga* trebuie să vedem *Meșterul Manole*¹⁴ al lui Voiculescu.

O altă idee preconcepută, pe care comentatorii operei sale au lansat-o, privește așa-zisa rezervă a scriitorului de a se apropia de tematica istorică, mai ales din cauza lui Sadoveanu (cum crede I. Apetroaie). Din nou, cercetarea manuscriselor infirmă prezumțiile. Proiecte ale unor piese cu subiect istoric există în intențiile dramaturgului. E adevărat, însă, că ele nu aveau să fie, în cazul realizării, simple reconstituiri de epocă. Nu istorismul îl interesa pe Voiculescu, ci viziunea con-

tinuității românești în rituri, tradiție, mentalitate, psihologie populară, conștiință și aspirații¹⁵.

În același timp, sensul intelectualist al dezbatărilor, pe care își propunea să le aducă la rampă scriitorul, nu poate scăpa. În *Ursita*, a cărei acțiune se petrece într-o Moldovă pașnică și înfloritoare din timpul domniei lui Ștefan, accentul cădea pe raportul dintre realitate și transfigurare artistică, la fel cum, în *Gimnastică sentimentală*, dramaturgul stăruia asupra relației dintre realitate și aparență:

¹⁵ Deosebirea față de literatura de evocare istorică a altora e vizibilă și nu avem decât să exemplificăm citind încă o inedită lirică a poetului. La un *Răvaș domnesc* conceput de Corneliu Moldovanu, în tipul cunoscutelor *Pasteluri arhaice*, Voiculescu schițează un posibil *Răspuns* al Domniței în care, evident, accentul cade pe cu totul altceva: « *Prea Luminat Domn, m-am stins de dor / Nu am nici gând, nici zimbet, nici cuvânt / Căci toate acolo lângă Tine sînt, / Iar porumbelul cu răvaș, știi bine, / Mi-e sufletul, hulu-bul călător / Se-ntoarce-acuma iar la cuib, la Tine. / Sărută-ți steagul, scutul păzitor / Și suliza, că mă săruți pe mine.* »

¹⁴ Motivul sacrificial al *Meșterului Manole* apare și într-o serie de poezii voiculesciene, din care transcriem aici una dintre ultimele, provenind din 18 noiembrie 1956, rămasă inedită pînă azi: « *Aripi de lemn / În can mă tirăsc dînd ocol / Pămîntului ca unei cupole. / Să m-asvîrî din iadul nomol / În văzduhul imensului gol / Așîderi Meșterului Manole / Doamne sfînt, fă un semn, / Că inima mea stupidă / Zadarnic la sbor o îndemn / Și-i prind aripi de lemn / Nu vrea să se deschidă : / Rămîne tot omidă.* »

URSITA

Personagii: MĂRGĂRITA
CATRINA
VRĂJITOAREA (burlesc)
O FATĂ
ALTĂ FATĂ
DOMNUL ȘTEFAN
VORNICUL (burlesc)
POPA CHIRILĂ (burlesc)
UN OȘTEAN
UN FLĂCĂU
ALT FLĂCĂU (burlesc)

Scena se petrece în via Vornicului. În stînga[,] o căsuță sărăcăcioasă și dărăpănată în care locuiește Mărgărita. Pe un plan din fund, în dreapta[,] locuința Vornicului; apoi drumul satului. Copaci între care se zăresc casele satului și turla bisericii. Dealuri cu vii în fund. Este pe înserate, după culesul viilor.

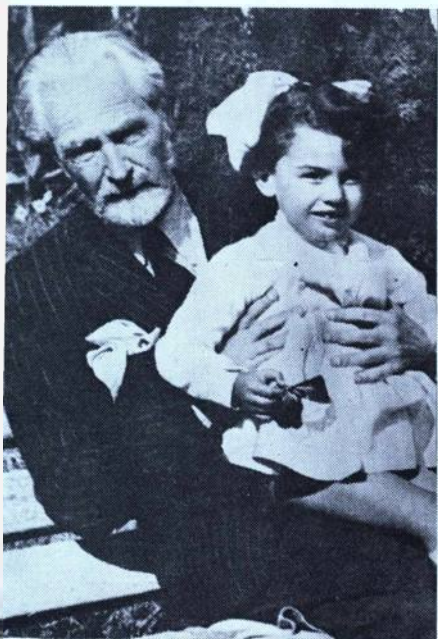
Scena I

Flăcăii și fetele sunt adunați la un loc și petrec cu cimilituri. Mărgărita stă singură și nebăgată în seamă, pe pridvorul căsuței sale. Este orfană și slujește la curtea Vornicului. La ridicarea cortinei[,] un flăcău întreabă fetele: « *Ce cu gura se în[n]oadă și cu mîini nu se desnoadă[?]* » Fetele[,] pe rînd[,] bănuiesc cite ceva. O fată ghi-cește: « *cununia* ». Altă fată întreabă pe flăcăi: « *Care-i floarea cea frumoasă, ce băieții o miroasă și numai lor e dragăstoașă[?]* » Un flăcău ghicește numaidecît: « *Femeia* ». Fata pune ochii în pămînt, rușinată. Flăcăii fac haz de rușinea fetelor. Rîsete și glume. Intră pe neașteptate Popa Chirilă, care trecea pe uliță și a auzit larmă. (*Tratare în formă burlescă. Popa Chirilă trebuie să pară băutorul și mîncăciosul ipocrit.*) Muștră pe cei de față pentru veselire nelalocul ei. În cărți [se] spune că sfîrșitul pămîntului este aproape. În loc de pocăință numai rîsete și veselie. Vorbește de grozăvia zilei cînd vor suna trîmbițele judecății de apoi. Toți amutesc de frică. Popa Chirilă își vede de drum.

Scena II

Un flăcău mai curagios dă iarăși îndemnul la veselie. Cel puțin să știe toți că au petrecut pînă în ziua de apoi. Pînă una alta flăcăii ar vroi să știe ce spune busuiocul pe care fetele îl au în sîn, busuioc păstrat din noaptea de Bobotează. Busuiocul fetelor este uscat, nici una nu va avea mire bogat. Un alt flăcău, în rîs, chiamă și pe Mărgărita și o întreabă de a pus busuioc și să vie să-l arate. [Mărgărita] *[,] sfioasă[,] arată busuiocul verde. Toți rămîn uimiți, cred în glumă că busuiocul a fost udat zi cu zi. Catrina, fată bogată din sat, are ciudă cum o sărăcie ca Mărgărita să poată să aibă parte de un mire bogat. Nu-i vine să creadă. Mărgărita e pusă să povestească cei [sic!] cu busuiocul. Povestește că în noaptea de Bobotează a visat, pînă nu cîntase cocoșul a doua oară, că se făcea că din cer vine

* În textul original *Catrina*.

o melodie nespuse de frumoasă. Vedea plutind ca o inimă, care s-a frânt în două. O jumătate s-a pierdut într-o zare luminoasă, cealaltă s-a apropiat de dînsa[,] s-a schimbat într-un nour trandafiriu, care a început s-o încolăcească și s-a deșteptat. Uimire. (Cor.)

Scena III

Vornicul iese din casă și trimite pe toți la odihnă, fiindcă vor avea de lucru a doua zi. (*Vornicul este slut și bătrîn. Burlesc.*) O trimite și pe Mărgărita la treabă. Ca trina îi face ochi de dragoste; l-ar vrea de bărbat fiindcă este bogat. El nici nu se gîndește la așa ceva. Pe neașteptate, apare în fund o ceată de ostași. Doi dintre dîșii înaintează și poruncesc ca toți să rămînă pe loc. Unul din ei adună fetele la un loc și caută pe aceea ce seamănă cu un chip zugrăvit ce l-a scos din sîn. Nici una nu seamănă. Nu le vine să creadă că au făcut drumul degeaba. O găsesc și pe Mărgărita care se trăsese la o parte și cu mirare [văd că] seamănă leit cu chipul zugrăvit. Poruncesc la cei rămași în fund și vin trei oșteni, fiecare cu cîte o ladă, care îngenunche și le pun la picioarele Mărgăritei uimite. Oșteanul îi spune să primească darurile de la cel ce va veni curînd. Flăcăii și fetele văd că busuiocul a spus adevărat. O ladă este plină cu galbeni, alta cu juvaeruri și alta cu veștminte bogate. Toate bogățiile sunt duse în casa Mărgăritei, care a amuțit de mirare. Flăcăii și fetele îi cîntă de bucurie. (Cor.) Un lăutar vine în grabă, se suie pe un butoi și se încinge o horă în jurul Mărgăritei. Se prinde și Vornicul în horă lîngă dînsa și-i arată semne de dragoste. (*Hora întreruptă cu chiuituri privitoare la Mărgărita. Îmbierea la joc o fac tot flăcăii cu o chiuitură.*) Vrăjitoarea satului a venit să privească și ea la petrecere. Flăcăii o zăresc și cîte unul se furișează să-i ceară farmece pentru a cîștiga pe Mărgărita. (*Scenă mută.*) După semne, Vrăjitoarea le spune același lucru. (*De găsit un sfat vrăjitoarei, în spirit mai popular cu același sens.*) Un flăcău vestește că iar se apropie Popa Chirilă. Jocul se sparge și toți fug în toate părțile. Mărgărita intră în casă. Vornicul se duce la Vrăjitoare și o întreabă de farmece pentru a cîștiga inima Mărgăritei. Ca și celorlalți[,] Vrăjitoarea îl învață [sic!] să se îmbrace în cearșaf alb și să vie în jurul casei, cînd o ști pe Mărgărita adormită, șoptindu-i numele. Pleacă sfătuindu-se amîndoi.

Scena IV

S-a înoptat. Oștenii se duc în fund și se așează la culcat. Rămîn [cîțiva] de pază. Liniște de noapte. <Se ivește luna și Mărgărita iese din casă îmbrăcată în straie bogate. Este minunat de frumoasă. Ține busuiocul în mînă. Îl așează jos pe prispă și întinde o velniță[,] se va culca afară ca să-i apară ursitul poate în vis. Luna intră înouri.> Tiptil vine cîte un flăcău, îmbrăcat fiecare în straie ciudate, cum l-a învățat Vrăjitoarea și dau colinde în jurul casei Mărgăritei, șoptindu-i numele. Se ascund unii de alții. Vornicul se află printre ei. Nu știe unul de altul. Mărgărita iese din casă, investmîntată cu hainele dăruite. Nu pricepe larma. Nu este nimeni în jurul ei. Ies la iveală arătările, una cîte una. Se sperie. Vornicul[,] care este mai pocit decît toți[,] o sperie și mai rău. Vrea să fugă, îi aține calea și leșină de frică. Se aude un sunet de bucium. Vornicul țipă că a venit sfîrșitul pămîntului. Spaimă[,] toți fug gonîți de oștenii care au priceput ce se petrece.

Scena V

Se ivește un tînăr investmîntat în haine lucitoare cu cîțiva însoțitori. Înaintează spre casa Mărgăritei dus de oștean. O găsesc leșinată. O re[a]duc la simțiri. Măr-

gărita încă nu înțelege ce s-a petrecut. O sperie cei din jur și crede că totul va reîncepe. Tînărul o liniștește și[,] la întrebarea Mărgăritei[,] oșteanul din spate răspunde că este Domnul Ștefan. Luna răsare din nouri. Domnul țării îi povestește cum zugarul Husi i-a adus o icoană a sfintei... minunat de frumoasă. Mirat cum de a putut plăsmui un chip atît de frumos i-a spus că în vara anului trecut[,] cînd a zugarvit biserica de aci din sat, a luat chipul sfintei după asemănarea Mărgăritei. Domnul fermecat a pornit spre dînsa. O vede mai frumoasă decît în zugrăveală și îi arată grijile lui de război și viața fără farmec pe care o duce cu Doamna, soția sa. O întreabă dacă vrea să-i fie un liman de mulțumire în viață și să-i dăruiască o casă și bogății la o moșie Domnească. Ar lua[-o] cu dînsul. Mărgărita spune că este orfană și cu sfiiciune arată că l-ar urma. Domnul Ștefan poruncește să pregătească caii, trei oșteni scot lăzile cu daruri din casă și toți pleacă.

Scena VI

Luna intră în nouri. Cătrina se furișează spre casa Mărgăritei. Ar vroi să știe ce se petrece. Găsește casa goală. Nici Mărgărita nu este nicaieri. Vornicul se reîntoarce văzînd că nu este sfîrșitul lumii. Ia pe Catrina drept Mărgărita și îi spune toată dragostea. (*Scenă burlescă.*) Catrina crede că este ursitul Mărgăritei și răspunde la dragostea Vornicului. Se recunosc în sfîrșit și după puțină ciudă se hotărăsc să se căsătorească.

Într-un alt proiect dramatic, intitulat *Ion Vodă*, scriitorul intenționa să restituie scenice evenimentele tragice ale domniei celui ce a fost numit, de casta trădătorilor săi, *Cel Cumplit*. Din nou, așadar, ispășire și trădare ca în mitul biblic al Cinei cea de taină și ai celor 30 de arginți.

O apariție stranie este aici cea a *Inițiatului*, care, evident, ar fi trebuit să fie punctul de greutate al dramei, elementul reflexiv ce urma să poarte semnificațiile ideatice ale piesei

spre public. Voiculescu a abandonat însă totul destul de curînd, deși în 29 august 1951, anul de cînd datează manuscrisul, el încheia cu Direcția Teatrului Național, reprezentată prin Zaharia Stancu, contractul cu numărul 5475, angajîndu-se să predea «în termen de șase luni» acest text dramatic și încasînd chiar o «indemnizație pentru documentare, care nu va depăși suma de lei 150 000». Și totuși, scriitorul nu a trecut, din păcate, nici în cazul de față peste pragul inițial.

ION—VODĂ

Act[ul] I.: La Constantinopol

Tabloul I.: În casa lui Ion

PERSOANE

1. *Ion*
2. *Gînj[ul]* bătrîn oștean[,] slujitor care l-a crescut pe Ion-Vodă[,] confidentul eroului
3. *Dumbravă*
4. *Golie Cernăuțeanu*
5. *Mehmet*, trimisul la Calga[,] hanul tătarilor
6. *Trimisul la Poloni*
7. *Trimisul la Cazaci* (<sau Nicoară Crețu — fratele lui Ion>)
8. *Trimisul la Împăratul Ferdinand*
9. *Solul Franței*

10. *Solul Venetiei*
11. *Solul Spaniei*
12. *Vizirul Sokoli* — se interesează de mersul politicii lumii
13. *Doamna Chiajna*
14. *Petru Schiopul*
15. *Şaitanoglu* — Mihail Cantacuzino
16. *Nicoară*[.] fratele lui Ion-Vodă
17. *Solul Angliei*
18. *Maria*
19. *Boieri munteni*[.] intrigînd pentru pretendentul la tron
20. *Boieri moldoveni*, intrigînd pentru pretendentul la tron
21. *Solul Țarului Ivan*
22. *Iniţiatul*

În prăvălia lui Ion e un fel de oficiu de informaţii. Sub pretext că vin să vadă şi să cumpere, să schimbe nestemate şi bijuterii, diplomaţii, intriganţii, pretendenţii vin să culegă ştiri, să sondeze, să arunce zvonuri.

Pentru azi Ion a trimis înştiinţare tuturor clienţilor şi prietenilor că a adus un tezaur nou de marfă scumpă[.] o expune, aşa că se adună toţi bey [*sic!*]. Se discută situaţia politică[.] se vorbeşte de tronurile ţărilor româneşti[.] se povesteşte ultima execuţie a unor bey de Samos, despre sursa bogăţiilor lui Ion, comorile din Rodos.

Solul Franţei vine cu cartea lui Despot despre luptele religioase din Franţa[.] despre cele din Olanda.

Ironii la adresa lui Ion — negustor de noutăţi ca la prăvălia bărbierilor.

Boieri munteni, boieri moldoveni intrigînd pentru alţi pretendenţi la domnie. Alex[andru] în Muntenia (Lăpuşneanu a II-a oară).

Iniţiatul i-a adus din comoara templierilor. Cu toate rugăminţile lui Ion el se întoarce la Rodos. Orice i s-ar întîmpla însă [lui Ion,] să se refugieze la el în insulă.

Scena I

ION — GÎNȚ

ION: S-a odihnit boierul Dumbravă-ndejuns?

Atîta drum din Țara Moldovei pîn-aici

Şi căile împănate de curse şi primejdii...

I-ar trebui să doarmă trei nopţi întregi la şir

GÎNȚ: Măria Ta!

ION: Nu, Petre. Să nu-mi mai spui așa

Nici chiar cu cei mai tainici şi credincioşi prieteni.

GÎNȚ: Dar cum?

ION: Să-mi zici jupîne. Aici sînt negustor.

GÎNȚ: De m-ai tăia fărîme şi astfel tot nu-ţi spui.

Eşti os domnesc din osul lui Ştefan Vodă Sfîntul,

Fecior lui Ştefăniţă, nepot drept lui Bogdan.

Decît să-mi spurc eu gura că ticluiesc minciuni,

Mai bine plec, Nicoară mă ia-napoi cu el.

ION: Dar pîn-atunci prosteşte ai vrea tu să mă pierzi?

GÎNȚ: Măria Ta, c-o vorbă?

ION: O şoaptă e destul! Lăpuşneanu, de-acolo din Suceava,

La orice colţ îşi are iscoada şi urechi.

Să-ţi pomenesc pe Chiajna? Pe [aspru] Şaitanoglu?

Pe Şchiopul făcînd zimbire cu ochii sus... la tron;
Pe-atîția fără număr, ce-ntind urzeli şi mreji?
Tu crezi că gîrgăunii domniei-s numa-n noi?
Un presupus, o pîră zvîrlită la Sultan
Şi dacă nu gealatul, dar temniţa mă-mbucă[!]
Tu ştii pentr-o nimica, un vînt de bănuială,
În ostrovul din Rodos ca-n ţarc am stat închis...

Gînj: Şi ce să fac stăpîne?

Ion: S-asculţi şi să rămii[!]

Mai mult decît cu arma, mi-ajută cu dibăcia,
Cu şiretlicul ager, cu taina şi minciuna,
Dar ne-am întins la vorbă...

Gînj: S-a deşteptat D[umbra]vă [!]

De mult cu nerăbdare îşi roade-n sîrg mustaţa
Mai dornic să te vadă ca ceru...

Un lucru este însă clar. Voiculescu nu este un spirit religios creştin înglobat în mistica obișnuită literaturii ortodoxiste. Ca şi la Blaga, viziunea scriitorului implică o doză substanțială de rebarbativ şi păgînism. Laicitatea dramaturgiei sale ¹⁶ se impune profund, dincolo de un

motiv tematic sau altul. După cum, în poezia sa, patosul trăirii era mai puternic decît îndemnul reculegerii ascetice. Lecția fundamentală a lui Zahei este, în ultima instanță, aceea a încrederii în valorile primordiale ale existenței. Poet umanist, Voiculescu a fost un dramaturg cu ample tonalități şi cu remarcabile disponibilități pentru teatrul de idei.

Nicolae FLORESCU

¹⁶ A cărei reprezentare scenică, în trecut fie spus, nu i-a fost de loc indiferentă, cum afirmă comentatorii săi. Există numeroase mărturii documentare ce atestă un zbucium lăuntric, nemulțumirea de a nu reuși să-și impună creația dramatică. În 28 decembrie 1936, Voiculescu i se confesa fiicei sale, aflată atunci în străinătate: « Anul acesta cu teatrul n-am izbutit ; le-am dat ceva prea tare și nou care i-a speriat ». (E vorba, se pare, de *Umbra*). Altădată, într-o epistolă către N. N. Condeescu, preciza în legătură cu

Demiurgul: « Totodată am reluat piesa la care lucram, *Demiurgul*, și am refăcut-o. Șahighian, regizorul care mi-a pus *Umbra*, este entuziasmat și a plecat chiar azi la Sinaia, la Prodan, să-i aducă vestea unui mare succes (zice el) al stagiunii ce se deschide: *Demiurgul*. Am citit-o de asemenea lui Rebreanu, care a găsit-o interesantă și vrednică de scenă ».

R E S T I T U I R I

Mateiu I. CARAGIALE

Confesiuni cu iz diplomatic

TREIZECI DE ANI MAI TÎRZIU DE LA prima scrisoare către N. A. Boicescu (datată 1901), două scrisori ale lui Mateiu I. Caragiale ne procură, de astă dată în limba franceză, surpriza unui ton și al unui conținut întru totul asemănătoare, cu toată cenușa maturității. Despre ce e vorba? În scrisoarea din 17 februarie 1929, rămasă în ciornă, și așa cum figurează în fondul Saint-Georges al Bibliotecii Centrale din București, Mateiu I. Caragiale se adresează unui fost diplomat finlandez, ce funcționase ca ministru plenipotențiar la București și cu care avusese raporturi intelectuale, ba chiar și anumite relații de afaceri. În afară de acordul de opinii a doi conservatori, în factură, rezultă că mai fusese vorba și de o afacere ratată, în legătură cu achiziționarea unei scoarfe olteneste, pe care Mateiu I. Caragiale se oferise s-o procure diplomatului nordic prin cunoștințele sale. Domnul Tanner dorea, pesemne, să ducă cu sine, la părăsirea postului, un asemenea obiect de artă românească, ce-i plăcuse. Zece ani mai târziu (mai bine mai târziu decât niciodată!), corespondentul bucureștean îl asigură că nu uitase de datoria sa și că se pregădea să-i trimită fie scoarța, fie banii, de care fusese intructiv (?!), escrocat la rîndul său, probabil de către presupusul vinzător sau intermediar. De unde această bruscă tresărire a memoriilor — lăudată drept bună — la corespondentul bucureștean? Mateiu I. Caragiale citise tocmai în ziare numele noului prim-ministru al Finlandei, Vainö Tanner, și avea bănuiala, pe care nu și-o putea verifica, din lipsă de informații, că ar fi aceeași persoană cu fostul ministru la București. O excelență împrejurare spre a relua legăturile în punctul în care fusese întrerupte, în scopul dat pe față, în corpul scrisorii, de a obține, prin destinatarul ei, mult-rivnița cravată albastră a unui însemnat ordin finlandez, pentru care același

diplomat îl propusese, cu opt ani în urmă, sau afirmase a o fi făcut. Scrisoarea propune, deci, în termenit cei mai diplomatici, un schimb de bune oficii, de pe urma căruta ftecare s-ar fi ales cu obiectul dorit, chiar în cazul în care domnul Tanner nu avea să mai revină la București, unde i se trecea pe la nas o viață cil se poate de dulce. (Urarea ca acesta să devină prim-ministru aduce cu aceea pe care i-o făcea prietenului său Boicescu de a ajunge prinț, la Paris!) De ce, însă, n-a fost expediată scrisoarea?

În misiva din 13 septembrie 1930, adresată celui mai bun prieten al său, Uhrionvski, cel care, după cum știm din Craii, îi trimisese singura scrisoare conținând o veste bună (credem noi, obținerea unei decorații), slătem lămurii pe deplin asupra motivelor. Ca bun psiholog, ca om de lume și cunoscător al diichisurilor politice, Mateiu I. Caragiale și-a dat seama că zvonurile despre o revenire a diplomatului finlandez la București nu aveau acoperire, că, prin urmare, nu acesta i-ar fi putut lărgi calea către împospălarea colecției de cravate. Ca atare, nu mai expediasc scrisoarea din care ar fi rămas valabil exclusiv angajamentul său. În schimb, epistola către prietenul iubit este evident dezinteresată, cuprinzînd sfaturi îngrijorate, încurajări, mărturisiri sincere. Nobilul (sufletește) Uhrionvski este numit duce, cu aceeași credință interioară — și cu aceeași dezinvoltură — cu care corespondentul însuși se înnobila pe sine, în scrisorile către N. A. Boicescu, simptom ce răspunde, prin constanța sa, unei nevoi spirituale certe a lui Mateiu, ajuns, trei decenii mai târziu, după cum se vede din scrisoarea precedentă, «fost mare proprietar prin căsătorie» și «diplomat fără titlu» — diplomate maron. Presupunem că imposibilitatea în care se afla de a se adresa altor corespondenți cu titlul de «cher duc» (sau prince) l-a și determinat pe marele scriitor

să-și reducă în mod corespunzător corespondența. Nu încapă îndotată, după documentele puține pe care le deținem, dar cu totul unitare, că el trăia cu naturalele o stare de nobilitate căreia îi dedica toate activitățile sale, toate trăirile afective. O scrisoare din septembrie 1930 urmează înlocuind firul unei din februarie 1929, demonstrând cu cită slăbiciune urmărirea Mateiu I. Caragiale problema care îl pasiona, aceea a decorațiilor, singurul mijloc de elatare a unei anume apartenențe, așa cum un eșec în direcția cavalerilor de Malla (alți experți în costumație!) provocase la heraldist un studiu amănunțit asupra imposibilității acestora.

Ca și în scrisorile către N. A. Boicescu, din care răzbat altele ecouri (vezi « pistonul »), referirea la întâmplările personale este mereu pe planul al doilea și, tot ca atunci, Mateiu I. Caragiale se mărturisește prădă acelorasi inextricabile dificultăți financiare, la o altă scară, firește, dar de aceeași esență. În scrisorile către amicul parizian venea vorba despre harnicile găini care-i ouaseră peste două sute de ouă (purtauarea unui nume de seamă din high-life se deda și

ea creșterii de galinacee, în București), în cea către prietenul din Suedia, Mateiu descrie pe larg situația curcanilor săi, bolezați neapărat după modele celebre (autoironie?). El se consideră, cu deplină seriozitate, producător agricol, ca unul care a moștenit prin căsătorie și expropriere (« fost mare proprietar ») și deplînge în cauză marea criză economică ce nu-i îngăduia, pe cîl era de senior — și nu moșier —, să achiziționeze cîteva perechi de găini de rasă. Și înlocuind cum, eu decenii mai înainte, nu-și putea realiza visul de a face o călătorie la Paris, nici acum resursele nu-i permit o raită prin Suedia. Scirbil, în anii premergători primului război mondial, de înaltă, dar meschina și coreila societate bucureșteană, el are aceleași cuvinte amare față de generația dintre războaie. Moartea unei bătrîne aristocrate care îl interpela familiar (« mă Caragelea... ») îl umple de tristețe. Omul matur se simte solidar cu generația care l-a precedat. Aceasta explică major preferința sa pentru femeia mai vîrstnică, preferință ce i-a marcat existența. Această femeie, nu cine știe ce bogată, îl aducea în lumea pe care și-o dorisese. Respectul, gingășia, atențiile față de soția sa, pe care nu uită s-o treacă în formula finală a scrisorilor, armonia conjugală, par a fi în afara oricărei discuții. Devenită element de ceremonial (ma femme s'associe...), soția capătă caracterul sacru al instituției și tocmai aceasta îl încîntă pe scriitor. Dealfel, nici aristocrații nu se căsătoreau din dragoste...

Scandalizat că guvernul preferase înființarea unei legații la Rio de Janeiro celei de la Helsingfors (crearea legației de la Rio de Janeiro avea să joace un rol de seamă și în Serinul negru al lui G. Călinescu), Mateiu I. Caragiale emite aceleași observații sarcastice pe care le făcuse domnul de Norpois, el însuși lăsat de o parte, și le-ar fi făcut oricare aristocrat în amurgul său dezabuzat. N. Titulescu nu-l numise ministrul nostru plenipotențiar la Helsingfors, în fara acelor cețuri severe, printre care nu altă de vîrstnicul domn ar fi trecut cu demnitate, de-a lungul anilor, repedînd gestul de expatriere al tatălui, dar dacă cel mai ager diplomat al României ar fi arătat o generoasă înțelegere într-un moment de libertate a fanterziei, am evoa astăzi, la capitolul Mateiu I. Caragiale, imaginea unui bătrîn demnitar încărcat de decorații — cruci, mari cruci, cravate și coloane — autor și a numeroase scrisori protocolare, dar pline de un indiciabil farmec, adresate unor scumpi conștrași, duci, conți — sau cel puțin miniștri.

Era Procopie conle? Iată întrebarea pe care o ridică, distant, cel care aștepta de opt ani cravata albastră, promisă anume, dar pe care parcă n-ar fi primit-o din orice mîină. Și era, oare, într-adevăr?

Barbu CIOCULESCU

La gent vindonniere qui fleurit sous mes auspices. à
Sirene, répond aux efforts que j'ai déployés pour son amé-
lioration. Comme les Savas, les hommes de tout les métiers
s'appelaient Sirene et toutes les femmes Sirennas, tous mes
vins s'appellent Sirene et toutes les femmes Sirennas. Les uns
sont des Sirennas, véritables landgraves, toujours inséparables,
passent leur temps en joutes, tournois, voire combats épi-
culaires. Sirene, c'est le plus est suzerain, aussi le plus
val, étant l'esté tel après une longue lutte et des combats
prodigieux. Les jeunes, environ cinq, d'indes romans,
sont plus intelloctuels et plus baladillesques encore. Les
vins, poissonniers d'Etat, s'abandonnent au fond d'une ombre
cachée la part de la peine capitale. J'ai décidé leur
expatriation, faute d'une main. Ce qui me manque c'
est une famille d'Oppington ou de Longuean, pour a-
voir un commencement de base-cou civilisée; ou en-
suite à Bucarest, mais tel est le déclinement de ma
vieillesse que je n'en pas à penser.

Voilà, enrevue avec Procopie m'a donné pour la deu-
xième fois de l'apote pour la blonde rose. Il y a au-
jourd'hui de moi, tout est que j'ai été préparé pour
la cravate bleue. Mais quel que soient les résultats finaux.
Je pense toujours attendre, dit Procopie est le combat
je ne sais plus où je l'ai vu affublé de sa robe. Et de
propos de Commes, un soufflement me parait par-

«...între București și Sionu...»

I

Sir. Robert de Flers 9^a

Scumpul meu duce,

Profit de o zi mai potolită a unei gripe ce mă chinuiește de nouă zile, spre a răspunde cum se cade gentilei d[umi]tale scrisori, care mi-a făcut cea mai mare plăcere cu puțință. Mă gândisem mult la d[umnea]ta în vremea din urmă și tremurasem pentru dumncata, deîndată ce se produsese schimbarea de regim. Acum că ai, după cum văd, speranță, mă bucur, închipuindu-mi că te bizui pe ceva sigur, solid. Așa cum cunoști suedeza și pe suedezi, te și vedeam consul general de carieră la Stokholm, dar am citit de curînd că au scos la iveală pentru acest post un onorific. Ar fi fost pentru d[umnea]ta cea mai strălucită afacere, și care ți-ar fi asigurat o stabilitate pe care postul d[umi]tale actual e foarte departe de a o avea. Auboin, ersatz-ul lui Rist, urlă ca un dihor după fiecare leu a cărui destinație nu-i pare judicioasă, rapoartele sale periodice, curate ieremiade, nu sînt decît apeluri la economie. Vei înțelege așadar că vor voi, în următorul exercițiu, să-i facă pe plac, prin suprimarea cîtorva inși depinzători de buget, ce nu aparțin actualului regim. Te simți într-atît de puternic, spre a nu te număra printre ei? Dacă nu, pune-ți în funcțiune pistoanele, căci totul depinde de piston. Încolo, tragismul lui Auboin este pe deplin justificat, clasa producătoare, din care, din nefericire, fac parte, este cvasi-ruinată; prețul produselor agricole este în plină degringoladă, iar recolta acestui an în genere mediocră, spre a nu spune proastă, așa încît perspectivele unei raite în Suedia depășesc de departe orizontul posibilităților noastre. Ne prăpădim, soția mea și cu mine, între București și Sionu, bătîndu-ne capul, care mai de care, cum să legăm căpițelele. Asta este situația.

I

Sir. Robert de Flers 9^a

Mon cher duc, *

Je profite d'un jour de remittance d'une fièvre seconde qui me supplicie depuis neuf jours, pour répondre congrûment à votre gentille lettre qui m'a fait le plus vif plaisir possible. J'avais beaucoup pensé à vous dernièrement et j'avais tremblé pour vous, dès que le changement de régime s'était produit. Maintenant que vous avez, comme je vois, de l'espoir, je m'en réjouis, m'imaginant que vous tablez sur quelque chose de ferme, de solide. Avec votre connaissance du suédois et des Suédois, je vous voyais bien consul général de carrière à Stokholm, mais je viens de lire qu'on y a déniché un honoraire. C'était pour vous la plus brillante des affaires et qui vous aurait assuré une stabilité que votre poste actuel est bien loin d'avoir. Auboin, l'ersatz de Rist, gueule comme un putois après tout leu dont la destination ne lui semble pas judicieuse, ses rapports périodiques, véritables Jérémies, ne sont que des appels à l'économie. Vous comprenez alors qu'on voudra, au prochain exercice lui donner le change, en supprimant quelques gens émergent au budget qui n'appartiennent pas à l'actuel régime. Vous sentez-vous aussi fort, pour ne pas en compter? Sinon, faites encore marcher vos pistons, car tout va au piston. Au reste, le tragisme d'Auboin est parfaitement justifié, la classe productrice, dont malheureusement je fais partie, est quasiruinée; le prix des denrées agricoles est en pleine degringolade et la récolte de cette année généralement médiocre pour ne pas dire mauvaise, de sorte que les perspectives d'un tour en Suède dépassent de loin l'horizon de nos possibilités. Nous nous anéantissons ma femme et moi entre Bucarest et Sionu, nous ingérant à qui mieux mieux, à joindre les deux bouts. Telle est la situation.

* Scrisoarea este adresată prietenului său Uhrinovski.

Ginta curcănească, ce înflorește sub auspiciile mele la Sionu, răspunde eforturilor pe care le-am desfășurat pentru îmbunătățirea ei. Precum cei din soiul Laval, ai cărui toți bărbăuși se numeau Guy și ale cărui toate femeiești se numeau Guyonne, toți curcanii mei se cheamă Ghiță și toate curcile Ghițoaie. Cei șase mai vîrstnici, veritabili landgravi, mereu inseparabili, își petrec timpul în dispute, turniruri, ba chiar dueluri. Ghiță I-ul, cel negru, mai e supranumit și crăcănel, fiind rămas astfel după o lungă luptă cu salturi prodigioase. Tinerii, în jur de douăzeci și cinci, cu curci cu tot, sînt și mai neîmblînziți și mai bătaioși. Giștele, prizoniere de stat, așteaptă în fundul unei temnițe întunecoase ziua pedepsei capitale. Am decis suprimarea lor, în lipsa unei bălți. Îmi lipsește o familie de Orpington sau de Langshan, ca să am un început de poiată civilizată; se găsesc la București, însă atît de goală mi-e punga, că nici nu îndrăznesc să mă gîndesc la ele.

Întrevederea pe care ai avut-o cu Procopie mi-a dat pentru a doua oară speranța pentru alba-roză. S-au împlinit, în luna mai, opt ani de cînd am fost propus pentru cravata sa albastră. Dar oricare ar fi rezultatul final (pot să mai aștept), spune-mi: este Procopie conte? Nu mai știu unde l-am văzut împopoțonat cu titlul acesta. Și, în legătură cu Tanner, scoaterea lui de la naftalină îmi pare puțin probabilă. În țările acestea tinere lucrurile merg deja prea repede, iar cadrele improvizate în primul moment după război au fost complet degomate și date la o parte.

A murit Anne de Linche. «Mă Uhrinovschi, mă Caragelea...» Disparația ei m-a mîhnit: mă simt mai solidar cu generația ei pe cale de dispariție, decît cu a mea, fără să mai vorbesc de cea care tocmai vine, mișună și se agită într-un chip așa de anti-patic, ca să parvină. Am văzut că l-au izgonit și pe Caratza (sau Caradja), în cele din urmă. Încearcă să te menții cu tărie. Soția mea se alătură urărilor de prietenie. Fii sănătos

București, 3 septembrie 1930

MATHIEU

La gent dindonnîere qui fleurit sous mes auspices, à Sionu, répond aux efforts que j'ai déployés pour son amélioration. Comme les Laval, dont tous les mâles s'appelaient Guy et toutes les femmes Guyonne, tous mes dindons s'appellent Guy-tza et toutes les dindes Guy-tzannes. Les six aînés, véritables landgraves, toujours inséparables, passent leur temps en joutes, tournois, voire combats singuliers. Guy-tza I-er le noir est surnommé aussi le bancal, étant resté tel après une longue lutte et des sauts prodigieux. Les jeunes, environ vingt-cinq, dindes compris, sont plus intraitables et plus batailleurs encore. Les oies, prizonnières d'Etat, attendent au fond d'un sombre cachot le jour de la peine capitale. J'ai décidé leur suppression, faute d'une mare. Ce qui me manque, c'est une famille d'Orpington ou de Langshan, pour avoir un commencement de basse-cour civilisée; on en trouve à Bucarest, mais tel est le dénûment de ma bourse que je n'ose pas y penser.

Votre entrevue avec Procopé m'a donné pour la deuxième fois de l'espoir pour la blanche-rose. Il y a eu, au mois de mai, huit ans que j'ai été proposé pour sa cravate bleue. Mais quel que serait le résultat final. (Je peux toujours attendre), dites: Procopé est-il conte? Je ne sais plus où je l'ai vu affublé de ce titre. Et, à propos de Tanner, son renflouement me paraît peu probable. Dans ces pays jeunes les choses vont déjà trop vite et les cadres improvisés au premier moment après la guerre ont été complètement dégonnés et mis au rancart.

Anne de Linche est morte. «Mă Uhrinschi, mă Caragelea...» Sa disparition m'a fait de la peine: j'ai plus de solidarité avec sa génération en train de disparaître qu'avec la mienne, sans parler de celle qui vient récemment, grouille et s'agite d'une façon si antipathique pour parvenir. J'ai vu qu'on a délogé Caratza (ou Caradja) en dernier lieu aussi. Tâchez de vous y maintenir fermement vous. Ma femme joint ses amitiés à celles que je vous envoie. Portez-vous bien.

Bucarest, le 3 septembre 1930

MATHIEU

II

neexpediată

Str. Robert de Flers 9a

Scumpul meu ministru,

Ar fi trebuit de multă vreme să vă scriu, în calitate de debitor, dacă nu de colaborator și prieten, dar absorbit de ocupațiuni multiple am lăsat timpul să treacă, și timpul trece repede; dacă n-aș mai avea buna mea memorie, cu greu aș crede că se vor împlini în curând zece ani de când Finlanda a încetat să mai fie reprezentată în România. Ultimele evenimente, ca și cumplitul val de aer polar care a bîntuit în iarna aceasta întreaga Europă, mi-au readus în amintire toate întrevederile pe care E. V. le-a avut cu mine și dintre care unele, referitoare la politica externă a țării dumneavoastră și a mea (politică cu o situație aproape identică pentru amîndouă), sînt mai actuale astăzi decît atunci.

II

'non envoyée

Str. Robert de Flers 9

Mon cher ministre *

Il y a longtemps que j'aurais dû vous écrire, comme débiteur sinon comme collaborateur et ami, mais absorbé par des occupations multiples, j'ai laissé passer le temps et le temps va vite; si je n'avais plus ma bonne mémoire, il me serait difficile de croire que bientôt il y aura dix ans depuis que la Finlande a cessé d'être représentée en Roumanie. Les dernières événements ainsi que la terrible vague d'air polaire qui a afflué pendant cet hiver en toute l'Europe ont rappelé à mes souvenirs tous les entretiens que V.E. a eus avec moi et dont certains ayant trait à la politique extérieure de votre pays et du mien (politique à la situation presque identique pour tous les deux) sont plus d'actualité aujourd'hui qu'alors.

* Scrisoarea este adresată ministrului Finlandei, Vainö Tanner.

Patru ipostaze matelene: fotografie din copilărie executată de Franz Mandy în București, Piața Teatrului, lângă Flalkovsky; a doua fotografie, format legitimat, este datată de Marica Slon 1903, vară; pe versoul celui de-a treia fotografie — carte poștală sepia — Mateiu a notat subțire, cu cerneală: 1909 — 14/27 novembre — Sâmbătă: ultima imagine este o fotografie cunoscută, dar scriitorul este surprins într-o altă poziție. Fotografia poartă și autograful scriitorului.

Acum un an și câteva luni, parlamentul român vota crearea a cinci noilegații (Helsingfors, Riga, Lisabona, Rio de Janeiro, Cairo). În calitate de fost funcționar, de om de litere, de rentier, fost mare proprietar prin căsătorie și diplomat fără titlu, și conștient, de asemenea, pe aceea de vechi și bun prieten al ministrului afacerilor străine de atunci (Titulescu), m-am dus la San Remo să-i cer acestuia din urmă legația din Helsingfors. Îmi pregătisem bine toate bateriile, numai «fondurile» lipseau. N-au lipsit, totuși, spre a se crea, și cu ce cheltuieli, cele de la... Rio de Janeiro și Cairo, peremptoriu mai importante întru servirea intereselor «superioare» ale politicii externe a României. Cerind Helsingfors-ul, post dificil și de mare responsabilitate, mă gândisem la binevoitorul dumneavoastră concurs, pe care credeam că pot conta, așa cum contaserăți în timpul misiunii dumneavoastră pe al meu, care v-a fost, îmi place să cred, cât de cât util. Aș fi fost mulțumit să continui a vi-l oferi, dacă împrejurările ar fi îngăduit ca E. V. să fie din nou numit ministru al Finlandei la București. Constat însă că țara dumneavoastră persistă să aplice fără alt profit, decât o economie meschină, principiul reciprocității. România v-ar fi oferit mai departe un vast câmp de activități și aspecte mereu noi și interesante. Niciind nu s-a trăit mai dulce la București ca astăzi. Înțeleg de ce toți străinii varsă lacrimi părăsind acest oraș delicios între toate.

Il y a un an et quelques mois, le parlement roumain votait la création de cinq nouvelles légations (Helsingfors, Riga, Lisbonne, Rio-de-Janeiro, le Caire). En qualité d'ancien fonctionnaire, d'homme de lettres, de rentier et de grand-propriétaire par mon mariage et de diplomate marron, et en comptant aussi sur celle d'ancien et bon ami du ministre des affaires étrangères d'alors (Titulescu), je suis allé à San Remo demander à ce dernier la légation de Helsingfors. J'avais bien dressé toutes mes batteries, seulement les «fonds» manquaient. Ils n'ont pas fait défaut toutefois pour qu'on crée, et à quels frais, celles de... Rio-de-Janeiro et du Caire, péremptoirement plus importantes pour servir les intérêts «Supérieurs» de la politique extérieure de la Roumanie. En demandant Helsingfors, poste difficile et de grande responsabilité, j'avais pensé à votre bienveillant concours sur lequel j'avais cru compter comme vous avez compté pendant votre mission sur le mien qui vous a été, j'aime le croire, tant soit peu utile.

J'aurais été content de continuer à vous le prêter, si les circonstances eussent voulu que V.E. fut nommée de nouveau ministre de Finlande à Bucarest. Mais je constate que votre pays persiste à appliquer sans aucun profit qu'une économie mesquine le principe de la réciprocité. La Roumanie vous aurait offert toujours un vaste champ d'activité et des aspects toujours neufs et intéressants. Jamais on n'a plus doucement vécu à Bucarest que maintenant. Je comprends pourquoi tous les étrangers versent des larmes en quittant cette ville délicieuse entre toutes.

Nădăjduiesc că n-ați răspuns la aflarea morții sărmanului Plesnilă. Nu s-a purtat frumos cu dumneavoastră când s-a făcut ecoul birfelor de la Helsingfors, pe seama dumneavoastră, dar cred că cineva de pe acolo îl montase împotriva dumneavoastră. A dispărut fără zgomot și fără să lase nici amintiri, nici regrete, asemeni lucrurilor de care nu mai ai nevoie. Al doilea și ultimul purtător de mare-cruce român al « Rozei-albe », Picliani, a murit și el. Voi dispărea probabil de asemenea înainte de a avea măcar cravata de comandor al acestui ordin, cel mai frumos care există astăzi, dimpreună cu Legiunea de onoare și cu Steaua României. Regret profund că propunerea pe care E. V. o făcuse a fost respinsă sau pur și simplu neglijată. V-aș fi foarte recunoscător dacă ați putea obține ca ea să fie luată în considerațiune pentru mine. Este o distincție pe care n-aș fi obținut-o pe degeaba.

Am fost binișor escrocat cu scoarța românească (din Oltenia) ce-mi fusese făgăduită; n-am mai văzut nici persoana, nici scoarța, nici banii. La primăvară, voi căuta eu însumi una și dacă nu voi găsi una pe placul meu, voi face să vă parvină suma pe care ați pierdut-o.

Am citit într-o gazetă că președintele consiliului de miniștri al Finlandei este domnul Vianö Tanner, dar consulul Finlandei la București n-a fost în stare să-mi furnizeze nici o informație în această chestiune și orice alt mijloc de a controla această informație mi-a lipsit. Dacă n-a fost vorba de aceeași persoană cu dumneavoastră, vă urez din toată inima să deveniți prim ministru cât mai curînd posibil. Vă rog să binevoiți a transmite E. S. doamnei Tanner expresia omagiilor mele foarte respectuoase dimpreună cu cele mai bune urări de fericire și prosperitate pentru întreaga onorată dumneavoastră familie, urări cărora il se asociază de asemenea și soția mea. Cu o cordială strîngere de mînă:

Mathieu Jean CARAGIALE

17 Februarie 1929

J'espère que vous n'en avez pas répondu en apprenant la mort de ce pauvre Plesnilă. Il ne s'est pas gentiment conduit envers vous en se faisant l'écho des racontars de Helsingfors sur votre compte, mais je crois que quelqu'un de par là l'avait monté contre vous. Il a disparu sans bruit et sans laisser de souvenir ni de regret, comme les choses dont on n'a plus besoin. Le second et dernier grand-croix roumain de la « Rose-blanche », Pacliano, est mort également. Je disparaîtrai probablement aussi avant de n'avoir au moins la cravate de commandeur de cet ordre, le plus beau qui existe maintenant, avec la Légion d'honneur et l'Étoile de Roumanie. Je regrette vivement que la proposition que V. E. avait faite ait été rejetée ou simplement négligée. Je vous serais très reconnaissant si vous pouviez obtenir qu'elle soit prise en considération pour moi. C'est une distinction que je n'aurai pas obtenu pour rien.

J'ai été passablement escroqué avec le tapis roumain (d'Oltenie) qu'on m'avait promis; je n'ai plus vu ni la personne, ni le tapis, ni l'argent. Au printemps, j'irai en chercher un moi-même et si je ne trouve pas un à ma convenance, je vous ferai parvenir le montant de la somme qui n'est pas perdue pour vous.

J'ai lu dans un journal que le président du conseil des ministres de Finlande était Mr. Vainö Tanner, mais le consul de Finlande à Bucarest n'a été à même de me fournir là-dessus aucun renseignement et tout autre moyen de contrôler cette information m'a manqué. Si cela n'a pas été la même personne que vous, je vous souhaite de tout cœur de le devenir le plus tôt possible. Je vous prie de vouloir bien faire agréer à S. E. Madame V. Tanner l'expression de mes hommages très-respectueux avec les meilleurs souhaits de bonheur et de prospérité pour toute votre honorée famille, souhaits auxquels ma femme s'associe aussi. Avec une cordiale poignée de main:

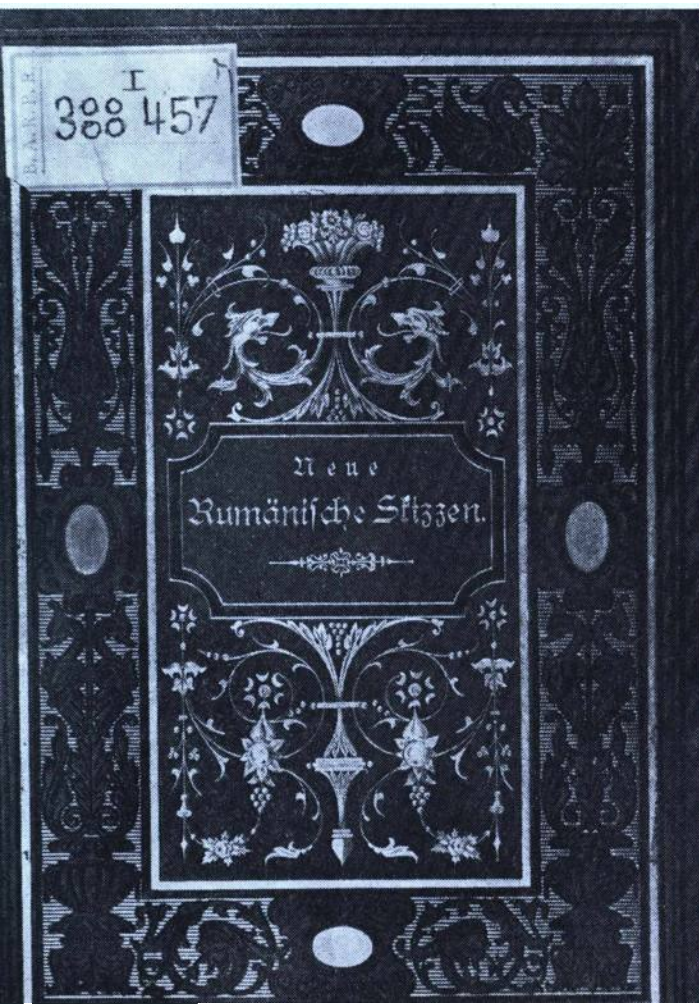
Mathieu Jean CARAGIALE

17 Février 1929

LUMEA PRIN CARE AU TRECUR

Mite KREMELITZ

«...o imagine a țării și a poporului...»

ÎNCEPUTUL ATÎT DE BOGATEI ȘI INTERESANTEI corespondențe dintre Mite Kremnitz și scriitorul și filologul Lorenz Diefenbach, membru de onoare al Academiei Române — despre a cărei însemnătate pentru cultura noastră am relatat în numărul precedent —, a fost prilejuit de apariția lucrării *Völkerkunde Osteuropas, insbesondere der Haemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete* (Etnografia Europei răsăritene, în special a Peninsulei Balcanice și a ținuturilor Dunării de jos), I—II, Darmstadt, 1880, Verlag von L. Brill, în cuprinsul căreia savantul german acordă un amplu spațiu înfățișării monografice a aspectelor vieții poporului român (vol. I, pp. 225—318).

Sumarul analitic alcătuit de Lorenz Diefenbach — pe care îl reproducem în continuare — reflectă cu fidelitate multitudinea problemelor abordate și lasă o impresie concludentă despre interesul cărții. Astfel, după câteva *Observații generale*, urmează capitolele: *Numele*; *Limba*: structura, sunetele, cuvintele; *Formarea și dezvoltarea limbii*: părțile componente latino-române, cuvintele de împrumut, miscelanele clericale, componentele etnice ale tezaurului lexical, cuvintele de împrumut germane; *Selecția lui Laurian & Massim* (Glosarul); *Numele lunilor*; *Numele proprii*; *Serisul*; *Dialectele*: bibliografia filologică; *Fizicul*; *Psihicul*; *Influențele etnice*; *Problema evreiască*; *Trăsături de caracter*; *Femeile*; *Credințele*; *Datinile*; *Muzica și dansul*; *Cîntecele populare*; *Portul*; *Arhitectura*; *Alimentația*; *Locul de origine și descendența*; *România* (din punct de vedere statistic); «*Migrația*» lui Miklosich; *Banatul*; *Basarabia și Rusia*; *Dobrogea*; *Transilvania*; *Biharia*; *Ungaria și mai ales*

Austria; Istria; Galiția, Serbia; Bulgaria, România din sud; Istoria; Patria; Contactele etnice și amestecurile; Izvoare și bibliografie.

Imediat după apariția cărții sale, Lorenz Diefenbach trimite în dar Academiei Române un exemplar, pe care-l însoțește de o adresă redactată « în termenii cei mai simpatici »¹. Probabil că acest exemplar din *Völkerkunde Osteuropas...*, primit de Titu Maiorescu, în calitate de președinte al secțiunii literare, a fost citit și de Mite Kremnitz.

Mai bună cunoscătoare a realităților românești, de care se simte legată sufletește, scriitoarea ține să corijeze unele observații eronate strecurate în lucrarea lui L. Diefenbach. Așa se face că cea dintâi scrisoare, adresată de Mite Kremnitz savantului german, ne-o dezvăluie în postura de apărătoare și elogiatoare a românilor. Afecțiunea față de acest popor — pe care Mite Kremnitz nu și-o ascunde nici un moment² — imprimă pledoariile sale un patos rar întâlnit în scrierile străinilor.

Dorința de a se informa obiectiv asupra realităților românești și de a cîștiga interesul unui savant de talia lui Lorenz Diefenbach față de trecutul și mai ales față de prezentul nostru constituie, fără îndoială, dominantă corespondenței pe care o publicăm în paginile ce urmează³.

Parcursarea acestei corespondențe ne face să deducem că însăși alegerea savantului german ca membru onorific al Academiei Române a fost întrucîtva influențată de Mite Kremnitz. Căci e de presupus ca traducătoarea — încîntată de lectura cărții și mai ales de răspunsurile amabile primite din partea lui Lorenz Diefenbach — să-i fi sugerat cumnatului său ideea de a-l propune pe savant pe lista aspiranților la titlul de membru de onoare al Academiei Române. Indiferent cum vor fi decurs lucrurile — s-ar putea ca sugestia să fi venit de la palat, unde, iarăși, Mite Kremnitz

avea un cuvînt de spus —, cert este că propunerea respectivă a fost formulată de Titu Maiorescu. Din procesul-verbal nr. 20/1880 al ședinței ordinare, din 11 aprilie, a Academiei, extragem următoarele: « La 2 ore și jumătate, ridicîndu-se ședința publică și trecîndu-se în ședință privată, d[omnu]l Maiorescu depune, din partea d[omnu]lui L. Diefenbach, o adresă prin care trimite Academiei, în termenii cei mai simpatici, un exemplar din *Völkerkunde Osteuropas*. Totodată, d[omnu]l Maiorescu, printr-o propunere subscrisă de d[omni]a-sa și d[omn]ii Hasdeu, Papadopol Calimach, Quintescu, Babesiu și Fontanin, solicită alegerea d[omnu]lui Diefenbach ca membru onorar al Academiei »⁴. Peste 4 zile, în ședința din 15 aprilie 1880, Lorenz Diefenbach este ales în plen, împreună cu Fr. Miklosich, ca membru onorific⁵. Sub numele Diefenbach Laurențiu, el figurează și pe lista cu « Personalul Academiei Române după constituirea ei în anul MDCCCLXXX. Membrii onorari », fiind trecut al patruzecilea, ca număr de ordine.

Călătoria pe care Mite Kremnitz o face în vara anului 1880 în Germania, spre a-l cunoaște pe savant, consolidează și mai mult relațiile dintre cei doi.

Vizitele ulterioare ale unor personalități române la Darmstadt — ne gîndim la A. D. Cihac și Lascar Rosetti — îl apropie pe Lorenz Diefenbach de viața cultural-artistică românească, făcînd ca schimbul epistolar dintre el și Mite Kremnitz să se îmbogățească în referințe tot mai interesante la spațiul cultural românesc. Evident, comentariile cele mai importante se referă la membrii „Junimii” și la viața însăși a cnaclului, în preajma căruia Mite Kremnitz își desfășura activitatea.

Așa încît nu exagerăm de fel considerînd schimbul de scrisori de față drept unul dintre documentele literare cele mai importante privitoare la „Junimea”. El pune într-o lumină cu totul nouă rolul lui Mite Kremnitz în viața « societății » conduse de Maiorescu, după transferul acesteia la București.

I. OPRIȘAN

¹ *Analele Academiei Române*, seria II, tomul II, București, 1881, p. 402.

² În completarea declarațiilor scriitoarei din epistolele pe care le publicăm în numărul de față, vezi și corespondența: Mite Kremnitz — N. Gane, din cursul anului 1904 (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, III, București, 1932, pp. 299—322), din care extragem un fragment: « Eu nu fac alta decît răspîndesc gloria țărișoarei „noastre”, fără să o linguesc, căci o iubesc și nu-i linguesți niciodată pe acei pe care-i iubești ». (p. 304).

³ Menționăm că publicarea respectivei corespondențe se face cu amabila aprobare a Bibliotecii Universitare din Giessen, deținătoarea originalului.

⁴ *Analele Academiei Române*, seria II, tom. II, Ședințele ordinare din 1879—80 și sesiunea generală a anului 1880. Secțiunea I, Partea administrativă și dezbaterile, București, 1881, p. 402.

⁵ *Loc. cit.*, Procesul-verbal nr. 24, p. 445.

MEMORIAL JURIST

Continuare din numărul trecut

I

Bukarest d[er] 8 März 1880

Hochgeehrter Herr,

Wenn ich mir die Freiheit nehme, einige Zeilen an Sie zu richten, muß ich die Verantwortung dieses kühnen Schrittes von Anfang an auf Sie selbst schieben, auf des liebenswürdigen u[nd] eingehenden Interesse, mit welchem Sie in Ihren Buche Volkerkunde Osteuropas, Rumänien besprochen. Dieser Umstand also giebt mir den Mut, Ihnen, vor Allem inliegende Rede zuzuschicken, welche die Lösung enthält — die obgleich aus der Opposition hervorgegangen, Punkt für Punkt von der Regierung angenom[men] wurde — in welche die Judenfrage in Rumänien regelte. Sie soll Ihnen ein wahres Bild geben des Widerstandes der Rumäne[n], den Sie auf S[eite] 272 erwähnen ferner [,]erlaube ich mir, Ihnen eine dem rumänischen Bauernleben entnommen, von einem rumänischen Bauernsohn geschriebene Dorfgeschichte zuzusenden, Sie erwähnen N. Gane's Novelle

I

Bucureşti, în 8 martie 1880

Prea stimat domn,

Dacă îmi îngădui să vă adresez citeva rinduri, trebuie să las de la început pe seama dumneavoastră acest temerar demers al meu, pe seama amabilei şi scrupuloasei preocupări de care aţi dat dovadă vorbind despre România în cartea dumneavoastră, *Etnografia Europei răsăritene*¹. Această circumstanţă îmi dă, deci, curajul, înainte de toate, de a vă trimite explicaţiile anexate, ce conţin rezolvarea — care deşi a provenit de la opoziţie, a fost acceptată punct cu punct de guvern — şi prin care se reglementează problema evreiască din România². Ca să vă dea o imagine fidelă a rezistenţei românilor, despre care dumneavoastră amintiţi ulterior, la pagina 272, îmi iau îngăduinţa să vă expediez o povestire sătească, luată din viaţa ţăranului român, scrisă de un fiu de ţăran român — dumneavoastră o menţionaţi

¹ Titlul exact al lucrării este: *Völkerkunde Osteuropas, insbesondere der Haemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete*, I—II, Darmstadt, 1880, Verlag, von L. Brill.

² Probabil că, o dată cu scrisoarea de faţă, Mite Kremnitz i-a expedit savantului german textul de lege al articolului 7 din *Constituţie*, revizuit în 1879, sau vreun alt document oficial privitor la reglementarea chestiunii respective, în legătură cu care străinii luau de bună atitudinea guvernului de dinaintea războiului de independenţă. Autoarea ţine să menţioneze că soluţia adoptată de guvern a fost sugerată de opoziţie, întrucât pe atunci grupul junimist, component al partidului conservator, se afla în opoziţie.

Andrei Florea als richtig für die Beurtheilung des rum[änischen] Volkscharakters, darum hoffe ich auch Ihr Interesse für Slavici's Geschichte.

Ich wünschte, ich hätte die Autorität um Ihnen ein Bild des Landes u[nd] Volkes zu geben, wie ich es in fünfjährigen Studium kennen gelernt, ich wünschte, ich könnte Ihnen beweisen, wie die sog[enannten] Judenhetzen [auf]*. Zeitungsklatsch beruhen, wie die Nüchternheit des Volkes so allgemein ist, wie die Gastfreundschaft (übrigens ist ja die Mässigkeit der südlichen Völker, die Wein kultiviren bekannt) — da ich sie nicht habe, bin ich erfreut, wenn ein so gelehrter Mann wie Sie, mit menschlicher Milde all die absprechenden Urtheile über ein aufstrebendes, kleines Land wiedergibt.

In ausgezeichnete Hochachtung

Ihre ergebene
M. L. KREMNITZ
geb[oren] Bardelebetin

* In manuscris:
auch.

Darf ich Ihnen ein Paar Bemerkungen über einige Kleinigkeiten, vielleicht nur Druckfehler in Ihrem Werk über die Rumänen machen?

römisch ist: roman, und nie romlenese
(Seite 225)

keiner ist: nici unu, nicht nesunu
(Seite 235)

das Lobsprüchlein auf die Dimbowitz da lautet: Dimbovița apa dulce, cine te bea nu mai se duce
(Seite 238)

— nuvela lui N. Gane: *Andrei Florea*³, ca adecvată pentru aprecierea caracterului popular românesc. Pentru aceasta sper să vă intereseze și povestirea lui I. Slavici⁴.

Aș dori să am autoritatea să vă ofer o imagine a țării și a poporului, așa cum l-am cunoscut în cinci ani de studiu; aș dori să vă pot face dovada că așa-numita persecuție evreiască se bazează pe trâncăneala presei, că cumpătarea poporului este așa de generală, că ospitalitatea (de altfel chibzuința popoarelor sudice, producătoare de vin) este cunoscută, — deoarece eu nu am această autoritate, mă bucur când un om așa de învățat ca dumneavoastră redă cu îngăduință omenească toate opiniile contestate asupra unei țări mici în dezvoltare.

Cu supremă considerație, a dumneavoastră plecată

M. L. KREMNITZ
născută Bardelebetin

[anexă]

Îmi îngăduiți să vă fac cîteva observații asupra unor mărunțișuri, poate numai greșeli de tipar, din lucrarea dumneavoastră despre români?

— *romisch* are ca echivalent: *roman* și niciodată *romlenese*
(pagina 225)

— *keiner* are ca echivalent: *nici unu*, nu *nesunu*
(pagina 235)

— zicătoarea despre Dimbovița sună: *Dimbovița apa dulce, cine te bea nu mai se duce*⁵.

(pagina 238)

³ Este vorba de povestirea *Andrei Florea Curcanul*, publicată inițial în „*Convorbiri literare*” și ulterior în vol. II al culegerii *Novela*, de N. Gane, Iași, „Tipografia Națională”, 1880, pp. 148—194.

⁴ Desigur, Mite Kremnitz i-a trimis lui Lorenz Diefenbach una din cele două povestiri de Ioan Slavici, incluse de ea în volumul *Neue Rumänische Skizzen (uebersetzt von Mite Kremnitz, Leipzig, „Wilhelm Friedrich”, 1880): Gura satului (Das Dorfgerede. Eine Bauernnovelle)*, pp. 1—56, sau *Budulea Taichii (Vaters Budulea, Dorfgeschichte aus Siebenbürgen)*, pp. 81—130.

⁵ Lorenz Diefenbach citase, în vol. I al lucrării sale, versurile populare referitoare la Dimbovița astfel: „Dumbovitia, apa (aqua) dulce, ci (qui) ne bea (bibit), nu mai se aduce” (p. 238).

bucate ist als Hauptbedeutung: Stück, ferner Essen, auch Bissen, aber erst in entfernteren Bedeutung (S[eite] 244)

(274: Pfaffendiener)

Die Rumänen haben sehr wenig Achtung vor ihren Pfaffen; ein Beweis, daß auf dem Puppentheater, das um die Weihnachtszeit herumgetragen wird mit den zu einer Art Passionsspiel verkleideten jungen Männer (welche die Anbetung der 3 Weisen aus dem Morgenlande in den Häusern, in die sie gerufen werden, darstellen) u[nd] welches oft sehr witzige Figuren bringt, ein Pope figurirt, über dessen Geldbegierde sich lustig gemacht wird. Das ist typisch; ausserdem besagt der Aberglaube, daß einen ein Unglück passirt, wenn man einen Popen begegnet, nichts von Achtung. Wenn das Ausland von den «schmutzigen» Rumänen spricht, sagt es die Unwahrheit. Sie sind auffallend reinlich als Volk in Kleidung u[nd] Wohnung z[um] B[eispiel] ausgezeichnet saubere Diensthofen. Träge? Ja, das sind sie, aber über 200 Tage des Jahres darf der Rumäne ja kein Fleisch, kein Ei, keine Milch essen — u[nd] die übrigen Tage hat er es nicht, dazu das extreme Klima, 40° Hitze im Schatten den Sommer, 20° Kälte im Winter, das erschwert den Fleiß.

Franzos spricht von Rumänien wie der Blinde von der Farbe, er war nie im ein getlichen Rumänien, nur in Czernowitz auf der Schule, auch der Sprache ist er nicht mehr mächtig. Seine Rumänien betreffenden Artikel sind fast ganz u[nd] gar Phantasiegebilde.

(S[eite] 276)

Unsere Geige ist: viôra; ghege in freien Rumänien unbekannt, vielleicht in der Bukowina.

(281) Die schönsten rumänischen Volkslieder sind von W[ilhelm] v[on] Kotzebue (jetzt Gesandte Ruslan in Dresden, früher hier Generalkonsul) (Decker's Verlag Berlin 1856) ins Deutsche übersetzt.

— *bucate* are, ca sens principal, ca echivalent: *Stück*, apoi *Essen*, de asemenea *Bissen*, dar de abia într-un sens mai îndepărtat. (pagina 244)

— (274: slugile popești)

Românii au foarte puțin respect față de preoții lor, dovadă că în teatrul de păpuși, care, în timpul Crăciunului, este colportat de tineri îmbrăcați în genul pieselor despre patimile lui Isus (care înfățișează, în casele în care sînt chemați, adorația celor trei crai de la răsărit) și care aduce adesea figuri foarte hazlii, figurează un popă, pe seama lăcomiei căruia ei se amuză. Aceasta e tipic; de altfel superstiția spune că dacă unul înfrîneste un popă, i se întîmplă o nenorocire; nimic despre respect. Cînd străinătatea vorbește despre «murdăria» românilor, spune un neadevăr. Ei sînt surprinzător de curați ca popor, în îmbrăcăminte și locuință, de exemplu servitoarele excelent de curate. Trîndavi? Da, sînt într-adevăr, însă peste 200 zile din an românul nu are voie să mănînce deloc carne, ouă, lapte și în zilele rămase nu le are. Pe lingă aceasta, clima extremă — 40° arșiță, vara, la umbră, 20° frig, iarna — temperează sîrguința.

Franzos⁶ vorbește despre România ca un orb despre culori; el n-a fost în România propriu-zisă, numai la Cernăuți, la școală; de asemenea nu mai este stăpîn pe limbă. Articolele sale referitoare la România sînt cu totul plăsmuiri fanteziste.

— (pagina 276)

A noastră *Geige* are ca echivalent: *vioara*; *ghege* în România liberă e necunoscut, poate în Bucovina.

— (281) Cele mai frumoase cîntece populare românești au fost traduse în germană de W[ilhelm] v[on] Kotzebue (astăzi ministrul Rusiei la Dresda, mai înainte consul general aici) (Editura „Decker“, Berlin, 1856).⁷

⁶ Karl Emil Franzos, publicist și scriitor, fiu de medic evreu, născut la 25 octombrie 1848, mort la 28 ianuarie 1904, la Berlin. A condus ziarul vienez „*Neue illustrierte Zeitung*“ și a fundat revista „*Deutsche Dichtung*“. A scris numeroase nuvele și romane. Principalele sale referințe literare la România sînt cuprinse în volumele: *Halbasien. Kulturbilder aus Galizien, der Bukowina, Südrußland und Rumänien* (Leipzig, 1876) și *Vom Don zur Donau. Neue Kulturbilder aus Halbasien* (Leipzig 1878).

⁷ W. v. Kotzebue, Rumänische Volkspoesie. Gesammelt und geordnet von B. Alexandri. Deutsch von..., Berlin, 1857, XVI + 178 p.

(S[eite] 282)

Die rumänische Tracht ist durch das Bestreben unserer Fürstin höchst Modern geworden. Bei Hofe in Sinaia, dem kleinen Kloster, wo Fürst u[nd] Fürstin meistens den Sommer verleben, erscheinen die Damen nur in Nationaltracht, diesen Winter war sie [auf]* einigen Bälle[n] auch de riqueur. In Gebirge tragen alle Frauen selbst arme kostbar mit Goldfäden u[nd] bunten Seiden gestichte Trachten in der Art, wie Sie (S[eite] 285) als in Siebenbürgen üblich beschrieben, nur fehlen die Fromsen an der Doppelschürze, u[nd] wie Romnitz sie angiebt. Keine verheiratete Frau geht mit blosser Haupt, eine Schleier oder ein weisses Leintuch muß ihn bede [c]ken, sie wurde sich schämen ohnedem. Die Mädchen schmücken die Flechten mit Blumen u[nd] bunten Bändern, überhaupt giebt es kein Blumen mehr liebendes Volk.

* In manuscris
auch.

II

Strada Biserica Ienii, 5
Bucarest, 23 | 11 März 1880

Hochverehrter Herr,

mir war so bange, als ich an Sie geschrieben, Sie könnten meinen Brief für eine Arroganz halten, ich mußte immer an Hef. Roth Du Bois-Reymond denken, der, als ein junger Proffessor ihn in einer Notiz seines Buches lobte, erwiderte: « wie wagt dieser Unverschämte eine Anerkennung über mich

— (pagina 282)

Portul românesc a devenit prin străduința principesei noastre foarte modern. La curtea din Sinaia, mica mănăstire unde principele și principesa își petrec de obicei vara, damele strălucesc numai în portul național. În iarna aceasta el a fost de asemenea prezent la citeva baluri. În munți toate femeile — chiar sărace — poartă prețioase costume cusute cu fir de aur și mătase multicoloră, în genul celor zugrăvite de dumneavoastră la pagina 285 ca obișnuite în Transilvania (lipsesc numai franjurii la zădii) și cum le indică Romnitz. Nici o femeie căsătorită nu merge cu capul gol; un voal sau un batic alb trebuie să-l acopere, ea s-ar rușina fără el. Fetele mari împodobesc cosițele cu flori și panglici. De altfel nu există un popor care să iubească mai mult florile.

II

Strada Biserica Ienii, 5
București, 23 | 11 Martie 1880

Preaenerate domn,

Mi-a fost așa de teamă, cînd v-am scris, că ați putea considera scrisoarea mea ca o aroganță — trebuia să mă gîndesc mereu la Hef. Roth, care, lăudat fiind de tînărul profesor Du Bois-Reymond⁸, într-o notiță a cărții sale, i-a răspuns « cum îndrăznește

⁸ Emile Du Bois-Reymond, fiziolog de origine elvețiană, secretar al Academiei de științe din Berlin, era una dintre personalitățile germane cele mai agreate în cercul „Junimii“. În cursurile sale de *Istoria filosofiei contemporane*, Titu Maiorescu îi consacră un larg spațiu, iar în 1891 îi adresează rugămintea de a-i îngădui să traducă în românește principala sa operă cu caracter filozofic: *Über die Grenzen des Naturerkennens* (1872).

auszusprechen», — u[nd] nun haben Sie mir ein so gütiges Zeichen der Verzeihung gesendet u[nd] einen eigenhändigen Brief! Das ist so viel al[l]er Liebenswürdigkeit, daß ich ganz beschämt bin u[nd] Ihnen nur sagen kann, Sie haben Glückliche gemacht, denn alle jene Schriftsteller, die Sie mit gütig eingehender Kritik bedacht, mit Ausnahme Odobescu, der in Paris weilt, sind heut bei mir versammelt, u[nd] werde ich ihnen Ihre Worte wie Orden, die ein Souverain ertheilt, übermitteln.

Ich wusste, daß Sie, hochverehrter Herr, auch Novellen geschrieben, in unserem indiskreten Jahrhundert verräth Brockhaus Lexicon Alles über Männer wie Sie, aber Elisabeth ist die erste, die ich gelesen. Darf ich auf Ihre Nachsicht weiter bauend, Ihnen sagen[, daß mich die idealistische Richtung darin vor Allem frappirt hat? Sie glauben an die Güte der Menschen, Sie glauben an die Macht der Wahrheit u[nd] an eine Festigkeit im Bösen, ich habe nichts von dem je im Leben gesehen u[nd] mir scheinen die Gestalten Ihrer Elisabeth aus sonnigem Reich der Ideale, selbst die Bösen haben ein Bewusstsein Ihres Unrechts. Ihnen, dem strengen Mann der Wissenschaft, mag sich die alltägliche Welt so offenbaren, uns Kindern der Alltäglichkeit erscheint sie grausamer, wir zweifeln an der Gerechtigkeit. Die Welt, die Sie in Ihren Romanen schaffen, wird auf die Art wirklich eine, in die man flieht, um Trost zu suchen für die andere, u[nd] so begreife ich welche Erholung sie Ihnen bieten musste nach Ihren anstrengenden Stunden. Sie dürfen aber nicht von Alter sprechen, die Jahre

Dedicatie Mite
Kremnitz către N.
Gane pe volumul
Nouă Rumânische
Skizzen.

Lorenz K. Gane

von der Uebersetzerin

Leipzig den 8. September 1880
20

acest neobrăzat să exprime o apreciere asupra mea» — şi acum mi-aţi expediat un semn aşa de binevoitor de iertare şi o epistolă autografă! Aceasta e mai mult decât orice amabilitate, încît eu sint profund jenată şi pot doar să vă spun că aţi făcut fericiţi, deoarece toţi acei scriitori, pe care i-aţi dăruit cu o critică pătrunzătoare, cu excepţia lui Odobescu, care zăboveşte la Paris, au fost convocaţi astăzi la mine şi eu le voi transmite cuvintele dumneavoastră, ca decoraţii acordate de un suveran⁹.

Eu ştiam, preaenerate domn, că aţi scris şi nuvele — în secolul nostru indiscret lexiconul Brockhaus trădează totul despre un om ca dumneavoastră — însă *Elisabeth* e prima pe care am citit-o. Îmi permiteţi să mă bizui mai departe pe îngăduinţa dumneavoastră spre a vă spune că înainte de toate m-a frapat acolo orientarea idealistă? Dumneavoastră credeţi în bunătatea oamenilor, dumneavoastră credeţi în puterea adevărului şi într-o rezistenţă la rău — eu n-am văzut nimic din acestea în viaţă şi îmi face impresia că personajele *Elisabeth*-ei dumneavoastră descind din însoiritul imperiu al idealului; chiar şi răii au conştiinţa nedreptăţii lor. Dumneavoastră — severului om de ştiinţă — lumea obişnuită poate să vi se revele; nouă, copiilor cotidianului, ea ne apare mai cruntă, noi ne îndoim de dreptate. Lumea, pe care o creaţi în romanele dumneavoastră, ia fiinţă, într-adevăr, după modelul uneia în care te refugiezi spre a căuta mîngiere pentru alţii şi astfel înţeleg ce odihnă trebuie să vă ofere ea după extenuantele dumneavoastră ore. N-aveţi însă voie să

⁹ În lucrarea sa, Lorenz Diefenbach citează cu osebire numele unor istorici şi filologi români: M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, Eudoxiu Hurmuzaki, Al. I. Odobescu, A. D. Cihac, A. Papiu Ilarian, Gr. Tocilescu, A. Lambrior ş. a.

machen es doch nicht, die Völkerkunde Osteuropas aber ist das Werk eines jungen Mannes mit langet Zukunft.

Darf ich Ihnen persönlich von mir sagen, daß ich die Tochter des bekannten Medicinus Bardeleben, des Prof[essores] an der Berliner Universität bin, eine Enkelin vom Stifter des Jugendbundes, Nichte des Oberpräsidenten der Rheinprovinz, der Ihnen geographisch näher liege, sie sollen mich Alle ein wenig entschuldigen in Ihren Augen, daß ich eine Korrespondenz mit Ihnen gewagt, aber die Töchter berühmter Väter, wenn Sie selbst welche haben, werden Sie es wissen — werden im Leben unverdient verwöhnt. Mein Mann ist hier Arzt, u[nd] mein kleiner dreijähriger Sohn spricht seine Muttersprache noch nicht, nur rumänisch, u[nd] wenn ich das nächste Mal nach Deutschland komme, reise ich nach Darmstadt, um den Mann zu sehen, der so menschheitlich mild u[nd] gütig, es gnädig aufgenommen hat, daß ein anderer Mensch ihm seine Wohnung dargebracht hat. Im herzlichster Dankbarkeit[,] Ihre ergebene

M. KREMnitz

III

5. Str. Biserica Ienii
Bukarest den 26 März 1880

Hochverehrter Herr,

halten Sie mich bitte nicht für sehr unbescheiden, daß ich Ihre Zeit schon wieder in Anspruch nehme, aber ich habe beim Abschreiben des bocet ein Versehen gemacht, es ist nicht ganz wirklich übersetzt, u[nd] wo « Zitronenbäumchen » steht[,] muss Zitronenkraut (Lămița, im Banat Tămăița, lat [einisch]: artemisia citriodora) stehen. Das wäre ja gleichgültig, wenn Sie nicht ein so hoher Herr

vorbiți despre bătrânețe. Anii nu contează totuși. *Etnografia Europei răsăritene* e însă opera unui tânăr cu lung viitor.

Imi permiteți să vă spun despre mine personal că sint fiica cunoscutului medic Bardeleben, profesor la Universitatea din Berlin, nepoată a fondatorului Ligii Tineretului, nepoată a prim-președintelui provinciei Rhein, ce se află geografic în apropierea dumneavoastră; ei mă vor scuza fiecare puțin în ochii dumneavoastră că am cutezat să port o corespondență cu dumneavoastră. Însă fiicele unor părinți celebri — dacă dumneavoastră înșivă aveți vreuna, veți fi știind că sint răsfățate pe nedrept în viață. Soțul meu e medic aici și micul meu fiu, de trei ani, nu vorbește încă limba maternă, [ci] numai românește. Și cînd voi veni data viitoare în Germania, voi călători la Darmstadt, spre a-l vedea pe omul care, atît de îngăduitor omeneste și bun, a admis indulgent ca să-i ofere altui om locuința sa.

Cu mulțumiri din inimă,
a dumneavoastră supusă

M. KREMnitz

III

5 Str. Biserica Ienii
București, în 26 Martie 1880

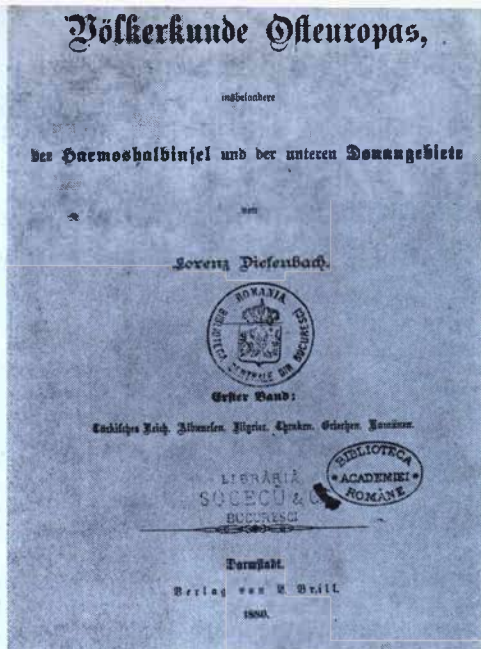
Prea venerate domn,

Nu mă considerați, vă rog, foarte impertinentă că vă încarc din nou, astfel, timpul dumneavoastră, însă la transcrierea *bocetului*¹⁰ am săvîrșit o eroare, el nu a fost perfect tradus și acolo unde se află « Zitronenbäumchen » [lămii], trebuie să fie „Zitronenkraut“ (lămiță, în Banat tămăiță, lat[inește]: artemisia citriodora). Aceasta ar fi, desigur, indiferent, dacă dumneavoastră n-ați fi un domn așa de distins și

¹⁰ Autoarea face referință la bocetul trimis, după toate probabilitățile, într-o epistolă anterioară, și al cărui text se păstrează în arhiva savantului german detașat de scrisorile primite de la Mite Kremnitz. Traducerea respectivă, efectuată după un bocet cules de Teodor Burada din comuna

Ein Klagelied
(Bocet)

was die Rumänen
über der Leiche geliebter
Toten singend.

Straja, Bucovina (vezi „Convorbiri literare“, XII, 1878—1879, pp. 414—416 și vol. *Datinile poporului român la înmormântare*, Iași, 1882, pp. 135—137), a fost publicată ulterior într-o formă îmbunătățită artistic, cu titlul: *Klagelied aus der Bukowina*, în ediția a II-a a volumului *Rumänische Dichtungen*, Deutsch von Carmen Sylva, herausgegeben und mit weiteren Beiträgen versehen von Mite Kremnitz, Leipzig / Bonn, [1883], pp. 399—400. Traducerea figurează și în ediția a III-a, din 1889, a culegerii.

Intrecut în varianta inedită traducătoare și propune să transpună în germană bocetul cu maximă fidelitate, «cuvînt cu cuvînt», o reproducem în continuare pentru valoarea ei documentară:

«Ein Klagelied (Bocet) — was die Rumänen über der Leiche geliebter Totter singen. Von T. Burada in der Bukowina gesammelt (wörtlich übersetzt). I. Steh' doch auf, mein Mütterlein / Daß das Haus nicht klag'u[nd] wein! / Steh' doch auf u[nd] sieh uns an, / Mit dem Munde sprich uns an, / Steh, doch auf u[nd] hab Erbarmen / Freu der Kinder dich, der Armen! / Weh! dich hab der Tod betrogen, / Hat von uns dich fortgezogen, / Kers zur Wand nun das Gesicht / Fragst nach Knab' und Mädchen nicht, / In die Erde mußt du gehen, / Fühlst nicht mehr des Windes wehen, / Aus den Augenbraun' so schöne, / Blaue Blümchen nun erstehn, / Aus den lieben Augen dann / Sprisset auch ein Blumenrain / Aus dem Mund / Winden bunt / Aus den beiden Däumchen / Zitronenbäumchen / Doch vom Haupt bis zu den Füßen / Wirst zu Staub du werden müssen! / Steh' doch auf, ermunte dich, / Daß der Hof ergrüne durch dich, / Gras aufsprieße weit und breit / Wie zur lieben Frühlingszeit. / Ach, du Erde, böse u[nd] leer / Schwarz u[nd] schlein bist du gar sehr, / Doch die Mutter hatt dich lieb / Ließ zurück, was ihr war lieb, / Fenster weinen jetzt u[nd] Thür, / Daß die Mutter nicht mehr hier. II.» (traducere: «Un bocet (Bocet) — ceea ce românii cîntă despre cadavrul morților iubiți. Cules de T. Burada în Bucovina (tradus cuvînt cu cuvînt). I. Scoală-te, mămăuță dragă, / Căci e jale-n casa-ntrăeagă, / Scoală-te de ne privește / Și din gură ne grălește. / Scoală-te, nu te-natura, / Pe copiii-i bucura. / Moartea, vai, te-a amăgit, / Și de noi te-a despărțit. / Al pus fața la pîrte / Și-ai lăsat bălești și fete, / Te-ai pus astăzi la pămînt, / Să nu simți nici leac de vînt. / Din a tale sprincele / Cum vor crește vioarele, / Din ai tăi dragi ochișori / Au să crească alte flori, / Din guriță, / Tămăliță, / Din mînuțe / Flori albuțe, / Iar întregul trupuşor / Se va face lutişor. / Scoală-te și te trezește / Și ograda ne-nverzește, / Mîndră iară să răsără / Ca în timp de primăvară. / Bată-te pustia, lut, / Mult ești negru și urît, / Că mămăuța te-a-ndrăgit, / Lăsînd tot ce-a fost iubit. / Plîng și uși, plîng și ferești, / Că de-acum nu mai trăiești!»

Faptul că textul traducerii este numerotat cu I, ne face să bănuim că Mite Kremnitz intenționa să-i expedieze savantului mai multe bocete. De altfel, în volumul menționat, ea publică patru texte de bocet în traducere germană (unul din Bucovina, două din Moldova și unul din Dobrogea).

wären u[nd] so genau forschten, nun schämt man sich einer Flüchtigkeit! Nicht wahr, das ist so die böse Frauenart, immer noch eine Nachschrift nöthig zu haben? Auch bei romlenesc hatte ich hinzufügen müssen, daß Petru Maior u[nd] Şincai ja allerdings so schreiben, u[nd] romlean aber daß man jetzt nur roman sagt.

Verzeihen Sie also Gültigste[r] diese Zellen.

Ihrer
ergebenster
M. KREMnitz

IV

5 Str. Biserica Ienii
Bucarest, 29 April 1880

Hochverehrter Herr,

Ich halte den Dank für Ihren ergreifend gütigen u[nd] liebenswürdigen Brief hinausgeschoben, um Ihnen den Antwort der Akademie auf Ihren Zusendung zuerst mitzuthellen, nun hat mir aber mein Schwager die Freude vorweggenommen, u[nd] ich kann Ihnen nur noch sagen, wie froh ich bin[,] daß die Rumänen der Ehre Ihrer Mitgliedschaft theilhaftig geworden sind. Möge es Ihnen recht sein u[nd] Sie der Bukarester Akademie gern gönnen sich mit Ihrem Namen zu schmücken.

Verzellt der grosse Gelehrte mir, wenn ich mich wieder ein wenig an den gütigen Mann wende u[nd] ihm einige Augenblicke raube? Er ist solch lichtes Bild in meinem Seelenleben geworden, daß ich mich oft an sein Urtheil wende u[nd] ihm oft das Leid eines Lebens klage, das eigentlich nur glücklich sein dürfte. Un[d] immer finde ich in Ihnen, in dem Bild, das ich mir gemacht, da Sie es mir greifbar

n-ați cerceta atit de exact. Deci cineva se rușinează pentru o superficialitate. Nu-i așa? Aceasta e modalitatea femeilor rele de a avea întotdeauna un post-scriptum necesar. De asemenea, la *romlenesc* a[r] [fi] trebuit să adaug că Petru Maior și Şincai, într-adevăr, astfel scriu, și *romlean*, însă că *astăzi* se spune numai *roman*.

Iertați-mi, deci, prea bunule, aceste rinduri.

A dumneavoastră
cea mai plecată
M. KREMnitz

IV

5 Str. Biserica Ienii
București, 29 aprilie 1880

Prea venerate domn,

Am aminat mulțumirea pentru înduioșător de buna și amabila dumneavoastră scrisoare spre a vă comunica prima răspunsul Academiei ¹¹ la cele trimise de dumneavoastră. Astfel, cumnatul meu ¹² mi-a anticipat bucuria și eu vă pot spune numai cît de bucurioasă sint că românii au avut onoarea să vă aibă printre ei ca membru. Să fie de bun augur și să-i îngăduiți din inimă Academiei bucureștene să se împodobească cu numele dumneavoastră.

Mi-o va ierta marele învățat, dacă mă voi adresa puțin din nou bunului om și-i voi răpi citeva momente? El a devenit în viața mea sufletească o imagine atit de luminoasă, că eu adesea mă adresez judecății sale și de multe ori mă pling lui de chinul unei vieți care ar trebui să fie în fond numai fericită. Și întotdeauna găsesc

¹¹ Din faptul că Mite Kremnitz declară că li comunică anticipativ lui Lorenz Diefenbach hotărîrea Academiei (concretizată în procesul-verbal din 15 aprilie 1880) de a-l alege « membru onor », deducem că datarea epistolei trebuie să fie greșită, altfel afirmația scrisoarei nu și-ar avea rostul.

¹² Titu Maiorescu, pe atunci președinte al Secțiunii literare a Academiei.

noch vorenthalten, das rastlose Streben, das ideale, große Herz, das so recht u[nd] echt deutlich ist. Ich bin eine stolze Patriotin, obgleich ich die Rumänen so lieb gewonnen. Wenn Sie doch einmal einen Blick zu uns hineinwerfen könnten oder wenn ich Sie nicht störe, wenn ich Ihnen erzähle von dem grossen Haus, in dem ich oft Gäste empfangen, nach der lieben orientalischen Art, von der neuen Novellen vom N. Gane, die ich übersetzt u[nd] von den vielen Stunden, die ich an meinem Schreibtisch verbringe. Denn mein Mann ist Tag u[nd] Nacht unterwegs, so daß wir gezwungener Monasten sehr getrennt leben, ein Jeder sein Leben für sich hat. An meinen grosten Freuden nimmt er darum aber doch Theil, u[nd] so hat er mit herzlicher Dankbarkeit die freundliche Zeile für «Babys glücklichen Vater» gelesen u[nd] sendet Ihnen seine ganze Verehrung.

Herr Lascar Rosetti wird auch durch H[errn] N. Gane, der für ihn ein Finanzaffaire zu regeln hat, also in näher Verbindung zu ihm steht, von Ihren lieben Worten erfahren; H[err] Theodore B. erzählte mir noch gestern, als er bei uns aß, daß er den Bruder von H[errn] Lascar in Jassy gesprochen habe.

Sie haben mir hoffentlich nicht übel genommen, daß ich Ihnen einen Artikel über die rum[änische] Literatur zugesandt, ich wollte mir nämlich erlauben es mit den Folgenden ebenso zu machen. Wie gern, wäre es nicht zu unterscheiden, erzählte ich Ihnen mehr, so darf ich Sie nur bitten Ihre Fr[äul]chein Nichts zu grüßen, wenn Sie es der fremden Frau gestattet u[nd] bin

Ihre

Sie verehrende M. KREMNITZ

In dumneavoastră, în imaginea pe care mi-am format-o — deoarece dumneavoastră pe cea concretă o reţineţi încă ¹³ —, năzuinţa neobosită, marea inimă perfectă, care este atît de adevărată şi atît de limpede. Eu sînt o patriotă mîndră, cu toate că i-am îndrăgit atît pe români. Dacă aţi putea odată să aruncaţi o privire spre noi, sau dacă nu vă deranjez să vă povestesc despre casa cea mare, în care primesc adesea oaspeţi după plăcutul mod oriental, despre noile nuvele ale lui N. Gane, pe care le-am tradus ¹⁴, şi despre multele ore pe care le petrec la masa mea de scris. Deoarece soţul meu e zi şi noapte pe drumuri, sîntem siliţi să ducem o viaţă monahală; fiecare îşi are viaţa lui. La marile mele bucurii, ia totuşi parte şi astfel a citit cu sinceră recunoştinţă amabilele rînduri pentru «tatăl norocosului Baby» şi vă transmit întregul său respect.

Domnul Lascar Rosetti se va bucura ¹⁵ — de asemenea, graţie domnului N. Gane, care are să-i reglementeze o afacere financiară, deci se află în relaţii apropiate cu el — de plăcutele dumneavoastră cuvinte; domnul Theodor B. ¹⁶ mi-a povestit chiar ieri, cînd a mincat la noi, că ar fi vorbit în Iaşi cu fratele domnului Lascar.

Sper că nu mi-aţi luat-o în nume de rău că v-am trimis un articol asupra literaturii române, vroiam să-mi îngădui să procedez la fel şi cu următoarele.

Cu ce plăcere — nu e nici o exagerare — v-aş mai povesti... Permiteţi-mi numai să vă rog s-o salutaţi pe domnişoara nepoată a dumneavoastră, dacă-i îngăduiţi unei femei străine, şi sînt a dumneavoastră, care vă respectă pe dumneavoastră

M. KREMNITZ

¹³ Lorenz Diefenbach avea să-i expedieze adoratoarei bucureştene portretul său la începutul lunii mai 1880.

¹⁴ Autoarea face aluzie la traducerile: *Andrei Florea, der Curcan* şi *Der heilige Andreastag*, incluse în culegerea *Neue Rumänische Skizzen*, apărută în acelaşi an, la Leipzig. La Biblioteca Academiei R. S. România se păstrează volumul donat de Mite Kremnitz lui N. Gane, la 8 septembrie 1880, cu dedicaţia: «Herrn N. Gane von der uebersetzerin» (cota: I 388457).

¹⁵ În scrisoarea datată «Le Vendredi, 2 mai 1880», şi adresată lui N. Gane, Mite Kremnitz se interesează dacă povestitorul şi-a ţinut promisiunea: «Aţi dat d[omnu]lui Lascar Rosetti cuvîntul d[omnu]lui Diefenbach?» (I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, III, Bucureşti, 1932, p. 288).

¹⁶ Teodor Burada.

Dinicu GOLESCU

către Friedrich Thiersch

CEA DE-A TREIA ETAPĂ A CĂLĂTORIEI lui Dinicu Golescu cunoaște ca prim și principal obiectiv Bavaria. În toamna anului 1826, la München, marele călturar valah are ocazia să se entuziasmeze în fața rafturilor pline de cărți și incunabile ale bibliotecii de stat de aici.

Printre achizițiile de mai târziu, în această bibliotecă a intrat și fondul documentar aparținând consilierului aulic și profesorului de filologie clasică Friedrich-Wilhelm Thiersch. Cele câteva scrisori care se păstrează au darul să ateste, între altele, și strînsele legături ale marelui învățat german cu personalități de frunte ale vieții culturale românești din epoca respectivă, printre care Grigore Ghica, Constantin Golescu și Teodor Diamant sînt cele mai semnificative.

Spre a ne da seama de afinitatea preocupărilor ce stă la baza schimbului de scrisori dintre Constantin Golescu și călturarul german, se cuvine să punem, în câteva cuvinte, viața și activitatea neومانistului Friedrich Thiersch. După cum se știe, acesta s-a născut la Kirschscheidung (Turingia) la 17 iunie 1784. După studii de teologie la universitatea din Leipzig și Dresden, urmează cursurile de filologie ale lui Heyne la Göttingen. Stabilit la München, din 1809 va fi profesor de liceu, postură în care îl va găsi Dinicu Golescu, în 1826, cu prilejul popasului

său în acel oraș. Tot atunci eminentul filolog va fi promovat în învățămîntul universitar, fiind ales mai târziu «rector magnificus» și președinte al Academiei de Științe bavareze. În 1812 fondează Institutul filologic, ce avea să treacă sub directa oblăduire a guvernului regal, ca și publicația „Acta philologorum Monacensium” (München, 1811—1829). În 1814 fusese însărcinat să plece la Paris spre a reclama retrocedarea operelor de artă de care Napoleon depusese, la timpul său de glorie, și Bavaria. Pe plan politic se consacră, nu fără prudență, contorsionat mistuni de regenerare a Eladiei.

Ceea ce îl impresionează profund pe Dinicu Golescu la Fr. Thiersch este, pe de o parte, marea erudiție, rețuta europeană a călturarului german, iar pe de altă parte, caracterul său cu totul ales. Dealfel, referindu-se la marele călturar, Dinicu Golescu notează: «om de neam saxon, învățat blajin și foarte iubitoriu de omentre...». La data cînd el făceau cunoștință, Thiersch era deja autorul mai multor opere de larg răsănet. Printre acestea, Griechische Grammatik, vorzüglich des Homerischen Dialekts (Leipzig, 1812); Ueber die Epochen der bildenden Kuns unter den Griechen (München 1816—1825), îl vor aduce o binemeritată faimă de reorganizator al învățămîntului filologic în Bavaria, iar cea în curs de apariție, Ueber gelehrte Schulen

În timp ce numărul de față al revistei se afla sub tipar, profesorul Grigore PLOEȘTEANU, care avusese amabilitatea să pună la dispoziția colaboratorului nostru Ion Oltean aceste documente, s-a grăbit să le publice pe cont propriu, în „Cronica”, an XII, nr. 5 (575), p. 6.

Regretînd acest fapt, considerăm totuși că „Manuscriptum”, tipărînd nu numai traducerea, ci și textul original, rămăs pînă astăzi inedit, contribuie la valorificarea integrală a documentelor respective.

MANUSCRIPTUM

Je saisis, Monsieur, cette occasion pour vous témoigner la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être.

I

Golescu
à payer à M[onsieu]r Knittelmaier
316 fl. 8 Kr.
le 16 sept[em]br[e]

Thierschiana 132
Bucarest le 23 Août,
N. S. 1828

Monsieur,

Je devais en effet envoyer depuis long-temps l'argent qui m'a été demandé, mais comme j'étais décidé d'aller prendre des bains à Carlsbad d'après les ordres des médecins, et que je devais déjà y être au mois d'août, je croyais apporter cet argent moi même. Maintenant que des circonstances imprévues ne me permettent plus d'entreprendre ce voyage, j'envoie les 300 fl. que vous aurez la bonté de remettre à m[onsieu]r l'administrateur Knittelmaier. Je saisis, Monsieur, cette occasion pour vous témoigner la haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être.

Votre très humble et très obligeant serviteur

Constantin GOLESCU

Vous aurez la bonté de remettre au Pr[ince] Charles Soutzo la lettre ci incluse ainsi que 20 florins.

I

Golescu
de plătit domnului Knittelmaier
316 fl. 8 Kr. la 16 septembrie

București, 23 august,
N. S. 1828

Domnule,

Ar fi trebuit de fapt să fi trimis de mai mult timp banii care mi-au fost ceruți dar, cum eram decis să merg la băi la Carlsbad, după prescripțiile medicilor, și cum trebuia să fiu acolo deja în luna august, credeam că voi aduce acești bani eu însumi. Acum, cind împrejurări neprevăzute nu-mi mai permit să întreprind această călătorie, vă trimit cei 300 fl. pe care veți avea bunătatea să-i înmânați domnului administrator Knittelmaier. Profit, Domnule, de acest prilej pentru a vă mărturisii înalta considerație cu care am onoarea să fiu

Al dumneavoastră umil și foarte îndatorat servitor

Constantin GOLESCU

Veți avea bunătatea să-i înmânați Prințului Șuțu scrisoarea inclusă aici, ca și cei 20 de florini.

mit besonderer Rücksicht auf Bayern (Stuttgart 1826—1830, 3 volume), onorificul titlu de « praeceptor Bavariae ».

Probabil că relațiile dintre cei doi oameni de litere erau destul de strînse, deoarece, urmînd indemnul reputatului savant, Dinicu Golescu își înscrie copiii, pe Radu și Alexandru, din care vor ieși mai tîrziu doi oameni de seamă, după cum știm, în matricolele Institutului Strassbourghezului Desjardins, după care, prin 1828, vor trece în clasele inferioare ale Corpului de cadești¹. Mai mult decît atît, Dinicu Golescu chiar își încredințează odraslele călătoriarul german, de vreme ce problemele de amănunt cu care îl deranjează concretizează fazele unei preocupări continui pentru instruirea lor.

Cele două scrisori pe care le publicăm în continuare au fost descoperite în fondul Thierschiana despre care am amintit mai sus, de către profesorul G. Ploșteanu, care a avut amabilitatea să ni le pună la dispoziție. Îi mulțumim și pe această cale. Prima dintre ele, atestă tocmai problemele legate de întreținerea celor doi Golești la cursurile corpului de cadești. În cea de a doua, Golescu, bazîndu-se pe bunătatea, devenită primă calitate a omului de știință Thiersch (datorită în primul rînd căreia, convingerea marelui logofăt este că și-a meritat din plin titlul de consilier regal) recomandă călduros pe Ioan și Constantin Crețulescu cu scopul de a obține și de această dată protecția eruditului profesor.

Scrisoarea, astfel concepută, are darul să elucideze o serie de aspecte rămase pînă acuma în penumbra atenției cercetătorilor. Mai întîi, ea ne edifică, constituindu-se ca o dovadă peremptorie, asupra rostului călătoriilor în străinătate ale scriitorului. Deducem de aici adevăratul scop al propriilor sale călătorii, trecînd pe plan secundar ceea ce nu poate fi considerat mai mult decît un pretext pentru cea de a treia etapă a celebrului său periplu european — conducerea

¹ Vezi I. Cojocar, Golești și Theodor Diamant elevi la München, în „Manuscriptum“, III, 1972, nr. 3(8), pp. 141—146.

Monsieur le Conseiller,

Vous ne trouverez pas indiscret, j'ose l'espérer, si je prends la liberté de m'adresser souvent à vos bontés, dans le but de procurer un protecteur bienveillant à de jeunes gens que l'amour de l'instruction anime et conduit dans la capitale que les lumières et la sagesse ont choisi pour leur séjour. Telle est aujourd'hui, l'occasion que fournit le départ des M[essieu]rs Jean et Constantin Kretzulesco, mes compatriotes, qui se dirigent à Munich dans l'intention salutaire de cultiver leur esprit et de devenir un jour dignes, de servir utilement, et de consacrer leurs connaissances à leur patrie.

Daignez donc, Monsieur le Conseiller, les guider dans la voie qu'ils doivent suivre pour arriver au terme désiré, et leur tenir lieu de père et de protecteur; leur qualité d'étrangers et le but de leur voyage sera, sans doute, un titre suffisant à vos yeux, pour leur mériter la faveur insigne que je sollicite aujourd'hui à leur égard.

Quand à moi je ne cesserai jamais de témoigner la reconnaissance sans bornes et la grande considération avec laquelle

J'ai l'honneur d'être Monsieur le Conseiller

Votre très humble et très obéissant serviteur

Bucarest,
le 5 juillet 1829

Constantin GOLESCO

II

Domnule Consilier,

Îndrăznesc să sper că nu mă veți socoti indiscret dacă-mi iau libertatea de a face apel adesea la bunătatea dumneavoastră, cu scopul de a găsi un protector binevoitor pentru niște tineri pe care dragostea de carte îi animă și îi conduce în capitala pe care luminile și înțelepciunea au ales-o pentru sejurul lor. Acest prilej mi-l dă azi plecarea domnilor Jean și Constantin Krețulescu, compatrioții mei, care se îndreaptă spre München cu intenția salutară de a-și cultiva spiritul și de a deveni într-o zi demni de a fi utili și de a-și consacra cunoștințele patriei lor.

Binevoii deci, domnule Consilier, de a-i îndruma pe calea pe care trebuie să o urmeze pentru a ajunge la țelul dorit, și de a le ține loc de tată și protector; calitatea lor de străini și țelul călătoriei lor va fi, fără îndoială, un titlu suficient în ochii dumneavoastră pentru a merita favoarea pe care v-o solicit astăzi pentru ei.

Cît despre mine, nu voi înceta niciodată de a mărturisi recunoștința fără margini și marea considerație cu care am onoare de a fi, Dumnule Consilier, al dumneavoastră umil și prea plecat servitor.

Constantin GOLESCU

propriilor copii la școlile apusului — contrar felului cum s-a susținut și se mai susține încă, privitor la finalitatea călătoriei sale.

Redactată într-o excelentă franceză a timpului — se semnalează printre altele grafia «long-tems» pentru «longtemps» — cele două texte ne dezvăluie un Dinicu Golescu bun cunoscător al limbii franceze; sobrietatea și conciziunea stilului folosit aparțin în egală măsură structurii acestor limbi ca și propriei sale scriituri. Menajarea frecventă a pauzelor respiratorii trebuie pusă pe seama formației sale de retoricist.

Ele constituie prețioase argumente în sprijinul revelației cu mai multă certitudine a unui Dinicu Golescu traducător al lui Thornton, după versiunea franceză, de vreme ce ueză de această limbă chiar și în epistolele particulare adresate unui foarte mare clement al timpului. Faptul că Golescu a folosit în corespondența sa către un om de știință german, de formație clasică, limba franceză și nu greaca, poate să se explice prin ascendentul cîștigat de aceeași limbă în lumea intelectuală, mai ales cea legată de progres și modernizare.

Ion OLTEAN

VICTOR HUGO

«...mă simt concetățean cu toți oamenii generoși și curajoși
asemeni dumneavoastră...»

ANII DE EXIL CARE AU URMAT MIȘCĂRII pașoptiste, au reprezentat pentru revoluționarii români continuarea pe alte planuri a luptei politice, înscriindu-se ca un moment cu largi semnificații în evoluția relațiilor culturale dintre România și Franța. Vasta propagandă patriotică întreprinsă de V. Alecsandri, C. A. Rosetti, tânărul Odobescu, I. E. Voinescu — aflați atunci la Paris — este susținută de preocupările mai vechi ale unor istorici de talia lui Jules Michelet sau Alfred Dumesnil pentru difuzarea culturii românești. Sint cunoscute, dealtfel, inițiativa pașoptiștilor de a edita o antologie folclorică în limba franceză¹, activitatea politică și literară a Hermionei Asachi-Quinet, precum și colaborările scriitorilor români la zărelle franceze, militând în sprijinul ideilor de libertate națională.

Înaltă lecție de patriotism a pașoptiștilor a fost urmată de alte generații de români care, însufleșiți de idealuri democratice, au găsit în mentalitatea progresistă din Franța climatul favorabil exprimării convingerilor lor.

Lovitura de stat de la 2 decembrie 1851 — în urma căreia personalități de seamă ale vieții culturale franceze ca: Victor Hugo, Alexandre Dumas-tatăl, Edgar Quinet părăsesc țara luind drumul exilului — a provocat un puternic reviriment al suflului patriotic.

Cei 18 ani petrecuți în afara hotarelor țării au mărit popularitatea de care se bucura autorul Mizerabililor, adăugind, la prestigiul operei, forța

și maturitatea unei atitudini inflexibile, exprimată cu vehemență în Istoria unei crime. Izvorit dintr-o viziune mai pătrunzătoare asupra lumii, versul hugolian din Pedepsele devine mai energic, mai exploziv, mai puternic emoțional. Prin întreaga sa operă, Victor Hugo domina lumea intelectuală, impunându-se acum ca o adevărată conștiință cetățenească, nu numai în Franța, ci în întreaga lume. Europa îl recunoaște ca pe unul din geniiile universale, numindu-l « Marele proscris ».

Acesta este momentul sosirii la Paris, pentru studii, a tânărului român Jean Al. Florescu, fiul Marelui Logofăt Alexandru Florescu și al Elenei Florescu, născută Cîrlova, sora poetului Vasile Cîrlova.

După terminarea studiilor, Jean Al. Florescu desfășoară o apreciazabilă activitate publicistică ca redactor la ziarul „Le Nain Jaune” și fondează împreună cu prietenul său, Grigore Cănescu, ziarul „L'Europe”, care va apărea la Frankfurt. În urma articolelor publicate, Jean Florescu a fost arestat la Paris și condamnat la o lună închisoare corecțională pentru delict de presă (mandat de arestare din 24 februarie 1866, pedeapsă pe care a executat-o refuzând orice intervenție de grațiere². În anul 1868 se reîntoarce în țară.

² Atitudinea lui reiese din scrisoarea adresată logodnicei sale la 1 mai 1867, din care reproducem un fragment: « Eu, de exemplu, cînd am fost condamnat la o lună închisoare, aș fi putut accepta grațierea ce mi se oferea, în acest fel nu aș fi ispășit delictul meu de presă. Nu am vrut, am ținut să ispășesc tocmai ceea ce a fost considerat ca o greșeală, pentru a nu datora cuiva recunoștință. Nu datoram deci nimic. »

¹ Cf. Marin Bucur, *Începuturile unei antologii folclorice în limba franceză*, „Manuscriptum”, I, nr. 1/1970, pp. 131—138.

În fondul Arhivelor Statului din București se află o scrisoare a lui Victor Hugo adresată lui Jean Al. Florescu, reprezentând un mesaj de vibrant umanism și de caldă solidaritate față de cei doi redactori ai ziarului „L'Europe“:

« 3 7me Francfort

Monsieur,

Je n'ai pas voulu passer par Francfort sans vous remercier et vous féliciter de l'utile et excellent journal que vous publiez ici pour le monde entier. Tout démocrate vous doit un serrement de main et, quant à moi, je me sens le concitoyen de tous les hommes généreux et courageux tels que vous. Je regrette votre absence en ce moment.

Recevez donc, ainsi que vos honorables collaborateurs, l'assurance de ma cordialité et de ma haute estime.

VICTOR HUGO »

« Frankfurt, 3 iulie

Domnule,

N-am vrut să trec prin Frankfurt fără să vă mulțumesc și să vă felicit pentru utilul și excelentul ziar pe care-l scoateți aici pentru întreaga lume. Orice om democrat vă datorează o strângere de mână și în ce mă privește mă simt concetățean cu toți oamenii generoși și curajoși asemeni dumneavoastră. Vă regret lipsa în acest moment.

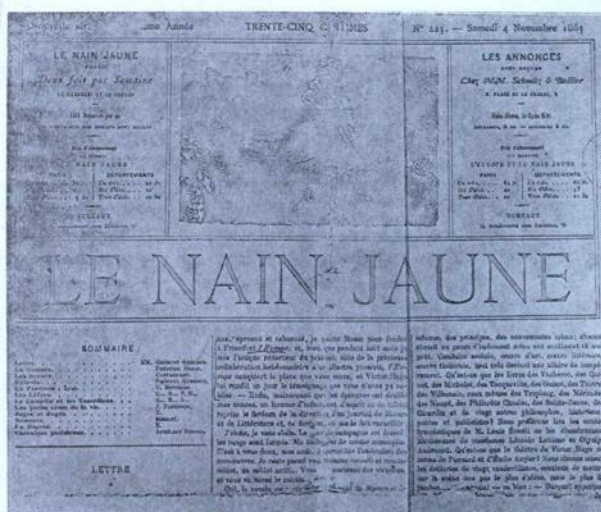
Primiți, așadar, împreună cu onorabili dumneavoastră colaboratori, asigurarea cordialității și a înaltei mele stime.

VICTOR HUGO »

3 7me Francfort
Monsieur,
Je n'ai pas voulu passer par Francfort sans vous remercier et vous féliciter de l'utile et excellent journal que vous publiez ici pour le monde entier. Tout démocrate vous doit un serrement de main et, quant à moi, je me sens le concitoyen de tous les hommes généreux et courageux tels que vous. Je regrette votre absence en ce moment. Recevez donc, ainsi que vos honorables collaborateurs, l'assurance de ma cordialité et de ma haute estime.
Victor Hugo

178

Scritori români
în
arhive străine

Nu am avut prilejul să consultăm colecția ziarului „L'Europe“, dar sumarul numărului 225 din 4 noiembrie 1865 al revistei „Le Nain Jaune“ ne oferă posibilitatea să reproducem un fragment din scrisoarea semnată de Grigore Gănescu în paginile publicației, fragment referitor la împrejurările în care a apărut „L'Europe“, dar mai ales rînduri ce confirmă gestul de simpatie pe care autorul Legendei Secolelor îl avusese față de redactorii acesteia: «...îndurerat și calomniat, părăsesc Mazas ca să fondez la Frankfurt „L'Europe“; și, deși timp de opt luni am fost singurul redactor al

ziarului, ajutat de prețioasa colaborare săptămînală a unui ilustru proscris, „L'Europe“ a cucerit locul pe care-l cunoașteți, și Victor Hugo i-a adus într-o zi mărturia de neuitat ».

Mai mult decît atît, scrisoarea pe care o reproducem noi, unul dintre cele mai rare și mai prețioase autografe din arhivele românești, poate fi datată datorită acestui fragment cu destulă certitudine ca fiind din 1865, ea demonstrînd încă o dată modul în care marile personalități europene receptau mișcarea progresistă românească.

Virgil TATOMIR

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

I. L. CARAGIALE

Recurs la biografie

RÎNDURILE DE FAȚĂ URMĂRESC SĂ ADUCĂ unele precizări la biografia dramaturgului, amendind sau completind cu noi documente datele de până acum ale istoriei literare.

Sursa principală de informație în această privință rămâne valoroasă monografie a lui Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, apărută în 1940, și de atunci în alte câteva ediții. Este o operă de referință¹, fundată aproape în exclusivitate pe o documentație strictă, fapt precizat și de autor în prefață: «Cititorul se va întâlni la tot locul cu documente, integrate textului». La finele volumului, se oferă o amplă bibliografie a materialelor cercetate, care, «deoarece sînt mai toate inedite, din arhive publice sau în păstrarea familiei Caragiale, își au prețul, înviind lectura prozei noastre, fără pretenții beletristice».

Discuția noastră începe tocmai de la unele dintre acestea.

«La întâi ale lunii lui februarie...»

Ca și în cazul altor scriitori născuți în secolul trecut, înainte de administrația domnitorului Alexandru Ioan Cuza — cînd, începînd cu anul 1865, oficiul de stare civilă se laicizează și trece la primărie —, data nașterii lui I. L. Caragiale a suscitat controverse, deși nu în aceeași măsură ca aceea a lui Eminescu sau Creangă².

¹ Între timp au mai apărut și alte studii, mai însemnate fiind: *Caragiale* de Ion Roman, 1964, și, de curînd, paginile de istorie literară dedicate dramaturgului de Eugen Barbu în revista „Săptămîna”.

² B. Iordan-Lucian Predescu, *Caragiale*, 1939, p. 7: «Ion Luca Caragiale [...] a văzut lumina zilei

În tabelul cronologic al monografiei sale, Șerban Cioculescu ne dă următoarele date: «1852. La 30 ianuarie, în zori, se naște Ion, fiul lui Luca Caragiale și al Ecaterinei și se botează la 7 februarie, în biserica din satul Haimanale, jud. Prahova; tatăl său funcționează ca secretar al Mănăstirii Mărgineni...». În corpul volumului, la capitolul Copilăria și tinerețea, se arată că: «Era iarnă, într-adevăr, poate cea mai aspră iarnă, după blîndul climat local, în noaptea de 29—30 ianuarie 1852 și pruncul a văzut lumina zilei în zori» (ed. 1972, p. 20), și autorul citează în nota nr. 44, ca sursă, scrisoarea inedită a lui Caragiale către Horia Petrescu, din 19 februarie 1908: «M-am născut în anul 1852, la 30 ianuarie (Trei Ierari) st. v., dis-de-dimineață...»³.

În continuare Șerban Cioculescu adaugă: «Tatăl, în ziua botezului, a dat ca zi a nașterii 1 februarie, desigur nu din rea credință, dar din zăpăceală». Actul din care se deduce presupusa «zăpăceală» a tatălui este un extras de naștere, cu numărul 3, eliberat de Primăria comunei Haimanale în anul 1906,

la 29 ianuarie 1852...»; G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, 1941, p. 431, dă o dată ambiguă: «Scriitorul se născu la Haimanale, [...] la 29 ianuarie 1852, spre zorile următoare»; Liviu Călin, *I. L. Caragiale interpretat de...*, 1974, *Tabel cronologic*: «1852, la 29 ianuarie, în noaptea spre 30 s-a născut I. L. Caragiale». Data de 29 ianuarie apare și în matricola școlară a Gimnaziului „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, declarată, probabil, de Caragiale.

³ În jurnalul „Junimii”, în dreptul numelui, Caragiale trece însă data de 28 ianuarie 1852 (cf. Ana Colombo, *Vita e opere di Ion Luca Caragiale*, Roma, 1934, p. 13). Dealtfel, se știe că și Eminescu a comunicat în jurnalul „Junimii” o altă dată (20 decembrie 1849) decît cea care a fost certificată ulterior prin descoperirea actului de naștere.

după condica bisericească, și aflat în dosarul procesului de succesiune al moștenitorilor Anastasiei Caragiale. Iată textul reprodus de Șerban Cioculescu (nota nr. 45): «Din anul una mie opt sute cincizeci și doi, luna I [sic!] februarie, botezat la 7 februarie, numele de botez al pruncului Ion de secs bărbătesc. Tatăl pruncului Luca Șt. Caragiale și mama Ecaterina din satul Haimanale. Numele moașei Maria Caragiale. Obrazul bisericesc preotul Sterie [...] 1906, noiembrie 26». Originalul actului, menționează criticul, «dimpreună cu arhiva bisericească, depusă la primăria comunei Haimanale, s-a distrus în timpul primului război mondial» (p. 421).

Ne aflăm astăzi în posibilitatea de a prezenta cititorilor actul original, emis de preotul bisericii din Haimanale la 7 februarie 1852 și înminat familiei; departe de a se fi pierdut, el se află deus la dosarul de căsătorie al dramaturgului, descoperit de noi⁴. Este un formular tipărit, cu litere chirilice, și emis din Condica de botezați a bisericii, adică după mitrica de botezați. Actul a fost, în mod evident, greșit citit de către primar, de vreme ce extrasul eliberat de primărie, pe care l-a consultat Șerban Cioculescu, conține erori și lacune. Cea mai importantă dintre ele este chiar data nașterii, transcrisă «luna I februarie», ceea ce îl face pe autorul monografiei să-l pună la îndoială autenticitatea, în timp ce în original ea apare astfel: «la întâi ale lunii lui februarie...».

De asemenea, declarantul nu e tatăl (nici din extras nu reiese de fapt acest lucru), ci, după prac-

tica ecleziastică, nașa, care și semnează actul. Or e greu de admis ca, la câteva zile după fericitul eveniment, nașa, care era însăși bunica pruncului, să nu fi știut cînd i s-a născut nepotul! Pe de altă parte, de ce ar fi comunicat tatăl copilului, data de 1 februarie, dacă ea nu corespundea adevărului? Un om practic ca el, administrator și apoi avocat, un om al datelor exacte, să se fi pierdut de emoție pînă într-acolo încît să declare o altă dată decît cea reală?

Act de botez

La întâi ale lunii lui februarie anul o mie opt sute cincizeci și doi au născut Iecaterina cu legiuitul dumisale soț⁵ anume D[omnu]l Luca Caragiali ot mahalaua... orașul... fiu, și astăzi la șapte ale lunii lui febr[uarie] anul o mie opt sute cincizeci și doi s-a botezat în legea pravoslavnică a Bisericii răsăritului, de sub-iscălitul preot al Bisericii satului Haimanale dînduise [sic!] numele Ioan de nașul său Maria sin Caragiali din mahalaua... orașul...

D: Maria Caragiali nașa
Preot Sterie Grecu

⁴ Arhivele Statului, București, Colecția "starea civilă, Dosar de căsătorie nr. 16, 7 ianuarie 1889. Actul de căsătorie reprodus de Șerban Cioculescu la nota nr. 177 este din Registrul de căsătorii pe anul 1889, și cuprinde doar o enumerare a actelor aflate la dosarul de căsătorie (între care se menționează un «Act de vîrsta soțului...», care e tocmai actul de botez găsit de noi în dosarul amintit).

⁵ Formula «cu legiuitul dumisale soț» nu dovedește că Luca s-ar fi căsătorit legal cu mama copilului. Ea aparține textului tipărit al actului, biserica neadmițînd căsătorii nelegalizate, or — din documentele aflate în același dosar — reiese că Luca Șt. Caragiale n-a divorțat de prima soție, aceasta purtîndu-i pînă la moarte numele. Reproducem aici, integral, actul de căsătorie cu Caliopei Caloropol (citată de Șerban

Diferențele între actul original și extractul primăriei, citat de Șerban Cioculescu, sînt evidente.

Dealtfel, chiar documentul din arhiva Caragiale, publicat de Șerban Cioculescu în I. L. Caragiale. Scrieri și acte (1963, p. 227) vine să infirme, citit cu atenție, autenticitatea datei de naștere 30 ianuarie. Este vorba de scrisoarea Mariei Caragiale, bunica și nașa lui Ioan, către fiul său Luca, tatăl scriitorului. Redactată la 30 ianuarie 1852, deci exact în ziua impricinată, epistola constituie un indiciu sigur că I. L. Caragiale nu s-a născut în această zi, cu atât mai puțin la 29 ianuarie. Scrisoarea este înmînată trimisului lui Luca (argat, vizitiu, poate un slujbaş al mănăstirii), care sosise la Maria Caragiale în aceeași zi.

Se poate constata că mesagerul a sosit la 30 ianuarie și nu mai înainte, după nemulțumirea Mariei de a fi fost aflată nepregătită, nemaiputînd face din fugă — oîci omul era gata de înapoiere — cumpărăturile dorite. Acest dus-întors (Haimanale-București), posibil într-o zi, dovedește că vremea era destul de bună, și nu una dintre cele mai aspre, cum s-a afirmat; s-ar fi menționat și în scrisorile celor doi corespondenți vremea viscoasă, iar omul nici nu ar mai fi putut ajunge. În sfîrșit, trimisul, care a plecat din Haimanale în dimineața zilei de 30 ianuarie, ar fi adus, prin scrisoarea lui Luca, sau verbal, vestea nașterii, în aceea zi, spre zori, a lui Ioan, iar Maria s-ar fi dus personal, și nu ar mai fi înaintat scrisoarea (care, desigur, ar fi consemnat evenimentul), așa cum a procedat după 1 februarie, cînd e prezentă ca nașa la botez.

Oricum, actul original reprodus de noi obligă la rectificarea datei de naștere a lui I. L. Caragiale, pe care istoria literară va trebui s-o consemneze, ca și în cazul lui Eminescu, în conformitate cu singurul document oficial. («Neexistînd dar decît un document sigur, însuși actul de naștere, bunul simț ne cere să păstrăm ca dată a nașterii ziua de 15 ianuarie 1850» — scria G. Călinescu în Viața lui Mihai Eminescu). Ziua și luna nașterii dramaturgului sînt, deci, 1 februarie 1852⁶.

Cioculescu după dosarul procesului de succesiune al moștenitorilor Anastasiei Caragiale, în nota nr. 10) și actul de deces al acesteia (comentat în rezumat în monografia lui Șerban Cioculescu, la nota nr. 198):

No. 4 / Anul Domnului 1838 / Luna Iulie / Ziua 10 / Numele, porecla, cinul și meseria marelui Luca sin Ștefan / Locul locuinței marelui Orașul Bucureștilor mahal[aua] Biserica Ene / Numele miresii și al părinților miresii Caliopei sin Luxandra văduvă / Locul locuinței miresii Orașul Bucureștilor mahal[aua] Biserica Ene / Întru înțila, a doua, sau a treia cununie Pentru prima cununie / Numele și meseria nunului și al nunii Costache Ștefănescu și soția sa Maria / Ohrzul bisericeesc Popa Marin [ss.] / Nunul Costache Ștefănescu [ss.] Nuna Maria [ss.]

(Blserien Enel, dosar nr. 90, 1838, f. 69.)

Registru[l] stărei civile pentru morți / No. 3822

Ort. Rom.

Caliopei Caragialli

de 75 ani

Asilana văduvă

Din anul una mie opt sute nouăzeci luna august ziua patru ora una $\frac{1}{2}$ post meridiene. Act de moarte a D[omnu]ei Caliopei Caragialli de șaptezeci și cinci de ani, asilana — văduvă, născută Kissenef Basarabia fiica decedatului Caloropolo.

Decedată la două orent ora nouă și $\frac{1}{2}$ post meridiene, în casa din strada Municipala No. 14 suburbia Doamna Bălașa. Martori au fost D. Iordache Munteanu de ani treizeci de profesie servitor la acest spital și D. Ion Știrbu de ani douăzeci și cinci de profesie servitor din strada aceeași No. 14 de la acel spital — cari au subseris împreună cu noi acest act dupe ce li s-au cedat.

Cazul morții s-a constatat de noi prin doctoru[l] verificateor D[omnu]l Vasilescu [ss.] care a și eliberat certificatul no. 180.

Făcut de noi Nicolae Hagi Stolea flu. Consilier al comunei Bunești și ofieler de stare civilă. Martori[i] n-au știut subserié.

Martori xxx / Ofieler I. Lișcu [ss.]

(Dosar 1890, vol. 10, f. 166.)

⁶ Reproducem aici, în întregime, din același dosar de căsătorie, Extractul de deces al lui Luca Șt. Caragiale (f. 6), precum și originalul actului de deces al Ecaterinei Caragiale, aflat la Arhivele statului București, Colecția de stare civilă (f. 139):

Extract din registrul actelor de moarte pe anul una mie opt sute 70 / No. 1138 / Act de moarte

Caragiale Luca

Din anul una mie opt sute șaptezeci luna septembrie, ziua zece, orele douăsprezece noaptea. Act de moarte al D[omnu]lui Luca Caragialli, de religie dreaptă crezătoare, profesiunea funcționar, de ani cincezece și opt, născut în orașul Constan-

În dosarul de căsătorie sus-amintit, se află, la prima filă, și un document autograf : petiția lui I. L. Caragiale pentru oficierea căsătoriei. Formularul tipărit este completat la ambele rubrici (și pentru soție) de dramaturg, cu acuratețea și caligrafia-i cunoscute. Cererea a fost înregistrată la 15 decembrie 1888, cu nr. 1441.

Domnule oficiar

Eu <i>Ion Luca Caragiale</i> voesc a lua în căsătorie pe Domnișoara <i>Alexandrina Burelly</i>	jună
de națiune <i>român</i>	de națiune <i>română</i>
protecție <i>română</i>	protecție.....
religie <i>ortodoxă</i>	religie <i>ortodoxă</i>

tinopoli, Ținutul Turelei, și domiciliat în acest oraș Ploești, căsătorit cu Doamna Ecaterina născută Carabuoa de ani patruzeci și opt economă de casă domiciliat în str[ada] Dinescu, sub[urbia] Sfin[i] Voevozi. Fiu al decedaților Ștefan Caragiali și al D[oaam]nei Maria Caragiali. Mort eri la ora douăsprezece noaptea de maladia idropizie în casa suscitată la soția sa supraviețuitoare. Martori au fost Toma Criveșanu de ani douăzeci și unu funcționar și Dimitrie Nae Nicolescu, de ani douăzeci și patru funcționar ambi[i] domiciliați în strada Zaplani suburbia Buna Vestire, cunoseuți cu mortu[i], care au subseris acest act (cu declarantele și noi) după ce li l-am cetit, și eu D[omnu]l George Vilhem [sic!] de ani patruzeci și trei sub-hi-rurg domiciliat în strada Cîrșu No. 111 cu care am constatat acest caz de moarte, făcut de noi Hristodor Dimitriade delegatul Comisiei interimare municipale, urbei Ploești pentru oficerul stărei civile.

Martori T. Criveșanu [ss.]

D. N. Nicolescu [ss.]

Medic G. Vilhelm [ss.]

P[entru] oficerul stărei civile H. Dimitriade [ss.]

Date conform registrului astăzi la 5 ianuarie anul una mie opt sute optzeci și nouă în Ploești de noi subserisul oficer G. Ionescu / Conform G. Ionescu [ss.] No. 33 Chitanța No. 525.

Registru[l] stărei civile pentru morți No. 2933

Ecaterina Caragiali
de 73 ani casnică
văduvă

Din anul una mie opt sute optzeci și opt luna lunie ziua unei ora unsprezece și 1/2 ante meridiane. Act de moarte al D[oaam]nei Ecaterina Caragiali de șaptezeci și trei ani, casnică, văduvă, născută în Brașov, alte amărunte nu sau [sic!] putut lua de la martori. Decedată la trei coarent ora opt post meridiane în casa din strada Modestiei No. 14 suburbia Armeană. Martori au fost: D[omnu]l Nicolae Haglescu de ani treizeci și opt de profesie artist din strada Principatele Unite No. 10 cunoscut cu moarta și D. Ghiță Ionescu de ani treizeci și șase de profesie liber din strada Vulturului No. 56 cunoscut cu moarta, cari au subseris împreună cu noi acest act dupe ce li s-au cetit.

Cazul morții s-a constatat de noi prin doctorul verficator D[omnu]l Penescu care a și eliberat certificatele cu No. 254. Făcut de noi Ion N. Alecsandrescu membru în Com[isia] Inter[imară] a comunei București și oficiar [sic!] de stare civilă.

Martori N. Haglescu [ss.]

G. Ionescu [ss.]

Oficiar I. N. Alecsandrescu [ss.]

(Extractul de la dosarul de căsătorie, f. 8, este identic cu originalul. El apare, menționat doar, și în actul de căsătorie citat de Șerban Cioculescu. Extractul de moarte al lui Luca este citat în rezumat la nota nr. 14).

profesiune liberă
în vîrstă de ani 37
născut în Comuna Mărgineni
distr[ictul] Prahova
domiciliat în București
strada Victoriei
fiul lui Luca Caragiale (decedat)
de profesiune avocat de ani 57
domiciliat în Plocești
și al d[omn]ei Ecaterina Caragiale
(decedată)
de ani 72 domiciliată în București

profesiune menajeră
în vîrstă de 23
născută în București
domiciliată "
suburbia Pitar Moșu
strada "
fiica d[omn]ului G. A. Burelly de ani 73
de profesiune arhitect
domiciliat în București
și a d[omn]ei Agata Burelly
de ani 53 domiciliată București

Și vă rog, D[omn]ule oficiar, să binevoiți a dispoza de a se face formalitățile prescrise de lege pentru celebrarea acestei căsătorii.

Primiți, vă rog, asigurarea distinsei mele considerații

I. I. CARAGIALE [ss.]

Domniei-Sale

Domnului oficiar al Statului civil din Capitală.

La fila nr. 2 sînt depuse cele două Publicațiuni de căsătorie⁷, afișate la o săptămîină una după alta, în două duminici: prima la 18, iar cealaltă, la 25 decembrie 1888. Publicăm doar pe prima, ele fiind identice, cu excepția datelor:

Primăria comunei București—Oficiul de stare civilă Publicațiune de căsătorie

Anul una mie opt sute optzeci și opt luna decembrie ziua 18 duminică opt dimineața.
Act de prima publicațiune de căsătorie proiectată între D[omn]ul Ion Luca Caragiale june ortodox de ani 37 profesie liberă din strada Victoriei fiu al D[omn]ului Luca Caragiale și al D[omn]ei Ecaterina decedați — cu D[omn]ișoara Alexandrina G. Burelly jună ort[odoxă] de ani 23 profesie menajeră din strada Pitar Moșu fiica D[omn]ului S. A. Burelly [sic !] și al D[omn]ei Agata domic[iliat] București.

Acest act s-a publicat și s-a afișat la ușa Casei comunale și a Bisericii enoriei, de noi, oficerul stărei civile aici subscris [ss. *indesc.*]

După datele celor două documente putem constata graba nunții (publicațiile de căsătorie se afișau de obicei la intervale mai mari, de două-trei săptămîni); cununia civilă a avut loc sîmbătă 7 ianuarie (ziua onomastică a scriitorului), iar cea religioasă a doua zi, duminică 8 ianuarie, la biserica Pitar Moș, unde au fost afișate publicațiile.

Prezentăm și Încredințarea martorilor, de la fila 11 a aceluiași dosar:

Subsemnații veniți ca martori la această căsătorie încredințăm următoarele:

1) Că soții nu sunt rude între D[umnea]lor la nici un grad din cele oprite de lege a se căsători —

2) Că se căsătoresc acum ambii pentru prima oară —

3) Că persoanele ce asist pe soție ca părinți sunt adevărați și că părinții soțului sunt decedați.

Martori Ciru Oeconomu [ss.]

E. Wachmann [ss.]

Ang. Demetrescu [ss.]

G. Mihuleț [ss.]

Primar oficiar Em. Protopopescu [ss.]

Fiind ultimul act al dosarului, se constată că între cei doi soți nu a intervenit nici un contract dotal.

⁷ Citate în actul de căsătorie reproduș de Șerban Cioculescu în nota nr. 177.

«...două încântătoare fete...»

Un eveniment important din viața scriitorului, dar despre care biografia săi abia pomenesc⁸, iar unii nu-l remarcă deloc — eveniment cu consecințe adânci pentru comportamentul său ulterior față de ceilalți copii —, a fost moartea celor două fete din întâii ani ai căsătoriei cu Alexandrina Burely. Singurul care, în epocă, face o referire la ele este Nicolae Iorga care relatează următoarele: «Vasile Tasu, vechi credincios al „Junimii”, [...] mă duse într-o zi în str. Polonă, unde stătea dramaturgul de curind căsătorit cu d[omnișoa]ra Borely [sic!] și tată a două încântătoare fete...»⁹.

Șerban Cioculescu, în tabelul cronologic al biografiei, notează în dreptul anului 1893: «...La 2 [sic]¹⁰ se naște Luca I. Caragiale (în iarna trecută, Caragiale pierduse două fete în vîrstă de un an și jumătate și de două luni, răpuse de tuse convulsivă)».

Cercetînd arhivele, am descoperit actele de naștere și de deces ale celor două fete, acte ce elucidează și acest capitol din biografia marelui scriitor.

Prima copilă s-a născut în «anul una mie opt sute optzeci și nouă luna octombrie ziua douăzeci și patru [...] la orele opt 1/2 ante meridiane», deci la zece luni de la căsătorie, și se numea Ioana; purta numele tatălui. Era născută «în casa părinților săi din strada Pitar Moș No. 15»; unul din martori este avocatul Dimitrie R. Rosetti (Max)¹¹.

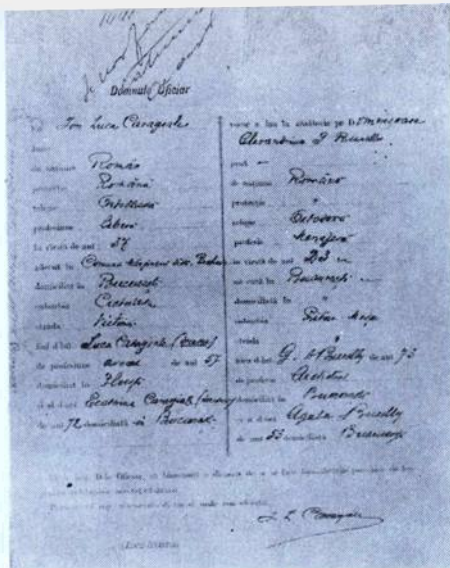
A doua fiică purta numele Agatha, nume dat, probabil, în atenția bunicii dinspre mamă. Ea s-a născut la 10 noiembrie 1890, «la orele opt ante meridiane», la un an și șaptesprezece zile de la venirea pe lume a surorii ei. Caragiale locuia atunci pe strada Polonă nr. 96, și aici l-a vizitat Nicolae Iorga.

⁸ Cu excepția lui Ion Roman, care consacră mai multe rînduri tragediei întîmplări, fără însă a face vreo datare (Caragiale, 1964, pp. 189–190).

⁹ N. Iorga. *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, 1934, vol. I, p. 195.

¹⁰ În nota nr. 181, data nașterii lui Luca I. Caragiale este cea corectă: 3 iulie 1893.

¹¹ Arhivele statului București, Colecția starea civilă, vol. 14/1889, Registrul pentru nașcuți, nr. 5410, f. 166.

Martorii sînt profesorul și colegul de dascălie Anghel Demetrescu, cu fratele său, Constantin¹².

Fetele se sting amîndouă în același an, 1891¹³, una după alta, la interval de aproape trei luni. Agatha moare prima, în etate de patru luni și două săptămîni¹⁴, iar cea mare, Ioana, se prăpădește la 15 iunie 1891, în vîrstă de un an și șapte luni, în strada Manea Brutaru¹⁵. Caragiale își schimbase locuința, fugind, se vede, din fața morții, pentru a-și salva copila rămasă în viață, dar în stare gravă.

Regretăm că actele, deși consemnează existența certificatelor medicale în virtutea cărora s-a constatat decesul, nu menționează și cauza morții. Șerban Cioculescu notează, fără a cita vreun document, că fetele ar fi fost «răpuse de tuse convulsivă». Conform informației comunicate de doamna Ecaterina Logadi, fiica scriitorului, într-o convorbire pe care am avut-o cu dînsa la 22 aprilie 1975, se pare însă că moartea ar fi fost determinată de o difterie.

Constantin POPESCU-CADEM

¹² Idem, 1890, nr. 5758, f. 57.

¹³ Nu în 1892 («în iarna trecută», *Cronologie*) și nici «în iarna anului 1892–1893», cf. Duiliu Zamfirescu (scrisoare către Titu Maiorescu, 6 august 1893) — cum arată Șerban Cioculescu în monografia sa (p. 161).

¹⁴ Idem, Registrul pentru morți, 1891, nr. 1446, f. 163.

¹⁵ Idem, nr. 2920, f. 134. În *Necropola Capitalei*, 1872 (dactilo), G. Bezviconi n-o menționează decît pe Agatha (p. 85).

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1976)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

Scurtu (Nicolae) — Ion Agârbiceanu inspector școlar [Acte și documente.] O scrisoare Ion Agârbiceanu. „*Convingeri comuniste*“, nr. 4, 1976, p. 8.

ALECSANDRI (Vasile)

Anineanu (Marta) — *Chirița la Iași* într-o primă versiune. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25) din 1976, pp. 136—137.

Costantinescu (Radu) — Alecsandri și Caragiale în arhiva lui Eduard Wachmann. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 175—176.

B

BARBU (Ion)

Ciopruga (Const.) — Mărturii din perioada configurării *Isarlikului*. [Scrisori către G. Topîrceanu.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 121—125.

Florescu (Nicolae) — Note în marginea « profesunilor de credință » [Răspuns la ancheta asupra neoclasicismului, scrisori]. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 127—131.

Brezianu (Barbu) — Trei ipostaze fotografice. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 132—133.

BEZA (Marcu)

Cruceană (Ion) — Ion Creangă și prima versiune engleză a *Amintirilor* [Scrisoare către Ata Constantinescu.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 177.

BLAGA (Lucian)

Cucerzan (Eugen) — Lucian Blaga inedit [Referate către Institutul de istorie și filozofie]. „*Echinox*“, anul VIII, nr. 7—8, iulie-august 1976, p. 26.

Scurtu (Nicolae) — Lucian Blaga inedit. [Scrisoare.] „*Orizont*“, anul XXVII, nr. 4(457), 25 noiembrie 1976, p. 7.

BREAZU (Ion)

Curticeanu (Mircea) — *Generațiile literare ale Transilvaniei* (IV). Eseu. „*Echinox*“, anul VIII, nr. 7—8, 1976, p. 26.

C

CANTACUZINO (Constantin Stolnicul)

Cernovodeanu (Paul) — Corespondență diplomatică la Londra. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 56—66.

CANTEMIR (Dimitrie)

Slușanski (Dan) — *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei* — III. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 15—57.

CARAGIALE (Ion Luca)

Vezi ALECSANDRI (Vasile), Constantinescu (Radu)

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Șerban) — Varietăți mateine (I, II, III, IV). [Acte și documente, fragmente mss.] „*România literară*“, anul IX, nr. 49, joi 2 decembrie 1976, p. 7; nr. 50, joi 9 decembrie 1976, p. 7; nr. 51, joi 16 decembrie 1976, p. 8; nr. 52, joi 23 decembrie 1976, p. 8.

CĂLINESCU (George)

Popescu (Dana) — *François Rabelais umanist*. Conferință. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25) din 1976, pp. 46—60.

COȘBUC (G.)

Haret (Radu) — G. Coșbuc îl omagiază în versuri pe Spiru Haret. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 178.

D

DEMETRESCU (Traian)

Papastate (C.D.) — Prietenii literare. Traian Demetrescu-Al. Macedonski. [Scrisori.] „*Ramuri*“, anul XIII, nr. 10(148), 15 octombrie 1976, p. 10; nr. 11(149), 15 noiembrie 1976, p. 10.

E

EMINESCU (Mihai)

Vatamaniuc-Lungu (Magdalena) — *Fiziografie I: Isolațiune; Provizie de muncă; Principiul conservării muncii; Teoria mecanică a căldurii*. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 66—81.

* * * — Documente. Contractul între Direcția generală a Teatrelor și Mihai Eminescu privitor la angajarea în funcțiile de suflor și copist la Teatrul Național. „*Convorbiri literare*“, nr. 12(84), decembrie 1976, p. 8.

G

GALACTION (Gala)

Vîrgolici (Teodor) — Pagini din jurnalul lui Gala Galaction. „*Luceafărul*“, anul XIX, nr. 43(756), sîmbătă 23 octombrie 1976, p. 8.

H

HASDEU (B.P.)

Popescu-Cadem (Const.) — B. P. Hasdeu în fața instanței. [Documentar.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 168—172.

I

IBRĂILEANU (G.)

Birlădeanu (Al.) — *Doamna X* — nuvelă (postfață de Al. Oprea). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 85—92.

Vlad (Ioan N.) — *Aspectul naturii în cele patru anotimpuri*. [Teză de admitere la Școala Normală Superioară]. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 181—182.

IORGA (Nicolae)

Stoica (Ion) — «...așteptînd cartea acestor urmași mai fericiți». [Tabletă.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 43.

K

KARNABATT (L.)

- Nedelea (Tudor), Vasilescu-Capsali (N.) — Un proces semnificativ. *Intimitate* [poezie inedită]. „*Ramuri*“, anul VIII, nr. 11(149), 15 noiembrie 1976, p. 10.

L

LABIŞ (Nicolae)

- Cărlan (Nicolae) — Inedite. *Cireşul*; *După zece ani*; *De aceea*. „*Luceafărul*“, anul XIX, nr. 51(764), sîmbătă 18 decembrie 1976, p. 1, 2.
Apetroaie (Ion) — Inedite. *Baladă*. „*Orizont*“, anul XXVII, nr. 51(461), 23 decembrie 1976, p. 2.
Scurtu (Nicolae) — Manuscrise Nicolae Labiş la Biblioteca Academiei. O poezie inedită (*Prietenie*). „*Convingeri comuniste*“, nr. 4, 1976, p. 5.

M

MAIORESCU (Titu)

- Manolescu (Nicolae) — [Însemnări de lectură.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 29—42.

MICKIEWICZ (Adam)

- Ciachir (Nicolae) — Popas la Galaţi. [Documentar.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 165.

MICLE (Veronica)

- Pop (Augustin Z. N.) — Documente. Veronica Micle şi Maiorescu. „*Convorbiri literare*“, nr. 12(84), decembrie 1976, p. 11.

O

OLAHUS (Nicolaus)

- Albu (Corneliu) — « *Dacă numirilor noastre voi da eu nume romane...* » [Versuri latine.] „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 12—14.

P

PANDREA (Petre)

- Schintele (Ion) — Brâncuşi « povestit » de Petre Pandrea. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25) din 1976, p. 183.

PAPILIAN (Victor)

- Bălaşa (Titus) — Victor Papilian elev. [Documente.] „*Ramuri*“, anul XIII, nr. 10(148), 15 octombrie 1976, p. 10.

PERPESICUS

- Panaiteescu (Dumitru D.) — Pagini de jurnal. „*Steaua*“, anul XXVII, nr. 10(853), octombrie 1976, pp. 36—38.
— Jurnal. Însemnările anilor '32—'33. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25), din 1976, pp. 147—154.

PETŢI (Al.)

- Ciachir (Nicolae) — Un document din 1847. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, p. 163.

R

RĂDULESCU-MOTRU (C.)

- Davidescu (Rada) — C. Rădulescu-Motru în corespondenţă cu revista „*Datina*“. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 179—180.

REBREANU (Emil)

- Raus (Valentin) — Identitatea prototipului. Cîteva referiri la scrisorile lui Emil Rebreanu. „*Ramuri*“, anul XIII, nr. 10(148), 15 octombrie 1976, p. 10.

ROSETTI (Vintilă C. A.)

Liu (Nicolae) — *Scrisori de pe frontul războiului din '77* (III). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr 4(25) din 1976, pp. 108—118.

S

SADOVEANU (Mihail)

Pintilie (G.) și Nicolescu (Gh.) — Gazeta „*România*“ în slujba unității naționale și de stat. M. Sadoveanu inedit. „*Argeș*“, anul XI, nr. 4(106), decembrie 1976, p. 4.

STANCU (Zaharia)

* * * — Poeme inedite. *Cireșul înflorit; Vinătoare vechi; Cîntec; Lei la circ; Cîntec; Cîntec de noapte*. „*România literară*“, anul IX, nr. 50, joi 9 decembrie 1976, p. 3.

Ivașcu (G.) — În colocv cu studenții Facultății de litere [după note stenografiate]. „*România literară*“, anul IX, nr. 50, joi 9 decembrie 1976, p. 12.

S

ȘINCAI (Gh.)

Hosu (M.) — 1796. Ancheta în contra lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune (X, XI, XII). „*Vatra*“, anul VI, nr. 10, 20 octombrie 1976, p. 6; nr. 11, 20 noiembrie 1976, p. 6; nr. 12, 20 decembrie 1976, p. 6.

T

TOPÎRCEANU (George)

Scurtu (Nicolae) — George Topîrceanu la Viena. O scrisoare inedită. *Almanah*, Viena, 1976. pp. 165—167.

V

VLAHUȚĂ (Al.)

Bojin (Al.) — *În familie* (Comedie într-un act). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 139—141.

Z

ZARIFOPOL (Paul)

Mașek (Victor Ernest) — *Umanismul* — note pentru un studiu. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 4(25)/1976, pp. 99—105.

D. P.

ICONOGRAFIE

Iconografie

AUTOGRAFE: Gh. Bariț (40); Nicolae Bălcescu (39); Simion Bărnuțiu (40); Dimitrie Cantemir (35); I. L. Caragiale (184); Mateiu I. Caragiale (157, 161); G. Coșbuc (62); Alexandru Ioan Cuza (49); Mihai Eminescu (13, 98); Dinicu Golescu (75); Victor Hugo (178); Mite Kremnitz (169, 171); Liviu Rebreanu (107, 109, 111, 117); Vintilă C. A. Rosetti (82); Ioan Slavici (52); Vasile Voiculescu (142, 146); Paul Zarifopol (131, 131).

FOTOGRAFII: *Albumul războiului de la 1877* — copertă sculptată în lemn, colecția Bibliotecii centrale de stat; Dimitrie Bolintineanu — *Călătorie în Palestina și Egipt* (pagina de titlu — 46); I. L. Caragiale — actul de botez (180); Mateiu I. Caragiale (160, 161); G. Coșbuc (coperta I);

Alexandru Ioan Cuza (47); Al. Hașdeu (67, *Domnia Arnăuțului*, pagină de titlu — 68); Nicolae Iorga (122, 126 — abonament pe calea ferată din 1907); Mite Kremnitz — *Neue Rumänische Skizzen* (copertă — 163); Ioan Slavici (51); Vasile Voiculescu (139, 145, 150, 151); Paul Zarifopol (131).

DESENE: Marcel CHIRNOAGĂ, *La conac* (ciclul 1907) — gravură, colecția muzeului de artă al R.S. România; Mihai EMINESCU — desene pe manuscrise (99, 100, 101, 102); Dumitru GHIAȚĂ — picturi ulei (72, 75, 76, 78, 79, 80); Nicolae GRIGORESCU — lavin (coperta IV); Ion Minulescu, Victor Ion Popa, Ionel Teodoreanu — caricaturi (108); Vasile VOICULESCU — desene pe manuscris (144, 148).

Creșterea colecțiilor

(1 octombrie — 31 decembrie 1976)

MUZEUL DE LITERATURĂ AL MOLDOVEI (Iași)

Carte veche românească:

Evangeliiar, București, 1750.

Alfa vita sufletească, Iași, 1755.

Liturghier, Iași, 1759.

Sinopsis, Râmnic, 1783.

Catavasier, Blaj, 1793.

Tipicon, Iași, 1816.

D. VACARIU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Oscar Walter GISEK — *Poezii traduse din limba română*: T. Arghezi — *Überfluss*; G. Bacovia — *Trauriger Abend, Vobiscum, Aufzeichnungen im Herbst, Violette Dämmerung, Bleierner Winer, Winterdämmer, Sonst, Herbstnerven, Pastellbild, Im Garten*; Lucian Blaga — *Der Stalaktit, Kälteschauer*; A. Maniu — *Herbstcherz, Das Brunnennkreuz, Für Ion, Den Soldaten, Die Versuchung*; Ion Minulescu — *Stimmen der Mühlen*; Ion Pillat — *Kind von damals, das Mählrad, Drei Engel wehn*; Iona Vine — *Neige, September*.

Tudor VIANU — *Dostoievski, Umanitatea lui Shakespeare, Renaștere și antichitate, Lumea ca teatru, Mesajul lui Gorki, Traducere din Hugo, Scriitorii români și Rissorgimento, Maiorescu, Fr. Schiller, Thomas Mann, Faust, Croce, Mateiu Caragiale, Junimea* — capitol din *Istoria literaturii române moderne, Arta prozatorilor români, Maiorescu, Camil Petrescu, Ibrăileanu, Octavian Goga, D. Bolintineanu* (Studii și portrete literare), *Estetica, Studii de stilistică, Obiectul estetic, Estetica antică* (fascicol tipărit cu corecturi autografe), *John Ruskin, Th. Lipps, H. Bergson, Abatele H. Bremonde* (dactilograme cu corecturi autografe), *Legitimitatea unei logice estetice* (introducere), *Alegorie și simbol, Ciclul romantismelor naționale, Conceptul de literatură universală* (manuscris și dactilogramă), *Platonismul în lirica franceză, La mormintul Elenei Văcărescu* (dactilogramă și manuscris), *Balzac, Observații asupra metaforei poetice, Filologie și estetică, Atitudinea stilistică, Literatura universală și comparată, Lirica indiană, Structura motivului în poezia lui Eminescu, Călinescu la 60 de ani, Goethe poet dramatic* — studii și articole.

Rodica IOVAN

UN LAVIU NECUNOSCUT AL LUI GRIGORESCU

Din bogata creație a pictorului Nicolae Grigorescu, sîntem bucuroși să semnalăm cercetătorilor un laviu rămas necunoscut pînă în prezent, pe care revista „Manuscriptum” îl reproduce pe coperta a IV-a a acestui număr. De dimensiuni modeste, această lucrare, înscrinduse în preocupările continue ale pictorului de a puncta pe pînză momentele principale ale războiului de independență, închide în sine un întreg univers cu profunde semnificații pentru ceea ce a însemnat epopeea de la 1877: o dovadă a dirzeniei, tenacității, imensului sacrificiu al poporului nostru, dar și al sublimei omenii a sufletului românesc.

N. VASILESCU - CAPSALI

THE CENTRAL IDEA OF THIS issue is national independence whose centenary we are celebrating, an idea which has characterised our history since olden times and which forms one of the basic principles of the policy of the Romanian Communist Party and of the Socialist Republic of Romania. As usual, the review provides interesting testimonies of the Romanian writers, fighters for independence, « the amount of our historical life » — as the great Romanian poet Eminescu said — he who evoked prince Mircea the Old and the Transylvanian revolution of 1848. Bălcescu, Bolintineanu, Bărnuțiu, Slavici, Coșbuc, Alexandru Hasdeu — the father of the author of the *Critical History of the Romanians* — and Dimitrie Cantemir illustrate our age old aspirations to unity and liberty. Other writers, such as Paul Zarifopol share the old ideals militating for the consolidation of the independence of the Romanian culture and literature, in the prospect of the future.

File 1907 presents the activity of N. Iorga in support of the victims of the uprising. In the column *Creation Books* the review continues to publish excerpts of great interest from the notes of M. Eminescu about *Physics*. A surprise is offered to the readers by the two rediscovered letters of Mateiu I. Caragiale.

New, original pages from the laboratory or even from the creation of several other late writers, letters from foreign and Romanian archives, such as the letters signed by Constantin Golescu and Victor Hugo, *Diary* excerpts, complete this issue of the review „*Manuscriptum*“.

University Professor Al. PIRU

L'IDÉE CENTRALE DU PRÉSENT numéro est celle de notre indépendance nationale dont nous célébrons le centenaire, idée qui non seulement préside notre histoire dès les temps les plus reculés, mais qui représente également l'un des principes fondamentaux de la politique du Parti Communiste Roumain et de la République Socialiste de Roumanie. Comme d'habitude, la revue contient de très intéressants témoignages des écrivains roumains, combattant pour l'indépendance, « la somme de notre vie historique », d'après les mots d'Eminescu, l'évocat de Mircea le Vieux et de la révolution transylvaine de 1848. Bălcescu, Bolintineanu, Bărnuțiu, Slavici, Coșbuc, Alexandru Hasdeu — père de l'auteur de l'Histoire critique des Roumains — et Dimitrie Cantemir, illustrent nos aspirations séculaires d'unité et de liberté. D'autres voix, telle la voix de Paul Zarifopol, soutiennent les anciens idéaux, militant pour la consolidation de l'indépendance de la culture et de la littérature roumaine dans la perspective de l'avenir.

Le Dossier 1907 présente l'activité de N. Iorga soutenant les victimes de l'émeute de 1907 et dans la rubrique *Cahiers de création*, la revue publie, en continuation, des textes d'un grand intérêt extraits des notes de M. Eminescu sur la Physique. Une surprise est offerte aux lecteurs par deux lettres de Mateiu I. Caragiale, retrouvées.

Des pages inédites du laboratoire ou même de la création de certains écrivains disparus, des lettres des archives étrangères, et roumaines telles celles signées par Constantin Golescu et Victor Hugo et des fragments de Journaux complètent le contenu de ce précieux numéro de la revue „*Manuscriptum*“.

Prof. Univ. Al. PIRU

DER HAUPTGEDANKE DIESER Nummer ist die Erringung der nationalen Unabhängigkeit, deren 100. Wiederkehr in diesem Jahr gefeiert wird; diese Idee durchzieht unsere Geschichte seit den ältesten Zeiten und ist eines der grundlegenden Prinzipien der Rumänischen Kommunistischen Partei und der Sozialistischen Republik Rumänien. Wie gewöhnlich bringt die Zeitschrift interessante Bekenntnisse rumänischer Schriftsteller, Kämpfer für Unabhängigkeit — «die Summe unserer Geschichte» mit den Worten Eminescus, der Mircea den Alten und die 48-er Revolution in Transsilvanien geschildert hat. Balcescu, Bolintineanu, Bărnăușu, Slavici, Coșbuc, Alexandru Hasdeu — der Vater des Autors der Kritischen Geschichte der Rumänen — und Dimitrie Cantemir veranschaulichen unsere jahrhundertalten Vereinigungs- und Freiheitsbestrebungen. Andere Stimmen, wie diejenige Paul Zarifopols, erheben sich für die alten Ideale der Unabhängigkeit rumänischer Kultur und Literatur.

Dossier 1907 schildert die Bemühungen N. Iorgas für die Opfer des Bauernaufstandes; die Hefte des Schaffensprozesses veröffentlichten weiterhin äußerst interessante Texte aus den Aufzeichnungen M. Eminescus zur Physik. Eine Überraschung sind die zwei Briefe Mateiu I. Caragiales.

Unpublizierte Seiten aus dem Schaffensatelier oder den Werken nicht mehr lebender Schriftsteller, Briefe aus ausländischen und rumänischen Archiven, zum Beispiel die Briefe von Dinicu Golescu und Victor Hugo, Bruchstücke aus Tagebüchern ergänzen den Inhalt dieser wertvollen Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“.

Univ.- Prof. Al. PIRU

ЦЕНТРАЛЬНОЙ ИДЕЕЙ номера является национальная независимость, столетие которой празднуем в этом году. Данная идея руководит не только нашу историю с давних времен, но является также одним из основных принципов политики Румынской Коммунистической Партии и Румынской Социалистической Республики. Как обычно, журнал содержит интересные свидетельства румынских писателей, борцов за независимость, «сумма нашей исторической жизни», как говорит Еминеску — описатель Мирчи Старого и трансильванской революции 1848 г. Георге Шинкай, Бэлческу, Болинтиняну, Бэрнудю, Славич, Кошбук, Александру Хашдеу — отец автора *Критической истории румын* и Димитрие Кантемир иллюстрируют наши вековые стремления объединения и независимости. Другие голоса, как на пример Паула Зарифопола, присоединяются давним идеалам, выступая за укрепление независимости культуры и румынской литературы в перспективе будущего.

Дело 1907 представляет деятельность Н. Йорги в поддержке жертв восстания, а в рамках рубрики *Тетради творчества* журнал публикует тексты великого значения из записок М. Еминеску о физике. Сюрпризом для читателей являются найденные две эпистолы Матея И. Караджале.

Неопубликованные страниц из лаборатории или даже из творчества исчезнувших писателей, письма из румынских или иностранных архивов, подписанные Константином Голеску и Виктором Юго, отрывки Журнала дополняют материал данного неопубликованного номера журнала.

Проф. Ал. ПИРУ

VĂ INVITĂ SĂ VIZITAȚI
EXPOZIȚIA

«Românilor e timpul d'a fi ori d'a nu fi.»

[DOLINTINEANU]

«E triumful luptei noastre Soarele neatrănării.»

[V. ALECSANDRI]

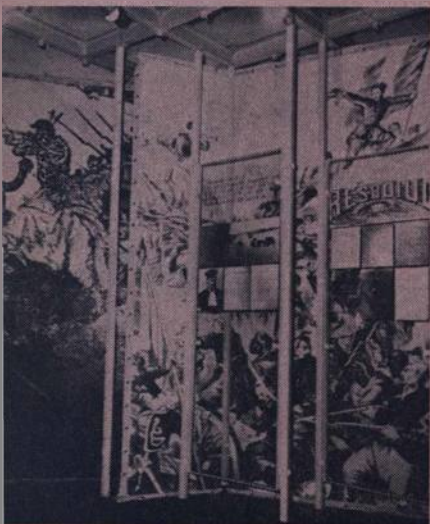
«Sîntem independenți,

sîntem națiune de sine stătătoare.»

[M. KOGĂLNICEANU]

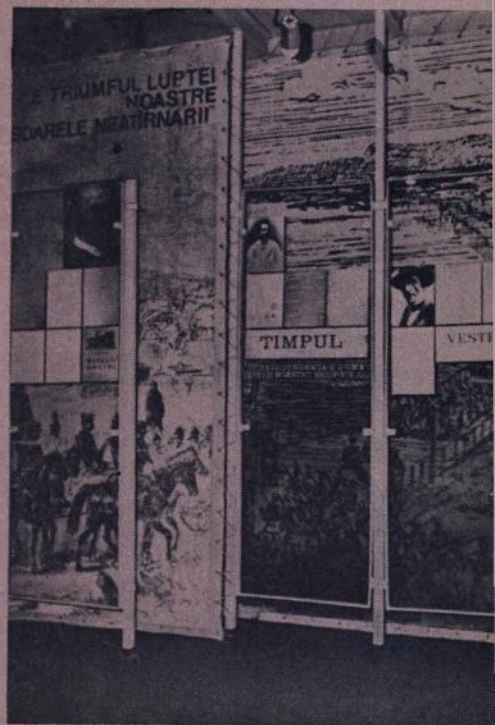
INDEPENDENȚA

—SUMA VIEȚII NOASTRE ISTORICE—

Expoziția este deschisă în Rotonda Muzeului literaturii române din strada Fundației nr. 4, sector 1, (25 aprilie — 1 septembrie), zilnic între orele 10 — 18 (luni închis).

Un film eroic al sacrificiului pentru propășirea nației. De la Miron Costin la Nicolae Labiș — idealul independenței naționale în conștiința literară românească. Manuscrise, stampe de epocă, publicistică, corespondență de pe frontul războiului din 1877. Secvențe literare impresionante din marea carte a independenței românești.

Nicolae GRIGORESCU —
Scenă de pe frontul războiului din 1877.
(Colecția N. VASILESCU-CAPSALI)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuș foto: Florica PRICIU

« Materialitatea e suspendată pînă la limitele realității ei, liniile și formele încetează de a fi delimitări ale greutății, ele sunt aici ca să exprime forțe și tensiuni, ele sunt aici ca să redea vibrații și armonii. »

LUCIAN BLAGA

« Află că-n unire cu Topîrceanu, Ibrăileanu etc. — am hotărît să începem, de la ianuarie 1919, tipărirea unei reviste literare săptămînale care, bineînțeles, trebuie să fie foarte bună. »

MIHAIL SADOVEANU

« J'ai reçu votre charmante lettre et le petit livre que je ne peux pas lire.
Mais il me fait grande joie que je vis encore dans votre mémoire et que vous êtes aussi affectueuse comme toujours. »

SELMA LAGERLÖF

Materialele din care am extras fragmentele de mai sus fac parte din numărul 3 al revistei. Din sumar mai amintim:

- M. EMINESCU — Alte pagini de proză;
- V. ALECSANDRI în arhive provenșale;
- G. BARIȚ — Un spectacol brașovean la 1838;
- Liviu REBREANU — *Gorila* (jurnalul de creație);
- Adrian MANIU — *Ultima verba*.

